

Міхась Южык

Перакулены час

роман

Мінск
“Тэхнапрынт”
2002

Южык Міхась

Перакулены час: раман. – Мн: “Тэхнапрынт”, 2002. – 272 с.
ISBN 985-464-281-2

Новы раман Міхася Южыка распавядает пра рэаліі жыцця беларускай сталіцы ў 1993 г. Галоўны герой – малады непрызнаны паэт – прагнє творчага самавыяўлення, але сутыкаецца з жорсткімі законамі літаратурнай закуліснасці... Гэта філасофска-сатырычны, вострасюжэтны твор.

*Куды? Адкуль?.. –
маўчанне.
Не дасць адказу час.
Стаю – і сам пытанне,
іду – і сам адказ.*

Алесь Разанаў

1

Што выбіла яго з каляіны, Васіль Сурмач анік не мог даўмецца. Хмурны каstryчніцкі дзень? Дык яшчэ ўчора, пры такім жа, здаецца, надвор'і, пачуваўся ён болей чым здорава. Можа, пабачаная сёння ў абедзенны перапынак паходавальнаяная працэсія? Ды не так працэсія, як хлопец у дамавіне. Так, малады хлопец. Васіль наогул не выносіў глядзець на паходаванні. А хто любіць? Гэтыя галашэнні, роспач. Яму заўсёды становілася млюсна ды шкада, балюча шкада родзічаў нябожчыка. Няшчасныя, ім жыць з гэтым жахам усё жыццё! Тады мімаволі разбіраў страх: а што калі памрэ хто з блізкіх? Дальбог, не для яго гэта нерваў. І вось сёння, каторы ўжо раз за апошнія месяцы, злавесным напамінам мільганула: а і мне ж паміраць! Гэтая подлая фраза ўпартага сядзела ў свядомасці. І рабілася яшчэ балючэй і вусцішней ад того, што, як здавалася Сурмачу, ведае пра гэту неадхільнасць смерці адзін толькі ён. Ва ўсякім разе, у СКБ завода, дзе працаваў дваццаціпяцігадовы інжынер Васіль Сурмач, панавала тыповае мітусліва-заклапочанае жыццё, а на тварах саслужыўцаў не было відаць і следу думак аб вечным.

А між тым паміраць усім. Васіль рассеяна аглядаў курыльню, у якой зараз знаходзіўся. Побач гаманілі рабацягі з вопытнага цэха: пра гарэлку, пра баб – што яны яшчэ могуць? А крыху воддаль – інтэлігенцыя: хлапчыны з суседняга сектара. Васіль знарок не падыходзіў да іх. Як агорклі іхнія банальнія пацвельванні, пакепліванні адзін з аднаго, лаянка ў адрес начальства, выхвалстваў ў сваіх камерцыйных і любоўных поспехах! І прыкра яшчэ тое, што і сам ён заўжды падтаквае ім ды гуляе ў ту ю ж ханжаскую гульню языкамі. Каб не выглядаць

сярод іх недарэкам. А хто яны такія, каб перад імі выгінацца? Вось той, цыбаты з вялікай галавой – Яшка Шызоў, лічыць сябе дасціпнікам. Гумар у яго грубы, пасцельны, рогат занадта звонкі. Ягоны сусед – Валодзька... як яго дылду... Малашэвіч, ці Янушэвіч – той больш маўчыць з глыбакадумнай мінай на твары, быццам бы робіць вялікую ўступку суседзям адной сваёй прысутнасцю. Жэсты, міміка, слова ў яго шгучныя. Усё грае нейкую ролю. Дый усе яны тутака – акцёры! Кожны праследуе пэўную мэту, фанабэрьщца і задаецца перад акаляючымі. І самае подлае, што і ён сам, Васіль, нешта з сябе строіць, хоцькі-няхочькі, а паказвае таму ж Малашэвічу сябе з нейкага лепшага – не лепшага, але ненатуральнага, не свайго боку. Навошта? Памруць жа ўсе!

З маўклівай злосцю Сурмач выплюнуў недакурак. Той паляцеў на цементную падлогу, упаў каля урны незатушаным. Васіль рушыў да выхаду міма ажыўленай купкі рабочых, міма Шызова і Малашэвіча. “Зараз цыбаты скажа штосьці кшталту: прачысціў лёгкія? І сам жа зарагоча”, – падумалася Сурмачу.

– Здароў, Васёк! Напампаваў грудзі? – сапраўды вылецела з рота Шызова прымітыўная падколка. Выбухнуў рогат.

Васіля ажно перасмыкнула, нібы нехта абварыў яго кіпенем: “Гадзянё! І гэтак ён штодня, па разоў трывцаць – любому! Як ён сам сабе не абрыйдзеў!..”

Узляцеўшы праз два лесвічныя пралёты на свой паверх, Сурмач нарэшце ўспомніў, што найболей гняло яго сённяшнім днём. Больш чым думкі пра смерць, пра марнасць існавання і ўсеагульную людскую дурноту яго верадзіла маючая адбыцца гутарка з жанчынай, што зараз размашыста крочыла яму насустроч. Гэта была Зоська Шальговіч, нязменная і назойлівая яго палюбоўніца. Васіль меўся сёння канчаткова разабрацца з ёю. Наважыў ён гэта яшчэ ўчараашнім вечарам, калі не з'явіўся на агаворанае загадзя спатканне – у Зосьчын інтэрнат. І сёння немінучая малапрыемная разборка ціснула на падсвядомасць, азмрочвала настрой і паніжала працаздольнасць хлопца.

Гісторыя гэтага службовага рамана да банальнасці простая. Васіль вылучыў вабную Шальговіч сярод іншых жанчын амаль адразу пасля ўладкавання ў СКБ. Статная, з магутнымі

сцёгнамі і высокімі грудзьмі, яна, цокаючы па калідоры, усякі раз проста кіпяціла яго жывёльную сутнасць. Як, зрэшты, і большасці хлопцаў і дзядзькоў іхняй установы. Чуткі аб Зосьчынай “згаворлівасці” дасягалі не вельмі тады смелага ў любоўных справах Сурмача. Дзяўчына была старэйшай за яго на трох гады, ростам і вагой – амаль роўная, і таму Васіль не прымяў рагучых захадаў, каб у той ці іншай ступені з ёю зблізіцца. Што, аднак, не перашкаджала яму кожнага разу прагна праводзіць вачыма па калідоры яе звышрабную постаць, здароўка ў пры сустрэчах ды разумець яе агнявыя позіркі на свой капыл. Ва ўяўленні самі сабой паўставалі плякучыя карціны нязбытных, як тады падавалася, варункаў з Зоськай. Але... Аднойчы, улетку, іхні завод не выгрымаў псеўдарынкавай эканомікі і спыніў сваю дзейнасць на пару месяцаў. Усіх прымусова, на мінімальным грошовым забеспечэнні, выпрададзілі ў водпускі. Але на найболей важных тэмах у СКБ асобныя людзі засталіся. Ад іх аддзела ў пустых карпусах шчыравалі пара-тройка прыстойных сямейных дзядзькоў, Сурмач і Зоська Шальговіч. Кожны ў сваёй лабараторыі.

Як той казаў, куды дзенешся з падводнай лодкі! Васіль неяк няўзнак і лёгка апынуўся ў абдымках спрактыкаванай, заўжды галоднай на вядомыя ўцехі Зоські. Які чорт піхнуў яго зайніці да яе па цыгарэты! Хаця, не. Яна сама да яго пастукала, затым занадта доўга курыла ля форткі, здаецца, запрасіла да сябе папіць кавы. Так, дакладна так усё і было: пад час піцця яна ўсяляк жмурылася, строіла вочкі, соладка пацягвалася, дэмантструючы і так і гэтак вартасці сваёй багатай фігуры... А голас яе ліўся пяшчотай, а позірк працінаў мужчынскае застаялае нутро проста ашаламляльна. Было спякотна. Яны падышлі да адчыненага акна, там курылі. Шальговіч пацягнулася паўз Васіля нібыта па кубак-попельніцу на падваконні. Крамяныя грудзі маладухі крануліся яго грудзей, доўгія валасы казытнулі шыю... Сурмач не памятае, як ускідваў Зоську на стол; добра занатаваў адно: не ён, а яна затым распранала яго і рабіла ўсё так бессаромна і спрытна, што праз пятнащать хвілін выйшаў Васіль з той лабараторыі з

нейкім няўцямым дваістым пачуццём, гэткім вычварным спалучэннем жывёльнага задавальнення і цнаглівага сораму.

Тым летам Васіль часцяком начаваў у Зосьчыным інтэрнаце. І кожнага разу адчуваў сябе зняможаным цялесна і маральна абрабаваным – настолькі вымовала яго гэтая страсная асона. Злавала і ейная разумовая абмежаванаасць, і негактоўнаасць пры сустрэчах на рабоце, калі Шальговіч усім выглядам намагалася паказаць саслужыўцам сваю ўладу над ім. Яна была задужа патрабавальная, гэтая дзяўчына. Яна кантролівала кожны яго крок, наладжвала сцэны рэёнасці, хацела частых і працяглых спатканняў. Яна ці не штодня званіла яму дамоў, пагражала заяўіцца ўласнай персонай і учыніць скандал перад яго бацькамі. Нарэшце, проста маліла з імі пазнаёміць. Яўна набівалася ў жонкі.

Яна хутка надакучыла Сурмачу, і ён даўно шукаў нагоды з ёй развітацца. І, як на злосць самому сабе, ужо трэці год запар нязменна аказваўся ў яе палкіх абдымках. Васіль лаяў сябе за бязвольнаасць, але ніяк не мог супрацьстаяць Зосьчыным чарам і хітрыкам. Што ён мог парабіць, калі цела прагнула гэтае жанчыны неймаверна, незважаючы на іх поўную духоўную несумяшчальнаасць, больш за тое – на безаговорочнае непрыніцце яго сутнасцю ўнутранага свету гэтай асобы. Калі, зразумела, такі свет існуе.

Гэта была нейкая дзікая, надуманая і нікому не патрэбная барацьба паміж імі – з падкопамі, каверзамі, узаемнай нянавісцю. Вось на што марнаваўся бясцэнны час маладога жыцця! А Сурмачу, нагадаем, было ўжо дваццаць пяць гадоў, і ўсё часцей задумваўся ён пра жаніцьбу на прыстойнай дзяўчыне. Але Зоська збіла яго густ, разбесціла цела, якое не хацела слухацца розуму і патрабавала шалёнай разрадкі. Васіль аніяк не мог па-сапраўднаму сысціся з харашай жанчынай.

...Так, гэтую ганебную сувязь трэба было канчаць, і Сурмач рагшыў быць з Шальговіч нязломным. Ён спадылба зірнуў на яе відную постаць, якая неадхільна набліжалася па калідоры. Параўняўшыся, адно ўдастгоў дзяўчыну прывітальнымі кіўком галавы, затым палез на хаду ў кішэнь штаноў – быццам бы нечага шукаў. Але ўсё ж Шальговіч тармазнула яго вокрыкам:

– А як жа гэта, малады чалавек, называецца? – Васіль адчуў, як спрытная рука шуснула яму пад локаць і моцна яго сцяла.

Ён стрэльнуў вачыма наперад: стуль набліжаліся дзве жанчыны з ягонага сектара. Каб нікога паблізу не аказалася, можна б было без цырымоній адшыть гэтую прыставалу. Аднак зараз Сурмач мусіў адысціся да сцяны, куды цягнула яго Зоська. Ён ведаў, што яго заўжды бледнаваты твар цяпер залівае чырвань.

– Гэта што, звычка ў цябе такая на локці вешацца кожнаму стрэчнаму? – стрымана і разам з тым грубавата буркнуў Васіль.
– Мікалаеўна, там галоўны пра мяне не пытается? – Апошнія слова ён скіраваў да Веры Мікалаеўны, адной з супрацоўніц, што ўжо з ім парабуйлівасці.

– Ды не відно яго, гуляй далей! – Мікалаеўна, як падалося хлопцу, уклала ў гэтыя слова пэўную долю шматзначнасці.

Чамусыці захацелася пляснуць Зоську па набеленым твары, па гэтай самазадаволенай ухмылцы. Яна ж знарок яго падстайляе – адигрываеца за ўчарашніе!

– У цябе, хлопча, з памяццю нелады, як я бачу, – патыхала Зоська ўдушлівай парфумай Сурмачу ў ноздры.

– У якім сэнсе? – скрывіў недаўменную міну Васіль і ад таго стаў сам сабе ненавісным.

Па нейкіх чэпкіх жыщёвых законах ён мусіў доўжыць гэтую крывадушную гульню, хаця з вуснаў так і рваліся грубыя праўдзівыя слова, лаянка.

– Ты што гэта дурня ўдаеш?! – вісківа зашаптала дзяўчына.
– Дзе ты ўчора быў?!

Твар Зоські сказіўся ад гневу, і Васіль каторы раз за апошнія месяцы падзівіўся, як можа ён мілавацца з такой агрэсіўнай, драпежнай жывёлінай.

– Дома... – Васіль неяк жулікавата азірнуў рукоj і выслабаніё локаць ад жорсткіх пальцаў палюбоўніцы. – А што?

– Во морда! – забушавала Зоська. – Сам да мяне напрасіўся ўчора, я ўвесь вечар ад пліты не адыходзіла!.. Ты што, мяне за дзяўчынку лічыш?!

“Хоць бы хутчэй знайшла яна сабе гожага хахаля. Бо ж не адчэпіцца!” – падумала Сурмачу.

– Не крычы! Разышлася... Не на базары. – Хлопец паправіў пакамечаны світэр. – Прабач, не паспей... непрадбачаныя абставіны... Потым пагаворым.

Ён паспрабаваў адступіць на пару крокаў. Шальговіч схапіла яго за рукаво, ірванула на сябе. Тады Васіль мусіў балюча вывернуць яе кісць і агадраць ад дыхтоўнай адзежыны.

– Ды ты ж укленчаны да мяне прыпаўзеш! – зараўла барвовая ад лютасці палюбоўніца. Вусны яе дрыжалі. Гэта прадвяшчала істэрычную сцэну. – Свінчо няўдзячнае!

Шальговіч ужо ўсхліпвала, калі Сурмач улавіў краем вуха зычны голас галоўнага канструктара сектара – свайго прамога начальніка: Пятро Яфімавіч Маскаленка з кімсьці ажыўлена гаманіёй і набліжаўся з-за выгіну асноўнага калідора. Нічога не заставалася, як пакінуць поле сваркі, так і не разабраўшыся да канца з агорклай палюбоўніцай. А каб не выйшла экспесу, прыйшлося, адбягаючы, кінуць:

– Не псіхуй, завітаю сягоння! Там і дагаворым. Прабач... – Васіль павярнуўся да Шальговіч спінай і прыспорыўся да дзвярэй свайго канструктарскага сектара.

– Калі, у якім часе, Вася?! – неслася наўздагон ад абнадзеянай Шальговіч. Занадта гучна.

“Прыдушицы бы цябе, ненасытнай!” – мільганула незычлівая думка. Сурмач усё ж паспей унікнуць начальніцкага вока, своечасова скрыўшыся за дзвярыма.

2

У лабараторыі рабочы дзень падыходзіў да заканчэння. Па ўсіх прыкметах. І хаця па законе працеваць належала яшчэ калі дзвюх гадзін, саслужыўцы душою былі ўжо па-за прахадной завода. Нехта ганяў чаі, нехта ў прыемнай разняволенасці аддаваўся свецкім гутаркам.

Васіль сеў за свой кампьютер, хапатліва загрузіў чарцёж і заклапочана нахмурыў бровы. Чакаў прыходу начальніка. Побач, за суседнім кампьютерам, сядзеў Віцька Крукаў і, відаць па ўсім, рупіўся зусім не на ніве вопытнага канструявання. Ягоны аппарат быў павернуты да Сурмача з большага спінай, але

па Віцькавым жывым і зацікаўленым позірку, па напружана засяроджаным выразе твару можна было беспамылкова здагадацца: чалавек заняты нейкай гульней.

Крукаў быў найзацяты аматар размящца ў віртуальних гульнях і, па сваёй прыроджанай кемлівасці, як толькі атрымаў новы камптар, паставіў яго задам да ўваходных дзвярэй і начальніцкага стала. Паколькі Пятро Яфімавіч не меў звычкі паставянна знаходзіцца на рабочым месцы і сноўдаў з сектара ў сектар, з аддзела ў аддзел, а з Віцькавага фарпоста выдатна праглядваліся ўваходныя дзвёры, то можна было спакойна займацца ўлюбёнай справай – электроннымі прэферансамі, гонкамі, тэтрысамі. Пры раптоўным з'яўленні начальніка Крукаў націскаў пару кнопкі і пераходзіў у рэжым чарцяжа, які заўсёды трymаў паралельна загружаным у сістэму “Windows”.

…Начальнік, відаць, загаманіўся на калідоры або завітаў у якую са шматлікіх лабараторый. Таму ўдаваць напружаную дзейнасць пакуль не было патрэбы. Працаваць жа напраўду Васілю не хацелася. Ён у асноўным завяршыў сваю распрацоўку трох дні назад, але не спяшаўся дакладваць аб гэтым Пятру Яфімавічу, бо адведзены на чарцяжы тэрмін заканчваўся толькі праз тыдзень. Навоштага ж лезці на ражон? Як той казаў, не цябе стрыгуць, дык і нагамі не дрыгай. Сурмач расслаблена адваліўся на спінку крэсла і тупа ўтрапіўся ў мудрагелісты чарцёж, як у сцяну.

Неўзабаве з аморфнага фону галасу саслужыўцаў Васілёў слыхі пачаў вылучаць нейкія ўцямныя фрагменты. Да прыкладу, купка мужчын за яго спінай абмяркоўвала перыпетыі ўчараашняга футбольнага матчу ў Лізе Чэмпіёнаў. Бэсціла галоўнага трэнера расійскага клуба, што разваліў харошы калектыв, зняславіў перад усім светам і паставіў яго на грань вылету з Лігі яшчэ да Новага года. Праскаквалі і матывы нараканняў на агульны разлад эканомікі, з якога ў рэшце рэшт вынікаюць усялякія беды, нягоды, спартыўныя паразы.

Дзве маладыя кабеты – Наташа і Света – чаявалі зусім блізка ад Сурмача. Сэнс іхній гаворкі даходзіў да яго найболей выразна.

– Хіба можна далей так жыщь! – жалілася Света. – Цэны як апантаныя скачуць, а нас частуюць адно абяцянкамі пра павышэнне заробку.

– І не кажы ты, Свецік! – страсным паўшэптам падхоплівала Наташа. – Той год яшчэ так-сяк перабіваліся, а сёлета дачку ў школу павялі – якія выдаткі! А тут яшчэ мужаў завод другі месяц стаць, галава імтрэнсні!

– Яны нібы мэтай задаліся нас вымардаваць! Дык як гаворыш: у школу выправіць – дорага? Мой Юраська наступнага году пайсці павінен.

– Не тое слова! Сышткі, дзённікі – купляй! Дый падручнікі – купляй: калі такое было? А вонратка – думай як хочаш. Раней хоць школьная форма была, каштавала капейкі, як помню. А сваё дзіцё хіба хочацца апрануць дрэнна? Кожны ж вылузваецца, хто багацейшы...

– Божухна, во давялі краіну, ірады! – падвяла своеасаблівую рысу Света.

За размовай кабеты не забываліся сёрбаць моцна завараны чай ды ўпісваць хатняе пячэнне з неблагім апетытам. Васілья заўсёды раздражнялі такія закусванні ў рабочы час. Рэзкія пахі смачнай ежы адцятвалі ўвагу ад непасрэднай работы, запал да якой і так быў у Сурмача даволі слабы. У іхнім сектары елі часта, працягla і многа. Тут стаяў вядзёрны электрычны самавар, які ў працоўны час не астываў ніколі. Ледзь толькі прыццёгшыся з дому, супрацоўнікі пачыналі паліць гэтую электракачагарку, і на працягу дня рознымі галасамі абвяшчалася: “Самавар!”, “Кіпіць!”, “Выключайце!” І тады цугам цягнуліся да самавара саслужыўцы з кубачкамі і шклянкамі, у якія загадзя засыпалася заварка, кава або какава. Запоўніўшы ёмішчы кіпенем, інжынеры вярталіся на свае месцы, доўга і з веданнем справы настойвалі тыя напіткі. Некаторыя жанчыны з нуды спярша расціралі растворымуую каву з цукрам, каб дамагчыся пены. Чым даводзілі Васілья Сурмача да крайняй ступені злосці – ён з маленства не цярпеў ляскату лыжак аб шкло і фарфор.

Пятро Яфімавіч Маскаленка проста знясіліўся змагацца з гэтymі чаяваннямі-перакусамі і закрываў на іх вочы. Як, між

іншым, і на заўчастныя сыходы сямейных кабет на абедзенны перапынак і занадта позняе з яго вяртанне. Ён сам быў шматдзетным бацькам і не па чутках ведаў, як цяжка ўсё здабывалася ў магазінах на малую зарплату. Дарэчы, пад шумок перагульвалі і дзядзькі, і хлопцы.

…Нарэшце вярнуўся начальнік. Васіль рэзка выйшаў з вялага здрэнвення, зморшчыў лоб, паклаў пальцы на клавіятуру і ўсім корпусам падаўся бліжэй да экрана. Бакавым зрокам ён бачыў, як Маскаленка абагнуў загарадку перад сваім сталом, зайшоў у праём і грузна сеў за рабочае месца. Спачатку галоўны з бразгатам адамкнуў сейф і доўга штосыці там перакладваў. Затым палез у шуфляду стала, корпаўся там. Управіўшыся, ён замоўк і (Сурмач знаў гэта) паглыбіўся ў развагі: каго б з супрацоўнікаў нечым азадачыць. Бо начальнік не мог сядзець без справы, а спраў у яго зараз не было.

– Лухвіч Марыя, – нягучна, нібыта для самога сябе, паклікаў Пятро Яфімавіч адну з супрацоўніц – стройную бландзінку не першай маладосці.

Такі зварот да падначаленых быў яго адметнасцю. Калі ж хто не пачуе, што найчасцей і выходзіла, ён называў прозвішча паўторна – ужо на ўсё горла. Затым гаварыў падышоўшаму:

– Так занятыя размовамі, што і не дагукацца да вас? Ці, можа, справы ўсе парабілі?

На гэты раз Марыя, відаць па ўсім, была напагатове.

– Я... – адказала яна.

– Падыдзі, калі ласка, сюды, – стомлена і ненатуральна млява вымавіў Маскаленка.

Хутка кабета паўстала перад сваім шэфам.

– Чым займаешся? – каварна пацікавіўся галоўны. – Да ты сядай, сядай, не на допыще...

Васіль з нуды падслухоўваў іхнюю гутарку.

– Як чым? Рэдуктар даводжу да ладу. Даў схема электрабяспекі на мне...

– Якая схема! Ты што, з мяне здзекуешся, шаноўная?! – ускіпей Яфімавіч. – Я табе што даў рабіць? Узмацняльны каскад во дзе мяне душыць! – Ён выразна паказаў на горле гэтае месца.

– А я вам яшчэ тым разам... тыдзень таму далажыла, што не вазьмуся за яго, пакуль рэдуктар не давяршу, – дзёрзка адказвала Маша.

– Што?! – Пятро Яфімавіч ажно задыхнуўся ад абурэння. – Ды як... Ды ты за каго мяне... Ды я ці ты, нарэшце, камандую!?

– А вы на мяне не крычыце, – асадзіла яго кабета. – Мяне за той рэдуктар вопытны цэх другі месяц тузае. А ўсё з-за дэталіроўкі, што вы мне падсунулі нібыта гатовую. Ды ў іх такіх дэталяў адроду не выраблялася!

– Ат, далася табе гэтая дрэнь! Кінь пакуль што і не турбуйся.

– То вы гэта начальніку аддзела давядзіце. Тады пабачыце, што ён скажа, – перахоплівала ініцыятыву Маша. – А толькі я ведаю: не злезе з мяне ён з гэтым рэдуктарам брыдкім.

– Ты мне галаву не тлумі! Я толькі ад Ягоркіна і вярнуўся. Дык там ён мяне акурат за ўзмацняльны каскад чыхвосціў, а пра рэдуктар – ні слова.

– А гэта ўжо ваша справа, як паразумецца. Хіба ён вам загадаў, каб вы каскад менавіта мне даручылі?

– Так, я табе сказаў рабіць – рабі! – Галоўны ў запале спрэчкі пляснуў далонню па стальніцы. – Я тут базары разводзіць з твой не намераны.

– Дык намерыцца, калі Ягоркін вас праз тыдзень застроіць! – агрэсіўна ашчацілася кабета. – А тое вы з ім хітранькія: адзін на аднаго спасылаецца. А паасобку кожны – мяне дзярэ! Азадачце во свайго ўлюблёнца Крукава, ці Мяркулава. Цалюткія дні філоняць!

– Так, Марыя Лухвіч, – за нястачай іншых аргументаў узяў строга-афіцыйны тон галоўны. – Я спрачацца не збіраюся, а проста вось тутака сабе пазначаю: “М. Лухвіч – узмацняльны каскад. 9.10.93”. І як сабе хочаш. Зауваж, датавана тыднёвай даўнасцю. І засталося табе на ўвесе кампот менш за два тыдні...

Лухвіч з нямой нянявісцю глядзела на начальніка. Той тонам троумфатара дадаў:

– Вось так, высокашаноўная. Вось такія пірагі... калі палюбоўна не хочаш.

Але далей падзеі разгортваліся даволі імкліва і нечакана. Спалатнелая Маша паднялася і, немалымі намаганнямі стрымліваючы гнеў, прамовіла:

– Так, Пятро Яфімавіч. Вы ў бліжэйшыя пяць хвілін маецеся нікуды не адлучацца?

– А што? – пагардліва зірнуў на яе галоўны.

– Вы ўжо зрабіце мне ласку – крыху пасядзіце. – Кабета імпэтна накіравалася ў бок выхадных дзвярэй. Ужо расчыніўшы іх, паабяцала: – А вам патэлефонуюць.

І сапраўды, пакуль агарошаны апошнімі словамі падначаленай Яфімавіч чухаў патыліцу ды бесталкова соўгаў па стале службовыя паперы, зазваніў ягоны тэлефон.

Васіль, моцна зайнтрыгаваны і развязелены адбытагай перапалкай, так і наставіў левае, бліжэйшае да начальніцкай загарадкі, вуха... Карацей, мяркуючы адно па адказах галоўнага і яго паслухмяным тоне, званіў начальнік аддзела Ягоркін. “Самы галоўны”, відаць, паставіў “галоўнага” на месца, нагадаўшы, хто тут кіруе балем. Рэдуктар у дадзеным выпадку перамог узмацняльнік, а нязломная Лухвіч – свайго наравістага шэфа. Між іншым, Маша мела падставы недалюбліваць Пятра Яфімавіча Маскаленку, бо ён яўна абыходзіў яе прэміямі, прагрэсіўкамі і інжынернымі катэгорыямі, заўсёды навальваў непасільную і нудную работу. І ўсё з-за Машынай упартай дзёрзкасці і ганарлівасці. А можа, быў да яе нераўнадушны? І такое бывае... Ва ўсякім разе, Васіль Сурмач з некаторых пор лавіў сябе на думцы, што ахвотна б паладзіў з гэтай развядзёнкай Лухвіч. Яна была проста красуня. Праўда, мела пяцігадовае дзіця...

3

Да заканчэння працоўнага дня заставалася зусім нямнога, і Васіль ужо мысленна ўдзельнічаў у запланаваных на вечар мерапрыемствах, калі ў “загоне” Пятра Яфімавіча раздаўся тэлефонны званок. Ён нахабна разрэзай прыщішэлую атмасферу лабараторыі, дзе ўсе хваляванні бягучага дня, здавалася б, улягліся...

Гэта пазванілі з рамонtnага цэха і паведамілі, што Маскаленка можа забіраць ад іх сваю апаратуру. Тыя мінірадыёстанцыі марнаваліся там ужо другі месяц (Сурмач заносіў іх на сваім гарбе), але ж собіла ім адрамантаваща менавіта зараз, напрыканцы замарочнага рабочага дня, у гэтую непагадзь.

Вядома ж, галоўны радасна падзякаваў майстроў рамонtnага цэха ды бадзёранькім голасам выклікаў да сябе Васіля.

— Так, апранайся, — сказаў начальнік, — якраз тут станцыі адрамантавалі. Дам табе кагось на падмогу. Дзве ходкі — і па дамах.

Ён ужо абводзіў канструктарскую залу арліным позіркам. Аднак выбар быў несамавіты. Маладыя здаровыя дзецюкі, як прадчувалі, разбегліся хто куды. Віньку Крукава Яфімавіч зазвычай не чапаў па вядомай прычыне: ён адзін валодаў найноўшай кампьютарнай праграмай аб'ёмнага канструявання, вёў цэлую тэму і быў на адмысловым ліку ў Ягоркіна. Звяглівы і хітры Крукаў заўжды называўся занятым, заваленым работай. Адным словам, паставіў сябе як след.

У Васіля ж не было ніякіх прычын, каб адкручваща ад ролі ўючнай жывёліны, якую зачаста даваў яму Пятро Яфімавіч. А даказваць, што ты не ішак, а інжынер, неяк не выпадала — для гэтага трэба спярша перабрацца жыць крыху на захад ад дзяржаўной мяжы. Таму хлопец і на гэты раз ціхмяна прыняў звышурочнае заданне, схаваў абурэнне і паклыпаў да вешалкі. Адно пажадаў, каб далі напарніка найдужэйшага — металічныя скрыні радыёстанцыі паасобку важылі пад семдзесят кілаграмаў, а да рамцэха ад СКБ было ўсяго толькі паўтара кіламетра.

— Грыша, — крыкнуў галоўны аднаму пажылому канструктару, паважанаму ў сектары чалавеку, — дзе там у нас Краўчук ці Сярмяга? Не бачыў?

— Ды недзе тут увіхаліся... здаецца, хвілі тры таму... — хітраваў Грыша, бо тыяabolтусы мелі звычку збягаць дамоў прыкладна за гадзіну да заканчэння законнага тэрміну. — Мо ў курыльні яны, ці па лабараторыях пашукайце.

– Я ім пашукаю заўтра... пытлю гарачага, – сярдзіта буркнуў Яфімавіч і скапіўся за трубку ўнутранага тэлефона.

На tym канцы лініі доўга не адгукаліся, затым нехта вялі (Сурмач стаяў побач і ўсё чуў) прагутнявіў:

– Слухаю... трыста пятнаццаты сектар...

– Ігарок, ты? – узрадаваўся Маскаленка.

– Ён самы...

– Гэта Пятро, выручай! Слухай... Ды не бойся, не пра схему. Дай мне чалавечка падмагчы станцыі прыцягнуць... А няма сваіх, адны бабы! Каго – Матуса? Давай Матуса, толькі хутчэй! Хай сюды шыбуе!

Сашка Матус быў рахманым вясковым хлопцам, працеваў тут толькі год і таму заўсёды аказваўся крайнім. Цягавітасці яму не бракавала.

...Ад працяглых і моцных дажджоў заводская тэрыторыя пакрылася шэрым хлюпотным рэчывам. Грузавікі і аўтакары нанеслі на разбітае асфальтавае пакрыццё дарожак тоны гразі, нарабілі ў ёй глыбокія каляіны. Гожых пешаходных праходаў тут проста не было, і таму Васіль з Сашкам прабіраліся да складоў, нібы беларускія партызаны. Коўзаліся цывільным абуткам па калдобінах і выбоінах. Васіль аднаго разу наогул упаў і прыязмліўся на выгатыраныя рукі. Далоні сталі чорнымі. Ён быў узрадаваўся, што не запэцкаў вopратак, але тут жа нейкі фургон выруліў з найбліжэйшага тупіка, скіраваў у іхні бок і, гуннуўшы на ўхабіне, шцодра абдаў маладых інжынераў масляністай гразёю.

Немэтазгодна цалкам апісваць іх пакутлівы шлях па расквашанай мокрым каstryчнікам заводской тэрыторыі. Скажам толькі, што калі небаракі даперлі адну сямідзесяцікілаграмовую скрыню ад складоў да месца прызначэння, то нават таўстаскуры Пятро Яфімавіч не рашыўся выправіць іх на другую ходку. Выгляд хлопцы мелі страхалюдны.

Чартыхаючыся, доўга мыўся Сурмач у туалете. Сціраў анучкамі са штаноў і курткі насычаны машынным маслам і ўсялякай брыдой гліназём. Вопраткі ўсё адно прыйдзеца аддаваць у хімчыстку. Гэта ясна. І калі б стаяла пытанне

проста дабрацца дадому, ён бы моцна не перажываў за свой мурзаты выгляд. Тым больш што змяркалася рана. Ды, як на грэх, Васіль быў сёння запрошаны ў госці. Не тое каб у сапраўдныя госці, а так – да аднаго прыяцеля, Змітра Куліка, куды ён заўжды адпраўляўся без усякіх цырымоній. Але ж сёння там маюцца быць незнамыя дзячатацы, і з'яўляцца туды абшарпанцам не хацелася.

Каб зноў не плюхнуцца ў якую лужыну, з завода Васіль выбіраўся найкараецшым шляхам – праз цэнтральную (не сваю) прахадную. Пільны стары вахцёр зауважыў неадпаведнасць Сурмачава пропуска і хацеў быў парушальніка запыніць... Як атрымаў такую порцыю адборных мацюкоў, што знячэўлена асеў на сваё крэсла.

Збегшы з ганка, Васіль пакіраваў пехатой у бок праспекта. Тут было недалёка. Каб хоць трохі падсаладзіць бязрадасны будны дзень, ён купіў у прыдарожным гандлёвым шапіку бутэльку піва і на хаду яго выпіў. Крыху палягчэла. А пасля дзвюх цыгарэт, якія хлопец выкурыў адну за адной, ён канчаткова пераканаў сябе ехаць да Змітра Куліка. Заквэцаную куртку ён здыме ў пярэдняй, дый са штанамі нешта скумекаць можна. Мо пераапране якія прыяцелевы.

Праспект, як рака, цёк перад Васілем. Прайда, плыні тут было дзве – сустрэчныя. Фары і падфарнікі машын, уключаныя ўжо ліхтары, падсвечаныя знутры вітрыны і паасонныя агенцтвыкі цыгарэт надавалі разгорнутаму перад Сурмачам краявіду казачны выгляд. Направа, за рачным мостам, праспект узбіраўся на вялікі пакаты ўзорак. Наўсцяж рэчышча магістралі грувасціліся высокія старыя камяніцы і стваралі ўражанне стромых берагоў. Як маленькія пячоркі з вогнішчамі ля ўваходаў, зіхцелі ў каstryчніцкім прыцемку кватэрныя вокны. Тралейбусы раз-пораз зрывалі з дратоў пырскі іскрынак, якія не далягалі да асфальту, раствараліся, гасіліся вільготным паветрам. Чалавечая гамонка, гул і ракатанне транспарту, рыпенне пад ветрам прыдарожных дрэў і мокры шолах апалага лісця зліваліся ў адну не надта стройную, затое жывую і праўдзівую мелодью. Своеадметны гарадскі блуз. Безліч дзей спраўдзіцца сёння пад гэтую

мелодыю. Колькі людзей закахаюцца адно ў аднаго, колькі пасварацца і расстануцца назаўжды! Крык не адной нованароджанай душы ўплящецца ў гэтым блуз, і не адна, на жаль, душа развітаеца з зямлёй гэтым чароўным вечарам.

Падобныя разважанні віхурылі ў галаве Васіля, пакуль ён набліжаўся да аўтобусна-трамейбуснага прыпынку. Аднак яны зніклі рагтоўна і беспаваротна, ледзь толькі яму давялося ўзяць уздел у змаганні за месца пад сонцам. А іменна: штурмаваць з гудам і ляскатам падыходзячы транспарт. Першыя дзве спробы ўлезці ў патрэбны нумар аўтобуса поспехам не ўвянчаліся. Мэтанакіраваныя дзядзькі і кабеты з торбамі, а таксама рэдкія, але не менш напорыстыя дзяды і бабулі лёгка адціралі ад уваходных дзвярэй Сурмача. Хаця быў ён чалавекам даволі высокага росту, а целаскладу зусім не худасочнага. Хлопцу бракавала нахабства. Таму перад трэцяй спробай, каб канчаткова не скалець на пранізлівым ветры, ён вымушаны быў забыцца на такія выключна чалавечыя якасці, як сумленне і спагада да бліжняга. Ён рынуўся скроў нагоўп дзікім зверам і меў неблагі поспех. І хоць сядзячае месца заняць не удалося, прадрацца ажно да шыбы процілеглага акна і схавацца за поручань Васіль здолеў.

Ехаць яму належала прыпынкаў восем. Хлопец раз-пораз упіраўся рукамі і каленямі ў сценку салона, выстаўляў зад, такім чынам баронячыся ад цісканіны і ўдушша. Але ж праз некалькі секунд шчыльны нагоўп зноў прыплюскваў яго тварам да шыбы, умінаў жалезнае біла ў правы бок. Слых бесперастанку цвялі шалёныя воклічы.

- Гэй, куды прэш, каб цябе разарвалі!
- Ну, малады чалавек, вы што – азвярэлі?!
- Прымі зад, недатыка!
- Гэта ж жах, лю-юдцы!
- Я табе, інтэлігенцкая морда, вірлы павыдзіраю!
- Не кажы дураку, што сядзёлка на баку!
- Ах ты, падла!
- Вырас да неба, а дурань як трэба!
- Хадзем выйдзем, пагаворым!
- Паспрабуй, калі такі смелы!

- У, вош таўсматая!
- Гадзянё!

І гэтакія красамоўствы выдаваў кантынгент цэнтра горада, дзе працуе значная частка людзей адукаваных і быццам бы выхаваных! Што ж можна пачуць у заводскіх, спрэс люмпэнізаваных, раёнах?

Сурмач быў загартаваным байцом грамадскага транспарту і таму ніякім чынам не ўдзельнічаў ні ў слоўных перапалках, ні тым больш у тузаніне з разгаражанымі цялеснымі невыгодамі пасажырамі. Хаця ягоны звярыны пачатак, які ў той ці іншай ступені жыве ў кожным з нас, так і падсцёбваў увязацца ў якую сварку, адказаць як след на штуршкі ў спіну, на непрыемныя выddyкі суседа ў самае вуха, на беспардонныя і несправядлівыя заўвагі.

Такая неактыўная пазіцыя адыграла не на карысць Сурмачу: ён позна спахапіўся і правароніў патрэбны прыпынак. Вылез з аўтобуса злосны і вымушаны быў прыйсці да дома Змітра Куліка лішні кіламетр. Наўкола ўсё цякло і хлюпала, бо зноў пайшоў дождь.

Васіль завітаў у мясцовы універсам па гарэлку. Купіў бутэльку і сунуў ва ўнутраную кішэнь курткі. Ужо па выхадзе, пад яркай шыльдай “Кутузайскі”, да яго прыстаў нейкі забулдыга:

- Гэй, хлопча, ахвяруй пару капеек на чарку.

Васіль нават не зірнуў на яго. Рушыў далей. Услед валацуга паслаў яму некалькі праклёнай:

– Во пан, таваю так! Ганарлівая морда! Зажэрліся, краіну абрабавалі! Сука! Я, калі хочаш знаць, – мастак, некалькі персанальных выстаў меў за савецкім часам...

Сурмач грэбліва, нібы спрычыніўся да нечага ліпкамярзотнага, сплюнуў на хаду. Так, сёння зоркі яўна выстраіліся не на яго карысць. Аніводнай станоўчай эмоцыі – бывае ж такое!

Нарэшце гмах Куліка паўстаў перад ваччу Васіля. Тыповы дзевяціпавярховы дом – шэры, нязграбны, нічым не прыкметны. А між тым колькі падзей, колькі адметных успамінаў змяшчае ў сабе гэтая будыніна! Колькі гулянак,

баліванняў, сустрэч Новага года, проста халасцяцкіх папоек па-чорнаму ладзілася тут! Сюды Васіль заўсёды ішоў з лёгкім сэрцам і бестурботнай душою. Тут можна было расслабіцца, а гэта немалаважна ў нашым звышнапружаным, шалёнym, меркантыльным жыцці. Большасць новых прыяцеляў, сябровак прыдбаў Сурмач менавіга ў гэтым доме, у двухпакаёвай кватэры Змітра Куліка, прыроджанага тамады, чалавека рэдкіх музычных здольнасцяў, балакі, марнатраўца і веселуна надзвычайнага. Бацька Змітра, Кастусь Пятровіч, быў ваенным інспектарам, “асабістам”, і можна было толькі здзіўляцца, як такі адказны і паважны чалавек мог выгадаваць такогаabolтуса сына. Праўда, бацька месяцамі працападаў у камандзіроўках, а маці Змітра з імі не жыла ўжо гадоў пятнаццаць, мела, па словах Куліка, другую сям'ю.

З прычыны частых адлучак бацькі ды па ўласнай душэўнай дабраце і весялосці, даваў Зміцер Кулік у сваёй кватэры не адзін “баль” на тыдзень. Тут пастаянна аціраліся жадаючыя прамачыць горла, проста пагаманіць, распавесці чуламу гаспадару свае інтывітныя праблемы, паслуhaць музыку. Тут адсыпаліся пасля п'янак, адыходзілі пасля звадак з жонкамі і палюбоўніцамі і нават адседжваліся пасля не зусім законных дзеянняў усе знаёмыя і малазнаёмыя Куліку хлопцы і дзядзькі мікрараёна. Сюды вадзілі каканак, папярэдне выпрасіўшы ключы ў хлебасольнага гаспадара. І не раз самавітаму бацьку, калі ён заўчастна вяртаўся з чарговай камандзіроўкі, выпадала заспываць на месцы дзеяння і любоўныя пары, і ачмурэлых з перапою, зусім незнаёмых мужыкоў, выкідваць іх за дзвёры ды спускаць з лесвіцы. З сынам жа Кастусь Пятровіч проста змарыўся змагацца і, можна сказаць, махнуў на яго рукой. Як ні дзіўна, жыў гэты палкоўнік сакрэтнай службы кватагрантам на сваёй уласнай кватэры. Пятровіча, відаць, усцешвала адно: з некаторых пор сын перастаў смактаць з яго грошы.

Так, Зміцер зарабляў сам, але ні ягоны бацька, ні даўні прыяцель Васіль дакладна не ведалі, якім чынам. Бо пэўнага месца службы гэтыя дваццаціпяцігадовы хлапчына не меў. Дый, папраўдзе, цяжка было ўяўіць Куліка на такім месцы. Характару ён быў няўрыймлівага, авантурнага і нядобрана-

дзейнага. Грошай хацеў мець адразу і многа – нейкім калі не ѿчымнымі, то па крайняй меры нетрадыцыйнымі спосабамі. Такімі, як: скупка і перапродаж гарэлкі, прыгрыманне левага тавару, гандаль на бараходцы, рэйды ў Польшчу па шмоткі, ігра ў саматужных ансамблях на вяселлях ці проста на вуліцах і ў падземных пераходах горада.

Абагаціўшыся, Кулік неадкладна спускаў грошы на шынкі, жанчын, курыва, пазычаў кожнаму стрэчнаму. Пасля буйных баліванняў у яго не толькі гуляў вецер у кішэнях – ён быў яшчэ вінен таму-сяму, каго паіў, карміў і даваў прытулак у сваёй кватэры.

4

– Ну ты даеш, браце, – вітаў Кулік Васілю ў дзвярным праёме.
– Яшчэ хвіліну-другую, я б, яй-бо, не стрываў.

– Што, сверб неадолыны? – аджартоўваўся Сурмач, пранікаючы ў паўзмрок пярэдняй.

У зале штомуцы віравала колерамузыка, чуліся дзяўочыя хіхіканні.

– А ты думаў! З гадзіну чакаем. Я ўжо грэшнай справай дзве пляшкі піва паваліў.

Зміцер уключыў святло, і Васіль, распранаючыся, зауважыў харектэрную чырвань на худым і рухавым твары прыяцеля. Укалоў:

– Канешне, ты ж не заправішся – не паедзеш.

– Вядома... Ты праходзь, праходзь. Годзе на люстэрка тарашчыцца.

– Не крычы, доўбня гарластая. – Васіль раптам перайшоў на шэпт, узяў прыяцеля за руку. – Тут просьба адна да цябе ёсцека.

– А што такое? – пасур'ёнеў Кулік.

– Давай сюды пройдзем. – Сурмач паказаў у бок меншага пакоя.

Зайшлі. Прычынілі дзвёры. Васіль уключыў святло.

– Выручай, брат. – Ён паказаў Змітру на свае штаны. – Начальнік запрог, халера яму, грузы цягаць. А на тэрыторыі – куламеса... Карацей, давай якія порткі і баста.

– Ага... – Кулік пачухаў патыліцу і палез у бацькаву шафу (яны былі ў пакоі Кастуся Пятровіча). Неўзабаве вышмаргнуў адтуль шэрыя адпраставаныя штаны з рэмнем, падаў прыяцелю.

– На, прымярай. І помні маю дабрату... Дарэчы, з цябе сто грамаў.

– Дзякуюй, век не забуду. – Васіль тут жа прыклаў штаны да ног, прыкідваючы па даўжыні. – Мо крыху карагаватыя будуць... А пра сто грамаў добра што нагадаў: тамака ў мяне ў куртцы пляшка “Крышталю” завалялася.

– Во, гэта гожы напой, гэта я ўхваляю! – так і расплыўся ва ўхмылцы ахвочы да “вогненнай” Зміцера. – А то я сягоння даў маху: трохлітровік вінішча малдаванскаага прывалок, а пра гарэлку забыўся...

– А нічога, наладзілі б вінны вечар. – Васіль якраз напаяў новыя штаны Кастуся Пятровіча. – І праўда, крыху карагаватыя.

Ён нахіліўся і абцягваў штаны долу за калашыну.

– Ну, прабач, не даў мне Бог бацькі акурат твойго росту, – дасціпнічаў Кулік, падпальваючы цыгарэту. – Курышь будзеш?

– Потым.

– Адно параіць магу: спусці рэмень з таліі на бёдры. Шырыня ж дазваляе.

– Слушна кажаш. – Васіль скарыстаўся прыяцелевай парадай. – Кавалер, дый годзе. Хадзем – знаёміць будзеш.

Не памыўшы рукі, ён рушыў у залу.

– Светлая – мая, – паспей шапнуць яму на вуха Кулік.

У зале было накурана, на стале ўзвышаўся трохлітровы слоік цёмнага віна, стаялі талеркі са сціплай закускай, пустая піўная бутэлька, пустыя келіхі. На канапе, пад самаробнай арматурай для дынамікаў і ліхтароў колерамузыкі, туліліся дзве прыгожанькі дзяўчыны. Прыкладна дваццацігадовага ўзросту кожная. Адна і напраўду была святлейшая – з раскошнымі белымі валасамі да плячэй. Другая, зразумела, цямнейшая –

кароткавалосая брунетка. І хаця пра вартасці дзяўчых фігуры меркаваць пакуль не даводзілася (госці сядзелі, да паловы скрытыя сталом), усё ж было відавочна – Кулікова паненка і з твару прыгажэйшая, і пышнейшая целам. Ейная сяброўка была яўна не на Васілёў густ, ён не любіў пігаліц. На іх і часу больш патраціш, і аддача будзе меншая. Інакшай справа – жанчыны, так бы мовіць, у целе. Паводле свайго дзесяцігадовага любоўнага вопыту, Сурмач ведаў, што такія – найболей страсныя, яны самі вешаюцца на шыю, і каб авалодаць імі, не трэба асабліва высільвацца. Варта толькі напусціць на сябе загадкавы выгляд, глыбакадумна маўчаць, адказваць рэдка і трапна. Астагніе даробяць яго высокі рост, досьціць шырокія плечы, бледны твар летуценніка і русая кучаравая чупрына. Так ужо павялося ў Васілёвым жытці.

– Так, хлопча, гэта Таня, – кіўком галавы паказаў Зміцер у бок цямнейшай, – а тое – Наташа.

– Вельмі прыемна... – Васіль з прыкрасцю адчуў, як яго твар самохаць зацягваецца штучнай задуменай павалокаю.

– А гэта наш Вася-Васілёк, прашу шанаваць і мілаваць, – гаманіў падзаведзены півам Кулік. – Найразумнейшая галава. Я думаю, вы з ім паладзіце.

“Каб ты спрах са сваімі рэкамендацыямі!” – злаваў пра сябе Сурмач, а напаказ светла ўсміхаўся, глыбакадумна глядзеў кудысьці ўбок. Аднак жа краем вока не прамінуў заўважыць, што ў Таццяны досьціць някепскія, стройныя ногі. Іх ужо можна было разгледзець.

– І я рады, вельмі рады... – бяздарна лепятаў Васіль, – правесці вечар у агачэнні, так сказаць, гэтакіх пекных жанчын... дзяўчат, прабачце.

Дзяўчаты какетліва захіхікалі. Зарагатаў і Зміцер, але тут жа схамянуться і памчаўся ў пярэднюю. Вярнуўся адгуль з пляшкай гарэлкі, якую вывудзіў з Васілёвай курткі.

– Бось яна – матухна. – Ён любоўна пагладжваў бутэльку па дыхтоўнай наклейцы. – Ёй пачэсны пасад! – І ўсталяваў “Крыштал” на самае віднае, цэнтральнае месца.

Перакінуўшыся яшчэ дзесяткам такіх жа неістотных слоў, хаўруснікі распачалі бяседу.

– Ну, слова нашаму разумніку, – падкалоў Кулік Васіль, спрытна наліваючы дзяўчагам па поўным келіху віна з грувасткай пасудзіны, – для першага, так сказаць, тосту. – (Ва ўяўленні прымітыўнага Куліка чалавек з вышэйшай адукцыяй быў абавязкова разумным.)

“Здзекуецца, дрэн! – падумаў Васіль. – Ведае ж, што не ўмеею я за сталом красамоўнічаць”.

– Вып’ем за ўдачу, – прымаючы ад Змітра чарку з “вогненнай”, хітра выйшаў са становішча Васіль. Коратка і талкова.

– Святая справа! – Кулік па-свойску ляпнуў яго па спіне. Ажно выплюхнулася колькі кропель гарэлкі.

Між іншым, Кулік ляпнуў па спіне і сваю сяброўку Наташку, але – як мага бліжэй да талі. Пускаць у ход рукі пад час застолля было ў Змітрака нязводнай і непрыстойнай звычкай. Разгарачаны напоямі і гамонкай, ён мог гэтак пляскаць па нагах, руках, спінах і задах амаль незнаёмых людзей. Часцяком нарываўся на скандалы. А ўсё ад няўрымслівага тэмпераменту.

– А Васіль дзе працуе? – звярнулася да нейкай пятай асобы Наташа, пры гэтым нясмела пазіраючы на Сурмача. Шчокі яе запунсавелі ўжо ад першага келіха.

– Ён у нас інжынер... інтэлігент. Ха-ха, – паясняў Кулік з набітым ротам. – А ў цэлым – выдатны хлопец! Ух.. хр.. кхекхе... – На апошніх словах ён папярхнуўся.

Варта сказаць, што слова “інжынер” на пачатку дзевяностых гадоў азначала дрэнны дастатак, не вельмі высокую культуру, забітасць і бесперспектывнасць для носьбітаў гэтага звання. Куды больш шанаваліся такія прафесіі, як бізнесмен, эканаміст, бухгалтар, дробны гандляр і нават проста ашуканец грамадства. Таму Васіль заўсёды пачуваўся няёмка, калі даводзілася рэкамендавацца і раскрываць сваё сацыяльнае становішча.

– А дзе, дазвольце пацікавіцца... у якой установе?.. – падлівала масла ў агонь Таццяна.

Прыйшлося адказаць.

Каб перавесці размову ў іншы кірунак, Сурмач прамовіў:

— А што, дзяўчаткі, ці не прапанаваць нам гэтamu таварышу, — ён паказаў рукой на Змітра, што жвава арудаваў сківіцамі, — нам пайграць-папець?

— З задавальненнем паслухаем, — адразу адгукнулася Наташа. — Ён жа ў нас карыфей у гэтай справе! Я табе не гаварыла? — Яна схіла галаву да Таццяны.

— А няма ахвоты пакуль, — набіваў сабе цану Кулік. — Дый да кандышы прыйсці трэба. Васёк, налівай не марудзячы! Наталі, Таня, вам — вінца? Ну й сладуна! А мы па беленъкай з дружбаком пройдземся.

Ён зухавата напаўняў ёмішчы алкагольнымі напоямі і праз паўгадзіны амаль не вязаў лыка. У свае дваццаць пяць гадоў Кулік быў ужо прывычны алкаш. Добра падпаіў ён і сваю Наташку, палез да яе абдымашца, узвалок на калені.

Бачачы, што застолле заўчасна прыме непрыстойнае адценне, Сурмач выклікаў прыяцеля на балкон — быщцам бы пакурыць.

— Што ж гэта ты раскіс, браце? — трасянуў ён загрудкі ачмурэлага Змітрака. — Гадзіны не прайшло, а ты ўжо вочы пазаліваў. А што далей будзе: штаны спусціш ды на кралю сваю палезеш?

Кулік неўразумела глядзеў на Васіля, дурнавата ўсміхаўся і пагайдваўся на кволых нагах.

— Ды не турбуйся, усё нармалёва будзе. Зараз яешню змайструем, запяём, па беленъкай... — мармытаў ён.

— Даўк вось, служай мяне, “па беленъкай”! Калі ты зараз не пойдзеш у ванную ды не памыешся пад халоднай водой — хаця б да напаўпрытомнага выгляду, то праз хвіліну мяне тут не будзе. Зразумеў?! — Сурмач нямоцна тузануў маларослага Куліка за каўнер.

— Што ты бузіш!.. Ну, калі хочаш — памыюся... Хаця я і цвярозы як шкельца. — Зміцер вяла спрабаваў выслабаніцца з Васілёвых рук. — Ну пусці ж, барацьбіт... за чысціню нораваў.

Васіль адпусціў прыяцеля. Той неяк па-старэчы, марудліва вылез з балкона ў залу, пашоргай у ванную.

Сурмач уваткнуў у рот цыгарэту. Падпальваючы, заўважыў, як падрыгваюць рукі. Хіба раней раздражнялі яго выхадкі Куліка? Хіба ён сам не паводзіў сябе падобным чынам? Не, пэўна, гэта дзень такі няўдалы. Трэба было наогул сёння з дому не высоўвацца. Хаця і там абавязкова з некім пацапаецца...

З балкона дзеяцтага паверха адкрываўся адметны начны краявід. У густым і вільготным кастрэчніцкім змроку віднеліся толькі абрысы гарадскіх будынкаў, падсвечаных ілюмінацыяй, абазначаных стракатымі вокнамі, акенцамі, вітрынамі. Кулікоў дом стаяў на пагорку, наўскрай мікрапаёна. За адкрытай прасторай, прарэзанай шырокай паласой вуліцы, велічна ўзвышаліся аграмадзіны суседняга квартала. Туды і ўпадала гэтая магістраль, туды спяшаліся мігатлівыя агенчыкі машын, пешаходы. А восьмай гадзіне вечара горад яшчэ жыву шчыльным, напруженым, паўнакроўным жыщцём. І толькі адной малюсенькой кропкай свяцілася ў гэтым спалучэнні агнёў акно Змітровай кватэры, дзе сабраліся самыя шараговыя, мізэрныя людзі. Звычайнія мурашы аб'ёмістага мурашніка.

І раптам жахнуўся Васіль ад думкі, што ўсе людзі-кропкі гэтага анклава – кожная паасобку – толькі і занятыя тым, каб ашуканць, скарыць, перамагчы адзін аднаго, каб выдраць з чыпхсыці рук ласы кавалак шчасця... Падманнага шчасця. Яны будуць дамагацца багацця, славы, кахання, дабрабыту сынам і дочкам, губляць усё ў адзін міг і зноўку біцца за недасягальнае. Няўжо гэта адно і ёсьць на Зямлі? Няўжо для таго мосцяцца дарогі, узводзяцца віядукі, палацы, гмахі, каб на іх, у іх і з іх дапамогаю ажыццяўляцца такія пустыя, нявартыя дзеі? Не можа гэтага быць!!!

Прыгадаліся словаў аднаго цудоўнага паэта, ужо гадоў дваццаць нябожчыка... Дакладней, гэта радкі з песні:

Из-за денег, из-за девок

Дратъ глотки своре будет свора.

Хіба гэта не праўда?! І самае дзіўнае, што песню гэтую пяе і Кулік – пад гітару, заліўшы вочы гарэлкай. Пяе выдатным

голосам, артыстычна і нібытга прачула. Але ці разумее ён гэтых словаў? Ды што Зміцер! Ён, Сурмач, дакладна ведае, што не далей як праз пяць хвілін пасля такіх высокіх разважанняў сам кінецца ў вір матэрыйяльнага жыцця. Не саўладаўшы з жарсцямі і амбіцыямі, сам будзе крывадушнічаць, хітрацаць, фальшывіць, каб толькі дамагчыся той жа жратвы, пашаны, жаночага цела.

Васіль нейк безнадзейна шпурнуў акурак долу, уздыхнуў на поўныя грудзі і вярнуўся ў залу. Там Кулік з макраватымі пасля мыцця валасамі ўжо сядзеў паміж дзяўчатамі, падліваў ім віна, балакаў і быў у найлепшым настроі. Іх гаману, выгукі, хіхіканне накрывалі прарэзлівія магнітафонныя трэлі, буханне барабана.

Гэтым вечарам Сурмач многа, больш чым належала, піў спіртнога. Піў, адно каб не наведвалі маркотныя думкі, піў, каб займець хоць нейкія станоўчыя эмоцыі ад гэтага пахмурнага дня. Але задурманены, пракураны яго разум усё ж не ўспрымаў як мае быць блазенскія жарты Куліка, Наташкіны какетлівія пацепванні плечукамі, ганарлівія позіркі і рэдкія трапныя заўвагі Таццяны. Мозг мімаволі намагаўся нешта высноўваць, супрацьпастаўляць, ацэніваць. Каб насаліць свайму гаспадару, каб пазбавіць яго прымітыўнай чалавечай асалоды.

Васіль, помніца, узяў у рукі гітару і спрабаваў спяваць. Яго ніхто не слухаў. Дый голас выходзіў страшэнна немузыкальным, язык заплятаяўся. Сурмач заўсёды губляў свой слабенькі музычны слых нават ад невялікай колькасці алкаголю. Не ў прыклад Змітру, якому ўжыванне спіртнога адно надавала імпэту і артыстызму.

А яшчэ злавала, што на яго, заўжды такога цікавага для жанчын, худасочная Таццяна як быццам не звяртае ўвагі. Яна была надзвычай маўклівая, і Васілю, каб не пачувацца няёмка, прыходзілася вынаходзіць для яе нейкія досціпы і кампліменты. Атрымлівалася няўклюдна, слаба. А Кулік, як на ліхе, быў заняты сёння выключна Наташкай, бесперастанку абдымаўся з ёй, цалаваўся ўзасос. Неўзабаве яны адасобіліся ў пакоі Змітраковага бацькі, пакінуўшы Сурмача на вырак лёсу з гэтай насупай Таццянай. Прыйшлося запрасіць яе танцаваць.

Аднак і тут яна трымалася празмерна скута, капыліла ніжнюю губу, захоўвала дыстанцыю – ён ніяк не мог адчуць ейнага цела.

Недзе а палове дзесятгай раздаўся званок у дзверы. Васіль ажно скалануўся ад нечаканасці – няўжо Кулік-старэйшы вярнуўся? Прыяцель жа бажыўся, што не павінен! Васіль на некалькі секунд замёр, чакаючы якой-кольвек рэакцыі з боку гаспадара кватэры. Бо пакой, дзе Зміцер забаўляўся са сваёй сяброўкай, знаходзіўся значна бліжэй да выхадных дзвярэй.

Сурмач выключыў музыку, прыслухоўваўся. Яму нават пачало здавацца, што за магнітафонным гвалтам ён памыліўся і ніякага званка наогул не было. Але мудрагелістая трэль зноў, зараз ужо пэўна і выразна, дапяляла Васілёвага слыху. Ды яшчэ ў дзверы дадалі кулакамі.

Паколькі Кулік не паказаўся са сваёй схованкі, Сурмач усадзіў Таццяну на канапу.

– Пайду зірну ў вочка – што там за ліха. – Ён накіраваўся ў прыхожую.

– А можа, наогул не адпіраць? – зашаптала наўздагон устрывожаная прыяцелька.

– А што калі гэта бацька Змітра заяўіўся? Дзверы ж высадзіць... – абярнуўся да яе Васіль.

– У яго ключы павінны быць... Не, не ён гэта... Слухай, Вася, ты ўсё ж Змітрака вызаві.

– Ладна.

У пярэдняй хлопец асцярожна пастукаў у дзверы спальні. Амаль адначасова зноў цырыкнуў званок. Унутры пакоя нешта заварушылася, заскрыпела, затупала. Неўзабаве прачыніліся дзверы і бялявая ўскудлачаная галава Змітра вынікнула вонкі.

– Ты што, ачмурэў? Завошта не адгукаешся? – накінуўся на яго Васіль. – Гэта, часам, не бацька твой ломіцца?

– Ну, скажаш яшчэ! Стары мой не звоніць... – Кулік напалову выйшаў з цёмнай спальні. Ён быў у портках, басанож і з голым торсам. – Дый у камандзіроўцы ён. Гэта мо з хаўруснікаў хто.

– Дык ідзі і спытайся. – Васіль схапіў яго за дзягту дрэнна зашпіленых штаноў, пацягнуў на сябе.

– Ат, што ты баішся! – бестурботна махнуў рукој гаспадар і, не адыходзячыся ад дзвярэй спальні, гукнуў: – Хто там?!

– Адчыняй, боўдзіла! – а сразу ж даляцелі да прыяцеляў прыглушаныя дзвярыма слова.

– Адкрывай, не тамі! – падключыўся яшчэ адзін грубы голас.

– Хрэн, ты? – ажыўвіўся Зміцер.

– А ты думаў! Бачыш, Хведзька, ёсьць тут жывыя людзі! – зухавата кръчаў за дзвярыма нехта Хрэн. – Я ж казаў, што музыку яны прыпішылі. Ды адчыняй жа, чарцянё паласате...

– Ідзі адамкні, а я тут пакуль апрануся, – папрасіў Васіля Кулік і скрыўся ў спальні.

Праз некалькі секунд у Змітракову кватэру ўварвалася даволі вясёлая гурма: два дзецикі і адна дзейка, усе добра падрумяненые спіртным. Адзін, рослы і мажны хлопец гадоў дваццаці восьмі, трymаў у руцэ скураную сумку. Праз незашпіленую да канца маланку з яе вытыркалася зафальгаванае рыльца шампанскага. На кажусе Хрэна (здаецца, гэтага хлапчыну так абазваў Кулік) літаральна вісела чарнявая вірлавокая дзяўчына не першай свежасці. За іх спінамі хмурыўся нягеглага віду дзядзька гадоў за трыццаць: бледнатвары, шчуплы, рэдкавалосы... Усе троє, па ўсім відаць, не ўпершыню трапілі ў гэтую кватэру і трымаліся досыць разняволена.

– Саша, – падаў Сурмачу руку Хрэн. – А гэта Ксюха і Хведзя.

Васіль прывітаўся з усімі. Рукапацісканне Хрэна было працяглым і моцным. Бледнатвары ж Хведзька ледзьве сунуў вялую халодную далонь і а сразу вышмаргнуў яе назад. Яго ablічча не выяўляла ніякіх чалавечых пачуццяў. Гэта, відаць, быў цікі і засяроджаны выпівока. Ксюха з першых жа секунд пачала какетнічаць з Васілем – жмурыцца, адводзіць у бакі позірк.

Госці па-свойску звалілі верхнія вопраткі на тумбачку ў пярэдняй і, не разуваючыся, пакрочылі ў залу.

– Во, Хведзь, а тутака ўсё на мазі, – выкрыкнуў Сашка-Хрэн, калі заўважыў напаўспустошаны стол. – О, даруйце, мадам! Я вас спярша не заўважыў.

Ён карцінна прыпаў на адно калена перад збянтэжанай Таццянай, працягнуў ёй руку. Васілю зрабілася ніякавата. Ён рэдка сутыкаўся з людзьмі такога неўтаймоўнага тэмпераменту і не ведаў, як сябе зараз паводзіць. Хоць бы хутчэй падышоў гэты ёлупень Зміцер!

Хрэн ускочыў з каленяў і ўключыў верхняе асвятленне.

– Ну, рассаджваіцеся, даражэнкія! Навошта ж марнець упоцемку? – гаманіў ён, вывальваючы на нясвежы абрус змесціва сваёй сумкі. – Паглядзім, што прынёс дзед Мароз.

Прынёс клапатлівы дзядуля наступнае: дзве бутэлькі гарэлкі “Сталічная”, дзве – замежнага шампанскага. Калі дадаць сюды палову трохлітровага слоіка Куліковага віна ды рэшткі “Крышталя”, што засталіся ад першага аддзялення гэтага п’янага спектакля, то на чатырох мужыкоў выходзіла замнога. Дзяўчата тут наўрад ці памочніцы. З закускай жа, наадварот, было кепска. Шумлівы Сашка-Хрэн вывудзіў са сваёй бяздоннай сумкі адно цагліну чорнага хлеба, слоік салянкі і пару бляшанак рыбных кансерваў.

Прыцёгся Кулік са сваёй вясёленкай сяброўкай і бяседа распачалася. Мажны Сашка піў больш за ўсіх, з апетытам умінаў сціплую закусь. Яго ж хаўрускі Хведзька пахмурна маўчаў, зусім не закусваў і меў такі выгляд, нібыта субяседнікі чымосьці яму не дагадзілі. Наташка і Ксюха паводзілі сябе вульгарна, вешаліся на кавалераў, пранізліва вішчалі, а то і ржалі, як кабылы, ад кожнага застольнага жарту.

– Васёк, не бянтэжся! Што сядзіш, як надзьмутая вош?! – груба падбадзёрваў таварыша Зміцер. – У нас тутака ўсё папросту, палюбоўна! Праўда, Хрэн?! – Ён стукнуў Сашку па плячы.

– А ты яму налівай, сам нябось ужо трэцюю выжлукціў! Ат, дай я сам... – Хрэн нязграбна ўхапіў “Сталічную” і пацягнуўся з ёй праз стол да Сурмача. – Васіль, давай сваю пасудзіну...

– Я не хачу. – Сурмач адсунуў убок чарку.

– А я гавару – выпі! – нечакана ўскіпеў наваяўлены госьць і злосна вытарашчыўся на Васіля.

Таня, што сядзела поруч з Сурмачам і ўвесь час прыпaloхана маўчала, сцяла яго локаць і шапнула: “Няхай наліе, а ну яго да

ліха! Не звязвайся..." Неяк выходзіла, што ў жудаснай вакханалі толькі гэтая худзен'кая дзяўчына была для яго больш-менш прымальным чалавекам.

– Я сваё на сёння выпіў, – рашуча закрыў Васіль далонню верх сваёй чаркі.

Але распалены алкаголем і ўласнай упартай дурнотай і ад таго дрэнна каардынаваны Сашка ўжо пачаў наліваць "Сталічную". Спыніць гэты рух ён адразу не змог, бо вісей над столом у няёмкай позе. Ладная колькасць бясцэннага напою выплюхнулася Васілю на руку, заліла скацерку. Тут жа па зале распаўсюдзіўся непрыемны, мlosны пах спіртнога.

– Што ж ты вытвараеш? Га?! – абурыўся Хрэн. Ён заткнуў пластмасавым коркам бутэльку. Любоўна паставіў яе бліжэй да сябе. – Я да яго, можна сказаць, усёй душою... Змітрок, не знаю, што ў цябе такія фрукты!

Сурмач сціснуў левы кулак пад столом. Ён ведаў, што яшчэ пару падобных выказванняў у яго бок – і стрываць будзе цяжка. Кроў кінулася ў галаву і бойка пульсавала ў скронях. Магутнымі намаганнямі хлопец узяў сябе ў рукі.

– Ды годзе вам цапацца, – супакойваў сабутэльнікаў дабрадушны Кулік. – У маёй кватэры каб ніколі такога не было! У мяне – мір і злагада!

– А я ж нічога... – рагтам палягаднёў Хрэн. – Васть, яй-бо, я без ніякай злосці... Хведзька, скажы, брат!

Ён абвёў мутным паглядам суседзяў па стале, запыніўся на прыяцелі. Хведзька толькі няветла хмыкнуў і, як здалося Васілю, нядобра стрэльнуў вачыма ў ягоны бок. Гэты тыпус злаваў Сурмача больш за гаманлівага Хрэна. У таго хоць што ў галаве, то і на языку. А ад гэтага зялёнага смаржа не ведаеш, чаго і чакаць. Да яго спінай не паварочвайся. Васіль толькі зараз заўважыў на левай Хведзькавай кісці шырокую і густую татуіроўку. Ці не на "зоне" зробленую? Трымаецца ж ён, быццам злодзеяй у законе! Не, Сурмач цвёрда рашыў не зядацца з гэтымі нязванымі гасцямі і як найхутчэй пакінуць Кулікову благахату.

Неўзабаве Зміцер зноў павалокся з палюбоўніцай у спальню.

Дарэшты напалоханая Хрэнавымі штукарствамі Таццяна ўсё шчыльней тулілася да Васіля. Так, трэба было адсюль змотвацца.

– Чаго не стаецца, бывае і буйвал уп’ецца! – басавіта выкрыкнуў Хрэн, кругануў да канца пераключальнік магнітафоннага гуку і вылез з-за стала. – Гайда, браткі, патанцуем!

З цыгарэтай у зубах ён пусціўся ў п’яныя скокі. Ад яго грузнага цела ходырам заходзілі шыбы паліц секцыі, стол і настольны посуд. Гэтак ён доўжыў хвіліны трыв. Узмакрэлы, збуракавелы, Сашка нагадваў страхотлівага звера.

– Ксюха, а нухадзі да мяне! – загадаў ён.

Не дачакаўшыся, пакуль дзяўчына выйдзе з-за стала, ён памкнуўся да яе, схапіў за руку, ірвануў на сябе. Пры гэтым наваліўся на стол і скінуў локцем пару відэльцаў і нечую чарку. Вывалакшы сяброўку на цэнтр імправізаванай танцавальнай пляцоўкі, ён лёгка ўскінуў яе на плячо і пачаў шалёна круціцца на месцы. Ксюха зайшлася віскатам жывёльнай асалоды. Ёйны партнёр роў, як драпежнік.

6

I разам з тым Сурмача разбірала дзіўная, нездаровая цікаўнасць да гэтага дзеяства. Неадужная ўнутраная сіла трymала яго на месцы. Ці не па гэтай хваравітай цікаўнасці спакон веку некаторыя паважаныя грамадзяне, дастойныя бацькі і маці сямействаў неадрыўна назіраюць крызвавыя бай гладыятараў, катаванне тарэадорамі бязвінных жывёл, разнастайныя бойкі без правілаў, жаночы бокс і падобную агіднасць. Глядзяць ўсё гэта прагавіта, да ўнутранага трымцення, да ўтрапёнасці, калі з носа, вачэй, рота мярзотна цякуць соплі, слёзы, ліпкая сліна. Гэтыя самавітые спадары, гэтыя добрыя ў паўсядзённасці людзі пад час відовішчаў, дзе ўчыняеца гвалт над жывымі істотамі, верашчаць ашалельмі звязрамі і ўжо самі гатовыя рынуцца ў цэнтр рынга: таптаць, грызці, драць валасы і вочы слабейшага, ляжачага... Дабіаць недабітага. А з якой асалодай яны – клапатлівыя таты і мамы,

узорныя сыны і дочки – усмоктваюць у сябе відовішчы жаночага і мужчынскага стрыптызу, пракручуваюць на відэмагнітаfonах порнаэротыку! А назаутра, як пярэваратні, пойдуць выхоўваць нашчадкаў, чытаць лекцыі, строіць з сябе паслухмяных дзяцей і вучняў, выдатнікаў...

Васіль ужо неаднойчы мог падняцца і пайсці. Гэтага патрабавалі здаровы разум, позні час, абставіны, красамоўныя позіркі Таццяны, духоўная адчужанасць ад няпрошаных гасцей, крыўда на Куліка... Патрабавала нездаровая аўра гэтай кватэры. Але ж ён сядзеў. Сядзеў, усведамляючы недарэнчнасць свайго становішча, разумеючы фальш сваіх нацягнутых, нагужных усмешак у адказ на дзікунскія жарты Хрэна. А жахлівейшым за ўсё было тое, што пачні зараз гэты дзяцюк распранаць сваю развязную сяброўку ды, прабачце, ладзіць прылюдны палавы акт, і тут бы Васіль, найхутчэй, не зрушыўся. Надта ўжо гэта было цікава. Цікава на ўзорні гіпнатачнага псіхозу, шаманства.

Становішча выправіла Таня.

- Мне пара дамоў, – сказала яна і рашуча паднялася з месца.
- Я цябе правяду, – адразу ж адгукнуўся Сурмач і ўзяў дзяўчыну за руку.

З яго вачэй нібы спаўзла вядзьмарская павалока, ён пачаў успрымаць сапраўднасць у нармальным, так бы мовіць, чалавечым свягле.

Сашка-Хрэн стаяў да іх спінай. Ён перакуліў сваю партнёрку дагары і, абхапіўшы за талію, навіс над ёй усім сваім масіўным тулавам. Напэўна, яны цалаваліся. Пасінелы з перапою Хведзька ў аддаленым куце панура і засяроджана дапіваў рэшткі гарэлкі. Спадылба, амаль з нянавісцю пазіраў ён на Васіля з Таццянай. Карацей, быў самы момант пакінуць гэтую заліхвацкую сябрыну.

У цеснай пярэдняй пераключальнік свягла быў завалены і завешаны верхнім адзеннем, і таму апранацца давялося амаль вобмацкам. Канешне ж, было не да таго, каб вярнуць Куліку штаны яго бацькі. Тым больш што гаспадар, насыціўшыся сваёй палюбоўніцай, відаць ужо адключыўся ад рэчаінасці. Ва

ўсякім разе, са спальні не даносілася ні галасоў, ні шэпту, ні іншых варушэнняў, якія б пераканалі Васіля ў адваротным.

Хлопец пратіхнуў Таццяну за дзвёры і ўжо быў гатовы сам пакінудць гэты агорклы прыгон, калі нешта цупкае і халоднае ўхапіла яго за руку. Сурмач нервова здрыгнуўся. Падобны страх ён зазнаваў толькі ў дзяцінстве, калі ў пакой, дзе ён знаходзіўся адзін, рагтоўна прападала свято. Закарцела проста куляй вылецець з кватэры і бегчы не азіраючыся. Але, перасіліўшы прыкрую баязлівасць, Васіль знарочыста марудна абярнуўся. Перад ім прывідам стаяў шчуплы Хведзька. Яго кашчавы нездаровы твар у паўцемрадзі набыў проста злавесны выгляд. Вочы гэтага слімака гарэлі нейкім наркатачным агнём. Ён так і не выпусціў Сурмачаву кісць са сваёй далоні, і таму Васіль рэзка і з яўнай підлівасцю трасянуў рукою, каб пазбыцца дотыкаў гэтай непрыемнай істоты. Пазбавіўся, як ад медузы ці марской гідры.

– Што такое? – цвёрдым голасам спытываўся Сурмач.

– Слухай, браток, пакінь дзяўчыну... – больш па інтанацыі сіпагага голасу Хведзькі, чым па гуках, зразумеў Васіль яго жаданне.

Такой подласці, недарэчнасці, асабліва ад гэтага безаблічнага тыпуса, ён ніяк не чакаў. Было няўсям, што такая блісклая істота яшчэ можа хацець жанчыну. Ды прытым як пачварна!

Пакуль магчымыя варыянты адказу пракручваліся ў галаве Васіля, ён пачуў, як нешта зашамацела на ўзоруні яго жывата, а тады ткнулася ў руку. Міжволі таргануўшы кісцю, хлопец адчуў на дотык нешта хрумсткае і адначасова мяккае. Гэта былі грошы.

Ух, як зарупела Сурмачу адной рукой схапіць Хведзьку загрудкі, другой скамячыць ненавісны твар, адараўцаў цела ад падлогі і штурнуць у залу. Але добра разумеў хлопец, што ў любой з кішэнняў гэтае пачварыны могуць ляжаць нож, разак, кастэт – што заўгодна. Да таго ж не забываўся Васіль і пра дужага Хведзькавага хаўрусніка – Хрэна. Таму, грэбліва зірнуўшы на цъмяны абрыйс непрыяцеля, ён адно працадзіў:

– А яна не мая ўласнасць. Шчасліва заставацца. – І выйшаў вон.

Увесь час, пакуль яны з Таняй чакалі ліфта, пакуль спускаліся на ім з дзевяятага паверха, Васіль скурай прадчуваў нейкую вераломнью неспадзеўку. Бо гэтак жа, як пакрыёма зажадаў Хведзька для сябе жанчыну, магло замануцца яму нагнаць іх недзе ў нетрах пад'езда ды засадзіць нож у спіну. Чаму не? “Ну і агіднае ж рыла!” – скрывіўся Сурмач, калі на выхадзе з пад'езда яшчэ раз згадаў бляклы твар зацятага выпівочі. Сплюнouй на дол.

– Нам куды? – спыгаў ён у Таццяны, якая моцна трымала яго пад левы локаць.

– А во тугачкі недалёка, – дзяўчына паказала рукой у цямравы праход паміж гмахамі, – метраў трыста будзе.

Васіль запаліў цыгарэту. Разам з тыгунёвым дымам у яго грудзі пранікала золкае начное паветра. Сырасць прабіралася і за каўнер, і за рукавы курткі. Ад гэтага плечы міжвольна падымаліся дагары, а галава тулілася ў тулава.

– Слухай, Таня, – керхануўшы, прамовіў Васіль. – Ты мяне, канешне, прабач, але навопа ты пайшла да Куліка? Што ў цябе з ім агульнага? Ды зрэшты, што ў цябе агульнага з тваёй развязнай прыяцелькай?

– Наташа ж мая сяброўка... – разгублена адказала дзяўчына.

– Ды як ты не разумееш, што гэта ўсё пашлящіна? Што брыдка ўсё гэта і нізка? Гэтыя разгаражаныя гарэлкай, тупыя, юрлівыя, хцівыя да асалоды твары!

– Ну тады ўжо і ты мяне прабач за адно пытанне: што там рабіў ты, такі выхаваны і адукаваны? Мне што! Я ў вучылішчы навучаюся на цырульніка. Мы вышэйшых адукацый не маем, і яны нам не свецяць...

– А пры чым тут вышэйшая адукацыя, Тань? – гарачыўся Сурмач. – Ды я сярод сваіх сукурснікаў, сярод інжынераў, нават прафесараў знаю процьму самых сапраўдных неандэртальцаў! Ды што далёка ісці – я сам такім быў... Ды, пэўна, і ёсць. Я сам толькі нядайна, пару месяцаў, як стаў гэта разумець... Разумець, што я самая жывёльная жывёла на свеце... Ну а ты, Таня, дзяўчына тонкая, далікатная... Я ж

бачыў – табе там не месца! Завошта ты да Куліка прыцягнулася?

Загаварыўшыся, Сурмач спатыкнуўся на ўхабе асфалту і ледзьве не паляцеў ніцма. Утримала яго маленькая спадарожніца.

– Прабач, – сканфузіўся ён. – Здаецца ж, не такі й п'яны... Бывае.

Таня ледзь улоўна хіхікнула.

– Ведаеш, Вася... Табе лёгка разважаць са сваёй званіцы. Аднак ты і мяне зразумей. Я, да твойго ведама, расла ў простай сям'і, у звычайнym спальным мікрараёне, вучылася ў самай шараговай школе, і здолынасцяў у мяне не было ніякіх.

– Ну і што?

– А тое, што я з шаснаццаці гадоў знаюся, скажам так, з хлопцамі і да дваццаці аднага года не была знаёмая ні з адным прыстойным. Ні з адным – па-за гэтага кола сыноў рабацягаў. Ні з адным – каб з вышэйшай адукацыяй. І сяброўкі мае – такія ж. Ты, напэўна, думаеш: Наташка кепская, распусная, брудная дзеўка. А яна ж, калі хочаш знаць, дабрэйшай душы чалавек, за бацькам сваім, паралітыкам, каторы год даглядае, і па доме ўсё робіць, і сястрышу малодшую гадуе, і вышывае, вяжы... А дзе ёй, беднай, харошага мужыка знайсці, калі тут спрэс адны кулікі ды хрэны шныпараць? А прыстойныя хлопцы з ёй толькі пазабавіцца могуць. Гэтак жа, як і Зміцер – цялесна.

– Ну, навошта ж так размяжкоўваць... – не вельмі ўпэўнена абвяргаў Васіль Таццяну. – У жыщі не ўсё так катэгарычна і праста.

– А вось мы і прыйшли. – Дзяўчына спынілася каля пад'езда дзевяціпавярховага дома. – Будзем развітвацца?

Яна мякка пазірала на Васіля. Нібы толькі зараз прыкмеціў ён ладненкую, амаль ідэальнью фігуру сваёй спадарожніцы. Гэтую грацыёзную маленкую фігурку пад асеннім плашчом, апяразаным дзяжкай. З-пад незашпіленага ля падбародка шэрага плаща, кантрастуючы з цёмнай капой валасоў і навакольным пажэмрокам, віднелася бялюткая Таніна шыя. Яна была так блізка ад Васіля, што моцна захацелася яму

нагнуцца ды пацалаваць гэтую белую часцінку дзяячага цела. Яна, напэўна, такая пяшчотная на дотык.

– Даўк бывай, Таня, – прамовіў ён і пасля невялікай замінкі дадаў: – А можна, я табе калі-небудзь пазваню?

– А... гэта калі ласка. – Дзяўчына прадыктавала нумар тэлефона. – Адно... бацька ў мяне, бывае, па тэлефоне грубіць незнаёмым маладым людзям. То ты не звяртай увагі, патрабуй мяне да трубкі – і ўсё тут.

– А што, кавалеры даймаюць?

– Да не вельмі, – усміхнулася Таццяна. – Проста стары ў мяне задужа сваявольны таварыш. Ты звані, не бянтэжся.

– Згода. – Васіль дакрануўся да бязважкага локціка новай прыяцелькі. – Ну, да пабачэння.

– Усяго добра, Вася.

Таня жвава ўзбегла на ганак і скрылася ў пад'ездзе.

Добры настрой, з якім Сурмач рушыў ад Танінага дома па асфальтаваных сцяжынах апусцелага мікрапаёна, сапсавалі наступныя падзеі.

Ледзь прамінуўшы чарговую арку паміж гмахамі, Васіль нарваўся на дзве вялізныя постаці. Менавіта постаці, бо штучнае свягло падала ім у спіну, і разгледзець твары напатканых не выпадала. Сурмач ні трохі не спасаваў ад такой сустрэчы, хаця месца было зусім бязлюднае і малаасветлене, а наўпрост пакіраваў на названых спадароў. Адным словам, дарогу саступаць ім ён не збіраўся. І вось у той міг, калі Васіль амаль прайшоў паміж гэтымі двума здаравеннымі ценямі, ён атрымаў рэзкі ўдар кулаком пад дых і тут жа быў звалены на дол падножкай. Не паспей ачомацца, як адзін з нападнікаў насеў на яго ўсёй вагою і пачаў выкручваць правую руку. Гэта адбывалася люта, без адзінага слова. Васіль цудам паспей выдраць кісць з рук-абцугоў грамілы і, скапіўшы яго за шыварат, таргануў долу. Нападнік уваткнуўся носам у асфальт, завывіў ад болю і кучай зваліўся з Сурмача. Але той не паспей ускочыць на ногі, як атрымаў магутны ўдар нагой па галаве ад другога ліхадзея. Уваччу пацямнела, і ўсё далейшае цалкам выпала з Васілевай свядомасці.

Калі праз некаторы час ён апрытомнеў, то перш-наперш адчуў, што спіну муляе нешта халоднае і сырое. Ён ляжаў дагары, тварам у неба. Вакол зіхцелі аkenцы дзевяціпавярховак. Злёгку імжэла – вада капала з непрагляднага неба Сурмачу на лоб, вочы, вусны. Ад ветру шорхала па баках апалае лісце. “Я бачу і чую...” – вызначаў стан рэчаў ачунялы мозг. Хлопец паспрабаваў паварухнуць спярша пальцамі, потым паднёс далонь да твару, абмацаў яго. Тады падняў адно калена, другое...

Праз хвіліну ён ужо стаяў на нагах. І хаця ўнутры цела – жыванае, грудзях і галаве – была праведзена сур’ённая ператруска, ніводзін рухальны член не страціў сваіх функцый, ніводная костка не была паламана. Каб праверыць гэта, Васіль прысядаў, падскакваў, усяляк круціў рукамі і пераплятаў пальцы. Так, ён быў жывы і, можна сказаць, цэлы і здаровы. Гэта самае важнае. І не дужа смуткаваў затым Сурмач, калі выявіў пустэчу сваіх кішэнняў, нястачу кашалька, наручнага гадзінніка і вялікага партманэ, калі знайшоў куртку сваю скамечанай у найбліжэйшай сметніцы. Зрэшты, пазней ён успомніў, што ў спешцы забыў партманэ ў Куліка.

Ужо калі ехаў адным з апошніх тралейбусаў да цэнтра горада, разгледзеў ён у няпэўным люстэрку шыбы гузак пад левым вокам, застылую кроў на губах і мноства драпін на твары. У пісягах былі і кісці рук. Дзіўна, толькі заўважыўшы ўсё гэта, і адчуў Васіль, як гараша падраныя аб асфальт далоні, як смыліць скura пад падбітым вокам. Непрыябны выгляд мела і ўся яго вопратка.

Словам, вяртаща дамоў у такім разбэрсаным стане Сурмач дазволіць сабе не мог. І таму, калі даехаў да цэнтральнай плошчы, пакіраваў у бок інтэрната свайго роднага прадпрыемства – да гасціннай Зосі Шальговіч. Балазе тут было недалёка. Між іншым, электронны гадзіннік на гарадской вежы паказваў палову першай ночы: дадому ўсё адно прыйшлося б цёпціся пешкі. А гэта кіламетры чатыры.

Прыкладна ў той час, калі Васіль Сурмач даводзіў да завяршэння свой крайне няўдалы дзень, у яго трохпакаёвай кватэры адбываліся наступныя падзеі.

Яго старэйшы брат, Яўген Сурмач, са сваёй маладой жонкай Галляй рыхтаваліся да сну. Яны насялялі другі па велічыні пакой кватэры. Зазначым, што ў самым буйным жыў Васіль, у самым маленъкім туліліся бацькі – Сяргей Уладзіміравіч і Людміла Пятроўна Сурмачы. У дадзены момант усе жылыцы кватэры, за выключэннем Васіля, знаходзіліся ў адведзеных ім лёсам пакоях.

Галя, стройная чарнявая маладзіца гадоў дваццаці сямі, напаўляжала ў крэсле і млява пераключала праграмы тэлеперадач з дапамогай дыстанцыйнага пульта. Апранута яна была ў хламідападобную мяккую піжamu. Яўген сядзеў за пісьмовым столом пад абажурам у куце памяшкання і па сваёй завядзёнцы нешта пісаў. Канапа, што стаяла пад акном з відам на панылья “хрушчоўкі”, была ўжо раскладзена, пасцель – пасланая.

Яўген, мажнаваты трыщцацігадовы дзядзька, займаў пасаду шараговага рэдактара не самага самавітага літаратурнага часопіса. Ён лічыў сябе перспектыўным маладым пісьменнікам, надрукаваў ужо некалькі апавяданняў у рэспубліканскай перыёдышы і бачыў сваю будучыню менавіта як шчыраванне за пісьмовым столом. Сядзеў ён за ім штовечар, ужо другі год запар пісаў нейкі адмысловы гістарычны раман, якім, пэўна, хацеў перавярнуць свет. Ну, ва ўсякім разе пакарыць чыгачоў і ўразіць літаратурных крытыкаў – дакладна.

Справа не спорылася, твор выходзіў празмерна грувасткім і надзвычай цягамотным. Ды, папраўдзе, і таленту маладому пісьменніку яўна бракавала. Яўген цьмяна аб гэтым здагадваўся, пэўна разумела гэта яго жонка. Але, як маўчаць спагадлівия родзічы перад ложкам цяжкахворага чалавека аб ягоных перспектывах пражывання на гэтым свеце, так маўчала Галіна Сурмач, якая хоць і была радавым журналістам шматтыражкі, у вартасцях мастацкіх твораў разбіралася

беспамылкова. Яна рабіла, так бы мовіць, добрую міну пры кепской гульні, вонкава патурала мужу ў ягоных літаратурных мроях аб пашане і славе, а ўнутрана цярпела гэта як бяскрыўдную пацеху вялікага дзіцяці. Гэтакае хобі будаваць сказы і практикавацца ў мысленні. Галія цярпела і тое, што муж з-за сваёй штовячэрнай пісаніны клаўся спаць запозна і мала ўдзяляў ёй увагі як маладой і вабнай жанчыне.

— Слухай, Галь, — падаў голас Яўген, адарваўшыся ад рукапісу (пісаў ён, як класік, уручную). — Як табе вось такая думка?..

Ён прачытаў пакручасты сказ, дзе было, мусіць, не менш як дзесяць косак.

— Мне здаецца — неардынарна і даволі лаканічна... А ты як думаеш? — спытаўся муж тонам чалавека, упэўненага ў сваёй непагрэшнасці.

— Няблага, Жэня, — вымучыла на сваім сонным твары ўсмешку жонка. — Толькі... як бы табе сказаць, асноўная думка ў цябе па-за слоўнымі аздобамі крышку губляеца...

— Ну, родная, — паблажліва павярнуўся да яе напаўкорпуса амбітны муж, — гэта ж табе не журналістка. Гэта ад вас, газетных пісак, слова прыгожага не даб'ешся. Літаратура — гэта, мілка... Літаратура — гэта... гэта і ёсьць якраз тая пакручастасць, нешараговасць, наджышцёвасць. Гэта выяўленне чагось бязважкага, чаго вы, простыя смяротныя, і не бачыце...

Яўген сам адчуў, што перабраў у напышлівасці сваёй прамовы, што гаворыць няпраўду, амаль нясе глупствы. Але ён не прывык і не любіў выслушваць сумненні ў сваіх літаратурных здольнасцях. Ва ўсякім разе — ад жонкі. Да таго ж так і свярбела перад сном памянташыць языком, наталіць прагу красамоўнасці. У рэдакцыі, сярод сур'ёзных пісьменнікаў, ён сабе такога дазволіць не мог, бо лічыўся там птахам невысокага палёту.

— Не згодная я тут з табой, — пазяхнула жонка і выключыла тэлевізар. — Давай лепш у пасцель уладкоўвацца. А то што гэта за мода — будзіць мяне штоноч у трыв гадзіны.

— Э не, даражэнъкая, — завёўся Яўген. — Пачала, дык дагаворвай: у чым ты не згодная.

Васілёў брацельнік з прыкрасцю кінуў аўтаручку на кіпу спісаных аркушаў, задзірыста павярнуўся на крэсле-круцёлцы да жонкі тварам.

— Ну добра, калі хочаш. — Галя паднялася з крэсла і падышла да насценнага люстэрка, каб заправіць нанач валасы пад сетку. — Толькі не крыгдуй тады.

— Ну-ну, — з'едліва хмыкнуў малады пісьменнік.

— Усе твае высокія слова... ну там — “наджыщёвы”, “нешараговы”, “бязважкі” — аніяк да прозы, якой ты займаешься, не дапасоўваюцца. Тут пра нябесныя ясноты марыць не след.

— Гэта чаму ж? Што цябе ў маёй прозе не здавальняе?

— Ды не ў тваёй. Супакойся. Я кажу пра прозу ўвогуле. Калі б Пушкін гэтак жа пакручаста, напышлівай мовай сваіх вершаў, пісаў і прозу, у яго б нічога гожага не атрымалася. Ты перагарні “Аповесці Белкіна” — сціла, трапна, кожнае слова на месцы. А ты, прабач, часам такую гаварыльню развяздзеш, што патануць у ёй можна.

— Ат, парадайнала бізун з яйкам! — распаляўся Яўген. — Па-першае, Пушкін пісаў амаль два стагоддзі таму назад. З тых пор, мілка, усё ў літаратуры памянялася... Лепшая ці горшая яна стала — гэта ўжо іншая рэч. Прынамсі, паявліся новыя прыёмы, формы, змянілася руская мова і сам народ. Па-другое, не забывайся, што ў нас, беларусаў, свой шлях. І літаратурны — у тым ліку! Што для расейцаў добра, для нас можа быць — дрэнь. І наадварот... А то Пушкіным яна мне тыча...

Пісьменнік ускочыў з крэсла і нервова захадзіў па пакоі. Яго жонка прысела на край канапы.

— А я лічу, — абвяргала яна мужа, — што меркі паўсюль адны. Калі добра і на высокім мастацкім узроўні напісана, то ўжо аніяк не памылішся.

— Ты гэта намякаеш, што ў мяне на ніzkім узроўні зроблена?

— Яўген ажно спыніўся пасярод пакоя.

— Што ты ўсё за слова чапляешся! Выслушай да канца! Гарачы...

- Ну й тэмы пайшлі... – Празаік падышоў да стала, узяў цыгарэту, запаліў.
- Во малайчына, – абурылася жонка. – Давай, труці кватэру. Балазе зараз спаць ляжам.
- А сама вінаватая. – Яўген узлез на канапу, знасцежыў фортку. – Не трэ было задзірацца.
- Ух, скажыще! Не чапай нашых! Мы ж бездакорныя! – уядала мужа Галіна.
- Ты свае кепкі кінь! Давай аргументы. – Пісьменнік ізноў затэпаў па пакоі.
- Даўк вось, наконт мастацкага ўзроўню, – доўжыла яго жонка. – Ты жыщё пакажы, сапраўдных людзей. Прытым праўдзіва і жывой мовай! А тое нашпіляў нейкіх выдуманых Гедымінаў, Баляславаў, Феагностаў. І тады мудруе з імі. Ты што, дасканала ведаеш псіхалогію людзей таго часу?
- Канешне, я паўгода з бібліятэчных архіваў не вылазіў! Сама ведаеш.
- Значыць, дарэмна шганы праціраў! Ды ў цябе князь чатырнаццатага стагоддзя, які толькі й умеў, што барматуху жлукціць, распунічаць ды караць смерцю людзей, размаўляе на інтэлектуальным узроўні дацэнта гісторыі. Бо героі ў цябе кніжныя, архіўныя. Не бачыш ты іх і не адчуваеш.
- Ну, дзякую за ветлае слова! – Яўген сярдзіта вышпурнуў акурак у фортку.
- Ды і не ты ў гэтым вінаваты... Гэта проста нейкая хваравітая страсць беларускай літаратуры апошняга дзесяцігоддзя: кожны, хто накрэмзаў два-тры нягелых апавяданчека, ужо арэ гістарычную глебу – раман піша на трыста старонак.
- А ты ведаеш, вельмішаноўная, што праз гістарычныя творы нацыя адраджаецца? Што гэтак мы знаходзім свае карані. А без каранёў дрэва чэзне. Без каранёў яно – сухастой!
- Мілы мой Жэня, ды хіба я аспрэчваю неабходнасць такога літаратурнага напрамку? Няма слоў – справа харошая! Я толькі хачу сказаць, што не ўсе Карагкеўчамі могуць стаць. Як не могуць быць усе Моцартамі і Мікеланджэла. Ты сваю нішу знайдзі. Асвой спярша малую форму: апавяданне, эсэ,

публіцыстыку. Ды нават такія волаты, як Чэхаў і Купрын, апасаліся ў раманы пускацца. Але ад таго яны не меней таленавітыя і значныя для нас засталіся!

– Ат, капнула! – нервова хмыкнуў Яўген.

– А ты не адмахвайся. А тое вы прывыклі: бабіна дарога ад печы да парога. Выслушай...

– Ну-ну.

– Як вы, пісьменнікі, не можаце зразумець, што не для сябе, ва ўсякім выпадку – не толькі для сябе і крытыкаў пішаце? Што звычайны чыгач – гэта нават не я, чалавек з філалагічнай адукацыяй, і нават не інжынер. Асноўная маса – простыя, сярэднія, пасрэднія людзі. Яны і так ведаюць беларускую мову цераз пень калоду, а вы іх гэткімі слоўцамі частуеце, што часам і мовазнаўца рукамі развядзе. Дзе вы іх толькі вышукваеце? Нябось у бібліятэках?

– А ты як думала! Апісваеш прамінулу ёуную эпоху, то й каларыт пакажы!

– Каларыт! Вось адно гэты каларыт у вас і ёсць. А нам, простым чыгачам, дзеянні пакажы, псіхалогію людзей раскрый, хітрасплющенні кахання дай, дэтэктыўную закрутку нарэштце... А то сюсюкаецеся з гэтымі “дзідамі”, “латнікамі”, “валярамі”.

– Ну зноў у нас: хто пра хату, а хто пра лапату, – ледзь не плакаў з прыкрасці малады перспектывны пісьменнік. – Я ж табе кажу, недарэка ты, я эпоху апісваю. Так – “воі”, так – “дзіды”, бо гэта сярэднявежча. Калі зачну пісаць фантастыку, то й месяцаходы будуць, і зоркалёты, і іншая дрэнъ! Толькі так – другое дарогі ў літаратуры нямашака. Пішаш пра паляванне – апіши і патроны, і стрэльбу. Пря каханне хітрасплющеш – прабач, і цела голае нарысуй!

– Лепш бы ты ўжо і напраўду любоўныя варункі апісваў. Адно б чыгачоў прыдбаў.

– Мне такія чыгачы не патрэбны, у каго ўсялякая пошласць у галаве! Для такіх хай расейскія пісакі стараюцца. Балазе не адбіцца ад іх – усе пераходы кніжнымі латкамі застаўляны.

Пасля гэтых слоў Яўген ажно зардзеўся ад гонару. Галі так і захацелася яго ўкалоць.

– Скажыще на міласць, якая пава! Ды гэтак ты зусім без чытагочаў застанешся, галадаць будзеш... Зразумей жа мяне, Жэнь, – нечытэльныя твае творы. Гэта Вальтэр, здаецца, яшчэ казаў – добра ўсё, акрамя нуды. Кнігі ж пішуцца, каб не ў бібліятэках пыліцца, а каб іх чыталі-зачытвалі. Каб разганяць маркоту і сум.

– Сказаў бы я табе пару ласковых, ды выхаванне не дазваляе, – дарэшты ўзлаваўся на натурыйстую жонку Яўген. – Што ты зноў заявля катрынку! Я ж тлумачу: забаўляльнага дзярма ў кнігарнях – хоць заваліся. Чаго ты мне душу ад'ядаш, пытаюся?!

– А ты пераступі цераз свой пісьменніцкі гонар, паглядзі на жыццё цвяроза. Недатыка! Слова яму не скажы... Прывык толькі пахвальбу слухаць. А як ты надоечы Васіля абрязіў, як яго вершы ганіў?! Забыўся? Пагардліва, гэтак звысоку паляпаў па плячы...

– І правільна зрабіў! – узгарэўся новай тэмай муж. – Так гэтamu бэйбусу і трэба... А то развялося пісакаў! Зараз кожны, хто дзве стррафы накрэмзае, паэтам сябе лічыць... Трасца ім у бок!

– Ды як ты можаш, Жэня! – непадробна абурылася Галя. – Чалавек прыйшоў да цябе па шчырасці, даверліва, можна сказаць – першую спробу пяра прадставіць. Паказаць сваё запаветнае, душу раскрыць... Хіба сам такім не быў, хіба не помніш, як гэта цяжка?

– А я гавару – правільна зрабіў і яшчэ зраблю, калі са сваёй пісанінай падлезе! Пісьменнік! Ведаеш, колькі такіх у мяне пісьменнікаў у рэдакцыі бывае на дні? Дзесяткамі! Калі б з кожным цацкацца-цырымоніцца, то мне прамая дарога ў вар'ятню. Хай спярша памучацца, як я, пяць гадоў на філфаку, затым у “раёнцы” задрыпанай пашчыруюць, зразумеюць, што такое прафесійная літаратурa. Я ж, калі падбяру пяць нот на акардэоне, не імчуся адразу ў філармонію з крыкам: “Стайце, грайце мяне!”

– Гэта ж брат твой, Жэнь! І ў яго відавочны талент. Ну, прынамсі літаратурныя здольнасці...

– Брат! Аболтус ён і абармот – вось усе яго здольнасці. Жаніцца яму пара ды кватэру аслабаняць! А то жыве, як пан. Прыйшоў, калі захоча, – і шусь у халадзільнік. Пасля яго – што Мамай прайшоўся. У доме прыбраць, у краму схадзіць ці ў гараж па саленні – тут не! Тут мы вершыкі строчым або за дзеўкамі прыстрэльваем. “Талент”! Ты пры мне гэтае слова не вымаўляй. Дзе ён зараз, ты мне скажы, гэты “талент”? Маўчыш? А я ведаю – на гулянцы чарговай! Чакай, яшчэ прыпраўца лыка не вяжуучы.

– Не ўсе ж такія, як ты, правільныя, не ўсе ж узнёсла-элітарныя пісьменнікі…

– Слухай, што ты заядаешся ўвесь вечар? Зараз нагну ды адхвастаю па задніцы, – сярдзіта, але з гумарам папярэдзіў сваявольную жонку Яўген.

Варта зазначыць, ён моцна кахаў Галю і ніколі не тое што не паднімаў на яе руку, а і ў думках падобнага не трymаў. Іншая справа – дапячы яе языкатасцю. Але тут, як ужо бачна, жонка была не зломак.

– А паспрабуй. – Галя гарэзна штурхнула яго ў плячо. – А то апошнім часам глядзіш на мяне, што на мэблю.

– Ух, дагуляешся. – Яўген схапіў яе за руку, пацягнуў на сябе. Паспрабаваў залучыць у абдымкі.

Галя вырвалася і з хікіннем ускочыла з канапы. Тады грузнаваты Яўген усчуў ганяцца за ёй па пакоі, злавіў, незважаючы на моцнае супраціўленне, ускінуў на плячо і стаў жартам пляскаць далонню па тугіх ягадзіцах. Ад гэткай гульні абое хутка прыйшлі ў вядомае ўзрушэнне. Не апускаючы жонку, якая ўтрапёна малаціла яго па спіне кулачкамі, малады муж запёр дзвёры на зашчапку, рушыў да канапы і абваліўся на пасцель разам з ношай. Пачалася вясёлая валтузня. Тым і закончылася гарачая калялітаратурная спрэчка.

У гэты ж час, а дакладней, паралельна апісанай гутарцы, адбывалася размова ў суседнім пакоі. Там перад сном гаманілі Сяргей Уладзіміравіч і Людміла Пятроўна Сурмачы.

Бацька Васіль, шчуплы чарнявы дзядзька, шамацеў пад таршэрам газетамі, разваліўшыся ў старэнкім крэсле. Ён быў у вынашаным трыко, вахлакаватай майцы і басанож. Маці, паўнаватая светлавалосая кабета, завіхалася ля процілеглай сцяны гэтага несамавітага пакойчыка – прасавала на століку бялізну пры святле бра.

Для лепшага разумення іхній гутаркі скажам, што абое былі шараговымі інжынерамі аднаго буйнога прадпрыемства, абоім было кръху за пяцьдзесят, абое былі не так даўно няшчадна абрабаваны гайдараўскай грашовай рэформай і, зразумела, абое былі не задаволены сваім жыщём і рэчаіснасцю ўвогуле.

– Дзе гэта наш Васіль швэндаецца? – кінула за справай Людміла Пятроўна мужу. – Ужо дванаццатая гадзіна, між іншым.

– А дзе ж быць гэтаму ветрагону! – сярдзіта азваўся патанулы ў разгорнутай газеце Сяргей Уладзіміравіч. – Вядомая рэч, недзе з дзеўкамі трэцца.

– Ну, мог бы ён пазваніць, па меншай меры? – уздыхнула Васілёва маці.

– Ага, чакай, пазвоніць! – з'едліва хмыкнуў бацька. – Яму нашыя трывогі – на лапату ды за хату. Пляваць ён на ўсіх хацеў!

– Што ты на яго ўз'еўся апошнім часам? – дакорліва зірнула на мужа Людміла Пятроўна.

Той злосна перагарнуў газету.

– А глядзець на яго моташна. Дваццаць пяць гадоў, а клёку ў галаве не мае. Пара ўжо неяк на ногі становіцца, грошы нармальныя зарабляць, сям'ёй абзаводзіцца нарэшце. Гэтак лягчэй за ўсё: прыйшоў, пажор, ногі дагары і давай музыку слухаць.

– Бач, аб'еў ён ужо цябе! Ты што, нашмат больш за яго зарабляеш?

– “Зарабляеш”! – раптам віскнуў бацька і адрынуў ад сябе газецыну.

У час моцных душэўных узрушэнняў пераход на тэнаровыя гукі быў яго асаблівасцю.

– Ды хіба мне даюць зарабляць! – галасіў стары інжынер. – Ды такіх спецыялістаў, як я... Ды на мне ўвесь аддзел тримаеца! Хіба я вінаваты ў гэтым вэрхале! Гэта я ў сябе свае законныя, назапашаныя гадамі тысячы рублёў украй у адну ноц?

– Не крыйчы, суседзяў перапалохаеш, – не перастаючи прасаваць бялізну, незласліва ўпікнула прамоўцу Людміла Пятроўна. – Не адзін ты такі пацярпелы.

– “Не адзін”! Ды я перажыць не могу такой подласці. Ды мы ж з табой не сабе тыя грошы збіralі. Дзеля таго ж Васіля і Жэнікі. Кватэры сынам пабудаваць марылі. А прыйшоў чужы дзядзька – і забраў усё як маргнучь вокам.

– Ты гэта мне тлумачыш?

– І табе, калі хочаш. І табе, каб ты зразумела, што не я ў гэтым кавардаку вінаваты. Грошы ў мяне адабралі, зарплату з жаўтаротымі інжынерамі накшталт Васіля ўраўнавалі. Што мяне застасеца? Красці і рабаваць людзей я не ўмею. Не той гард у мяне!

– Завошта абавязкова красці? Адкрый свой бізнес і зарабляй, колькі ўлезе... Чым зайдзросціць больш абаротлівым.

– Што?! – зноў віскнуў Уладзіміравіч. – Абаротлівия? Ды я такіх абаротлівых у магіле бачыць хачу!

– Не кашчунствуй! – асадзіла яго жонка.

– Так, у магіле! – не сунімаўся збуракавелы муж. – Бо зладзеі яны, ашуканцы і прайдзісветы... А я сумленны чалавек! Праўда, гэта ўсё, што ў мяне засталося...

– Ну і сядзі са сваім сумленнем!

– І буду сядзець! Кватэру маю ў мяне ніхто не адбярэ. А прыйдуць – стрэльбу вазьму. Памру – а не зрушуся.

– Вой, бач, які храбры!

– Так, храбры! Бо кватэра мая, крэўная! Я яе вось гэтымі сукаватымі пальцамі за кульманам зарабіў!

– Са мной на пару, не забывайся!

– Так... з табой! – трохі апамятаўся Сурмач-бацька.

– Іменна са мной, – перайшла ў наступ Людміла Пятроўна. – І таму мой сын мае правы на гэтую кватэру не менш, як мы з табою. Ты гэта сабе цвёрда запомні.

– Птушыныя яго правы! – падскочыў з крэсла распалены спрэчкай Сяргей Уладзіміравіч.

Ён аказаўся даволі высокага росту, і ад таго яшчэ болей выявілася яго нездаровая худзізна і сутуласць. Стагоддзе таму людзі такога целаскладу неадменна паміralі ад сухотаў.

– У яго правы кватаранта, нахлебніка! – узбуджана затэпаў па пакойчыку стары інжынер. – У яго правы – пакуль я добры!

– Ты што, ашалеў, бацька?! – гыркнула на Уладзіміравіча жонка, выпрастала спіну і пагрозна зрабіла пару кроکаў ад століка ў мужаў бок.

Яна была ніжэйшая ад яго на галаву, але моцнага целаскладу і, бадай, не меншай вагі.

– Так, ашалеў! – тэнарова ўскрыкнуў Сурмач-бацька. – Ашалееш тут з вамі! Бо ўсё маё, мазольнай працай нажытае...

Ён раптам бухнуўся на калені, ухапіўся за ножку крэсла і пачаў яе таргаць і пагладжваць, мармыгучы:

– Маё, ўсё маё, крэўнае...

– Не раві, зараз Жэня прымчыцца! Блазен стары... – перарвала яго рулады Людміла Пятроўна.

– Хай драхлае, нягеглае, – рэзка перайшоў на сіплы шэпт укленчаны Уладзіміравіч, – але ж маё, дарагое бязмерна... У кожнай драбнюткай, самай нявартай рэчы гэтае кватэры часцінка майго і твойго жыцця, маці. І ў гэтым таршэры, і ў абшарпанай секцыі, і ў гэтым сакрэтніку рыпучым, і тут, у гэтым дарэшты вынашаным пакрывале, наша жыщцё!

Пры гэтым ён поўзаў на карачках і адну за адной абмацваў названыя рэчы.

Людміла Пятроўна насмешліва, узяўшыся ў бокі, пазірала на гэтыя штукарствы.

– І хай уцяміць сабе, сынок твой даражэнкі, – доўжыў лямантаваць бацька, – што ён тут пастаяльцам жыве. Хай паспрабуе мне толькі не знайсці жонку з кватэрай! Хай прывядзе сюды якую маладуху – абоіх вышпурну!

– Я зараз “хуткую дапамогу” вызаву, калі не сунімешся! – прыгразіла бузашеру жонка.

– Выхырай! Уладкуюць мяне ў вар’ятню – толькі радыя будзеце! Лішняя жылплошча аслабаніцца!

– У, бессаромная твая душа, – з прыкрасцю махнула рукой Людміла Пятроўна і зноў занялася бялізнай. – Балабонь, заўтра ж шкадаваць аб тым будзеш.

– А мне, як люмпену, няма чаго губляць, апроч сваіх пугаў! – зноў плюхнуўся ў крэсла муж і схапіўся за газецыну. Аднак чыгачь не змог – руکі моцна дръжалі.

– Ты ж зразумей, Люда, што я яму толькі добра жадаю! Што ў дваццаць пяць гадоў прападзеш без цара ў галаве! Што жыццё сваё планаваць трэба! Ну няма ў нас умоў на тры сям'і жыць у адной кватэры. Хлопец жа відны – знайдзе сабе адпаведную пару. Адно мэту трэба такую паставіць. Ну няма ў нас іншага выйсця. Жэнька – старэйшы, яму і жыць тут належыць. Думаеш, чаго яны з Галай дзіцёнка не заводзяць? Ізноў у ту южную праклятую жылплошчу ўтыркаюцца справы. Дык зразумей жа, здаецца, дарослы ты чалавек! Дай людзям пажыць!

– Балабонь-балабонь. Добра што язык па-за вушшу ходзіць! – Васілёва маці зняла стос бялізны са стала, панесла да шыфандэра.

– У іх і адносіны, я гляджу, з тae прычыны пагаршаюцца, – перайшоў на шэпт бацька – Што гэта за сям'я без дзіцяці? Жэнька сваім раманам прыкрываецца: маўляў, давяршч, апублікую; нібыта пакуль няма часу... Лухта – ведае, што побач з гэтым шалапутам нашчадка не пагадуеш. Дый умоў няма, элементарнага паветра ў гэтай бетоннай скрыні...

– Я табе сказала, – абарвала прамоўцу жонка, – сын мой будзе тут жыць як хоча і колькі хоча! Бо гэта мой сын! Я сыду, калі табе не стае паветра!

– Ат, загнула! – сярдзіта зашалахцеў газетай муж і падробна ў яе ўткнуўся. – Ну мучся з гэтым пераросткам, галава малінавая...

– Во, давай, абражай! Гэта твой інтэлектуальны ўзровень. Для таго трэ было інстытуты заканчваць.

– А жыццё зацкавала, вельміshanойная! Я цяперака мацёры ваўчына...

– Вось менавіта ваўчына і ёсць. Не дзіва, што на людзей кідаешся, – злосна сыкнула Людміла Пятроўна.

– “Людзі”! – грэбліва скрыўся ейны муж. Праўда, імгненна апомніўся: – Так, ты чалавек. І Жэнька, і Галя – людзі. А гэты?! Хіба так людзі сябе паводзяць?! Надоечы, у выхадныя, кажу: “Хадзем, Вася, у гараж. З машынай падмагчы трэба, дый бульбы, варэнняў якіх прыщагнуць...” Дзе там! Занятым назваўся. А сам як ляжаў на канапе дагары нагамі, калі я адыходзіў, так і застаўся ляжаць ажно да майго вяртання! Толькі касеты ў магнітафоне мяняе ды пультам тэлевізар перашчоўкувае. Гэта ж да чаго дайшло: бацька ў сваёй кватэры тэлевізара паглядзець не можа! А зробіш яму заўвагу ці прымусова гук прыцішыш, калі ўжо няможна цярпець гэты лямант, то лаецца ці біцца лезе. Балазе ж вымахаў дылда. Затое ледзь толькі я слоікі з варэннем на сваім гарбе прывалок, ён увобмірг іх паўскрываў ды давай упісваць...

– Што табе – варэння шкада? – неспагадліва заўважыла жонка.

– А ты думала! Так, шкада, калі хочаш! – зайшоўся новым прыступам злосці муж. – Гэта што ж атрымоўваецца? Мы ўсёй сям'ёй на дачы гарбацимся, садавіну-гародніну вырошчваем, у горад перавозім, цягаем штотыдзень з гаражнага склепа, каб усё свежанькім было, у лепшым, так бы мовіць, выглядзе... А гэтая прорва толькі жэрці здатная. Дзе, я ў цябе, маці, пытаюся, Васілёва дапамога? Колькі разоў ён за лета на дачы пабываў? Два, тры разы?

– Затое ён, калі прыязджае, то ў дзесяць разоў больш за ўсіх разам робіць. І не ляжыць, як ты, пасля кожнага капка лапатай. А ездзіць ён туды не любіць, сам ведаеш, чаму: каб тваю буркатню не слухаць. Ты ж яго поедам ясі!

– Я ў ягоным узросце не тое, што агарод, горы пераварочваў! Камуністы і дэмакраты ў мяне здароўе адабралі. Колім у горла!

– Сам ты яго ў сябе адобраў, ды язык твой з'едлівы. Ну, прыкладам, каб не абразіў ты таго ж Васіля ў прамінульня выхадныя з першых жа слоў, то і ў гараж бы ён пайшоў, і дапамог бы табе без пярэчанняў. Завошта ж яго абібокам і дармаедам абазваў? Хто пасля такіх слоў не ўзлецца?

– Таму што абібок ён і ёсць. – Сяргей Уладзіміравіч у гэты момант часаў паміж пальцамі босых ног. – Я ў ягоным узросце...

– Ды што ты заладзіў, як сарока: “Я ва ўзросце... я раней... я колісь...” Паслухаеш, дык проста героем ён быў! – чарговы раз перабіла прамоўцу жонка.

– Э не, ужо выслушай, май ласку! – бухнуў кулаком па парэнчы крэсла муж. – Я ў ягоныя гады не на канапе качаўся, а завіхаўся паміж қульманам, дзіцячым садком, домам і магазінамі! Ды ўжо кааператыву, вось гэтую самую кватэру, будаваць распачаў! Бо не было ў мяне гатовен'кага. А гэты... Хе-хе... Чуеш, маці, што я ад Жэнькі нядайна даведаўся? Вершыкі піша! Ну, хіба не ёлупень гэта?

– А што ж тут кепскага?

– Вершыкі! Мала, відаць, такіх паэтаў за савецкім часам у псіхушках пераседзела! Чым справай займацца, сям'ю ствараць, дзяцей нараджаць і гадаваць, мы лепш вершаскладаць будзем! Харошая пазіцыя! І галоўнае – лёгкая, бестурботная. Ты, бацька, шчыруй, гарбацься, а нас не чапай! Нас муга наведала!

– Не разумею тваіх насмешак...

– А я гляджу, ён усё иешта крэмзае апошнім часам: то за сталом, то на канапе ў блакноце. Як зойдзеш да яго – скоранька хавае ды канфузіцца. А ён вось дзе – перац! Праўду кажуць – няма роду без выроду! Канешне, дзе ж тут чалавекам будзеш! Яны ж, паэты, не па зямных – па ўзнёсла-нябесных законах жывуць.

– Не блазнуй, не пасуе гэта пажылому чалавеку, – упікнула Сурмача-бацьку Людміла Пятроўна.

У гэты міг на тумбачы зазвінёў тэлефон. Яна памкнулася да яго, але муж, што сядзеў бліжэй да апарата, узяў трубку першы.

– Угу, угу... угу... – адно мыкаў ён з кіслай мінай на твары. – Ну што ж... вольнаму воля...

– Хто гэта – Васіль? – хапалася за трубку Людміла Пятроўна.

– Ды не рві ты дрот, – буркнуў бацька. – Павесілі ўжо. Ён, хто ж яшчэ! Лёгкі на ўспамін.

- І што?.. Што ён табе казаў?
- Яго вялікасць паведамілі, што спачываць сёння дома не будуць, – крыўляўся Сурмач-старэйшы. – Заначуюць у заводскім інтэрнаце.
- А ў каго?
- А не дакладвалі! – зляпіў клоунскую гримасу муж. Затым буркнуў: – У мадам сваёй, мусіць. У яго, як ты памятаеш, там мадам ёсць... Вольнаму, так сказаць, воля...

Пасля Васілёвага званка Людміла Пятроўна хутка легла спаць. А раздражнёны Сяргей Уладзіміравіч яшчэ доўга шоргай, тэпаў і бразгаў на кухні, у ваннай і туалеце. Гэтай ноччу ў яго надарыўся прыступ страшэнных пячонаочных колікаў. Вызывалі “хуткую дапамогу”.

9

Праз два дні пасля вышэйапісаных падзеяў Васіль Сурмач сядзеў у холе пятага паверха будыніны СКБ на мяккай канапе і насцярожліва зіркаў па баках. Працоўны дзень набліжаўся да свайго заканчэння, у шырокім акне, злева ад Васіля, марудна, але няўхільна вечарэла. Справа час ад часу з бразгатам адчыняліся дзвёры ліфта, які дастаўляў сюды нешматлікіх службоўцаў. Тут не было канструктарскіх аддзелаў, а размяшчаліся толькі бухгалтэрэя, кабінеты ксеракапіравання, начальніка СКБ і розных яго намеснікаў.

Дык што ж рабіў тут малады і нічым не слынны інжынер Васіль Сурмач? Уся адметнасць яго становішча заключалася ў наступным. Ужо некалькі месяцаў як ён аблюбаваў гэтае месца для пісання вершаў. А што ён іх усё-такі піша, мы няўзнак даведаліся з папярэдніх глаў, калі падслухалі гаворкі яго дамашніх. Хол паблізу кабінета начальніка СКБ быў самым ціхім, нешматлюдным і ўтульным кутком гэтай канструктарскай установы. Тым болей што ўсё службовае жыщё тут згрупавалася направа ад хола: і ліфт, і шэраг кабінетаў, і курыльня, і выхадная лесвіца. Хол знаходзіўся як бы на водшыбе – тыповае месца адпачынку. Людзей, якія меліся сюды завітаць пасядзець, было чуваць зводдалеку па цокаце і

грукаце абцасаў па гулкай бетоннай падлозе. Ліфт савецкай вытворчасці, як водзіцца, падыходзіў са скрыпам. І таму Васілю можна было не апасацца быць заспетым знянацку якім-небудзь саслужыўцам за неслужбовым і для нармальнага чалавека смешным заняткам.

Гісторыя далучэння Сурмача да аматарскіх заняткаў літаратурай і простая і складаная адначасова. Вырасшы ў тыповай тэхнічна-інтэлігенцкай сям'і, Васіль усё дзяцінства, школьнія і інстытуцкія гады амаль нічога сур'ёзнага не чытаў. Програмныя творы беларускай і рускай літаратуры з-за сваёй ідэалагічнай скіраванасці і з большага вялікіх аб'ёмаў яго не вабілі. Школьныя ж настаўнікі хораша пашчыравалі, каб выпрацаваць у неруплівага вучня агіду да гэтых твораў. Як жудлівы сон, успамінае цяпер Васіль здачу вершаў у няўрочныя часы, выстойванне для таго гадзінамі перад настаўніцкай у чарзе з такіх жа гаротнікаў. Гэтая катаванні праводзіліся зазвычай напрыканцы вучэбнай чвэрці, асабліва лютыя – пад Новы год. Тады трэба было вызубрыць і адчаканіць літару ды яшчэ з адпаведнымі інтанациямі каля дзесятка вершаў Маякоўскага, Твардоўскага, расказаць, не збіваючыся, некалькі празаічных песен М. Горкага і іншых вялікіх пісьменнікаў. Найменшая замінка вяла за сабой выгнанне з кабінета і прыладкованне ў хвост даўжэйшай чаргі. Некалькі дзён запар да позняга вечара мучыла істэрыйчая настаўніца рускай літаратуры сваіх вучняў. Ніводзін бядак не абмінаў гэтага выпрабавання. Яе новаўядзеннем было – ставіць адзнаку па кожным програмным вершы асобна. А вершы за чвэрць прапаноўваліся для вывучэння на памяць дзесяткамі. Апантаная настаўніца не выстаўляла выніковай адзнакі, пакуль напрочі кожнага прозвішча ў класным журнале не выстрайцца энная колькасць ацэнак. І нельга тут было схавацца за хваробы і падобныя ўважлівия прычыны. А што рабілася з ёю, калі, не выгрымаўшы здзеку з любімага Маякоўскага, бралася яна сама паказваць, як трэба чытаць яго вершы! І без таго бледны твар настаўніцы бляднеў яшчэ больш, уся ейная постаць рабілася як бы бязважкай і небанакіраванай, голас трымцеў утрапеннем падзвіжніцы,

выразныя жэсты рук то секлі ад пляча, кленучы ворагаў рэвалюцыі, то крыллем птушкі ўзмахвалі дагары, перадаючы нястрымны палёт у светлу будучыню. Васіль не мог тады адараўцаць ад яе вачэй. І таму свае “трайкі”, атрыманыя за чытанні такіх векапомных вершаў, здаваліся яму Божай ласкай.

З беларускай літаратурай стасункі былі не лепшыя. Першыя пяць гадоў іх вучыла пажылая добрая і надзвычай непатрабавальная настаўніца. Яна расперазала іх да такой ступені, што вучні на ўроках роднай мовы і літаратуры хадзілі на галовах, тузаліся, раўлі ва ўвесь голас і, вядома, сказа пабудаваць па-беларуску былі няздатныя. І калі ў апошняі два гады, з прычыны съходу памяркоўнай настаўніцы на заслужаны адпачынак, іх клас прыняў новы педагог, надарылася катастрофа. Новая настаўніца, суровая кабета гадоў сарака, двойкамі па ведах і паводзінах хутка ўтаймавала сваіх падапечных. А Васіль з-за свайго панурага і натурыстага харектару адразу ж патрапіў пад гарачую руку і быў неафіцыйна залічаны ў галоўныя разбойнікі і бузашёры. Ён нагрубіў настаўніцы па нейкай пусцяковіне. Тая аказалася задужа злапомнай і не даравала яму ажно да выпускнога вечара. Тройка па беларускай літаратуре была адзінай у пасведчанні аб заканчэнні школы. Ці да любові тут да роднае мовы?

Нават у самым квяцістым і выгварным сне не мог сасніць тады Васіль Сурмач, што праз некалькі гадоў не пад прынукай, а самохаць захопіцца ён літаратурой, што сам будзе нешта такое крэмзаць. Што запішацца адразу ў некалькі бібліятэк горада, што будзе чытаць запоем класічную літаратуру. А тым не менш менавіта так сталася.

Пачалося ўсё з таго, што ў адзін памятны дзень не аказалася ў яго пад рукой прывычнага пікантна-жлавага чытва (са стралянінай, пасцельнымі сцэнамі і аваўязковай дэтэктывной закруткай). Не паказваў у той вечар нічога падобнага і тэлевізар. І тут на вока замаркочанаму ад бяздзейнасці хлапчыну трапіўся рад кніг у цёмна-сініх строўгіх вокладках. Тоё быў збор твораў А.Купрына. Васіль ведаў гэтыя кнігі па

тым, што ягоны брацельнік з братавай у свой час проста зачытваліся імі, прытым прыводзілі адно аднаму ўсльых асабліва смешныя месцы ці трапныя выразы і тады проста каціліся з рогату. Васіль шчыра зайдросціў ім, бо і сам любіў забаўляльнае і жывое чытво. Заміналі ўзяць у руکі тыя строгія тамы дзве акалічнасці. Па-першае, гэта была ўсё-такі класіка. А слова “класіка” яшчэ са школы выклікала ў Сурмача моцную ўнутраную дрыготку. Па-другое, надта ўжо паблажліва, з пыхлівым выглядам прапаноўваў яму пачытаць Купрына старэйшы брацельнік – сарамаціў неадукаванаасцю, цемнагою, вузкім кругаглядам і падобнае. А Васіль з дзяцінства прывык пярэчыць брату.

Але ў той вечар Яўген з Галіяй былі, здаецца, у тэатры, і таму Васіль адволына, але без асаблівых спадзянняў і даверу вышмаргнуў з багатай кніжнай секцыі першы том А.Купрына. Ён меркаваў прачытаць адно-два апавяданні, расчараўвацца і кінуць. Але з першых жа старонак, што называеца, з галавой акунуўся ў яскравы свет надзіва жывых, трапяткіх і праўдзівых вобразаў. Кароткія апавяданні Купрына ўяўляліся яму проста выхапленымі з віру паўсядзёншчыны кускамі жыцця, кускамі, нейкім неймаверным майстэрствам пакладзенымі на кніжныя старонкі. На гэтых плоскіх аркушах паперы, сярод радкоў тэксту, бурліла сапраўднае, паўнакроўнае, радаснае і горкае жыццё. Там кахалі і ненавідзелі, радаваліся і плакалі, нараджалаіся і паміралі людзі, у існаванні якіх Сурмач ані на секунду не ўсомніўся. Кожнае невялічкае, на пяць-дзесяць старонак, апавяданне выклікала ў яго буру эмоцый, ускальхвала прыбітая камуністычнай ідэалогіяй і матэрыялістычным выхаваннем спрадвечныя памкненні чалавечай душы, адказвала на пытанні, якія за амаль дваццаць гадоў свядомага быцця назбіраў Васілёў розум. Адказваў на пытанні, на якія, здавалася б, не можа адказаць чалавек.

Замест апрыкрых кананічных герояў прасавецкай літаратуры, замест мускулістых, з курынымі мазгамі супергерояў сучаснага літаратурнага смецця ў творах гэтага цудоўнага аўтара паўставалі нармальныя, сярэднія, нічым не адметныя і разам з тым надзвычай выразныя і абёмныя

характары. Яны размаўлялі, як размаўляюць нармальныя людзі – простай і сакавітай мовай. Іх апаноўвалі натуральныя пачуцці, і дзеянні іх былі гэтаксама натуральныя – чалавечыя. Добрае, высокое і боскае тут праўдзіва перапляталася з ніzkім, заганным, бязлітасным.

О, як паверыў тады Купрыну Сурмач! У той памятны дзень чытаў ён да позняй ночы. Вакол хадзілі бацькі, вярнуўся брат з жонкай, гаманілі, нават звярталіся з чымсыці да Васіля, затым леглі спаць – хлопец не заўважаў гэтага. Прачытаўшы з лёту, запоем, палову першага тома, ён са здзіўленнем зазначыў назаўтра, што выразна памятае кожнае са шматлікіх кароткіх апавяданняў, што можа пераказаць любое. І ён пераказваў іх мысленна, пераказваў сабе, пакутліва чакаў заканчэння працоўнага дня, каб ізноў акунуцца ў нечакана адкрыты свет чалавечасці. Так, чытаць Праўду, чытаць па сваім інтарэсе і волі – гэта было новае, ашаламляльнае адчуванне – накшталт першага юначага, шчырага і апантанага кахання. За адным выключэннем: у каханні, калі яно напраўду каханне, начыста адсунічае разум. Кахаць можна і вельмі непрыстойнага, і вельмі цёмнага, і нават вельмі заганнага чалавека. У каханні, як ні круці, усё-ткі пераважае цела. Пры захапленні ж высокай літаратурай разум не толькі не зацьміваецца, ён прасвятляецца і шырэе. Сурмач, на той час чалавек вельмі пасрэднага культурнага выхавання, востра адчуваў гэта.

Пасля А.Купрына паслядоўна пералапаціў Васіль зборы твораў і А.Чэхава, і Л.Талстога, і Ф.Дастаеўскага. Усю рускую класіку ўмясціў гэты дзівак у сваім не запоўненым школьнымі ведамі мозгу. Балазе многае было пад рукою: у багатай братавай бібліятэцы. Сам Яўген, бачачы непадробнае захапленне малодшага брацельніка сур'ёзным чытвом, адно паблажліва хмыкаў і незласліва з яго пакепліваў. Маўляў, цешся-цешся, дружы, доўбнем нарадзіўся, доўбнем і памрэш. Сам жа засяроджана пісаў чарговую векапомнную рэч.

А тым часам у Васілевай душы праходзілі грунтоўныя пературбацыі. Думкі вялікіх аўтараў, спярша прагна і шпарка ім праглынутыя, пакрысе і няўзнак сталі складацца ў сістэму.

Прычым ва ўласную сістэму Васіля Сурмача. Сам ён спачатку не здагадваўся аб гэтым. Бачыў адно: ягонае жыщё пачынае распадацца на дзве прынцыпова далёкія адна ад адной палавіны. Усё часцей прыходзіла вярэдлівая думка: жыщё паўсядзённае, у якім ён дваццаць трох гады варыща зранку да вечара, дзе нязменна атрымоўвае кухталі і трывае абрэзы, дзе калі-нікалі і сам выдзірае кускі часовага шчасця, – гэта не яго жыщё. Гэта жыщё несапраўднае. Жыщё ж існае, скрытае дагэтуль ад яго, так бы мовіць, за сямю пячаткамі, толькі цяпер адчыняе свае блаславёныя дзвёры. Яно ад нараджэння і да сталасці скрыта як ад яго, так і ад абсолютнай большасці грамадзян ягонай краіны цяжэрным друзам. Гэта матэрыялістычнае выхаванне, разнастайныя жадункі плоці і азартныя амбіцыі духу, скажоная ў пэўны бок сістэма адукцыі, амаль пагалоўнае адрачэнне народа ад сваіх каранёў, ад мовы сваёй і культуры. І як вынік – рабская псіхалогія большай часткі дарослага насельніцтва, усеагульная бескультурнасць. І да яго – быцця існага, заваленага гэтым матэрыяльна-ідэалагічным шалупіннем – прабіваюцца, пракопваюцца адзінкі. А між тым яно, існае, насампрайдзе ляжыць не так і глубока і тэарэтычна даступнае кожнаму. Варта толькі працягнуць руку і ўзяць з паліцы патрэбную кнігу ў строгай вокладцы, шарэнті якіх так старанна расстаўлены для аздобы кватэр паважных прасавецкіх грамадзян. Расстаўлены напаказ, расстаўлены, як правіла, не для прачытання. Варта толькі працягнуць руку...

Але ў асноўным не працягваюцца рукі да кніжных паліц нават ва ўласнай кватэры, не кажучы пра бібліятэчныя кнігасховішчы.

Так думаў Васіль. Ён прыходзіў да гэтага марудна і таемна, прыходзіў унутрана, амаль не змяняўся ў знешніх сваіх праявах.

Працягваючы паглынаць адзін за адным фундаментальныя творы сусветнай, рускай і айчыннай літаратуры, са здзіўленнем, якое межавалася з недаўменнем і адчайным жахам, пераконваўся Сурмач у наступным. Усё, што адбывалася і адбываецца ў ягоным жыщці, даўно выяўлена,

абагульнена, прадбачана і прапісана ў гэтых кнігах. За дзвесце, пяцьсот гадоў ані на каліва не зыначыўся чалавек, адны і тыя ж памкненні кіруюць ягонымі дзеяннямі. Усё, пра што натуральна разважаў Васіль ад самага маленства, пра што падспудна здагадваўся і не мог пэўна акрэсліць, што лавіў яго слых у гаворках звычайных людзей на вуліцах, у крамах, грамадскім транспорце – гэтакія бязладныя енкі зрэбнае праўды, – усё было даўным-даўно пачута, адлюстравана ў мастацкіх творах, складзена ў шматтайныя філософскія сістэмы. Магутныя таленты, светлыя геніі разбіраліся ў чалавечай душы, спрабавалі яе змяніць да лепшага. І не здолелі. Ва ўсякім разе, Васіль анідзе не вычытаў пэўнага рэцэпта, як гэта зрабіць. Ясна выяўлялася адно: чалавек пакутуе і, найхутчэй, муکі яго непазбыўныя. Бо пакутуе ад свайго граху, а грэх уласцівы самой чалавечай прыродзе.

Непрывычны, наджыщцёвы страх, па меры духоўнага росту, усё болей забіраў у свае цянёты Васіля. Вялікія веды, што спярша прыносілі высокую радасць, ужо спараджалі маркоту. “Свет не пераробіш, вынікам усяму – смерць!” – несціхана стукала ў скронях. Ён стаў баяцца смерці, бо пачаў пра яе разважаць. Гэтага не бывае, калі жывеш прывычным раслінным жыццём – як трава, дрэва, птушка нябесная.

Але насуперак чорным думанням, у абарону жыцця, з глыбіні абноўленай Васілёвай душы пайставала радаснае, хаця пакуль і туманнае: “Смерці няма!” Гэта пацвярджалі духоўныя образы любімых пісьменнікаў, значна жывейшыя за самага здаровага здараўілу-сучасніка. Гэта пацвярджалі іх жыццяпраўдныя творы, закладзенае там духоўнае свягло. Свягло, якое не меркне з цягам часу, не брыдзіцца ад ляжання стагоддзямі ў нетрах бібліягэчных сковішчаў. Не псуецца, як кніжныя вокладкі. Сапраўднае, незнішчальнае, бессмяротнае свято.

Васіль нібыта напраўду грэўся ягонымі промнямі.

І вось, напэўна, ад нязводнага і страснага жадання разобрацца, знайсці недасягальную залатую сярэдзіну, супаставіць рэальнае канечнае жыццё з Бясконцасцю, памірыць сябе вонкавага (грубага, цялеснага, хцівага,

смяротнага чалавека) з сабой духоўным (існым і неўміручым) пачаў Васіль пісаць вершы. Намагаўся з іх дапамогай знайсці паразуменне з Сусветам.

10

Сурмач здрыгнуўся. Гэта ліфт варухнуў у апошні раз трасамі, шчоўкнуў хітрамудрымі зашчапкамі і са скрыгатам адчыніў свае дзвёры. Адтуль выплыла відная мажная кабета – супрацоўніца суседняга аддзела. Васіль якраз запісваў чарговы вершаваны радок у нататнік. Убачыўшы жанчыну, ён неяк падазроня замітусіўся, заёрзаў на месцы і ненатуральна загартая блакнот: бышцам бы шукаў пагрэбны тэлефон ці прозвішча. Кабеціна адно зірнула на яго мімаходзь, як на мэблю, і панесла сваё шчодрае цела далей па калідоры. Сурмач чую, як пастукала яна ў адны з дзвярэй, як адчыніла яе і з пытаннем: “Можна?” – увайшла ўнутр.

Праз пару хвілін, упэўніўшыся ў адсутнасці паблізу цікаўных, Васіль адшукаў у блакноце недакончаны верш і на ім засяродзіўся. Некаторы час ён хмурыў бровы, нервова пацепваў плячыма, пачынаў вадзіць алоўкам і тут жа перакрэсліваў свае пісьменніцкія намаганні. Кабета перашкодзіла яму дапісаць канец ужо мысленна занатаванага радка: збянтэжанасць, выкліканая яе паяўленнем, начыста выбіла з галавы рыфму. І як ні тужыўся затым самадзейны паэт, ніяк не мог прыгадаць раней знайдзеныя апошнія слова. Усё, што прыходзіла зараз у галаву, было крайне нязграбным і недарэчным, брыдзіла ўсю папярэднюю працу.

Між іншым, рабочы дзень ужо заканчваўся, і трэба было шыбаваць у свой сектар ды хоць апошнія паўгадзіны пакруціцца перад начальніцкім вокам – каб не залічылі ў прагульшчыкі. Да таго ж Сурмач пэўна ведаў, што Зоська Шальговіч даўно шнырышы па кабінетах па ягоную душу. А з Зоськай зараз трэба быць падробна зычлівым і памяркоўным. Апошнія два дні Васіль жыў, можна сказаць, на яе шыі.

Мы, як помніцца, развіталіся з ім пазаўчора паблізу заводскага інтэрната. Хлапчына пакіраваў туды, адно

падпарадкоўваючыся жыццёвым абставінам, а зусім не з патрэбы плоці і, тым болей, памкненняў духу. А паколькі апоўначы ісці чужаком праз вахцёра было, мякка кажучы, немэтазгодна, то Васіль палез на другі паверх з двара – па пажарнай лесвіцы. Гэта быў даўно і добра асвоены ім пралаз: праз прачыненую заўсёды аконную створку мужчынскай прыбіральні ён трапляў у змроchnы інтэрнацкі калідор. Дык вось, па неабходнасці скарыстаўшыся гэтым пралазам, Сурмач дашчэнту завэдзгаў новыя штаны Куліковаага бацькі, парваў куртку і ў такім стане заявіўся да Зоські.

Шальговіч прыняла яго з гарачай душой. Так бы мовіць, накарміла, абагрэла і спаць улажыла. А яшчэ і прывяла ў парадак, наколькі было магчыма, Сурмачавы вопраткі.

Пакуль разыдзеца фінгал пад вокам, і загояцца драпіны на твары, Васіль мусіць пражываць у гэтай хлебасольнай гаспадыні. Яна кожную раніцу прыводзіла яго фізію да ладу з дапамогай парфумы і выпраўляла на работу. Ішлі яны паасобку. Так запатрабаваў Сурмач. Бацькам жа ён зманіў па телефоне, што нібыта нейкі прыяцель на час свайго ад'езду папрасіў яго прыгледзець за кватэрай, павыгульваць сабаку.

...Васіль з прыкрасцю схаваў блакнот з недапісаным вершам у кішэнь кашулі – ля сэрца. Тут жа недарэчы згадалася, што Зоська намерылася зацягнуць яго сёння на вечарынку да адной сваёй прыяцелькі. Гулянка адбудзеца ў інтэрнаце, і ўзровень яе мае быць не нашмат вышэйшы за памятнае Сурмачу баліванне ў Куліка. Апроч таго, Шальговіч засталом пачне віснуць у яго на плячы, туліцца целам і наогул паказваць іхнія цесныя ўзаемаадносіны. А ў інтэрнаце ўсё знаёмыя людзі.

Ад безвыходнасці і прыніжанаасці свайго становішча (грошай таксама не было) Сурмач апошнія два дні знаходзіўся ў крайнім нервовым разладдзі. А Зоська яшчэ адранку ўлавіла яго непрыхільнасць да маючай адбыцца вечарыны і ўвесь дзень вачэй з яго не спускала. І хаця яе рабочае месца знаходзілася праз чатыры кабінеты па калідоры ад сектара Маскаленкі, яна ўхітрылася цалюткі дзень ацірацца блізу Васіля. Куды толькі глядзеў строгі Пятро Яфімавіч! Зоська балакала з кабетамі, какетнічала з мужыкамі ды трымала на

прыцэле палюбоўніка, у якога, як на бяду, надарыўся дзень паэтычнага натхнення.

Спускаючыся па лесвіцы на свой паверх, Сурмач утрапёна думаў пра астабрыдлае яму раздваенне ўласнай асобы. Бо ўзнёслыя і, як яму здавалася, даволі неблагая па літаратурных мерках ягоныя вершы ніякім чынам не сугучыліся з яго грубымі, цялесна-меркантыльнымі вонкавымі паводзінамі. Вось і зараз, пачуўшы дзявоочы смяшок на лесвіцы, ён міжволі сцепануўся, запыніў ступу і насцярожыўся: рагам Шальговіч? Тут жа мысленна вылаяў яе шалавай, дадаў і болей крутыя слова. Нібыта Васіль, што знаходзіўся зараз на лесвічным пралёце, і нядауні летуцены вершаскладальнік у холе паблізу дырэкторскай – розныя людзі.

А між тым, папракаючы сябе ў двухаблічнасці, цъмана разумеў хлопец, што іначай і быць не можа. Бо неспадзеўкі прыдбаны скарб ведаў, які няўрымліва распірае яго каторы год, імкнучыся вонкі, скарб, які нясцерпна хочацца камусыці паказаць, кагосьці ім ашчаслівіць, гэты таемны ўнутраны скарб – пагібелль для паэта ў жорсткім матэрыйальным жышці. “Молчи, скрывайся и тай и мысли и дела свои...” – даўно сказаў вялікі паэт. Як усё геніяльнае, гэтыя слова актуальныя і зараз. Нібы цнатлівая дзяўчынка, што намалявала і песціць для сябе крылаты вобраз бездакорнага белага прынца, так мроіў Васіль Сурмач аб вузкім коле таварышаў-аднадумцаў. Аб гэткай літаратурнай фемідзе, дзе за кубачкам гарбаты можна прачытаць сваё запаветнае, не баючыся згледзець кплівых ухмылачак, пачуць паблажлівага шэпту ў свой адрас. Ён нават знаў, што існуе такі літаратурны свет, але не ведаў туды пралазаў.

У грубым жа рэальнym свеце было ясна відаць адно: слабакоў і ўшчэмленых – калек, меланхолікаў, гомасэксуалістаў – здаровы нагоўп не любіць. Мала таго, ён з іх здзекуецца, ён іх б’е, вынішчае. Гэтакі прыродны адбор. Далоў усё недалужнае, занадта чулае і вонкава непрыгожае! Менавіта з вышэй прыведзеных прычын і Васіль Сурмач – хлапчына з выгляду дужы, прывабны для жаночага полу, нахрапісты ў паводзінах напаказ – мусіў трывала хаваць ад брудных лап рэчаінсасці сваю

пяшчотную існаць пэата Каб жыць, каб не пазбавіца работы, куска хлеба, каб не быць вышпурнутым людскім калаўротам на самую ўзбочыну жыцця.

...Увайшоўшы ў памяшканне сектара, Васіль не аглядваўся па баках, а хутка заняў сваё працоўнае месца. Уткнуўся ў экран кампутара. Але, яшчэ калі прамінаў “засек” Маскаленкі, напрактикаваным бакавым зрокам заўважыў, як начальнік правёў яго позіркам і штосыці чыркнуў у рабочым журнале. Сурмач ведаў, што гэтак Пятро Яфімавіч пазначае парушальнікаў і прагульшчыкаў. Праз некаторы час галоўны выклікаў у свой кабінет аднаго падначаленага, і Васіль, скарыстаўшыся гэтым, перасеў да найбліжэйшага тэлефона.

Набраў нумар Змітра Куліка, да якога два дні запар не мог дазваніца.

– Але-э-э... – раздалося пасля некалькіх гудкоў няўтрымнае мыканне.

– Змітрок? – узрадаваўся Сурмач.

– Ён самы... З кім маю гонар? – прывычна дурыўся на тым канцы лініі не то сонны, не то п'яны прыяцель.

– Ты што, не пазнаеш, душа пусцяковая? – Васіль не быў схільны да жарту. – Дзе ты прападаў двое сутак? Я ж у штанах твойго бацькі цяперака пражываю.

– Ды не хвалюйся, бацька ўжо згледзеў... прапажу... Ух-хехе. Тут такое было! Карапей, не тэлефонная размова!

– Ну ты, спадзяюся, мяне адмазаў?.. – мімаволі пераходзіў на кулікоўскі жаргон Сурмач.

– Не бойся, усё нармалёва, усё на мазі...

– “На мазі”? – ускіпей Сурмач. – Ты мне *мае* штаны калі вернеш?

– А... твае... – па тоне Змітрака Васіль западозрыў, што са штанамі не ўсё так проста. – А твае, брат, яшчэ шукаць трэба. Тут, прабач, такое было! Бацька Хрэну ўсю морду расквасіў, а рэчы ягоныя за ім на лесвіцу выкінуў... Мо й порткі твае... ха-ха... палящелі да кучы.

– Я табе, юрод, ablічча пакарабачу! – зароў Сурмач і тут жа спахапіўся, прыпаў вуснамі да самай трубкі і зашалтаў: – Я ж па тваёй міласці дома не жыву, я сабе бёдры рэмнем намуляў,

твае кароткія штаны апускаючы... А яму смех! Чакай, заеду я да цябе сёння!

– Ані! Не рабі глупства! – усклікнуў напалоханы Кулік. – Продак мой яшчэ не астыў – звер зверам. Я сам толькі сёння дамоў вярнуўся... з павіннай. І не думай нават!

– Ды зразумей жа, галава, я ў бліжэйшыя дні дамоў – не хадок: мне фізію на вашым раёне прычесалі ды па кішэнях прайшліся... А ў портках тваіх цесных няўцерп мне болей хадзіць. Мазалі паміж ног ускочылі.

– Пацярпі, пацярпі, браток... – па-дзіцячаму ўпрошваў Зміцер. – А я штанцы пакуль адшукаю і праз некалькі дзён... Ды мяне ўсё роўна дні трыв-чатыры дома не будзе – у Польшчу зматацца трэба... Дакладней, да мыгні пад'ехаць.

– А ідзі ты ў задніцу! – Раз'ятраны Васіль кінуў трубку.

У гэты час крыкліва адчыніліся грувасткія ўваходныя дзвёры, і ў памяшканне сектара ўляцела ўзрушаная Зоська Шальговіч.

11

Твар Васіля пачаў распаўзацца ў кіслую, гідлівую міну. Так, Зосья Шальговіч з некаторых пор выклікала ў яго выключна нізкія пачуцці. Напружыўшы волю, хлопец стварыў на сваім абліччы адносна зычлівы выраз, злёгку хітнуў Шальговіч галавой – маўляў, ўсё нармалёва – і хуценька перасеў на працоўнае месца.

Удаваць рупліўца на ніве канструявання заставалася нядоўга – прыкладна паўгадзіны. Сурмач выдатна разумеў, што ўвесь гэты час Зоська будзе пільнаваць яго неадступна. І самае кепскае, што выйсця ў яго, Васіля, няма ну ніякага. Шлях дамоў яму да канца тыдня закрыты, гэта як лёду. А за хлеб, дах і ложак трэба расплачвацца, патураць усялякім прыхамацям палюбоўніцы. Між іншым, Шальговіч яшчэ ўчора ноччу залучылася Васілевай згодай ехаць на выхадныя да яе бацькоў у вёску. Прывезці на рэйсавым аўтобусе сала, бульбы ды яшчэ той-сёй агародніны. Вядома, прыйдзецца папрацаваць фізічна.

Сурмач, паглыблены ў невясёлых раздумы, бязметна шчоўкаў “мышиш” па полі “Windows”. На Шальговіч ён наўмысна не глядзеў, аднак чуў яе штучны смяшок у сугуччы з прыглушаным рогатам Віцкі Крукава і звонкім шчабятаннем Марыі Лухвіч. Гэтыя трое гаманілі аб чымсьці змястоўным і, пэўна, далёкім ад службовай тэматыкі.

— Лухвіч, а што, працоўны дзень ужо скончыўся? — падаў голас са свайго “акварыума” Пятро Яфімавіч Маскаленка. — Га? Нешта не разумею я цябе, шаноўная.

Галоўнага напрыканцы рабочага дня разбрала нуда, а прыдзіркі да Машы яго забаўлялі. “Хай бы лепш Зоську адсюль турнуў. Вось жа хітрахвостая дрэн! — з раздражненнем думаў Васіль. — Заўжды на ёй нібы шапка-невідзімка напята. Яўна ж валэндаецца тут без справы, а гэты ёлупень Маскаленка на яе — нуль увалі”.

— А што такое? — пасля даволі доўгай паўзы, з выклікам азвалася Маша.

— Ты мне дурніцу не ўдавай! — задзірліва выкрыжнуў са свайго месца Маскаленка. — Справай займіся. Ці не памятаеш, што ты мне вінная?

— Я ў вас не пазычалася! — нагрубіла шэфу Лухвіч.

Тут жа ў розных кутках залы раздаліся няроўныя па гучнасці смяшкі. Гэта ўгнявіла Маскаленку.

— Марыя Лухвіч, — ціха і афіцыйна прамовіў начальнік.

— Я... — з нелюбоўю ў голасе адгукнулася Маша.

— Хадзі, даражэнъкая, да мяне...

— Я вам не даражэнъкая, — абурылася падначаленая, аднак мусіла падпрадкавацца афіцыйнаму вызаву.

Праз пяць хвілін размова ў шэфавым “акварыуме”, што распачалася даволі прыстойна і стрымана, перарасла ў тыповую сварку з выгукамі, кпінамі і нават абразамі блізу: “...лясы точыш”, “...вы мне не ўказ”, “...як баба базарная”, “...і звольнюся”, “...лёткага ветру”.

Васіль вялікімі намаганнямі стрымліваў рогат. Дальбог, было нялёгка гэта рабіць, бо побач, скаваўшыся за сваім кульманам, заразліва аддаваўся “смехавіцкаму” бывалы інжынер Грышка Шпак. Яго сівая з праплешынамі галава білася аб стол у

нястрымных сутаргах. А справа ад Сурмача, раз-пораз вызіраючы з-за камптара, па-клоунску грымаснічаў Віцька Крукаў.

Словам, працоўны дзень завяршаўся досьць весела. За дваццаць хвілін вышэйзгаданай службовай звады нават Васіль, якога нясперна муляў рэмень чужых штаноў, якому ціснула на падсвядомасць невыгода пражывання з Шальговіч яшчэ некалькі дзён, няўзнак прыйшоў у гумор.

Ён не агрывнуўся, калі на прахадной завода Зоська драпежна вышырнула з натоўпу, схапіла яго за локаць і шэптам загадала чакаць яе праз пятнаццаць хвілін каля універсама “Цэнтральны”, а падмірнуў ёй па-змоўніцку: “Усё як мае быць”, – і ўсміхнуўся неспадзявана праяснеламу вячэрняму небу.

Пасля гэтага палюбоўнікі рушылі ад брамы паасобку.

Інтэрнат, дзе пражывала Зосья Шальговіч, знаходзіўся праз два кварталы ад гэтай заводскай прахадной. Універсам “Цэнтральны” – праз адзін. Яны абыходзілі той квартал з супрацьлеглых бакоў.

…Васіль толькі што дапяў скрыжавання і павярнуў на запаветную ціхую вулку, як нехта гаркнуў у самае вуха:

– Куды так мэтанакіравана, чалавечка?

Хлопец сцепануўся ад нечаканасці. Ён не любіў такіх жартаў, бо яны заўсёды ўносілі сумятню ў яго ўнутраны свет, быццам хтосьці ўрываяўся ў цёплае, добраўпарадкованае і выпакутаванае жытло і гарлаў: “Вымятайся!”

Гэта быў супрацоўнік іх сектара Пецька Мяркулаў – хлопец яго ўзросту, хітрун, гулёна і зацягты марнагравец працоўнага часу. А ў цэлым – душэўны і неблагі чалавек. Між іншым, з відавочнымі артыстычнымі здольнасцямі. Паступленне ў тэхнічнае ВНУ было яўнай і недараўальнай памылкай Мяркулава, і таму ён усяляк кампенсаваў гэта дасціпнымі розыгрышамі, падколкамі і пацвельваннямі з саслужыўцаў у рабочы час, з'яўляўся непераўзыдзеным знаўцам шмат стайнных анекдотаў і баек, быў цвіком праграмы пры правядзенні банкетаў, застолляў і спантанных папоеч.

– Ды так, гуляю... – з насцярогай адказаў Пецьку Васіль, не спыняючы хаду.

– А... – З цыгарэтай у зубах, Мяркулаў крочыў з Васілём поплеч. Ён раз-пораз нахіляў бялявую кудлатую галаву наперад, паварочваў шыю і зазіраў спадарожніку ў вочы. Быў Мяркулаў прыкладна на паўгалаў ніжэйшы ад Сурмача.

– А я думаю: чаго ён сюды шуруе? – жыщцярадасна гаманіў Пецыка. – А не хочаш – да мяне? У нас там сабантуй намячаецца невялічкі... Павяселімся ў харошай кампанії.

Мяркулаў жыў у той жа “общаге”, што і Зоська.

– Ды не, справы... – адказаў Сурмач. – Тут з чалавечкам адным дамовіліся...

– А... ну, калі з “чалавечкам” – тады разумею, – хітра падміргнуў Пецыка і выплюнуў акурак. – І ўсё ж, калі будзе настрой, завітвай. Хаця б і з “чалавечкам”. Мы, мабыць, позна будзем сядзець. Нумар пакоя памятаеш?

– Ага, – механічна кіўнуў Васіль. – Бывай, Пець...

“Ці не на адзін сабантуй кіруем?” – паўстала ў свядомасці справядлівае пытанне.

Сурмач паціснуў на развітанне руку свайму непажаданаму спадарожніку і з ненатуральна заклапочаным выглядам збочыў у нейкую падваротню. На сэрцы было брыдка ад уласнай хлусні. Праклятая жыщёвыя абставіны! Завошта ж змушаеце вы Васіля быць не самім сабой, чаму штурхаеце на не вартыя сумленнага чалавека ўчынкі? “Чорт мяне пабірай!” – думаў хлопец, у паўзмроку лавіруючы між сметніц, пранікаючы ў прарэхі агароджаў цесных старых панадворкаў, каб выбрацца на паралельную вулачку. Дзе той блаславёны час, калі Васіль хлусіў, вычвараў, што душа пажадае, ды пры гэтым не знаўся з дакорамі сумлення?.. З аднаго пад’езда на яго з немым брэхам выкацілася і ледзьве не цапнула за нагу маленькая і злосная псіна. А калі пералазіў цераз адну ніzkую загарадку, надарваў у раёне прамежнасці агорклыя штаны Змітракова бацькі.

Гэтыя непрадумеджаныя манеўры адабралі нямала часу, і дауніверсама “Цэнтральны” хлопец прыбыў са значным спазненнем. Метраў за пяцьдзесят да ўвахода ў краму Васіль наўмысна запаволіў крок, каб Зоська не падумала, што ён ляцеў сюды язык высалапіўшы.

Верная сяброўка ўжо стаяла на высокім ганку і зіркала па баках, марна спрабуючы згледзець свайго кавалера сярод прахожых. Горад акунаўся ва ўсёабдымную вечаровую цімрэчу. Ліхтары ж беражлівая дзяржава ўключачь, як заўжды, не спяшалася.

Яна ўсё ж прыгажуня, гэтая Зоська Шальговіч. Васілю ўсцешна было цікаваць збоку, як дзяўчына, на якую звяртае ўвагу ці не кожны другі прахожы мужчынскага полу, нервова азірае наваколле з высокага ганка, камечыць у далонях ручкі сумак. Яго – Сурмача – чакаючы! Чаму ён на яе ўз'еўся, Васіль і сам пэўна не ведаў. Ці не спрацоўвае тут дзіўная акалічнасць чалавечай псіхікі, па якой мы часцяком грызёмся, сварымся са сваімі сямейнымі, у прынцыпе, самымі блізкімі і надзейнымі людзьмі, неяк няўзнак робім ім нечуваныя подласці?

Васілю раптам стала шкада Зоську. Яна здалася яму няшчаснай. Хвіліны стоенаага жалю да яе і раней, бывала, уздымаліся з душэўных глыбінь, але, нібы напужаныя тараҳценнем грубай рэчаінасці, толькі высунуўшыся, хаваліся зноў пад трывалую маску нячуласці. У такія моманты Сурмач міжволі перажываў чужое жыццё, як адкрыццё яўляліся яму чужы боль, смутак, чужая безвыходнасць і адзінота. Тады ашаламляла тое, што перажывае, пакутуе і змагаецца на гэтай зямлі не ён адзін, а яшчэ нехта другі, а значыць – і тысячы, мільёны, мільярды жывых істотаў. Гэты боль, непараўнальны па маштабах з яго асабістым унутраным болем, абрынаўся ў Сурмачаву душу, і тады, падпарадкоўваючыся непарушнаму інстынкту выжывання, нешта хуценька зачынялася ў гэтай маленъкай душы. Бо, акрамя Хрыста, ніхто яшчэ гэты боль не выгрымліваў... Пасля такога імгненнага адкрыцця сардэчнай засланкі вернуты ў рэальнасць Васіль некаторы час, асабліва знаходзячыся на адзіноце, якімсыці ўнутраным вокам бачыў абёмнасць і неўміручую вялікаснасць сусвету. А ўнутры, у сковах неспасціжнай сваёй душы, усталёўвалася салодкая злагада. Гэты непаўторны экстаз дасягаў такай моцы, што слёзы набягалі на вочы, і скрэзь вільготную павалоку ўсцешным, нязнаным святлом ззяла кожная галінка, каменъчык, кожная птушка і чалавек. Бо яны ўжо былі

Васілём, а ён быў імі. И толькі нейкія надуманыя, але дужа трывалыя законы грамадскага суіснавання тармазілі яго душэўны парыў кінуцца і цалаваць пражожых, зямлю, кветкі...

Гэтая хвала мілосці да ўсяго зямнога сыходзіла павольна, але няўмольна, нязменна. Сурмач нібы ўвачавідкі назіраў, як пласчэюць прадметы і абрысы дрэў, як людзі набываюць свае чалавечыя ablіччы, як драбнеюць уласныя думкі... Праз колькі часу ўсё вярталася ў прывычныя рамкі. Аднак у гэтым паступовым вяртанні, павольным пераходзе ад метафізічнай відушчасці да рэальнага быцця, цъмяна бачыўся Васілю вялікі, боскі сэнс.

І самае адметнае, што вышэйапісаныя прыступы высокага жалю надараліся толькі тады, калі ў душу западаў воблік якой-небудзь няшчаснай, далікатнай, несамадастатковай істоты. Будзь тое нават кволая былінка, бляклая кветачка. Бо сытгае і самаўпэўненае наўрад ці здольнае выклікаць такую незвычайнную, прасветленую спагаду. Дый ці патрэбна спагада самадастатковаму?

12

– Зось! Я тутака, – аклінуў нарэшце сяброўку Васіль. – Давай спускайся!

Пачуўшы яго вокліч, Шальговіч страпянулася, пару секунд няўцімна павадзіла позіркам па людскіх галовах і заўважыла Сурмача. Яе вочы на мізэрнае імгненне загарэліся радасцю, але яшчэ хутчэй гэтая радасць скрылася за напускной незадаволенасцю, раздражненнем, жаночай крыўдлівасцю.

– Ну, ты ў сваім стылі! Пазней не мог падысці? – абуралася Зося, набліжаючыся да свайго кавалера. Пасмы доўгіх белых валасоў целяпаліся на фоне цёмна-рудой скураной курткі. Зоська была надзіва прывабная ў няшчырым гневе.

– Не шумі, даражэнская, – міralюбіва казаў Васіль, прымаючы ў яе сумкі з пакупкамі. – А ты цудоўна выглядаеш сягоння.

– Не падлізвайся! – Шальговіч задзірыста трасянула точанай галавою, свабоднай рукой адкінула валасы з ілба набок. Пры

гэтым на імгненне адкрылася адно маленькае, дасканалай формы вуха і тут жа зноў схавалася за непаслухмянымі белымі кудзеркамі.

“Рэдкай прыгажосці жанчына, – адзначыў пра сябе Сурмач. – І чаго я яе не люблю?”

– Гарэлкі набрала? – спытгаўся Васіль, калі яны перайшлі вуліцу.

– Што значыць “набрала”! Узяла адну бутэльку. Цябе, гляджу, толькі гарэлка й цікавіць, – з’яхіднічала Зоська.

– Мяне цікавіш ты, а гарэлка – для смеласці, – карава пажартаваў Сурмач.

– Ох, ох, ох, бачылі мы такіх нясмелых! – Шальговіч нібы няўзнак праціснула сваю кісць пад локаць спадарожніка.

– Папрашу без рук! – Васіль, высланіўшы локаць, прытворна шаражнуўся ад сяброўкі. – Не забывайся тримаць дыстанцыю.

– Ах ты, свінчо! – абурана сыкнула Зося, але ўсё ж перастала вешацца на прыяцеля.

Хаця пра іх службовы раман у СКБ не ведаў, можа, толькі беспрасветны боўдзіла, палюбоўнікі на людзях ніколі не хадзілі цеснай параю. Нават торбы з харчам Васіль прыняў сёння ў Шальговіч як выключэнне.

Яны вырулі на ціхую брукаваную вулічку і спускаліся па ёй паўз паваенныя будынкі да інтэрната. Сцішана перакідваліся малазначнымі словамі. І тут, невядома чаму зірнуўшы вышэй ад прывычнага поля зроку, Васіль быў моцна ўражаны нечаканай карцінай. Метрах у пяцідзесяці наперадзе і прыкладна ў трыпцаци метрах леваруч вычварным агнём гарэла аляпаватая вежа старога бровара. Праудзівей, гарэла (акурат гарэла, хаця напраўду – чымсьці высвечвалася) толькі метраў пяць самага верху гэтай высознай камяніцы. Кантраст крыклівага бурштынавага святла са змрочным, ахуганым густым прыщемкам наваколлем быў проста ашаламляльны. Асобныя жаўтлявыя акенцы цагляных дамоў, што бліскалі паабапал яшчэ не асветленай ліхтарамі вулічкі, непараўнанына саступалі ў яркасці святлу вежы. Яна, нібы карабель, пайставала над цёмнымі абрыйсамі-хвалямі дахаў, прамянілася і

адначасова нітрохі не асвягляла ні скаты гэтых дахаў ні, тым болей, глыбокае рэчышча вулкі.

Васіль знямела і заварожана пазіраў на гэтае дзіва. Адчуванне звышнатуральнасці доўжылася якіх паўхвіліны. Затым інжынер Сурмач, чалавек усё-ткі цвярозага разуму, сцяміў, што на вежу старога бровара кінула пук апошніх сённяшніх промняў нябакрай трывала затулены ад яго пагляду цеснымі гарадскімі забудовамі. А паколькі ў полі зроку вышэйшых за вежу будънікаў няма, то і ствараецца гэтакі цудадзейны эффект. І ўжо зусім не складана было зразумець інжынеру-канструктару, што вугал падзення адбітых ад вежы промняў на круглыя скаты дахаў старых двухпавярховак амаль роўны нулю.

Усё гэта так... Тым больш што мяжа святла і ценю на вежы ўвачавідкі паўзла ўгару, і праз хвіліну-другую, зіхатнуўшы апошняга разу на металічным вільчыку, сонца зрынула свае промні ва ўсёпаглыняльную прорву Сусвету. Але нешта ўжо выразна адстукала ў Васілёвым мозгу прачулым голасам:

– *O, заход, смутку вартайнік,*

“Яшчэ, ну яшчэ, калі ласка!” – трымліва прасіла ўся паэтава сутнасць.

І праз нядоўгую, але пакутлівую паўзу да першага гарманічнага радка дадаўся другі, трэці, чацвёрты:

– *Вароты цъмянныя прычыніш*

I сонейка апошні блік

На вежы замкавай пакінеш...

Запаліліся вулічныя ліхтары, а над патухлай вежай бровара няярка выступілі дзве-тры першыя начныя зоркі.

“*I будзе ўсё, як ты хацеў:*

I ноч, і ветах над лясамі...” – на хаду паспеў улавіць Васіль, калі, загадаўшы Шальговіч самастойна прайсці астагак шляху, сіграў у найбліжэйшую падваротню. Там, упоцемку дваровага закутка, выціраючы плячом тынк нейкага муру, па-зладзейску накерпаў ён у блакноце нованараджаныя паэтычныя радкі.

– Вось я цябе не разумею, Зось, – ушчуваў Васіль Шальговіч, лежачы на стандартным ложку інтэрнацкага пакоя. – Усё табе нагадваць трэба...

– Гэта ты пра што? – адгукнулася Шальговіч з суседняга ложка.

Яна была занята зашываннем надарваных Сурмачавых штаноў. Між іншым, уладальнік гэтых штаноў часткова прыкрываў голыя ногі світэрам. Ён варушыў пальцамі ног і з нуды прасоўваў іх між арматурын ложкавай спінкі.

– Ну як жа! – працягваў Васіль. – Вось ты накупіла прадуктаў, гарэлкі дзеля пагулянкі не пашкадавала... Так?

– Угу... – Шальговіч ужо падазравала падвох.

– А спытагца, ці забяспечаны курывам твой нарачоны – тут не! – скамарошнічаў Сурмач. – А гэта, між іншым, ці не асноўная мая ўчеха на гэтым нелагодным свеце.

– Ты б, чым плявузгаць, памыгуся пайшоў, – незласліва буркнула Зося. – Дый пагаліца б табе не зашкодзіла. Паглядзі, як за дзень утравеў.

– Гэта з якое радасці я галіцца павінен? – наўмысна заядаўся Сурмач. – Дзеля гэтых абарамотаў? Не смяшы!

Ён падагнуў адну валасатую нагу і закінуў на яе другую. Світэр пры гэтым споўз.

– А зрэшты, ты не ўвільвай ад тэмы! – доўжыў галаногі філосаф. – Чаму я ў цябе кожнага разу павінен пачак цыгарэт выпрошваць? Уніжацца пры гэтым... Карміць жа ты мяне не забываешся? Быццам не ведаеш, што любімы твой чалавек надоечы быў збіты да бяспамяцтва і абраставаны, што кішэнная хвароба яго – гэта подлая неспадзянка, што не далей як праз тыдзень стане ён на свае ногі і тады ўсё табе да капейкі сплоціць?.. Тады і ад невыгод, звязаных з яго пражываннем, пазбавішся...

– Ах ты хамула! – ускіпела Шальговіч.

Яна перакусіла нітку, ускочыла на ногі і штурнула штаны ў языкатага прыяцеля. Той злавіў іх на ляту.

– І ён яшчэ незадаволены! – узяўшыся ў бокі, крычала маладзіца. – Жыве тут, як у Бога за плячыма, а замест падзякі мне нервы матает!

– Не раві, дурніца! – насмешліва адбіваўся Васіль. Ён спрабаваў апрануць вузкія штаны, не паднімаючыся з ложка. – Суседзі пачуюць – табе ж горш. Потым плётак не абярэшся.

Але ён ужо дабіўся свайго – развар’яваў страсную сяброўку. Тая падскочыла да яго і рванула напаўадзетыя штаны на сябе. Сурмач кулём зваліўся з ніzkага ложка на падлогу. Паспрабаваў ускочыць, але заблытаўся ў калашынах і плюхнуўся на жывот. Яго прыяцелька насела зверху і пачала валтузіць за каўнер кашулу, прыгаворваючы:

– “Дурніца!” І ведае ж, як заесці, паскуднік! “Дурніца!” Сапраўды, дурніца і ёсць, што такога паразіта прывячаю! Колькі крыві ты мне папсаваў!

– Ты што, азвярэла?! – зароў Васіль, калі адчуў, што Зосьчыны пальцы ўчапліся ў яго шавялюру. – Валасы не дзяры... Ай!

З енкам ён кругануўся набок, схапіў кісць раз’ятранай прыяцелькі і насілу адараўся ад валасні. Саштурхнуў з сябе дужае цела Шальговіч. Грукнуўшыся на падлогу, дзяўчына адразу ж устала на калені і, перарывіста дыхаючы, глядзела на Васіля. “Не раўнуючы дзікай кошке! – падумаў хлопец, бо ў паглядзе яго палюбоўніцы зараз напраўду было мала чалавечага. – Во гарачая натура, я...” – Ён не паспей завяршыць апошнюю думку, таму што Зоська ці то жартам, ці то ўсур’ёз рынулася на яго ў новую атаку.

Машынальна зрэагаваўшы, Сурмач адбіў яе чэпкія руکі, аднак тыя спрыгна сышліся за яго спінай, на грудзі абрыйнуўся магутны жаночы бюст, а гарачыя вусны Шальговіч літаралына прыліплі да шыі. Гэтакі козыт няможна было трываць жывому чалавеку, і ўжо праз пару хвілін, утрапёна тузяучы хісткі галасісты ложак, шаптаў ачмурэлы Васіль:

– Сонейская маё, самая... самая харошая... А-а-а...

– Ой, Васілёк, ой, не так скора, любенькі... – млела яго каханка.

...“Што за чартайшчына! – кляў сябе праз некаторы час Сурмач, папраўляючы перад люстэркам гальштук. – Вось і купіў дуду на сваю бяду, бесталаch! Добра што дыван на падлозе пасланы. Іначай – бывай, кашуля мая адзіная святочна-рабочая!”

– Вась, ты гатовы?! Паспяшай! – даносіўся з ваннай звонкі, як і бягучыя струмені, галасок Зосі.

– Гатовы, – без энтузіязму, глуха адказаў ейны сужъщель.

“Гатовы, ясная рэч! – сердаваў ён пра сябе. – І што дзіўна: ёй пасля такіх заварух хоць бы хны, а я – што лімон выціснуты. Выйдзе зараз румянная, свежая, задаволеная, смяяцца, жартаваць будзе ўвесь вечар!”

Сурмач нядобра пакасіўся на прачыненую дзвёры ў пярэднюю, дзе была ванная і туалет. “І самае крыўднае, што сам жа нарваўся, – доўжыў вярэдзіць душу хлопец. – Праўду кажуць, хто бяжыць, той і спатыкаецца...” Рагам уявілася п’яная і пуста-гаварлівая інтэрнацкая сябрына, дзе ён маецца бавіць рэшту вечара, бязбожна пракураны катух... “Нап’юся сёння, гары яно гарам!” – роспачна махнуў на ўсё Васіль.

...У двухмесным казённым пакойчыку з нагоды нейкай жыццёвой падзеі сабраліся наступныя асобы. Гаспадыня – Зосіна неразлучная сябrouка Алена – са сваім грамадзянскім мужам. Грамадзянскі муж Сяргей, мажны трышцацигадовы інжынер з вопытнага цэху, ужо з год па неафіцыйнай дамове пражываў з Аленай у адным памяшканні. Акрамя Шальговіч і Сурмача, які завітаў сюды без належнай радасці, прыбыла яшчэ адна пара інжынераў, таксама насельнікаў гэтага інтэрната: Святлану і Ян. Іх Васіль помніў цымяна. Здаецца, Святланы была прыяцелькай Алены.

Гэты хаўрус не выклікаў у Сурмача асаблівай незадаволенасці. Бо Алена з Сяргеем былі людзьмі, можна сказаць, сваімі, праверанымі, а Святланы і Ян працавалі, як высветлілася, на заводскім філіяле і таму не маглі стаць разносчыкамі плётак па СКБ. Але такі памысны расклад сапсаваў не хто іншы, як Віцька Крукаў, што нечакана заявіўся сюды на лёгкім падпітку. Напаткаць суседа па працоўным месцы Сурмач тут аніяк не чакаў, бо не чуў пра яго

сяброўскія дачыненні ні з Аленай, ні тым болей з Зоськай. Да таго ж Крукаў быў чалавекам не проста сямейным, а яшчэ і бацькам з трохгадовым стажам. Як аказалася, ён учора сплавіў жонку з дзіцем у райцэнтр да сваіх бацькоў на няпэўны тэрмін і з гэтай прычыны наважыў сёння расслабіцца. Запрасіў яго сюды Сяргей пад час выпадковай сустрэчы ў інтэрнацкай курыльні.

З-за прысутнасці гаманкога ды дападкога Крукава Васіль увесь вечар адчуваў сябе скута, знарок не аказваў Шальговіч ніякіх знакаў увагі, хмурыўся, у размовы не ўплятаўся, а мэтанакіравана піў “горкую”. А Зоська, згледзеўши яго няёмкасць, настырна задавала яму голасныя пытанні, хілілася да яго корпусам, дакраналася пад сталом пышным сцягном да яго нагі, употайкі пашчыпвала яго руку, п’яна зазірала ў очы, непрыстойна рагатала, какетліва штурхала ў бок. Сурмача пакрысе апаноўвала ціхая злосць. Ён сердаваў на Сяргея, што легкадумна запрасіў сюды балбатлівага Віцьку, сердаваў на пыхліва-маўклівага Яна і яго галасістую, вяртлявую палюбоўніцу, амаль ненавідзеў расчырванелую ад алкаголю Шальговіч. Злаваў яго і гэты квадратны пакой з нязменнымі казённымі ложкамі, табурэткамі, жоўтымі аблеzlымі сценамі. Раздражняў яго неахайны посуд і стопкі для гарэлкі замест чарак.

Небагатай па змесце была і насычаная гулам, гудам ды асобнымі выкryкamі застольная гутарка. Тут перамывалі косткі саслужыўцам (кожны – сваім), успаміналі застарэлыя крыўды і згады, завочна пракліналі крыўдзіцеляў, наракалі на ўсеагульную галечу і бесталковасць дзяржаўнага кірауніцтва; тут жа прапаноўвалі рэцэпты падняцця з руінай эканомікі і культуры, слёзна ўспаміналі гады дзяцінства і юнацтва, калі жылося непараўнальна лепей, чым зараз; адначасова зайдзросцілі сваім равеснікам, школьнікам аднакашнікам і прыяцелям, якія падаліся ў бізнес; строілі ўтапічныя планы, як змяніць уласнае гаротнае жыццё ў лепшы бок. Нехта кляўся паслаць к чорту інжынерства, выкінуць дыплом і заняцца валютнай спекуляцыяй. Нехта парываўся ці не заўтра ехаць на заробкі ў Аўстралію. Нехта проста хваліўся, што можа горы

зварнуць. Гэтыя нецвяроцыя разважані раз-пораз перарывалі выгукі тыпу: “Будзьма разам!”, “Ну й хрэн з імі!”, “За адраджэнне!”, а таксама сакавітыя выслоўі і mestачковыя прымакі: “Будзе час, будзе й квас”, “Смачная кашка, ды зрабіць цяжка”, “Шырокое поле: ідзі, куды воля” і іншыя.

Па інтэрнацкай завядзёнцы, за выключэннем Сурмача, усе елі вельмі бадзёра. Ажно да непрыстойнасці. Такі звычай знішчаць перш-наперш небагаты запас закусі, бяспрэчна, выпрацаваўся асаблівасцямі сусідавання ў “общаге”: каб не аб'елі хаўруsnікі. Пакуль Васіль лыпаў вачыма і страляў варон, два колыцы лівернай каўбасы, яешня і кількі ў тамаце былі зніштожаны дазвання. Засталося толькі найменей пажыўнае і прывабнае: гара нядбайнага нарэзанага чорнага хлеба, некалькі цыбулін і пару талерак зялёнага свойскага сала. Зазначым, што ў тыя “развальныя” часіны дастаць які-кольвек прыстойны харч было вельмі няпроста. Па ўсё трэба было адстойваць даўжэныя чэргі. Таму прыкупіць штосьці зараз, вечарам, можна было і не спадзявацца. Расшалопаўшы гэта, Васіль хуценъка вываліў у сваю пасудзіну чвэрць усяго сала, што засталося, прысунуў бліжэй пару цыбулін, прыбрахліўся і хлебам. Але, найхутчэй, было ўжо позна. “Сталічная”, якую тут глушылі амаль безупынку, зрабіла сваю чорную справу: ablічны суседзяў па стале расплываліся ўваччу Сурмача ў каравякі, сцены пакоя хіліліся ў бакі, крэсла пад ім каварна гушкалася, ногі нібы адняло. Праз сілу, пераадольваючы млюсць і пазывы на ваніты, Васіль налёг на сала. Смаку ён не адчуваў. Як не адчуваў, не ўлоўліваў сэнсу несціханай застольнай гаманы. Хлопец не мог вылучыць з яе штосьці ўцямнае, нейкае там рацыянальнае зерне, за якое можна было б зачапіцца, запярэчыць ці падтрымаць суразмоўцу. “Няўжо яны не бачаць свайго глупства, свайго словаблудства і пошласці? – змагаючыся з гумавым салам, задаваўся пытаннем Васіль. – Якія потныя, самазадавленыя і самаўпэўненныя твары!”

Раптам асалавелы Крукаў бухнуў кулаком па стальніцы і фальшыва зацягнуў:

“Сла-авсься, оте-ечства наша сва-а-бо-однае!..”

Яго сабутэльнікі, усе як адзін, ажно заржалі ад шчасця. Гэтую збітую песню адразу ж падхапіла колькі музыкальна нястройных галасоў. Аднак урачыстая мелодыя не вязалася з разняволенай атмасферай пагулянкі і хутка заглухла. Зачалі другую. Яе найболей хвацка і звонка выводзіла Шальговіч, дыхаючы пры гэтым перагарам тыгуню і алкаголю Сурмачу ў твар. Той грэбліва касавурыўся на яе і адхіляўся. “О, Госпадзе, што я тут забыў! Гэта ж круг Дантавага пекла -- невядома які па ліку!” – падумалася Васілю, і разам з тым узнікла моцнае і амаль неадольнае жаданне даць Зосьцы поўху. Жаданне гэтае было такім спакуслівым, што хлопец паклаў відэлец і, ад грэху далей, схаваў руکі пад стол.

– Васіль, чаго пахмурны такі? – падміргвала яму цераз батарэю бугэлек разамлелая ад духаты і спіртнога гаспадынія гэтага прытона. – Чаго нос у стол уваткнуў?

– Давай, браце, па поўненькай, – зыбка цягнуўся да Васіля з пляшкай ейны сужыцель.

– Малайчына, Сярога, папоўні яму гумор! Ух-ха-ха! – ухваляў Сяргеев намер ачмурэлы Крукаў.

– Сядзіць, як душа без цела! – залівалася рогатам п'яненькая Святлана. – Уваж нас, ваша высакароддзе, выпі! Васть...

– А ты яму станцуй! – пошла жартавала Шальговіч і гарнулася да Васілёвага пляча.

Сурмач са стрыманай злосцю адпіхваў яе важкі корпус і спадылба пазіраў на субяседнікаў.

– Чаго ты, як мыш надзъмутая, Васёк? – не сунімалася Зоська.

– Заткніся, – ледзь улоўна шыкнуў на яе Сурмач.

Шальговіч недаўменна, у імгеннай разгубленасці, зірнула на свайго прыяцеля, але хутка яе ўвагу адабрала Алена, што прыстала знейкім пытаннем.

Напіхваючыся салам, Васіль паступова прыкмячаў, што мяняеца і яго ўспрыманне акаляючых прадметаў, галасоў і фізіяноміі застольшчыкаў. Па меры таго, як сыходзіла эйфарыя першага хмелю, падзеі і словаы, спачатку падобныя на гуллівую і бязглузду мішуру, набывалі ўсё болей уцямны і злавесны сэнс. А ablіччы людзей рабіліся проста пачварнымі.

Напэўна, падсілкаваны каларыйнай ежай мозг пачынаў праводзіць больш-менш адэкватны аналіз сапраўднасці.

“І гэта трэба было чалавецтву тысячагоддзямі выпакутаваць цяперашнюю цывілізацыю, трэба было лепшым яго сынам не спаць, не есці, дбаючы за наступныя пакаленні! Наіўныя, яны думалі, што крочаць наперад, што рухаюць свет! – разважаў Васіль, бяздумна тыцкаючы відэльцам у пустую талерку. – Вось яны сядзяць, нашчадкі Джардана Бруна, Данте, Ньютона, Дастаеўскага! У іх усё жыццё намагаліся ўзваліць ваны думкі, мараль, вашу волю. І яны нават пяцёркі за гэта атрымоўвалі, каб матулі іх пагладзілі па галоўкам ды ўзнагародзілі якім ласункам. А па праўдзе яны ўспрымалі вас, гіганты чалавечай думкі, адно як дакуку, як нешта навязанае, чужое, гвалтоўнае. Бо сутнасць іх вось туг, за гэтым сталом! За сталом, дзе многа жратвы, дзе гарэлкай залівающа вочы, дзе пад бокам каханы ці каханка, дзе можна вярзіці глупствы і не быць пакараным за гэта ні бацькамі, ні настаўнікамі, ні галоўным інжынерам. Тут, нарэшце пераапранутыя пасля турботнага працоўнага дня ў свае сапраўдныя, першабытныя адзенні, тут – у духаце і цыгарэтным куродыме – яны ёсць свабоднымі людзьмі”.

– Ненавіджу! Усё скрэзь ненавіджу! – раптам перарваў Сурмачавы роздумы роспачны енк Крукава.

Дазвання ап'яnelы Віцька біў кулаком па стальніцы і парываўся ўскочыць на ногі. Але грузны Сяргей віс у яго на плячах і замінаў гэта зрабіць. Праз некалькі секунд Крукаў абмяк і, разрыдаўшыся, уваткнуўся носам у магутнае плячо свайго суседа.

Скрэзь несупыннае шмыганне носам і гарлавыя ўсхліпванні да Васіля даляталі асобныя фразы:

– Не магу я так жыць... хіба на тыя грошы сына вырасціш... жонка іначай, як слабаком і няўдачнікам, не называе... Маскаленка, сволач, “левакі” праз мяне пускаў, а наварам не падзяліўся... І кааператыў на мне... чацвёрты год будую...

– Ну-ну, супакойся, Віць, – з дзіўнай чуласцю суцяшаў нябогу Сяргей.

– Другі год ужо... – працягваў “плакацца ў камізэльку” раскіслы Крукаў, – жонку з дзіцёнкам да маці адпраўляю ў кастрычніку... Бо яны ж, падлы, аж да Новага года ў інтэрнаце з ацяпленнем валаvodзіць будуць. Душагубы!

“І таму ты парашыў сягоння напіцца! – ускіпала нешта ўнутры Васіля незалежна ад яго волі. – І як, палягчэла, Крукаў? Вось іменна... Чаму? А таму што не хацеў альбо не мог ты ўспрымаць у свой час ні дзядзьку Чэхава, ні дзеда Талстога. Таму што, наrumзаўшыся, паваліш ты сягоння яшчэ не адну стопку “вогненнай”, апранутым прахрапеш у сваім казённым нумары да раніцы, спознішся заўтра на працу, будзеш пакутліва чакаць абедзеннага перапынку, каб “палячыцца” півам, а другую палову рабочага дня будзеш употайкі гуляць у прэферанс на кампутары або балакаць і флітраваць з маладзіцамі... Але ж самае страшнае не гэта, Крукаў! Самае жахлівае, што і я, які свядома чытаў і Талстога і Чэхава, які зараз мудруе ды разумнічае пад твае п’яныя ўсхліпы, буду вытвараць і сёння і заўтра прыкладна тое ж самае!”

Сурмач рэзка ўскочыў з табурэткі і, адштурхваючы руکі Шальговіч, якая беспаспяхова спрабавала яго ўтрымаць, памкнуўся да выхадных дзвярэй.

– Васіль, ты куды?! – голасна аклікнула яго Святлана.

– Ды не чапляйся ты да чалавека, – ужо на выхадзе пачуў Сурмач шэпт яе прыяцеля Яна. – Можа, яму па малой патрэбе...

У змрочнай пярэдняй Васіля нагнала ўзрушаная Шальговіч.

– Вась, ты чаго, а? – Яна ўпілася пальцамі ў Сурмачаў локаць.

– Адвалі! – успыхнуў хлопец і так таргануў рукой, што яго прыяцелька страціла раўнавагу і не ўпала толькі дзякуючы блізкай сцяне.

– Ну Вася! – Зоська яўна ўчула нядобрае і адставаць не збралася. – Ну, пачакай! Пойдзем разам...

Не адказваючы, Васіль выдрайся з гэтага цеснага памяшкання ў калідор. Пры гэтым моцна запусціў дзвярыма ў прыяцельку, якая перлася за ім услед. Але Зося справілася з

масіўнымі дзвярамі і, выслізнуўшы вонкі, учатлівася за кісць Сурмачавай рукі. Балюча падрапала яе доўгімі пазногцямі.

– Ты што, азвярэла! – Васіль вырваў руку і грэбліва зірнуў на Шальговіч. – Ідзі дапівай, не губляй часу.

– Нікуды я не пайду! Хадзем дамоў… ужо позна! – Зосьчын язык заплятаяўся.

– У нас з табой розныя дамы! – суха вымавіў яе палюбоўнік. – Нябось, не спознішся!

– Ваś, ну завошта ты так? Чаго ты ўвесь вечар піхуеш? – лісліва загаварыла Шальговіч, спрабуючы прытуліцца да хлопца. – Перад людзьмі ж сорамна…

– Што ты нясеши, ідыётка! – Васіль так гаркнуў, што сам спужаўся рэха свайго голасу ў пустэльным калідоры. – Гэта людзі?! Гэта па-чалавечы мы тут дзейнічаем?.. – Ён тыщнуў пальцам у расшплененую на грудзях Зосьчыну сарочку. – Гэта па-людску ты да пупа расхрысталася, цябе я пытаюся?!

Шальговіч уся сцялася і баязліва ўтаропілася на Васіля.

– А гэта?! – Усё болей шалеючы, хлопец учатліўся за яе спадніцу на правым сцягне, дзе быў доўпі, да клубоў, разрэз. Агаліў раскошную нагу.

– Гэта проста так?! – куражыўся ён. – Гэта проста даніна модзе?! Ты б тады, даражэнъякая, гэты разрэз на задніцу перасунула! Можа б, які Крукаў і клюнуў, ён якраз сягоння халасты!

– Што ты мелеш, Ваśя! – з жахам таращылася на яго агаломшаная Зоська.

– Я мялю?!! – у адчайным утрапенні выкрыкнуў Сурмач і, знянацку лягта змяніўшыся з твару, наводмаш заляпіў дзяўчыне хвосткую поўху.

– Ай! – Не так ад сілы ўдару, як ад нечаканасці, крыўды і несправядлівай абразы, Шальговіч, закрыўшы твар рукамі, павольна асядала ўздоўж вушака. Плечы яе сутаргава трэсліся ў бязмоўным істэрыйчным плачы.

– Зось, усё нармалёва?! – даляцеў у гэты міг з-за прачыненых дзвярэй звышвясёлы голас Алены.

– Усё цудоўна! – гаркнуў у пройму Сурмач, шчыгтна зачыніў дзвёры і наўздагад пашыбаваў прэч.

Цемнаваты, накшталт турэмнага, калідор выразна разносіў па сваім рукаве водгулле Васілёвых кроکаў. Свято ад рэдкіх лямпачак, прыштукаваных да сцен пад самай столлю, нібы сцякала долу паасобнымі плямамі, выяўляла трэшчыны на пабелцы, бруд на цэментнай падлозе. Калідор быў падобны на склеп. Скразнякі ад незачыненых недзе фортак гналі па ім золкае паветра кастрычніцкай ночы.

Сурмач неяк аўтаматычна выруліў на лесвіцу, спусціўся на другі паверх і пакіраваў у бок мужчынскай прыбіральні. Прыйшыўшы туды, ён гэтак жа машынальна аправіўся ў адной з кабінак, спаласнуў руکі ва ўмыўальніку і палез на шырокое падваконне. Акно па завядзёнцы было крыху прачынена. Хлопец з трэскам адсунуў створку далей унутр, прыціснуўся грудзьмі да правага краю бетоннага праёма і, закінуўшы левую руку на вонкавы бок муру, прывычна намацаў там халодны метал пажарнай лесвіцы. Васіль перакінуў левую нагу на адну з тонкіх арматурын-прыступак, ледзь крануўся яе наском і пачаў быў пераносіць увесь свой цяжар на лесвіцу... Як нечакана ступня каўзанулася на металічным пруце прыступкі, паехала ўздоўж яго і сарвалася ў начную прорву. А правая, наадварот, чамусьці саскочыла з падваконня ўнутр памяшкання, і Васіль, які ў смяротным адчайі трываўся левай рукой за лесвіцу, завіс у аконным праёме гэтакім раскіракам. Ён расцягнуў паходыя сухажыллі і балюча выцягнуўся прамежнасцю аб бетонны рог. Але ж не зубы правяраць, калі сэрца становіцца, – трэба было ратаваць сваю шкуру, і Сурмач неchalавечымі высілкамі, немаведама як чапляючыся правай рукой за амаль гладкі мур, падцягнуўся ўтару прыкладна на пятымэтра. Гэта дазволіла яму вырваць левую нагу з чэрыва ночы і ўсталяваць яе на падваконні, затым паставіць туды і правую. Але, паколькі небарарака чапляўся левай рукой за арматуру пажарнай лесвіцы, цэнтр яго цяжару ўсё яшчэ знаходзіўся на мяжы жыцця і смерці. Доўга (а здалося – яшчэ даўжэй) не мог наважыцца Сурмач адпусціць праклятую “пажарку”. Унутраны голас падказваў яму, што бяспечней, бадай, будзе ўсё-ткі ўзбрацца

на лесвіцу. Аднак Васіль яго перамог і, магутна адштурхнуўшыся ад арматуры, на сваё шчасце, трывала асталяваўся на падаконніку. Саскочыў на кафляную падлогу прыбіральні, мацюкнуўся.

Гэтая прыгода правяла ў Васілёвай душы даволі сур'ёзную перагасоўку. Па-першае, яму начыста расхацелася бегчы дамоў поначы ў адной кашулі і гальштуку, бо гэтак можна не толькі скалець, а і быць заарыштаваным за такі выгляд органамі правапарарадку. Світэр Сурмач, як цяпер успаміналася, зняў у час застолля з-за духаты. Па-другое, уласныя паводзіны, а асабліва рукапрыкладства ў дачыненні да Зосі Шальговіч, бачыліся ўжо не такімі і правільнымі. Ён толькі зараз дапяў, што ўпершыню ў жыщі ўдарыў жанчыну. Па-трэцяе, арганізм пераходзіў у ту ю стадию ап'янення, калі разум ужо досыць цвяроза ацэнывае рэчаіснасць, але не толькі не выдзяляе з яе ніводнае станоўчае эмоцыі, а, наадварот, займаеца самабічаваннем, хваравітым аналізам толькі што перажытага, здзейсненага.

Васіль пэўна знаў, што такі ўнутраны стан асабліва цяжка пераносіцца на адзіноце. Ён страшэнна не любіў самаедства і плаксівай меланхоліі. Вярнуцца ж да Шальговіч ён прымусіць сябе не мог... “Мяркулаў! – угодліва стукнула ў галаву. – Папрашу ў яго цыгарэт!” Так, цыгарэты былі важкай падставай, каб заяўіцца да чалавека ў першай гадзіне ночы. “Да таго ж сам зайсці прапаноўваў”, – пераконваў сябе Сурмач, калі выбіраўся з прыбіральні.

“Адрес, ліха на яго! – азарыла начнога вандроўніка ўжо перад радам шэрых аднастайных дзвярэй. – Я ж не ведаю нумар пакоя...” Васіль, помніцца, пару разоў баляваў у Пецькі Мяркулава, але, хоць трэсні, нават паверх не мог зараз прыгадаць. “Гэх, дзе наша не прападала!” – З гэтай адважнай думкай ён пастукаў у найбліжэйшыя дзвёры. Адказу не было. Васіль узмацніў стук. Вынік быў гэтакі ж. Хлопец з прыкрасці джвагнуў напаследак нагой па вушаку і ўжо збіраўся перайсці да суседняга нумара, як з глыбіні памяшкання данёсся глухі стогн раздражнення:

– Вы што, асатанелі там?! Чаго грыміцё?! – Гэта быў, падобна, жаночы голас.

– Прабачце, людцы мае харошыя! – ветліва крыкнуў праз дзвярны шчыт Сурмач. – Мне б Пецьку Мяркулава!

– Ну займей ты сумленне, заўтра ж на работу! – далучыўся да гэтай начной гутаркі сонны мужчынскі бас.

– Мяркулава, Пецьку Мяркулава знаеце?! – цвяліў Васіль насельнікаў гэтага катуха.

– Вось я цябе завяду зараз да каменданта, п'янюга! Будзе табе і Пецька і Хведзька! – сурова басіў гаспадар. – Ідзі ў ж...у!

– Чаго ты хаміш, быдла! – пакрыўдзіўся Сурмач і прыгразіў: – Зараз падпалю дзвёры!

– Ідзі на чацвёрты паверх, ён, здаецца, адтуль! – каб хутчэй пазбавіцца ад бузацёра, парайі невясёлы жаночы голас і ледзь чутна дадаў: – Каб у цябе павылазіла...

Не больш як праз пяць хвілін Васіль ужо верадзіў сон жыхароў чацвёртага паверха. На трэціх па ліку дзвярах ён такі зайдзеў поспех.

– Мяркулаў? Пецька? – пытгаўся ў яго п'яненкі саракагадовы дзядзька, што адчыніў дзвёры. Да слова, за яго спінай віравала досыць бадзёрая бяседа: чулася сумесь жаночых і мужчынскіх галасоў, гітарныя пераборы. – Ды ў чатырыста семнаццатым ён! Яны там яшчэ банкет ладковалі сёння...

– Во-во, банкет і павінен быць! – усцешыўся Сурмач. – Дзякую вам, прабачце, што патрываўся!

– Нічога, тутака ўсе свае людзі, – дабрадушна падміргнуў яму п'яненкі дзядзька і ўжо зачыніў дзвёры, як успомніў: – Пачакай, а ў цябе пару папяросін не будзе?

– На жаль... – шчыра ляпнуў сябе па кішэнях штаноў Васіль.

– Якраз у Петруся думаю і разжыцца...

Прайшоўшы некалькі метраў, ён грукнуў ва ўказаныя дзвёры:

– Пяцро, ты дома?! Адчыні, Пяцро!..

Хутка сонны ўскудлачаны Мяркулаў паўстаў у дзвярным праёме.

– Ты? – тупа глядзеў ён на паўночнага госця. – А што здарылася?

– Прабач, дружка, – сарамліва казаў Сурмач, праціскаючыся за прыяцелем у цемрадзь пакойчыка. – Залящеў я, чорт мянэ падаткнуў! Ні грошай, ні курыва, ні адзення, ні...

– Сядай вось сюды. – Мяркулаў уключыў настольную лямпу і паказаў на адзін з ложкаў.

На другім, тварам да сцяны, кучай ляжаў апрануты мужчына.

– Гэта Говараў, з тэхбюро. Гэтак набраўся, што дамоў не дабраўся, – паясніў Пецыка.

– А ты што, адзін жывеш? – спытаўся Васіль, прысёўшы. – Слухай, у цябе часам курнуць чаго не засталося? Нешта азябя...

– Ёсць, здаецца... – Мяркулаў дастаў з верхняй шуфляды стала разбэрсаны пачак “Прымы”, паклаў на стол. – Закурвай тут, мы ўсё адно так прасмярдзелі, што за дзень не выветрыш.

– А жыву я адзін, – працягваў Пецыка, адказваючы на папярэдніе пытанне. – У нас цяперака “недасяленне”, як ні дзіўна. Гэты ж корпус выключна для інжынернага, так бы мовіць, складу. А хто цяпер пасля інстытута на завод ідзе? Адны недарэкі. Памятаю, пяць гадоў таму тут перапаўненне было – месяц засяліцца не мог, а яшчэ затым два месяцы трэцім лішнім жыў у двухмесным. А зараз – раскоша: праз нумар кожны адзін жыве! Захацеў выпіць ці там, хе-хе, маладзічку – аніякіх проблем. – Мяркулаў нечакана і гучна ікнуў. – Ат, праклятае пойла... Уф-ф! Казаў жа хлопцам, каб не куплялі раённай вытворчасці. Гэта ж сівуха проста... Бр-р! – Ён сцепануў плячамі ад підлівасці.

– Пятро, – пагасіўшы аб сподачак-попельніцу папяросу, з нечаканай сур'ёзнасцю сказаў Сурмач. – А я ж падлюга!

Прыяцель недаўменна і насмешліва зірнуў на яго:

– Што-што?

– Падлюга я і абармот! – пацвердзіў Васіль. – Я ж цябе падмануў сягоння. Ведаў, што буду ў інтэрнаце, і падмануў!

– Ды ладна, знайшоў пра што казаць! – адмахнуўся Пятро. – Давай вось лепш узбадзёрымся! Табе ж, як я зразумеў, няма куды спяшацца?

– Цяпер няма.

– Вось і слаўненъка, – сказаў Мяркулаў, патэпаў у процілеглы кут пакоя і, пашураваўшы ўпоцемку сярод нейкага начыння, вывудзіў адтуль зялёную бутэльку.

Гэта аказалася напаўпарожняя пляшка “Зуброўкі” ёмістасцю 0,7 літра.

– Ого! – прысвіснуў Сурмач.

– А ты думаў! Я пахмельнага сіндрому як чорт крыжка баюся! Сам пра сябе не паклапоцішся...

– Дык навошта ж тады распачынаць, – махнуў рукой Васіль,
– калі гэта лекі. Мне і не хочацца асабліва...

– Давай, давай, патрошачку... – гаварыў прыяцель, ужо стаўляючы чаркі на сярэдзіну стала. – Гамонка жывей пойдзе.

Ён напоўніў ёмішчы.

– А то я да таго, як ты заявіўся, на бяссонне пакутаваў, – падміргнуў Васілю Пятру. – У мяне пасля кепскай гарэлкі заўжды так бывае: павалішся як падкошаны, прадрыхнеш гадзіну, а потым да ранку сон, трасца яму, не бярэ. Давай, за здаровы сон!

– А можа, яго пабудзіць? – чокаючыся з таварышам, засумніваўся Сурмач.

– Пераб’еца! Ён сёння больш за нас абодвух выглушыў! Дый не дабудзішся – крэпкі дзядзька!

Выпілі. Напой і сапраўды аказаўся надзвычай кепскім.

– А, ледзь не забыўся. – Мяркулаў нагнуўся і дастаў аднекуль з-пад стала колькі ладных сушаных рыбін. – Вобла! Непаўторная закусь. Маці надоечы праз земляка цэлую скрыню прыслала.

Пецька быў валжанін, з Самары. Мо таму і душа ў яго была, як родная рака, шырокая, а характар, як ва ўсіх расіянаў, бестурботны.

– Ты, Пець, выбачай, што зманіў я табе, – апраўдваўся расчулены пасля першай чаркі Васіль. – Жышцё яно, сам ведаеш, складаная штука. Іншым разам і гаворыш, і робіш, і нават думаеш не так, як хацелася б, не так... як па сэрцы, па шчырасці...

– Ат, заладзіў! Толькі тae бяды, – аджалтогоўваўся Мяркулаў. Ён таропка і ўмелая распраўляўся з воблай.

– Свет не без бед, а бядза за бядою, як рыба за вадою, – раздумліва прамовіў Сурмач, а тады спытаў: – Вось скажы мне, Пятро: водзім мы сябе самі, альбо нехта намі кіруе на гэтым свеце? Я... пачакай крышку, даслухай. Я іншым разам такую тэорыю для сябе выбудую, што і сумневу не застаецца: усё падудадна наканаванню, долі, лёсу – не ведаю, як правільна гэта называць. А другі раз неяк так спалучаецца жыццёвяя абставіны, што амаль відавочна: змяніць іх магу толькі я. І змяняю, і рассыпаецца мінулая мая тэорыя ў тло... Як на тваю думку?

– А на маю думку, дык і наогул такія пытанні небяспечныя – звіхнуща можна ад іх, – адказваў Мяркулаў, хапатліва напаўняючы чаркі. – Ты ж, нябось, на зямлі не па сваёй волі нарадзіўся, але ж сказаць, што ты гэтага не хацеў – таксама няможна. Бо ўсе, апроч псіхаў, жыць хочуць і чапляюцца за жыццё.

– Вось дрэнна, што якраз чапляюцца, а не жывуць. – Васіль падняў чарку, чокнуўся з прыяцелем. – Будзьма здаровыя! Уух, пякучая, сцерва! Дрэнна, Пятро, што не жывём мы, а чапляемся. І самае паганае, што дрэнна гэта менавіта ў дачыненні да чалавека. Памятаю сваё адчуванне ў гушчары пад Градзянкай. Непralазныя там лясы; бывае, дзесяткі квадратных кіламетраў – ані сцяжынкі не пратаганана. Як у джунглях, лезуць дагары, цягнуцца да сонца расліны, глушаць дужэйшыя слабейшыя, перамагаюць. А раскошы ім усё адно нямашака! Но карэнне іх у багне паганае, гніе, побач трухлеюць пераможаныя імі расліны, кругом смурод, духата. Сонца амаль не пранікае долу. Навошта ж, здаецца, тады тужыцца, душыць сабрага, каб дзесяцігоддзямі гібець у балотных выпарэннях, марудна і пакутліва паміраць? Аднак не ўзнікае ў тых раслін падобных пытанняў, і не можа ўзнікнуць. Жыццё іхняга меркавання на гэты конт не пыгаецца і свабоднага выбару ім не пакідае. Таму і не падаецца мне гэтае змаганне, чаплянне за існаванне ні пачварным, ні вартым жалю, ні нават дрэнным. Не тое – чалавек!

– Далёка ты цаляеш, хлопча! – неадабральна захітаў галавой Мяркулаў, не то жартам, не то ўсур'ёз папярэдзіў: – Гэтак да багаборчых матываў дойдзеш.

– Не тое – чалавек! – упартага доўжыў Васіль. – Перш чым абвяргаць, падумай: можа, для чалавека такая цісканіна ў змаганні за месца пад сонцам – якраз і ёсць барацьбой супроць Бога. І ёсць багаборствам, якім ты мяне папракаеш. Но, валтузячыся за кусок хлеба, за каліва жывёльных эмоций і слодычаў, хіба не апаганьваем мы імя Бога, не забіваем мы ўсё, народжанае ад Духу Святога?

– Ну, давай тады не есці, не кахаць, не забаўляцца, а значыць, не жышь! Гэта – па-боску? – пярэчыў Сурмачу Пецька.

– Давай лапкі дагары – і паміраць будзем. Нас за гэта на тым свеце пахваляць? Ну і тэмы ў нас зачынаюцца! Налівай лепши.

– Пачакай, я якраз нешта намацаў, а сфармуляваць не могу... – Васіль дакрануўся да прыяцелевай руکі. – Ага... Дык вось. Я паўгадзіны таму збег ад бяседнага стала, ударыў... ударыў там аднаго чалавека... жанчыну. Не важна якую... Паступіў, здавалася б, непрыстойна, няўдзячна і нават дзівачліва... Але і не скаланулася ў маёй душы сумненне, і расказыянне мяне не мучыць. Мала таго, я цяпер усё мацней і мацней пераконваюся ў сваёй рацыі...

– Ты б ясней гаварыў, далібог, не разумею я твае цъмяньяя разважанні, – са здзіўленнем глядзеў на Сурмача Пецька. – Ты еш, закусвай...

– Не бойся, не п'яны я. Дакладней – п'яны, але адэкватны. Гэта я да чаго хілю... каб табе сапраўды ясней стала, дружка... Яшчэ два гады таму я спакойна ўдзельнічаў ва ўсялякіх гулянках, папойках, застоллях, заліваў мазгі, упіваўся бяздумнасцю, карацей, прагна глытагу жыццёвяя слодычы і, што называецца, аніразу не папярхнуўся. Так рабілі ўсе мае хаўрускі, так рабіў я. Весела і хораща было ўсім, весела і хораща было мне. Пакуль у адзін памятны дзень я не адкрыў, што цялёнкаюся свінчом у туустай і смярдзючай гразі разам з такімі ж свіннямі. Але ж я працягваў качацца ў гэтай гразі і жэрці памыі. Гэта, ты толькі не смейся, я называў першай ступенню відушчасці. Праз некаторы час (некалькі месяцаў) я

ўжо не качаўся, самазабыўна не вішчаў у брудзе, не еў адкідаў, але знаходзіўся ўсё яшчэ пасярод гразкай калюжыны. Я знелюбіў хаўруsnікаў, што дурэлі вакол мяне, але ўсё ж стаяў сярод іх нерухома. Гэта – другая стадыя відушчасці. А вось сягоння, пад час балівання на адным з паверхаў вашага інтэрнага, я нарэшце зрабіў лёсавызначальнае намаганне і пакінуў ту ю брудную лужыну. Гэта, відаць, ужо трэцяя стадыя. Я не сказаў свінням, што яны свінні, пабаяўся, аднак заставацца сярод іх не мог. І, калі адна з гэтых істот паспрабавала мяне затрымаць альбо ўвязацца за мною, каб затым ізноў зрынуць у праклятую свінячую лужыну, я ўдарыў яе па твары.

– Жорстка, – зауважыў Пятро.

– Так, жорстка, – згадзіўся яго агантаны суразмоўнік. – Больш за тое, бязлітасна, а са старонняга гледзішча – несправядліва. Бо свіння не ведае, што яна свіння, і што гадуюць яе адно дзеля мяса і сала. Гэтак і людзі, мае хаўруsnікі, могуць быць толькі абураны і здзіўлены маім учынкам. Яны яго шчыра не разумеюць, гэта мой унутраны выбар – вырваша адтуль, дзе, апроч цела і злосных нараканняў на жыщё, якое не дае наталіць прагу ненасытнага цела... дзе, апроч махровага матэрыялізму, нічога няма. Так, я ім не сказаў, чаму я іх пакідаю. Але ці мог я ім гэта давесці?

– Давай па маленъкай, – перабіў Васіля таварыш. – Для бадзёрасці.

Ён кульнуў сваю чарку. Прыйгубіў сваю і Васіль.

– Што ты гэтым даказаць хочаш? Сваю несамадастатковасць? – нечакана зачатпіў Мяркулаў прыяцеля. – Здаровы чалавек не адчувае ні печані, ні нават сэрца, пакуль яны не забарахляць. А адчувае ён смак ежы, розныя там ласыя пахі, гукі, панаднюю мяккасць жаночага цела. А ў цябе, браце, разладзіўся нейкі орган, баліць, баліць так, што ўжо не да ежы табе і не да сэксу. Гэта, так бы мовіць, мая грубая вобразнасць. Ты захварэй і выпаў з прывычнага жыщёвага кола.

– Слушна, Пятро! – саўгануўся на табурэтцы Сурмач, трасянуў суразмоўцу за локаць. – Ух як слушна завярнуў! Я ж акурат тое і хацеў сказаць. Правільна, выпаў я з жыщця,

адышоўся, паглядзеў на яго зводдалеку і жахнуўся! А чаму? А таму, што ўбачыў ягоны выварат. Ведаеш, даунейшыя даследчыкі, анатамы, нябось таксама ніякавелі, высвятляючы, што заўчасна памерлая найпрыгажэйшая, найсексуальнейшая маладзіца, аказваеца, ёсьць грудамі смуроднага мяса і літрамі брыдотнай жыжкі. Вось так і людзі, якія валтузяцца перада мной (канешне, і я сам, толькі сябе збоку не бачу) у здабыцці матэрыяльных даброт, якія змагаюцца за сэкс ці набіраюць харчоў дзеля свайго дзіцяці за кошт чужой малечы, гэтых людзі ўяўляюцца мне няйначай як грудамі мяса, неператраўленай ежы, крывых костак. Нешта там у іх страваварыцца, нешта перапрацоўваеца, нешта адкладваеца ў выглядзе тлушчу... Але дзеля чаго, навошта? Каб у рэшце рэшт памерці і ператварыцца зусім ужо ў прах. Што пасля іх, я ў цябе пытаюся, застанеца, калі і пры жыцці за прыгожай, укормленай сваёй цялеснай абалонкай – гэтатолькі мяса, вада і косці?

– А душа? – насцярожана, спадылба зірнуў на Васіля Мяркулаў.

– Душа? А пры такім жыцці яна прыпадабняеца набору інтынктаў, рэфлексаў, гэткаму ўзбудженню на ежу, голае цела, кры́ду ці ўхвалу. Гэтых інтынкты са смерцю плоці таксама змярцвляюцца, і ў выніку сам разумееш, што застаеца. У тым і ўвесь жах такога духоўнага анатаміравання чалавека. І каб не бачыць сябе распятымі на ўяўным анагамічным стале, усё жыццё ні на секунду не вылазім мы са свінчай лужыны, і ўсе станоўчыя эмоцыі здабываюцца з ейнага бруду. Павер, гэта жахліва, Пець...

– Няўжо так усё чорна і беспра светна?

– Вядома ж, не! – палка адказваў Васіль. – Зразумела, я згушчаю фарбы, я разабрацца стараюся... Вось глядзі, калі да гэтага падысці наступным чынам... Сядзім мы з табою тут поначы, за плячамі ў нас турботны дзень, дзе было мноства ўсялякіх маршрутагаў, дзеянняў і іншае... Але, узніўшыся над горадам на пэўную вышыню, нейкім там надчалавечым зрокам можна ўбачыць, як змі зарнеюць нашыя постаці, ператворацца спярша ў жучкоў, затым у кропкі і нарэшце зліоўца ў адзін

пятачок. У гэтым маленъкім пятачку змесцяцца і нашыя жыццёвыя маршруты, і людзі, што на працяту дня прыносілі нам гора і радасць; згорнуцца туды і дамы, дзе мы за дзень пабывалі. А хутка, калі ўзняцца яшчэ вышэй, у кропку пераўтворыцца і наш аграмадны горад. Хіба разгледзіш з гэтае вышыні нашы міміку, жэсты, паставы, нашы магутныя ці хільяя плечы, нашу вонкавую звышпрыгажосць альбо наша ўродства? Ды для Сусвету гэта дробязь! Гэта тое, што канае разам з намі.

– А што тады не канае? Пры тваім падыходзе без пляшкі звар'яцець можна. Я плюхну па кропельцы. – Мяркулаў разліў няпэўнай рукою “Зуброўку” па чарках.

Але пакуль не пілі.

– А ў гэтым і ўся загадка чалавека! – разважаў Сурмач. – Яе, мусіць, ніхто не разгадаў даастатку і наўрад ці разгадае калі. А ўсё ж... колькі б не ўзнімаўся я над зямлёю, нават калі б і планета Зямля ператварылася ў маіх вачах у кропачку, нават і тады б не здрابнеў у маім уяўленні духоўны свет Дастаеўскага, падзвіжніцкі подзвіг Булгакава, нязломнасць Данте. Бо яны для мяне – не целы, не арганізмы, а душы. Я не жыў пры іх, і таму не ведаю, як яны выглядалі, што елі, як забаўляліся. А тым не менш, я ясна бачу іх і, калі чытаю іхнія літаратурныя творы, то захапляюся нават не так мастацкім майстэрствам і хітраспляценням сюжэта, як духоўнай веліччу аўтараў. Вось, браток, у чым закавыка. Я нібыта гутару з імі, кантактую насампраўдзе. Падкрэсліваю: з аўтарамі – не героямі.

Васіль узяў са стала пачак, дастаў папяросіну і працягваў:

– І тут, у гэтай завочнай гутарцы, сапраўды праглядваецца неспасціжная, боская сутнасць чалавека. Маленечкі, нябачны з вышыні пяці кіламетраў чалавечак можа дасягаць неверагодных вышынь, расцягвацца ў Сусвет, у Бога...

– Ну дык то ж геній, хіба гэта тыпова? – законна засумніваўся Пятро. – А просты чалавек, не адoranы Божай ласкай, што зрабіць можа? Нешта ты тутака, Васёк, блытаешся... нешта...

– Ну ладна, – перарваў прыяцеля Сурмач, – пойдзем далей... дакладней, ніжэй апусцімся... Ах, не тое! Не тое я гавару... – Ён

нервова ўскудлаціў чупрыну, на секунду задумаўся. -- Вось... вось табе прыклад, Пеця. Дапусцім, спявак - нейкі там нягеглы чалавечак, якога ў жыщі кожны пакрыўдзіць можа, які вядзе нездаровае жыщё, з твару не вельмі прыгожы, няшчасны ў сямейных варунках ці зусім адзінокі; і тут - збірае ў аграмадзінах канцэртных залаў, на стадыёнах нагоўпы людзей, прымушае іх трывадлівасць шалёна скакаць, смяцца, плакаць, даводзіць іх да экстазу... Што б ні гаварылі снобы пра эстрадную песню, а раз яна дае людзям гэтулькі станоўчых эмоций, то яна - вялікая рэч! А сам спевачок той, мабыць, у інтэрв'ю і двух сказаў не здатны зграбна пабудаваць, і інтэлект у яго далёка не самы высокі. А тым не менш, ён - вялікая асоба, вялікая менавіта праз тыя людскія нагоўпы, якім прыносіць радасць.

- Ну дык усё роўна, голас - гэта талент! - не адступаў Пятро.

- Яно так... Але ж ты пацярпі, далей слухай! Я табе больш скажу: каб тварыць добро не трэба ні звыштонкага слыху, ні звышвострага вока, ні няўрымлівай фантазіі. Трэба сэрца чулае мець - і гэтага дастаткова. Уяви сабе, дружка: ідзе нейкі дзядок, кульгае, абапіраецца на кіёчак. А кругом - зіма, завіруха вые, мароз, вечар. І тут падбягае да яго бяздомнае шчанё, целяпаецца ад ветру, хвастом віхляе і пішчыць гэтак жаласна. Можна яго нагой адпіхнуць і прайсці міма, можна кінуць кавалак якой ежы, калі яна ёсць, можна ў найбліжэйшы пад'езд закінуць дурную істоту... Але дзядок бярэ шчанё за пазуху, нясе дамоў, дае прытулак, і жывуць затым не адзін год гэтыя двое пад адным дахам. Во дзе боская любоў, во дзе чалавек Усявышняму прыпадабняеца! Гэта табе не жанчыну кахаць за шыкоўнае цела, гэта табе не эгаістычная любоў да свайго дзіцяці, гэта нават не туманная сэнтиментальная любоў да прыроды, радзімы, гэта - геніяльная, найвышэйшая Любоў - любоў бескарыслівая. Яна не меркне з гадамі, не мізарнее з гледзішча нават усяго Сусвету. І тут абсолютна не мае значэння ні ablіčча таго старога, ні наяўнасць у яго, напрыклад, барады, ні колер поўсці шчаняці. Важны толькі сам факт духоўнай дзея. І самае цікавае, Пятро, як мне падаецца (магчыма, я памыляюся), што дабро, здзейсненае колісъ, не памірае, яно

лунае недзе ў паветры і памагае нам жыць, натхняе на новае дабро, на светлу творчасць.

– Гэта, відаць, так, – згадзіўся прыяцель. – Але як быць са злом? Па аналогіі атрымоўваецца, што і зло не памірае, калі памяць пра яго жыве ў нашых сэрцах. Успомні: войны, ГУЛАГ, беларускія Курапаты, Чарнобыль...

– Тут больш складана, Пятро... больш складана. – Васіль на хвіліну задумаўся. – Але, знаеш, у адным упэўнены я: зло, у адрозненне ад добра, не жыве пасля смерці тых, хто яго здзейсніў, як не жывуць душы і саміх злачынцаў. Вычваранае некалі зло не можа натхняць на новае зло новых пакалення. Яно дзейснае толькі датуль, пакуль жыве сам злачынца, пакуль ён гвалтам, падманам, страхам прымушае людзей вызнаваць зло і зло тварыць... Іншая справа, што затухае яно марудна, іншая реч, што пры жыцці ліхадзеяў тысячы душ яны ўсё ж паспываюць загубіць. Вось што жахліва! Але аўра зла паступова сыходзіць у зямлю – за сваімі гаспадарамі. Я веру ў гэта. Праўда, ніхто не можа паручыцца, што д'ябал не гадуе ў сваім логаве новых падонкаў і не выпускае іх на белы свет. Ніхто не можа паручыцца, што не распачнунець яны, пестуны нячыстага, новую тыранію.

У гэтых момант нехта Говараў, што дагэтуль ляжаў нерухома, саўгандуўся, прамармытаў нешта няўцягнае і заціх.

– Найлепей так вырашаць быційныя праблемы, – пракаментаваў гэта Мяркулаў: – Нажорся, напіўся ды адключыўся. І ўсё, і няма ніякага вераду.

– Можна і гэтак, – уздыхнуў Сурмач і пацягнуўся па новую папяросу. – А толькі хтосьці ж павінен і гаварыць, хтосьці крычаць павінен... Я ж да цябе, Пятро, відаць, невыпадкова прыйшоў. Хоць і п'яны быў, ды прывялі ногі... А чаму? Таму што мы з табой, так бы мовіць, абое рабое: ты ў аматарскі тэатр-студыю ходзіш, дыў я, адкрыюся, вершы пішу.

– Даўк што ж тут дзіўнага? – спакойна прагугнявіў Мяркулаў, адначасова абсмоктваючы салёны воблін хвост. – Вершы, брат, ці не кожны трэці ў нас піша. Я сам балуюся. Праўда, такія – на выпадак: юбілей або куплеты для віншавальнай песенькі.

– Ну, напэўна, ён тады добра скрываецца – гэты “кожны трэці”. Вось і тваё вершапісанне для мяне сёння як адкрыццё...

– Ды якое там вершапісанне – так... несур'ёзна... – адмахнуўся Пятрусь.

– Стоп-стоп, – перарваў яго Сурмач, – ты не ўхіляйся. Я і сам табе пра сваё пазнаньне адно ў п'янім дурмане сказаць здолыны. Таму што мы з табой, творчыя людзі, у акаляючым нас асяроддзі – ізгоі, пракажоныя.

– Ну, загібаеш...

– Не спяшай, Богам прашу, выслушай, – з напружаным, хваравітъм выразам на твары прамовіў Васіль. – Гэта ж ахойная маска наша: “Ат, кінь дурное, адкасніся!” Нібыта не вартая ўвагі тэма. А па праўдзе – баймся мы, душэўна чулья людзі, каб нехта ў нутро нашае не зазірнуў ды не памацаў яго грубымі сваімі пальцамі. Вось калі вы, артысты, скамарошнічаце перад бязглуздым нагойпам – гэта яшчэ нічога, гэта і яны любяць, і вы дапускаеце. Но гэта ваша маска, гэта як бы не вы. А штосьці сур'ёзнейшае – тут ані! Тут вы ў сабе носіце за сямю замкамі. І не дай Бог вам напаказ гэта выставіць.

– А як жа сур'ёзныя фільмы, драматычныя п'есы? – запярэчыў азадачаны Мяркулаў.

– Ну, скажам, для такіх п'ес і публіка адпаведная патрэбная, і сцэна. А дзе ж ты, у каго, пррабач, лёс на перакос у сэнсе абранай спецыяльнасці, знайдзеш усё гэта?

– Нармальная ў нас публіка, ты ж не ведаеш, – пакрыўдзіўся Пятро. – Ну, аншлагі, канешне, не збіраем, але да нас ідуць сапраўдныя аматары...

– Э, не крыві, брат, душою, – замахаў рукамі Сурмач. – Ужо выбачай, калі што не так скажу, але артысту менавіта аншлагі патрэбныя, усеагульнае захапленне, пашана. І чым большыя, шырэйшыя, гучнейшыя – тым саладзей яму, тым лепей. Гэта прырода яго, а супроць прыроды не папрэш. Не! Зрэшты, што акцёры, што пісьменнікі – чэрці адной шэрсці. І нам (хаця які я да ліха пісьменнік!) і тыражы шматтысячныя падавай, і ад хваласпеваў мы не адмовімся. А іначай мы ўжо не пісакі, а іначай нас у святыя можна залічваць.

– Да чаго ты гнеш, не даўмеюся нешта. – Мяркулаў са шкадаваннем разглядваў на святло лямпачкі пустую пляшку “Зуброўкі”.

– А да таго, што, як пракажоны скрывае свае язвы, так мусім і мы з табой скрываць у натоўпе сваю вытганчаную душу... Каб не быць камяніямі збітымі. Я паўтараю: танцуй, скачы, песні раві блатныя – гэта колькі заўгодна. А сардэчныя струны не агаляй – спляжаць. І калі кволы ты, занадта ўражлівы ты – патрапіш заўтра ў дэпрэсію і вешацца пойдзеш.

– Не збіраюся я вешацца, лухту нясеш нейкую!

– Стоп! “Ты” – гэта агульная катэгорыя, і не крыўдуй па ўсякай пусцяковіне. – Васіль паціснуў на стале прыяцелеву руку. – Я толькі хачу давесці, што пакуль вакол нас быдла пануе, пакуль абсолютная большасць жыве ў рэлігіі – жратва, сэкс, выпіўка, – мусім мы з табой, хлопча, гараваць, вымушаны мы туляцца па жыццёвых узбочынах. Можа, і ёсць (цешу сябе думкай) нейкія там творчыя колы, дзе б тэарэтычна нас зразумелі. Але, відаць, настолькі яны вузкія, што нябогам накшталт нас туды не праціснушца. Вось і швэндаемся мы сярод чужых нам людзей, і туды-сюды тышкаемся ў сляпой надзеі – раптам адчыняцца дзівосныя дзверцы, ды прыме нас нехта ў гарачыя абдоймы пашаны і захаплення. Дуля з макам! Ніхто нас не прыме. Бо гэтым найвузейшым элітарным колам мы і дарма не патрэбныя, бо цешыць іх якраз тое, што яны вузкія, над быдлам-народам усталіваныя.

– Блыгается, браце, хаця многа і слушнага мовіш, – канстатаваў Мяркулаў. – Эх, яшчэ б па сто грамаў выпіць.

– Выпіць яно не проблема! Рэч у тым, што на пахмелку, не далей як заўтра, нам будуць тыя ж абляпаныя сцены, тыя ж быдлячыя морды, тая ж нячуласць, ад якіх ваўком скавыгатаць хочацца. Ты ж зразумей, дарагі чалавечка, што іншага выйсця ў нас нямашака, як толькі змяніць гэтых жывёльных абліччы на чалавечыя, каб у іх вачах адшукаць сякую-такую спагаду. Іншага спосабу няма, як толькі сцены гэтых шэрый расквеціць, каб развярнуць людзей да жыцця тварам – не задніцай.

– Ну-ну, – у безнадзейным скептыцызме хмыкнуў Мяркулаў.
– І якім, дазволь пацікавіцца, чынам ты гэта рабіць думаеш?

– Вось каб ты не смактаў так зацята вобліну, то яшчэ б на пачатку нашай гутаркі ўразумеў, якое выйсце я прапаноўваю.

– ?

– Ступені відущасці, помніш? – Васіль парывіста схапіў запалкавы карабок, выцягнуў некалькі сярнічак і пачаў паралельна раскладваць на скацерцы. – Вось яны, рубяжы. Адну прыкрую акалічнасць мае такі падыход – кожны чалавек сам гэтая ступені адолець павінен, кожны павінен дзейнічаць! Ды не проста дзейнічаць, а яшчэ і гаварыць, па сто разоў на дні дзяўбці кожнаму стрэчнаму матэрыялісту, што жыве той у брудзе, што гібее дзякуючы толькі сабе. Што хамяць яму ў транспарце, краме – маўчыць! Што жонка дзяцей выхоўвае закаранелымі гарлахватамі – маўчыць! Што зарплату законную не выплачваюць месяцамі – маўчыць, нябога! Ты ж чытаў Салжаніцына! А ён найвыразна даводзіць, што нацыя, якая не пакаялася ў забойствах мільёнаў душ, не можа быць шчаслівая. Пакаяліся немцы, асудзілі бесцэрміновым судом зацятых фашистаў – і жывуць цяперака адпаведна. Ды “Архіпелаг ГУЛАГ” павінен для кожнага беларуса настольнай кнігай стаць, няйначай. Бо маўклівия, ганебна памяркоўныя мы занадта. Ці не ў нас тысячи лепшых мазгоў, увесь цвет нацыі пад Курапацкімі хвоямі зарыты? Як табе ў дзве ночы сумленне нацыі ў зямлю закапаць?! А мы маўчым! Бо, відаць, сумлення неаем. І дзе гарантывя, што мы з табой заўтра ж у ту юміну не адправімся? Крычаць пра гэтатрэба, гарлаць праэрэзліва!

– Яно так... – задумна глядзеў на стол Пятрусь. – Аднак хто тыя енкі пачуе? Ведаеш, я табе з жыцця выпадак прывяду. Гэта яшчэ з армейскіх гадоў засталося... Служыў я за Уралам – глухмень, якую пашукаць трэба. Афіцэрскі склад ад бескантрольнасці співаўся, стараслужачыя – “чарпакі” і “дзяды” – лютавалі: здзекаваліся з маладых, як толькі фантазіі хапала. Я пасля “вучэбкі” туды патрапіў з амаль ужо зламанай воляй і першы месяц літаралына канану. А афіцэрскай свалаце “дзедаўшчына” нават выгадная была, бо пілі, гулялі і кралі там ад камандзіра палка да апошняга сержанта звыштэрміновай службы, а іхнія абавязкі па дысцыпліне “дзяды” на сябе бралі.

– Ды ты мне не рассказвай, – перабіў Васіль, – сам служыў, ведаю.

– Во-во! Карацей, чалавек шэсцьдзесят старазначных у нашым танкавым батальёне з нечалавечай асалодай мучылі чалавек сорак першагодкаў. Так было ва ўсіх ротах гэтага выклітага палка. Што яны з намі рабілі – не буду рассказваць, бо ўспамінаць брыдка. А толькі ў адзін цудоўны дзень, а дакладней, ноч (таму што мардавалі нас пераважна пад покрывам ночы) паўстала супроць гэтага гвалту купка каўказцаў. Падымаясь аднаго, а яны ўсе пяцёра ўскакваюць ды б’юцца з перавышаючымі сіламі “дзядоў” – зацята так, шумна, і табурэткі і любыя цяжкія прадметы ў ход пускаюць. Адну ноч пахінуліся старазначныя, саступілі, а ў другую намерыліся спляжыць паўстаўшых маладзёнаў усёй талакою, і гора б тут каўказцам, ды перашкодзіла палкавая праверка. А на трэцюю ноч, папярэдне змовіўшыся, ускочылі ўсе сорак маладых ды біліся з нападнікамі так, што казарма ходырам хадзіла. Біліся, як за сваю зямлю, за сваё жыццё б’юцца. Так доўжылася шгоночы на працягу тýдня. І што ты думаеш? Кожнага разу пасавалі “дзяды”. Бо ўладарныя, усёмагутныя і бязлітасныя да авечак, яны аказаліся бяссільнымі перад зграйай даведзеных да адчаю сабак. Уся гэтая “дзедаўшчына” калосам на гліняных нагах аказалася. І гэта прытым, што і колькасцю “дзяды” ў нашым батальёне салаг пераўзыходзілі, дый аб’ектыўна здаравейшыя за іх былі. А не! Аказалася, што найболей шалёна б’еца той, хто рацыю мае, на чым баку Божая праўда. Гуртам, адзін за аднаго гарой; за паплечніка, як за сябе, біщца – толькі так! А інакш – смерць. Сапраўды смерць: у нас да гэтага паўстання ў роце два замахі на самагубства былі (ціхамірна замяў палкоўнік).

– Вось бачыш! Сам жа і пацвярджаеш маю рацыю, – радасна і няўчасна бадзёра выкрыкнуў Васіль. – Рахманых авечак ваўкі любяць.

– Але... ты ж даслухай, – занепакоіўся Мяркулаў, нервова трасянуў прыяцеля за плячо. – Так, моладзь нашага батальёна паўстала, так, старазначныя ад нас адчапіліся... Здавалася б, вось усім прыклад! Пра гэты небывалы выпадак хутка

даведаліся ўсе салдаты нашага гарнізона, даведаліся салагі другіх палкоў, што цярпелі ад сваіх “дзядоў” гэтак, як і мы. Тут бы пераняць, тут бы паўстаць дзеля сваёй жа шкуры. Аж не! Толькі адна-адзінотка маленькая рамрота артпалка ўзяла з нас прыклад. Толькі моладзь адной рамроты захацела засташа людзьмі. Астагнія першагодкі яшчэ месяцаў дзесяць цярпелі ўціск сваіх “чарпакоў”-“дзядоў”-“дэмбеляў”. Але ж галоўнае не гэта, Васіль. Самае адметнае тое, што толькі ў нас і ў рамроце затым не было здзекаў з салагаў пазнейшых прызываў. Не здзекаваліся з іх тыя, хто колісь адстаяў сваю чалавечую годнасць. Бо толькі той, хто сам мыў шкарпэткі стараслужачым і падвяргаўся штодзённым пабоям, толькі той абавязкова будзе гэта сам рабіць, калі пярайдзе ў ранг “дзеда”. Як помсту... помсту, напэўна, самому сабе, свайму гаротнаму жышцю, сваёй баязлівасці. І тут, насуперак тваім выкладкам, атрымоўваецца, што зло ўсё-ткі спараджае зло.

– Эх, Пятро, усё гэта дужа складана – не нашымі зубамі кусаць, – нібы падвёў рысу размяклы ад бяссоннай ночы Сурмач. – Глядзі, вось-вось развіднене. – Ён паказаў рукой у акно, на прарэх між будынкамі.

Там, на ўсходзе, яшчэ было па-начному цёмна, але белаватая павалока – вястунка новага дня – ужо ўзнімалася між комінамі далёкага аўтазавода, зацягвала іх падсвечаныя штучным асвятленнем абрыйсы. І літаральна ўвачавідкі загараліся там-сям агеньчыкі за шыбамі “хрушчовак” прылеглага да прадпрыемства спальнага раёна. Рабацягі пакрысе збрісаліся на змену.

– Во прадудукалі! – дзівіўся Мяркулаў, тупа і сонна разглядаючы цыфэрблат наручнага гадзінніка. – Палова шостай. Але ж пару гадзін саснуць можна. Кладзіся тут, а я ў Говарава ключы ад яго катуха вазьму і туды падрамаць падамся.

– Не-не, – заматаў галавою Васіль. – Хай спіць, перадсвітальны сон самы салодкі. А пабудзіш – ён не засне потым і мне не дасць. Няхай спачывае, а ты лягай на сваё месца.

– Ну, так не пойдзе! – быў запярэчыў гаспадар пакойчыка.

– Усё нармальна, не турбуйся, Пець, – супакоіў яго таварыш.
– Я толькі чыфірну з твойго дазволу, пасяджу, пакуру, а там і да работы нядоўга. А ты спі, я Маскаленку скажу, што спознішся па якойсыці ўважлівай прычыне.

– Ладна, угаварыў. – Пецька ў знямозе паваліўся на свой ложак. Пазяхаючы, дадаў: – Толькі лепш пабудзі і мяне, разам пойдзем. Неахвота ж потым перад гэтым казлом апраўдаца.

– Згода, – прамовіў Сурмач, раскручваючы кіпяцільнік.

Праз хвіліну Мяркулаў ужо даваў храпака на пару з бестрыковажным Говаравым.

16

Дамы, дамы і дамы... Жаўтлявыя, грувасткія, “сталінскага ампіру” будыніны аблімоўваюць адзін з цэнтральных пляцоў горада. Вясёлыя і прыветлівыя ў сонечны чэрвеніцкі дзень, яны цяпер, пад свінцовым каstryчніцкім небам, робяць даволі гнятлівае ўражанне. Згалелыя касарукія дрэвы, сям-там нібы паўтырканыя ў асфальт, маркотна навісаюць над прахожымі. Дрэвы, у адрозненне ад рухавых людзей, чакаюць доўгія, невясёлыя, бязлісцевыя месяцы. Дрэвы не здолеюць вынайсці сабе забавак тыпу Новага года, Калядаў, Масленіцы, яны не змогуць катацца на каньках, санках і лыжках, а затым грэцца ў цёплым пакоі перад тэлевізарам... З гэтых дзён і ажно да канца красавіка яны мусяць бяздзейна назіраць, як віруе паўз іх неспасціжнае людское быццё.

На пачатку пятай гадзіны вечара цёгся пад гэтымі голымі дрэвамі Васіль Сурмач. І вось па якой патрэбе.

Хвілін дваццаць таму ён пакінуў сваё рабочае месца з цвёрдым намерам сёння туды не вяртацца. Пягра Яфімавіча Маскаленку Васіль падмануў прывычна і проста: папярэдне, скарыстаўшыся кароткай адсутнасцю шэфа, перанёс паліто і дыпламат аднаму прыяцелю ў суседні сектар, затым, ужо пасля вяртання Маскаленкі, папрасіў Мяркулава выключыць па заканчэнні працоўнага дня свой (Сурмачаў) кампутар і выйшаў быццам бы па нейкай службовай справе. Праз дзесяць хвілін, апрануты і з дыпламатам у руцэ, Васіль ужо шыбаваў па

нячыстай заводской тэрыторыі да прахадной. А яшчэ праз дзесяць хвілін ён быў на цэнтральнай плошчы пад жоўтымі будынкамі.

А вось тут мы і падыходзім да самага цікавага: у адной з гэтых старамодных будынін, з двара, мясцілася рэдакцыя вельмі самавітага літаратурнага часопіса рэспублікі. Дачыненні маладога інжынера з гэтым паважаным выданнем былі досыць пакручастыя і неадназначныя. Першы наступ на яго Васіль зрабіў яшчэ зімою, месяцаў дзесяць таму назад. Узяўшы пару нумароў гэтага часопіса ў брата Яўгена, Васіль пералапаціў іх ад вокладкі да вокладкі і па ўласцівай пачаткоўцам наіўнасці рагшыў, што яго вершам тут самае месца. Бо вершаваныя творы, знайдзеныя Сурмачам на старонках гэтага выдання, папершае, не выклікалі ў яго буру захаплення, па-другое, падаліся даволі слабай пародыяй на класікаў. І вось іменна ён, Васіль, прыўнясе туды свежы струмень пазіі, скажа новае слова. (Такія глуоствы зачаста завітваюць у галовы маладых ды нявопытных.) Падбухтораны гэтай збродлівой думкай, ён, не доўга вагаючыся, адціснуў пасля работы на стужкавым сектарскім прынтары штук дваццаць сваіх вершаў, уклаў іх у канверт і блаславіў на лёгкую дарогу.

З гэтай адсылкай Сурмач паступова стаў заўважаць за сабой дзіўныя рэчы. Жыццё, раней такое простае і бесклапотнае, абцяжарваў цяпер нейкі падсвядомы верад: ці дайшло, ці спадабаецца, ці прымуць, ці надрукуюць?.. Механізму адсочвання лёсу сваіх тварэнняў у нетрах рэдакцыі Васіль не ведаў, у брата ж спытацца не мог, паколькі тады яшчэ ад усіх скрываў сваю паэтычную хваробу. Праходзілі дні, міналі тыдні і месяцы, а вестак з рэдакцыі не паступала ніякіх. І становілася ясна, што там, у часопісе, ад яго вершаў, прынамсі, ніхто ў экстаз не прыйшоў. Больш за тое, у душу міжволі закрадвалася неспакойнае: ці чыталі іх наогул? А калі чыталі, чаго ж маўчаць? А калі не чыталі, значыць – не дайшло? А калі не дайшло, то як гэта праверыць? А калі і дайшло, і чыталі, і забракавалі?.. О жах! Словам, падобная блытаніна думак, гэткае чаканне ля мора пагоды выбілі Сурмача з прывычнай каляіны, а самае галоўнае, перасталі пісацца вершы. Бо як жа

пісаць, калі, мажліва, яны нічога не вартыя? Утварылася нейкая душэўная няволя, і ад яе трэба было пазбаўляцца. Праз тры месяцы такога нязноснага існавання, па заканчэнні ўсіх разумных тэрмінаў разгляду рукапісаў, Васіль кінуўся на амбразуру: пазваніў у рэдакцыю.

Там, вядомая рэч, аказалася, што ніхто не толькі не бачыў на свае вочы ягоных вершаў, а і наогул пра такога паэта Сурмача ўпершыню чуе. Пры гэтym Васілю ветліва запэунілі, нібыта ўсе паступленні ў рэдакцыі прасочваюцца, і выпадкі згубы рукапісаў у іх крайне рэдкія. Відаць, ва ўсім вінаватая пошта.

Што ж, бывае. Абнадзеены Сурмач не далей як наступнага дня раздрукаваў нанова ў тым жа месцы і з таго ж файла бяследна зніклыя вершы, зноў змясціў іх у стандартны паштовы канверт, уважліва перапісаў адрас з апошняга нумара памянёнага часопіса і з добрым настроем укінуў у сінюю скрыню каля універсама “Цэнтральны”.

Але вынік быў акурат гэтакі ж. Прыветлівы голас ізноў запэуніваў самадзейнага паэта, што ніякай падборкі вершаў ад спадара Сурмача ў рэдакцыю не паступала, што, відаць, прычына ў кепскай рабоце пошты. Васілю адразу прыгадалася, што за гады яго салдацкай службы на Далёкім Усходзе гэтая нядбаліца пошта чамусыці не згубіла ніводнага са шматлікіх лістоў яго перапіскі з бацькамі і таварышамі. У паштовых аддзяленнях грошы выштагвалі з канвертгаў – гэта было. Але каб пісьмы не знаходзілі свайго адрасата...

I вось амаль праз паўгода пасля адпраўкі першых вершаў Васіль уласнаручна даставіў трэцюю іх копію ў гэтую непрыступную рэдакцыю. Праўда, з літсупрацоўнікаў у той дзень на месцы нікога не было, аднак сакратарка, што нешта рухава страчыла ў адзіным незамкнутым кабінечце, паабязала перадаць Сурмачаву пісаніну па прызначэнні. Але Васіль быў ужо стары ліс і меў падставы не напоўніцу давяраць падобным перасылкам, а таму назаўтра ж пазваніў у аддзел паэзіі і пацікавіўся лёсам сваіх злашчасных вершаў. Вядома ж, пра іх не было і почту. Тады раз'ятраны паэт запатрабаваў да тэлефона сакратарку. На гэта яму лагічна адказалі, што сакратарак у іх тры: якую менавіта? Ледзь стрымліваючы

паток праклёнаў, Васіль удакладніў, што тую (хударлявую, бялявую і ў акулярах), якая сядзіць за першымі ад увахода дзвярамі. На шчасце, тая дзяўчына была на працоўным месцы. Яна тут жа ўспомніла маладога чалавека, успомніла рукапіс, перададзены ім ёй, але выказала здзіўленне, што яго (рукапіс) не могуць знайсці: яна ж апоўдні аддала яго нейкаму Пятру Пятровічу. І тут, дзякаваць Богу, высветлілася, што Пятро Пятровіч з'яўляецца рэдактарам аддзела публіцыстыкі, а ніяк не паэзіі, і што няўважлівай сакратарцы вершы (!) чамусыці падаліся нарысам. Яна шчыра прасіла прабачэння. Але ад таго шмат пакутнаму Васілю было не лягчэй, бо Пятро Пятровіч толькі што з'ехаў у камандзіроўку, вернецца прыкладна праз тыдзень, а ключ ад яго кабінета ёсць яшчэ толькі ў галоўнага рэдактара. Галоўны ж рэдактар зараз знаходзіцца на семінары маладых літаратаў за горадам і будзе не раней як праз тры дні...

Чартыхаючыся, Сурмач аддрукаваў чацвёртую копію нешчаслівае долі вершаў і ў раздражнёным душэўным стане ўварваўся ў рэдакцыю. З суровым тварам, не вітаючыся і не зважаючы на гутарку рэдактара аддзела паэзіі з нейкім наведальнікам, перадаў яму Васіль з рук у рукі свой рукапіс. Затым дзелавіта дастаў з кішэні блакнот і запісаў, як таго рэдактара велічаць, а таксама спытаўся, калі яго рукапіс маецца быць прачытаны. Рэдактар, нягеглага выглядзу пажылы мужчына, паабываў прагледзець яго не раней як праз месяц, спасылаючыся на завал матэрыялам.

Што ж – месяц дык месяц. Крыху выпусціўшы пару, Сурмач развітаўся і рушыў да выхаду.

Няцяжка здагадацца, што і праз месяц, і праз два вершы не былі прагледжаны звышзанятым рэдактарам аддзела паэзіі. Гэтamu перашкаджалі: то нарада секцыі паэзіі ў Доме літаратаў, то пасяджэнне Прыйёмнай камісіі, то падрыхтоўкі да шматлікіх вечарын у гонар юбілеяў усялякіх заслужаных літаратаў, то зноў завал матэрыяламі, то нарэшце хвароба рэдактара.

Праз тры месяцы тэлефоннай вайны з непадступным тоўстым часопісам (і папярэдніх паўгода галаватлуму) Сурмач такі дабіўся аўдыенцыі па сваіх вершах.

Пачуццё, з якім ён сёння ішоў у гэтую агорклую рэдакцыю, было не з прыемных. Звычайнай інжынернай логіка падказвала, што не кіем, то паленам – усё ж тым самым дрэвам – яго адтуль вытураць. Тая ж логіка гаварыла, што да сузор'я імёнаў, якія нязменна з'яўляюцца на старонках гэтага самавітага выдання, і якія ён зазнаў яшчэ па школьніх падручніках, яго маленъская зорачка ніякім чынам не можа дапасавацца. Да таго ж за гэтыя дзевяць месяцаў завочнай барацьбы меў грэх Васіль паказаць брацельніку, далёка не першаму літаратару Беларусі, свае творчыя набыткі. Вынік, як мы ведаем, быў несуцяшальны. Яшчэ не тое, мабыць, урэжуць яму літаратурныя зубры... Але – назваўся чортам, то й лезь у пекла.

...У кабінцы, куды завітаў Васіль, сядзеў той жа нягелага выгляду дзядзька гадоў пад шэсцьдзесят, што і мінулым разам. Па ўсім відаць, ён не быў завалены справамі, бо чытаў за сталом з дапамогай акуляраў газету. На адным краі стала ляжаў тонкі стосік аркушаў, на другім стаяла прысадзістая аляпаватая попельніца. У цэлым кабінет рабіў дваістае ўражанне: відавочныя прыкметы колішняга дабрабыту тут спалучаліся з агульным заняпадам “развальніх” часін. Памяшканне было яўна разлічана не на аднаго рэдактара. Аб гэтым сведчылі чатыры няганныя сталы-блізняты, мяккія крэслы ўздоўж сцен. Між іншым, сцены былі абшыты вагонкай. Але ўсё, акрамя стала пажылога рэдактара, здавалася як бы безгаспадарным, заняпалым. На трох астатніх сталах беспарадкова ляжала рознае начынне, часопісы, скругкі грубай паперы. Вагонка дужа пажоўкла і месцамі ўчарнела. Усё гэта, а таксама абажуры пад высокай столлю, было пакрыта гожым налётам пылы.

– Добры дзень! – прычыніўшы за сабой дзвёры, бадзёра прамовіў Сурмач.

Дзядзька няспешна адараў вочы ад газеты і зірнуў паверх акуляраў на госця.

– Дабрыдзень... – вяла і не надта прыветліва сказаў ён, і ў яго падслепаватых вачах з'явілася законнае пытанне: маўляў, з кім маю гонар...

– Я Васіль Сурмач, – ганарліва адрэкамендаваўся хлопец, наблізіўшыся да рэдактара, – мы з вамі дамаўляліся на сёння.

Каля стала, з супрацьлеглага ад дзядзькі боку, стаяла адмысловая крэсла для наведвальнікаў. Але паколькі запрашэння сесіі Сурмач не пачаў, то і застаўся стаяць у нейкай няёмкай позе. Камячыў у руцэ вязаную шапку. Дарэчы, ад рэдактара моцна тхнула таннымі папяросамі, кашуля яго была не зусім свежая, а пінжак добра вынашаны.

– Так-так, помню-помню, – прыгрымліваючы адной рукой дужку грувасткіх акуляраў, не зводзіў вачэй з Васіля дзядзька.

Сам рэдактар быў, відаць, невялікага росту, і яму досыць высока даводзілася задзіраць галаву.

– Дык слухаю вас, – нарэшце адклаўшы газету ўбок, панаставіў прамові ў рэдактар.

– А што мяне слухаць? – недаўменна адказаў Сурмач. – Там жа... усё напісана было...

– Так-так, – загадкова хмыкнуў рэдактар. – Ну што ж, пачнём... вось з чаго...

Ён нетаропка залез у правую шуфляду і выцягнуў на свет божы да болю знаёмы Васілю рукапіс. Паклаў ад сябе праваруч і забарабаніў пальцамі па стальніцы.

– Вы мне адкажыщ: ці чытаеце вы наш часопіс? – здалёк пачаў хітры рэдактар.

– Але. – Васіль адразу западозрыў падвох.

– Ага! I слайненъка, – ажыўіўся рэдактар, сашчапіў пальцы рук і моцна хруснуў косткамі. – I скажыщце вы мне, малады чалавек, што там на апошніяй старонцы напісана?

Сурмач наморшчыў лоб.

– Дык там жа... ну, там пра аўтарскія рукапісы нешта...

– Во-во! – ахвотна пацвердзіў дзядзька. – А каб не быць галаслоўным, шаноўны... як вас?

– Васіль Сурмач, – цярпіва падказаў Васіль.

– А каб не быць галаслоўным, шаноўны Васіль Сурмач, – доўжыў мацёры рэдактар, – я бяру апошні нумарочак часопіса,

– ён вывудзіў часопіс з левай шуфляды, – разгортваю апошнюю староначку... Так... I чытаю: “Даводзім да аўтараў і падпісчыкаў. Рэдакцыя прымае да разгляду празаічныя творы адбёмам не болей за 5 аўтарскіх аркушаў, паэтычныя – да 200 радкоў...” Вось упэўніцеся самі, – рэдактар тыцнуў часопіс Васілю пад нос.

– Не разумею... – прамямліў збянтэжаны Сурмач.

– А я паясню, – спагадліва адгукнуўся рэдактар. – У вас, паважаны, тутака, – ён прыўзняў Васілёў рукапіс над столом і як бы ўзважыў, – на цэлую паэму.

– Якая паэма! Дваццаць маленькіх вершаў усяго, – абурыўся самадзейны паэт.

– Маленькіх? – з яхіднай праніклівасцю зірнуў на яго несамавіты дзядзька. – Ды ў вас самы малы верш – у тры страфы. Тут, харошы мой чалавечка, – прасцейшая матэматыка. Не ўкладваецца вы... э-э... Васіль Сурмач, у дзвесце радкоў. Як ні круці.

Васіль нарэшце дапяў, што даў маху.

– Аднак не гэта галоўнае, – з велікадушнасцю пераможцы супакойваў небараку рэдактар. – Хаця, як пісаў бессмярогны класік, сцісласць – сястра таленту... Вершы, малады чалавек, не адбёмам адметныя... Але, паўгараю, не гэта галоўнае.

Ён з грэблівасцю (так падалося Васілю) перасунуў да сябе рукапіс і стаў яго для віду перагортваць.

– Я б мог, канешне, згодна нашым правілам, наогул не прымаць ваш рукапіс да разгляду, – працягваў сваё казанне літаратурны зубр, – але, улічваючы пазіцыю галоўнага рэдактара адсочваць усё новае, каб не прамаргаць таленавітае... толькі улічваючы гэтую пазіцыю, я ўважліва прачытаў ваши вершы...

Тут у Сурмачавым нутры нешта сцялося, наспружынілася, а рукі ўвобмірг пахаладзелі.

– I нічога, як я і меркаваў, сущшальнаага вам, паважаны... э-э... Васіль Сурмач, сказаць не могу.

Дзядзька пыхліва глядзеў на саматужнага паэта, высокага дзециока, наструненага перад столом.

– Гэта, бяспрэчна, не наш узровень... не наш... У прынцыпе, і гэтага б мне было дастаткова, каб адхіліць рукапіс а сразу. Але ж я прывык усё ў жыцці даводзіць да заканчэння, выконваць, так бы мовіць, сумленна свае прафесійныя абавязкі...

Васіль знямеў і пасіней, як тапелец.

– I вось што я вам прыпісаў на апошнім лісце вапцае кіпы... – Нягледзячы на моцныя акуляры, рэдактар нізка схіліўся над аркушам, чытаючы: – “Творы В. Сурмача маюць вельмі невысокія мастацкія вартасці, у іх прасочваючца кульганне рыфмы, недакладнасць выразаў і слабае валоданне літаратурнай мовай. Зачаста сустракаюцца гутарковыя слова і няскладныя, вулічныя моўныя канструкцыі. Вобразнасць вершаў занадта насычаная, знароочыстая, за ёй губляеца сэнсавая нагрузкa твораў. Вывад: вершы В. Сурмача не могуць быць прапанаваны да друкu”.

Пераадольваючы шум у галаве, скрываючы трасяніну рук, дрыготкім, пакрыўджаным голасам Васіль выдущыў з сябе:

– Дык гэта ж агульныя слова... А што, прабачце, канкрэтна вы ўказаць можаце?

– Ха! – ускінуўся шчуплы дзядзька. – А тады зноўку вяртаю вас да апошняе старонкі нашага часопіса. Чытаем: “Рукапісы не рэцэнзуюцца і па пошце не вяртаюцца...” – Ён пагардліва глянуў на гора-паэта. – Я не абавязаны вам даваць справаздачу, а толькі даводжу сваё канчатковое рашэнне. Я думаю, для вас і майго заключэння будзе замнога...

– Як жа, чакайце, – Васіль няшчадна лямчыў шапку ў руках, – гэтак атрымоўваецца, што вы да любога – ад апошняга графамана да Дастаёўскага – гэты штамп прымяніць можаце... Як жа так – без канкрэтыкі?

– Ну, каб так смыком, як языком! – гіліва адмахнуўся ад яго нягеглы дзядзька. – Мне тут адзін таксама абвяшчаў: “Ды ў мяне лепш, чым у Пушкіна, напісаны!” Я вашага брата знаю...

– Пры чым тут Пушкін, – усё больш закіпаў Сурмач. – Ды ваша заключэнне – гэта ж стандартная прабрэжнёўская адпіска, такое кляймо можна дапасаваць і да любога надрукаванага ў вашым часопісе твора, да любога класіка...

— Так, шаноўны, ваш час вычарпаны! — перарваў яго абурэнні бывалы рэдактар. — У мяне яшчэ на сягоння процьма работы. А вершы ваши слабыя, вельмі слабыя... На жаль.

— Якія менавіта? Што слабае? — ажно насунуўся на дзядзьку Васіль. — Скажыце канкрэтна...

— А канкрэтна вам скажуць настаўнікі беларускай літаратуры. Паступайце на філфак, чытайце класіку, многа чытайце. А я ўрокаў не даю. У нас тут іншая ўстанова. І не замінайце мне працацаць. — Рэдактар гаварыў спакойным павучальным тонам, прамаўляў, відаць па ўсім, зацёртыя, завучаныя фразы і таму яшчэ больш раздражняў Васіля. Лепш бы ён лаяўся!

— Ды гэта ж кашмар... — Сурмач скапіў свой рукапіс са стала.
— Гэта ж дэмагогія... Літаратурная пахавальня... Я скардзіца буду!

Ён, не развітваючыся, пашкандыбаў да дзвярэй.

— Вашае права, — з насмешкай у голасе кінуў яму рэдактар. — А лепей чытайце беларускую класіку, працуіце над словам...

— Дзярмо ваша класіка! — шалёна зачыняючы дзверы, напаследак зыкнуў Васіль.

Ад гэтых слоў скалануліся сцэны літаратурнага храма. Нячаста гучалі тут падобныя вызначэнні.

17

Пасля сыходу гэтага нахабніка пажылы рэдактар доўга не мог супакоіцца. Ён не тое што не здолеў узяцца за працу, а нават артыкул у любімай літаратурнай газеце, дзе найвядомейшы крытык рабіў разнос новай кнігі нялюбага рэдактару пісьменніка (непрыяцеля яшчэ па універсітэце), ніяк не лез у галаву.

“Хам! — мысленна абураўся Іван Іванавіч (назавём яго так). — Мала я яму ўляпіў! Вось жа сволач! Як яго, гадзяняці, прозвішча?.. Ага, Сурмач... Васіль Сурмач. Ну й лады, — памазгаваўшы так, ён дастаў з унутранай кішэні пінжака цвёрды нататнік і занёс ненавіснае прозвішча маладога паэта ў чорны спіс. — Ты ў мяне паскачаш!”

Але і гэта не супакоіла Івана Іванавіча. Рупела пайсці да кагосыці са сваіх калегаў і няўзнак, за размоваю, пажаліцца на нахабную самаўпэўненасць маладых пісак, як прыклад прывесці выпадак з Васілём Сурмачам. “Нечуваная подласць! Абазваць класіку дзярмом! – несціхана бурліла душа бывалага рэдактара. – Згнаю, дальбог, згнаю гэтую сволач”. Не, пэўна ж, трэба было з кімсыці падзяліцца...

Іван Іванавіч ужо быў прыдумаў пайсці ў аддзел крытыкі, выклікаць кагосыці ў курылыню, а там і завязаць гутарку... як яму сапраўды далі прыкурыць – толькі ў іншым месцы і другім спосабам.

Званіў галоўны рэдактар. Па ледзянным, непрыхільнім тоне Вінцэся Паўлавіча, якім ён выклікаў Івана Іванавіча зайсці да сябе на хвілінку, той западозрыў нядобрае.

Кабінет галоўнага рэдактара, не ў прыклад аддзелу паэзіі, быў светлым, ахайнім і свежапрафарбаваным. Тут нават стаяла дыхтоўная скураная канапа для наведвальнікаў, на падлозе ляжаў варсісты дыван.

– Ну што, брат, – сустрэў рэдактара аддзела паэзіі “галоўны”, мужчына прыкладна такога ж узросту, але апрануты з іголачкі, мажны, плячысты, з ільвінай, ледзь кранутай сівізной, шавялюрай, – як у нас з рукапісам Цемрашэвіча? – (Ён назваў імя, аб творчасці якога было прынята выказвацца толькі з дапамогай высокіх элітэтав).

– Нармальна, Вінцэс Павловіч, – сумеўся рэдактар, бо насамрэч да рукапісу яшчэ не прыступаў, – распачаў, ды наваліця надзённыя клопаты.

– Да заўтра адужаеш? – пранікнёна зазіраючы падначаленаму ў очы, спытваўся “галоўны”.

– Не, што вы! – жахнуўся Іван Іванавіч. – Да заўтра ніяк не ўпраўлюся.

– Як не ўправішся?! – нядобра збарвянеў Вінцэс Павловіч. – Вось табе і смешкі з бабінай плешкі! Што ж ты мяне падстаўляеш?! Ды Цемрашэвіч заўтра да нас завітаць наважыў, ужо з тыдзень цікавіцца...

– Разумееце... – замямліў Іван Іванавіч. Ён неяк згорбіўся, сцяўся і стаў ніжэйшым за свой невялічкі рост. – Спярша

карэктuru вычытваў, нумар жа, самі ведаеце, трэ было ў друкарню здаваць. А ўжо і наступны на носе...

– Даік ты не глядзеў?! – грозна выгарашчыўся на яго галоўны рэдактар. – Ты, відаць, шальнуўся, браце. Ды трасца з тым нумарам! Завошта мне не далажыў, я б тваю карэктuru знайшоў каму сунуць. Чаму ты мяне падводзіш, пытгаюся? Не глядзеў? Скажы праўду!

– Не глядзеў, думаў сёння пачаць і кончыць, -- панура скіліў галаву Іван Іванавіч.

– Ну ўзычыў ты мне, чалавеча, вось дзякуй! – ашаломлена глядзеў на падначаленага Вінцэсъ Паўлавіч. – Ты, можа, дрэнна сабе ўяўляеш рэчаіснасць, шаноўны, то паглумачу. То давяду табе, нядбайнай твая душа, кім такім ёсць Цемрашэвіч. То напомню табе, даражэнкі, – “галоўны” перайшоў на шэпт, – што кніга мая ў яго выдавецтве да друку рыхтуецца, што, між іншым (так, для агульнага развіцця), і твая аповесць у часопісе, дзе Цемрашэвіч друпі чалавек, вылежваецца. Ты, брат, мяне не паважаеш, то хоць пра сябе патурбуйся.

– Ды Паўлавіч... – вяла паспрабаваў апраўдацца Іван Іванавіч.

– Ты хоць пра сябе патрывожся, – не слухаў яго “галоўны”. – Бо без Цемрашэвіча ты нікто – нуль пузаты... Раз у год чалавек паэму прынёс, папрасіў надрукаваць да свайго юбілею, а мы яго вось як прывячаем!

Ралтам начальніка азарыла:

– А ты, часам, з карчмаром не вітаешся?! Нешта нос у цябе заўжды як барвай паліты, нешта ты нейкі памяты.

– Вінцэсъ Паўлавіч, – з дакорам зірнүй на яго падначалены, – крыўдзіце... – але ж чамусыці пачырванеў і адвёў позірк убок.

– Глядзі, дагуляяшся! У мяне ж на цябе тутака, – Вінцэсъ Паўлавіч зноўку панізіў голас і паляпаў па стальніцы сакрэтніка, – кампрамату досыць. Я ж магу таму-сяму і ход даць... так сказаць, законны. За сто скаргаў у мяне на цябе назбіралася! Завошта ж, напрыклад, маладых абражаш! Га?!

Іван Іванавіч стаяў, разглядаючы нешта на падлозе.

– Я, канешне, разумею, што наш часопіс не для маладых літаратараў, аднак усяму свае межы ёсць! Вось напрыклад:

“...вам толькі дынямі гандляваць”, “...плугам пісана”, “...скардзьцеся хоць чорту лысаму” – гэта не твае слова? – хітра сажмурыўся “галоўны” і ўжо трошкі мякчай дадаў: – Глядзі, асцярожней з гэтым. А рукапіс Цемрашэвіча мне паслязаўтра (бо да заўтра гэта, бадай, нерэальна) – на стол! А яго ўпрашу дзянёк пачакаць. Ясна табе, Іван Іваныч?

– Ясна-ясна! – узрадаваўся блізкаму заканчэнню разборкі падначалены. – Усё ў лепшым выглядзе зробім, зараз жа й прыступаю.

– І папраўляй толькі відавочныя памылкі і ляпсусы, астатніе не кранай – не любіць! – строга папярэдзіў Вінцэсь Паўлавіч.

– Вядомая рэч! – няскладна падміргнуў Іван Іванавіч. – Не ўпершыню жыгта сеем!

– Памагай табе Бог! – развітаўся з падначаленым “галоўны” і ўзяўся за службовыя паперы.

“Каб ты пазелянеў!” – злаваў пра сябе рэдактар, выходзячы з кабінета.

У калідоры, калі Іван Іванавіч падышоў да дзвярэй свайго пакоя са шчырым намерам узяцца за працу, яго аклікнулі.

– Іваныч, ты? – даляцеў з тарца змрочнага безаконнага праходу знаёмы голас.

Гэта быў Міхась Язэпавіч Бадайскі, чалавек, які па сваёй літаратурнай харызме не намнога саступаў Цемрашэвічу і свабодна адкрываў літаральна ўсе рэдакцыйныя дзвёры. У іхнім часопісе Бадайскі лічыўся літкансультантам. Зараз ён стаяў ля дзвярэй заняпалага аддзела грамадской думкі і настойліва клікаў да сябе Івана Іванавіча:

– Хадзем са мной, Іваныч, размова ёсць!

– Выбачайце, Міхась Язэпыч, – запрацівіўся пажылы рэдактар, – спраў па горла, толькі што сам “галоўны” нагрузіў...

– На мінутку, Вань, на адну мінутку, – рабіў з паўцемрадзі змоўніцкія жэсты Бадайскі. – Тут і для цябе цікавая навіна ёсць...

– Ат, Язэпыч, далібог, у грэх уводзіце...

– Ну-ну, давай скоранька, – працягваў уломваць яго Бадайскі, які ўжо адамкнуў дзвёры кабінета і быў толькі напаўкорпуса звонку. – Не пашкадуеш.

Рэдактар зірнуў на гадзіннік: пачатак шостай – заканчэнне працоўнага дня. Ён уздыхнуў, праверыў, ці замкнуты дзвёры свайго пакоя, і паплёўся па рукаве калідора да аддзела грамадской думкі.

Як толькі Іван Іванавіч апынуўся ўнутры кабінета, Бадайскі імгненна зачыніў за ім дзвёры і замкнуў іх на два абароты ключа. Ключ паклаў у кішэню. Затым ён гэтак жа рашуча зашмаргнуў непранікальныя шторы шырокага акна, якое выходзіла на цэнтральную вуліцу горада, уключыў слабую настольную лямпу, сеў.

– Прысаджвайся, ногі для дарогі, – прапанаваў ганаровы пісьменнік рэспублікі свайму меней самавітаму прыяцелю.

Аб знешнасці Міхася Язэпавіча мы можам, бадай, сказаць толькі тое, што быў ён дужа падобны на галоўнага рэдактара, Вінцэсі Паўлавіча, адно крыху мажнейшы, маладзейшы і болей рухавы. Бадайскі займаў вельмі высокую пасаду ў Саюзе пісьменнікаў, яго кніпі не сыходзілі з паліц кнігарань, а п'есы – са сцэн тэатраў Беларусі. Апрача таго, як чалавек актыўны ён уваходзіў у кіраўніцтвы шматлікіх грамадскіх арганізацый і суполак, кансультаваў ці не ўсе літаратурныя рэдакцыі горада, браў удзел у розных выязных мерапрыемствах Саюза пісьменнікаў. Ён меў шматлікую сям'ю, унукаў, сучасны аўтамабіль, дачу... І тым не менш гэта быў пастаянна незадаволены, няўрымлівы ў дасягненні недасягальных мэтав, амаль няшчасны чалавек.

Вось і зараз ён, хітрыкамі завабіўшы ў пусты кабінет рабманага Івана Іванавіча, ужо ўсталіваў у цэнтры стала пукатую бутэльку “Напалеон” і корпаўся ў шуфлядзе – шукаў больш-менш чыстыя чаркі.

– Язэпич! – жахнуўся рэдактар аддзела паэзіі. – Што ж вы са мной робіце! Мне ж толькі-толькі “галоўны” шыю мыліў, мне сёння працаўаць і працаўаць...

– Свет хрустальнай зари-и, свет, над ми-иром встаю-ющий...
– не зважаючы на пратэст прыяцеля, добрым барытонам напяваў Бадайскі. – Дзе ж гэта чарка блакітная мая завалілася, халера ёй?.. А! Вось, вось яна, любенькая. Толькі пратру яе зараз. – Ён выняў з вонкавай кішэні шыкоўнага пінжака

бялюткую насоўку і заняўся чаркай, разглядаючы яе на свято лямпы.

– Віно, відаць, тутака без мяне пілі, паганцы! – заключыў Бадайскі. – Ну ды трохі працёр...

– Міхась Язэпіч, я толькі прыгублю, – як мог, абараняўся Іван Іванавіч. – Вы ж нашыя строгасці ведаецце...

– Давай у мяне без капрызаў! – Язэпіч ужо адкаркаваў дыхтоўную пляшку і напаўняў чаркі дарагім напоем. – Пажылы чалавек, унukaў маеш, а манежышся, як дзяўчына на выданні.

– Якое там “манежышся”, Язэпіч! – ныў рэдактар, прымаючы чарку ад прыяцеля. – “Галоўнага” сам Цемрашэвіч сваім рукапісам удастоіў, а той, вядома ж, на мяне пераваліў. Ды на ўвесь кіель да заўтрашняга вечара даў тэрміну.

– Авой, напужаў! – крактануў Бадайскі ад моцнага канъяку, спахапіўся і палез у свой дыпламат па лімоны. Пачаў іх неакуратна скрыляць тупым нажом і класці на закарузлуу талерку. – Напужаў ты мяне, брат, Цемрашэвічам. Пачакае! Нябось, і так друкуе, колкі душа зажадае. Зусім ён, між намі будзе моўлена, – Язэпіч падмірнуў прыяцелю, – пад старасць з глузду з’ядждае. У траўні нешта накрэмзастае, сам нават толкам не пачытае, а ўжо па рэдакцыях пхае. І ў чэрвені, бач ты, ужо адціснута яго пісаніна. Гэтакі фокус-покус! Ды мала того, падпісаецца пад кожным вершам: травень сёлетняга года. А на мой погляд, друкуешся ты, грэшная душа, без чаргі, то хоць маўчи пра гэта, таіся... Каб не выклікаць раздражненне ў іншых. Слушна я кажу, Іваныч, ці не? – асавелы ад першай жа чаркі, дабрадушна пазіраў на шчуплага сабутэльніка Бадайскі.

– Угу... – мямліў той. Яму дужа не хацелася ляпнуць па п’янай справе лішняга.

– Гэта ж доўбню апошняму ясна, – працягваў правакаваць рэдактара Міхась Язэпавіч, – што вершам, як віну, выстаяща трэба, паляжаць. Глядзіш, і падправіцца нешта, і ляпы там розныя, недарэчнасці выявяўцца... А гэты Богам сябе ўяўіў: сёння начыркае там нешта з бадуна, а заўтра – шусь ва ўсе цэнтральныя газеты сваю пацкагню, маўляў, чытайце, пакуль я добры... І, галоўнае, ні на хвіліну не задумаетца, недарэка, ці хочам мы яго чытаць. Правільна, Іваныч? – перакуліўшы

другую чарку, штурхнуў у плячо Івана Іванавіча жыхар літаратурнага Алімпу. – А мо мы й чытаць яго не жадаем?

– Ну, у пэўнай ступені... – як бы згаджаўся і як бы не згаджаўся з ім рэдактар. Неўзаметку для сябе ён спустошыў другую чарку і ўжо прымаў з рук гаваркога Бадайскага трэцюю.

– То й я кажу, – нязвязна гаварыў прывычна ап'янелы Язэпавіч, – абрываў ўсё гэта, во як абрываў! – Ён узмахнуў рукой паверх галавы. – Пнешся тут, высільваешся ўсё жышцё, у гэтай мышынай валтузні куляешся, а канчатковы вынік – дамавіна ды пласт зямлі зверху. Гэх, давай раты прапалашчам.

– А я гэтую шчэ не выпіў.

– Дапівай!

Іванавіч зморшчыўся і выплюхнуў у рот чарговую порцыю “Напалеону”.

Бадайскі асвяжыў чаркі. Разамлелы ад папярэдніх доз рэдактар ужо не супраціўляўся.

– Круцішся, хай яно ўсё спрахне, начэй не спіш, – гаманіў далей стойп беларускай літарагуры, – а тут так аддзячаць, бывае, за дабрату ды ласку, што ваўком выць хochaцца...

– Ага, – падтакваў Іван Іванавіч, – вось у мяне сёння выпадак быў...

– Так аддзячаць, – перакрываў яго сваім набалелым Бадайскі, – што свет белы пеклам здасца. Чуеш, брат, што сынок мой, вочы б яго не бачыл, адмачыў!

– Гэта які? Рыгор? – зацікавіўся рэдактар.

– Якое там Рыгор! Хведзька, пустая яго душа, малодшанькі мой... Шэльма! – раптам рыкнуў Міхась Язэпавіч і джвагнуў кулаком па стальніцы. – Адмалку для яго крукам гнуліся: цю-цию-цию – цукерачку, сю-сю-сю – лялечку; веласіпедзік найноўшы хochaцца – на! матацыкл – на! машыну – на, бяры! Усё на сподачку яму, гатовенъкае, перажаванае падавалі. Гаварыў жа жонцы – сапсуюм хлопчык! Вой Хведзечка...

Усхліпнуўшы, Бадайскі сарамліва напнуў галаву, скагіў бутэльку, напоўніў сваю чарку і рэзка выпіў. Гэтак утаймаваў слязу.

– Ты ж, Вань, ведаеш, колькі я зарабляў за Саветамі. Кожны год новую кнігу выдаваў! А яшчэ – перавыданні, а яшчэ – пераклады! Ні ў чым дзецям адмовы не было. Дзвюх дачок замуж выдаў, Рыгора жаніў. Ды ўсіх кватэрні забяспечыў. А гэтага, бач, не паспей – перабудова абрывулася. Дык і тут мы яму настасрач пайшлі. У мяне ж чатырохпакаёўка была ва ўрадавым доме – за семдзесят квадратных метраў. Размяняў! Жытло сваё, дзе гады мае лепшыя пражыліся, раздзяліў дзеля гэтага бэйбуса на двух- і трохпакаёўку. З даплатай, зразумела. Па яго міласці цяперака з жонкай не ў цэнтры жывём, а так – проці ліха на ўзгорачку. А ўсё чаму? Ажаніўся, беспалач, у дваццаць гадоў і да нас прывёў сваю цацу. А ў іх, маладзёнаў, цяпер сам ведаеш якая любоў!

– Паганая цяпер моладзь, вось у мяне сёння... – намагаўся ўклініцца ў казанне Язэпавіча сабутгэльнік.

– Вой, Вань, паганая! – абарваў яго няшчасны галава сямейства. – Пакахаюцца пару начэй і ўжо ў загс шпараць. Інфантылы! Карапаць, не ўжыўся ён з жонкаю: з першых жа дзён – скандал за скандалам! То Хведзька з дому сыходзіць, то яна збягае да сваіх бацькоў. Толькі памірацца, як ізноў – дэбош, лямант, бойка! А тут яшчэ гэты ірад задумаў мяне папракаць: ты вінаваты, гэта з-за твойго ўладалюбства няма мне жышця, не можам мы жыць з табой пад адным дахам! Яй-бо, як баба цалюткія дні скруголіў. А сам, крывасмок, хоць бы капейчыну ў жышці зарабіў! Тутака і жонка, дурніца спагадлівая, пілаваць падключылася: разменьвай ды разменьвай кватэрну. Трываў я так з месяц, а потым махнуў на ўсё, ёлупень, і заняўся разменам. Век сабе не дарую!

Бадайскі дрыготкай рукой напоўніў чаркі.

– Ну, каб мне Бог хоць пад старасць розуму даў!
Выпілі.

– І што ты думаеш? Колькі пажылі яны ў той раскошнай, на трышцаць сэм метраў, двухпакаёўцы? – скрушна спытаўся ў прыяцеля Язэпавіч.

– Адкуль жа мне знаць? – асцярожна, каб мацней не раздражніць гарапашнага бацьку, прамармытаў Іван Іванавіч.

– Два месяцы! – зрабіўшы страшныя вочы, ускрыкнуў Бадайскі. – І галоўнае ж, так подла, так нечакана мне свінню падлажылі! Як сярпом па адным месцы, свалата, паласнулі. Учора адвечар заяўляеца мой даражэнъкі сыночак п'яны як гразь і абвяшчае, што жыць у мяне будзе. Калі разабраліся: сцерву сваю ён ужо два тыдні як выгнаў, а кватэру прадаў – за картачны доўг разлічыўся! Во бармалей! Гэтакага завароту і ў самым жахлівым дэтэктыве не прачытаеш! У жонкі сардэчны прыступ надарыўся. “Хуткую” два разы выклікалі. Далібог, каб не жонка, я б гэтага мярзотніка на вуліцы начаваць пакінуў. Яе шкада!

...Спагадаючы гору шматпакутнага бацькі, ажно два разы бегаў тым вечарам па гарэлку ў бліжэйшую краму Іван Іванавіч. А другой гадзіне ночы даставіў ён на таксі непрытомнага Бадайскага дадому – на апеку дарэшты знерваванай жонкі.

Толькі ў трэх гадзінны, калі цішком адчыняў дзвёры ўласнай кватэры, успомніў рэдактар пра выклятвы Цемрашэвічай рукапіс. “Мяне выганяць з работы, – варухнулася ў ачмурэлай ад выпіўкі галаве. – Пранясі, Божухна!”

18

Калі сказаць, што Васіль Сурмач выходзіў з рэдакцыі паважанага тоўстага часопіса ў кепскім настроі, гэта – не сказаць анічога. Сказаць, што яму наплявалі ў душу, – таксама будзе невыразна і слаба. Пачуванне маладога паэта можна было хіба што ахарактарызаваць так: высокага здаровага дзецюка цягам пятнаццаці хвілін нейкі заморак, што называецца, з ласкі на пацеху хвастаў наводмаш па шчоках, затым акаціў з вядра памыямі, павярнуў за шкірку тварам да выхаду і паддаў ладнага выспятка; ад гэтага выспятка хлапчына пакаціўся кулём і ўсведамляць, што з ім надарылася, пачаў толькі на свежым паветры. Было крыўдна і сорамна. Прайда, прыгадвалася, нібыта і ён, Васіль, нешта такое вякаў, абураўся, слабасільна даказваў свае правы. У душы ж ён быў перакананы ва ўласнай рацыі... Але ўсё адно стаяў тут, на

шумлівай вуліцы, згвалтаваны і зняважаны недалужным дзядком-рэдактарам, які зараз, мусіць, адно пасміхаўся ў сваіх апартаментах з недарэкі-паэта.

Праставалосы, расхрыстаны, з дыпламатам і шапкай у адной руцэ, з гаротным рукапісам у другой, у страшэннай разгубленасці стаяў Сурмач пад каstryчніцкім сіверам. Але ж менавіта халодны вецер і выводзіў яго паступова з бяспамяцтва, іменна ён насычаў кіслародам лёгкія і мозг, вяртаў магчымасць больш-менш цвяроза ~~у спрымаць~~ рэчаінасць.

Першае, што надзвычай здзівіла абражанага паэта, было наступнае. Нягледзячы на здзейсненуе сярод белага дня самачынства, на гвалт над чалавечым сумленнем і годнасцю... нягледзячы на ўсё гэта, народ, якога ў гадзіну пік было вакол цэлае мора, разважна, засяроджана і мэтанакіравана гаманіў, гуў, тупаў, пыхкаў цыгарэтамі, браў штурмам грамадскі транспарт і абсолютна не зважаў на адметную посташь Васіля, на рукапіс у яго руцэ, на яго душэйнае галашэнне: “Памажыце, абрабавалі!” Не і яшчэ раз не. Людзей чакалі цёплыя кватэры, сыгная вячэра ў сямейным коле, тапкі і тэлевізар.

“Як жа так?! За што? Гэтага быць не можа... Несправядлівасць!” – брыдучы скрэзъ натоўп куды вядуць вочы, тупа задаваў сабе пытанні Васіль, а ў галаве міжволі круцілася, перакрывала цвярозыя разважанні штосьці накшталт “не па носе кветачка, не па хлопшу дзеячка” ды “кожны каток знай свой куток”.

Гусцела сугонне. Недзе праз квартал ад жахлівай рэдакцыі Васіль уразумеў, як недарэчна выглядае рукапіс у ягоных руках, адчуў, што ад дробнага дажджу намокла непакрытая галава, што зябка целу пад незашпіленай курткай. Зладзеявата азірнуўшыся, ён выкінуў шматпакутныя вершы ў найбліжэйшую урну. Ад гэтага нібы палягчэла на душы, крыху прасвятліліся думкі... Хлопец палез у кішэнь па цыгарэты, але пачка там не намацаў. Паспрабаваў прыгадаць, ці закупляў пасля абеду цыгарэты, але не змог. Азірнуўся па баках у пошуках гандлёвага шапіка і са здзіўленнем адзначыў, што згубіў арыентацыю: гэтакіх вычварных шэрых будынін, гэтых

тойстых слупоў і такіх празмерна разгалістых дрэў – ва ўсякім разе, у такім зрокавым ракурсе – ён ніколі не бачыў. І вось тут новая дэпрэсійная хвала захліснула душу, зноў стала нясцерпна балюча і моташна, зноў вонкавае адышло на друпі план.

Толькі цьмяна, як у хваравітым задушлівым сне, вярзлося Васілю, што сядзеў быццам бы ён у нейкай алъянцы, што страляў цыгарэты ў прахожых, што становілася шкада выкінутага рукапісу, што марна зазіраў ён у прыдарожныя урны, што нават парываўся ісці ў рэдакцыю набіць твар свайму крыўдзіцелю. Усё гэта было досыць туманна, але адначасова рэальна і неадчэпна. Такі брыдкі стан на мяжы ўяўнасці і явы можна параўнаць з галюцынацыямі вар'ята, альбо здаровага чалавека, які з-за бяздзеянасці прадрыйх удзенъ некалькі гадзін, вечарам законна лёг спачываць, але сапраўдны сон не бярэ, а скроў бязважкую смугу паўзабыцця нібы насамрэч наведвающа да яго знаёмыя постасі.

Але рэчаінасць сур'езнай штука. Яе жорсткія законы зладжаны так прадумана і ўдала, што здатныя вылечыць самую цяжкую дэпрэсію. І лекі гэтаму зноў жа: штуршкі, знявагі, холад і голад.

Каля крамы “Універсам” праходзіла дужа ажыўленая гарадская магістраль, знаходзіўся тралейбусна-аўтобусны прыпынак, рад гандлёвых кіёскаў, і таму тоўپілася вялікая колькасць грамадзян. Занесены нялёгкай у гэтае месца Васіль накіраваўся да шапікаў па цыгарэты, чамусыці не ўпадабаў гатункі, якія меліся ў продажы, і пайшоў паспытгаць шчасця ва “Універсаме”. Там, зразумела, выбар тыгунёвых вырабаў быў значна бяднейшы, чым у прыватных гандляроў, і праз колькі хвілін Васіль выходзіў на вуліцу ва ўзмоцненым раздражненні духу. Як на бяду, аступіўся на апошнія прыступцы ганка і патрапіў у не вельмі глыбокую, але гразкую лужыну. Рагуючы раўнавагу цела, няшчасны вершаскладальнік незнарок апырскаў брыдкай жыжкай акаляючых яго людзей, але не думаў прасіць прабачэння і рушыў наперад. Ззаду далігала неадбранальная гамана, выкрыкі абурэння. Апанаваны думамі аб сваім набалелым, хлопец не зважаў на гэта.

Аднак праз некалькі кроکаў нехта рашучы тузануў яго за плячо і адначасова схапіў за каўнер, намагаючыся спыніць. Сурмач, моцна здзіўлены такім паваротам, тут жа абярнуўся. Перад ім у беспарарадковым асвятленні ад вітрын, рэдкіх ліхтароў і вокнаў жылых дамоў вырысавалася такая карціна: малайцаўтага выгледу, але худы і нізкарослы дзядзька гадоў трывіцаці пяці і відная кабета прыкладна такога ж узросту. Жанчына трymала дзядзьку пад руку і была на паўгалаўы за яго вышэйшая. Абое апрануты па апошній модзе.

— Ты што, не чуў, як я цябе аклікаў?! — сурова і самаўпэўнена выкryкнуў нізкарослы мужык высокім голасам і тыцнуў указальным пальцам Сурмачу ў грудзі.

— А што такое? — у шчырым недаўменні зверху ўніз пазіраў на дзядзьку Васіль.

— Ён яшчэ пытаецца, хамула! — ускінуўся пеўнем нізкарослы, звяртаючыся да сваёй спадарожніцы. — Напаскудзіў — і наўцёкі? — Ён ізноў сунуў палец у Сурмача.

— Ды што вы, уласна кажучы, хочаце? — Праўда ж, Васілю было зараз не да яго.

— Вось нахаба! Яны цяперака ўсе такія, — кіўнуў мужык сваёй сяброўцы, яўна казырачыся перад ёй. — Ён не разумее! То я табе растлумачу зараз. — Ён адвёў рукой полу свайго скуронога плашча, адарваў левую нагу ад долу і ўказаў на ніз калашыны.

— Ты гэта бачыш?!

— Штаны як штаны. — Сурмач пачынаў разумець, што, відаць, трохі абляпаў гэтага зуха па выхадзе з крамы, але тое выглядала такой драбязой у пароўненні з уласнымі праблемамі, што выдавала проста на нешта надуманае і неістотнае — на глупства.

— Гэй! Ты са мной не жартуй, скаціна! — рыкнуў дзядзька і таргануў за адварот Васілёвай курткі. — Вылізываць будзеш! Я цябе ракам пастаўлю, малакасос!

Збоку гэта падавалася смешным і незвычайнім, таму на іх пачалі азірацца людзі. Некаторыя прыпыняліся і з цікаўнасцю чакалі развязкі.

— Так, шаноўны спадару, — як мага спакойна вымавіў Сурмач. — Па-першае, я не піў з вамі на брудэршафт, і таму вы

мне не тыкайце. Па-другое, шыбу́йце сваёй дарогай – яй-бо, у мяне зараз паганы настрой.

– Што?! – нізкарослы захліпнуўся ад лютасці, страсянуў з сябе руку спадарожніцы і зверам кінуўся на Васіля, які быў прынамсі на галаву за яго вышэйшы.

– Пеця! – жаласна віскнула жанчына, падазраючы нядобрае. І не памылілася.

Яе гарачы сябар ударам нагі выбіў дыпламат з Сурмачавых рук і тут жа ўчапіўся аберуч за каўнер непрыяцеля. Намагаўся душыць.

– Морду развалю, падла! – чулася шматлікім цікаўным даўка-лютае хрыпенне нізкарослага нападніка. – Прасі прабачэння! На каленях! Ты мне новыя штаны купіш!

...Далібог, Васіль не хацеў яго біць. Але ў той момант, калі храбры дзядзька з нездаровай злосцю сіліўся ўпіцца хлопцу ў горла, ягоны бляклы твар, уся яго натапыраная маленькая посташь жахлівым чынам перастварыліся ў Сурмачавай свядомасці ў вобраз адзінага сапраўднага ворага – душыцеля літаратуры, цемрашала Івана Іванавіча. Уся гнятлівая крыўда, увесьсь боль і роспач, якія безвыходна выношваліся ў паэтавай душы цягам апошніх дзвюх гадзін, знайшлі сабе неспадзяванае выйсце.

Як ката, адараўшы нападніка-недамерка ад грудзей, Васіль прыўзняў яго і з сілай штурнуў вобзем. Аднак перш чым нага забіякі кранулася долу, правы чаравік Сурмача шмаргануў па ёй і пазбавіў цела апоры. Ад гэтае падсечкі дзядзька грымнуўся на зямлю плазам, ёкнуў, але, у запале бойкі не адчуваючы болю, вокамгненна спружыніў на калені і ўжо быў спрабаваў устаць... Як страшэннай сілы ўдар між лапатаў зрынуў яго долу – Сурмач гахнуў з вышыні свайго росту сашчэпленымі кулакамі. Затым яшчэ па крайній меры разы чатыры ў немым утрапенні ўзнімаў Васіль абмяклае ненавіснае цела і абрываў яго на зямлю. Бурая павалока засціла вочы, а з яе вылучаўся адно расплывчатае твар агорклага рэдактара аддзела паэзіі ды нязломна паўтараў: “Чытайце класіку, малады чалавек, працуйце са словамі!”

Помніща, вісла на Васілёвых руках спадарожніца нізкарослага агрэсара, штосьці крычала; адрынугая, ляцела преч. Яшчэ сёй-той спрабаваў суняць раз'юшанага хлапчыну. З бяспамяцтва яго вывеў адно аддалены свісток міліцыянта.

Распіхваючы разявак у бакі, да месца злачынства на скрут галавы бег дужы ахойнік правапарадку. Сурмач адараўся ад сваёй ахвяры і неяк асуджана знерухомеў.

– Забілі!

– Вось ён – стаць, дылда...

– Вунь той, расхрыстаны, – недзе паверх галоў акаляючых прашалахцелі трывожныя словаи.

Васіль чамусыці асабліва выразна разгледзеў рашучы і няўмольны твар міліцыянта. Не прадвяшчала нічога добра га і гумавая дубінка ў ягоных руках. Хлопец з тугой зірнуў на свой дыпламат, які валяўся ў двух метрах наперадзе – акурат па ўяўнай лініі, што злучала яго і здравеннага дзядзьку ў камуфляжной міліцэйскай форме. Усё адбывалася, нібы ў замаруджаным кадры, хаця насампраўдзе доўжылася некалькі секунд. За гэты час па меншай меры разоў пяць парывалася ўся Васілёва істота даць драла, пяць разоў разважлівы розум тармазіў гатовыя спружыніць ногі, пяць разоў становілася ясна, што па пакінутым дыпламаце, дзе ляжаў заводскі пропуск, Васіля адшукаюць за некалькі гадзін.

І тут, па чыёйсыці магутнай волі, менавіта гэты пракляты дыпламат і адыграў у Сурмачавым жышці выратавальную ролю. Менавіта аб гэты плоскі і малапрыкметны на цёмным асфальце прадмет спатыкнуўся імпэтны міліцыянт, паляцеў потырч. А самае галоўнае, што грозная дубінка, якая прымяралася прагуляцца па Васілёвой спіне, пры падзенні грузнага свайго гаспадара адлящела преч і скрылася пад нагамі і сумкамі абывацеляў.

Як па камандзе, ірвануўся Сурмач з месца, адляпіў некалькі рук, што, асмялеўшы пры паяўленні вартайніка парадку, былі ўчапліліся за куртку хулігана. Разважліва, не губляючы ні сантиметра і ні долі секунды, падляцеў самадзейны паэт да дыпламата, схапіў яго мёртвай хваткай і магутнымі скаккамі памчаўся назад – да аўтобуса, у які якраз заканчвалася

пасадка. Але спляжаны нізкарослы забіяка, што дагэтуль змярцвела валяўся на зямлі, раптам ажыў, ускочыў на карачкі і кульнуўся непрыяцелю пад ногі з сіплым крыкам:

– Трымай! Уцячэ, душагубіна!

Нізкарослы прамахнуўся. Васіль наступіў яму на кісць руکі, калі пераскакваў цела. Хлопцу здалося, што хруснулі дробныя косткі. “Усё: калі не ўцякну – турма! – адразу ж шчоўкнула ў галаве. – Заадно, чаго і не было, наматаюць. Гэх! Ногі мае быстрыя!”

Дзверы “Ікаруса” пачалі зачыняцца перад самым носам. Аднак Сурмач паспей-такі ўсунацца ў салон, закінць туды дыпламат і ўхапіцца за чыйсыці локаць... Дзвярныя створкі ён растуляў ужо на хаду, непарыўна бегучы за аўтобусам, нібы вядомы воўк з мультфільма. Жывёльны страх перад пагоняй надаў Васілю дужасці і спрыту, і ўжо праз хвіліну бяглак цяжка аддыхваўся ў цеснаце салона пад навіслымі над ім жыватамі і спінамі.

– Што ж гэта робіцца! Анідзе спакою ня машака! – бедаваў нехта ў двух кроках ад Васіля. – Ужо на людным месцы грабежнікі нападаюць. Бачылі?

– Ды не грабежнікі гэта! – пярэчыў тут жа нехта прыдущаным мужчынскім голасам. – Два мужыкі бабу не падзялілі.

– Што ж вы лухту мелеце, паважаны! – далучаўся да спрэчкі далёкі і ледзь улоўны жаночы голас. – Я сама бачыла, як у чалавека сумку з рук выбілі. Шпана гэта. Цяперака не такое бывае. Вось у мяне надоечы ў пераходзе...

– Разуйце вочы, спадарынка, – перакрываў гэтыя довады мужчынскі бас. – Разборка гэта была. Аднаго дурня “братва” пакарала за грошы – і квіта, дзядзька Мікіта. І не трэба немаведама што прыдумляць... Казачнікі...

– Сам ты казачнік, – нервавалася кабета. – Ты на мяне не налягай, не налягай! Налёгтак аднойчы адзін, а выйшла я – уся сумка парэзаная і кашалька ня машака.

– Во дурная цётка! – дабрадушна апеляваў да пасажыраў басавіты мужчына. – Мяне ж таксама ззаду піхаюць. Нябось не ў таксі едзем.

Васіль пакутліва чакаў наступнага прыпынку. Унутраны голас падказваў, што трэба выходзіць.

19

Сурмач пакінуў аўтобус, борздзенъка перабег малалюдную і даволі асветленую плошоўку за прыпынкам і пайшоў уздоўж цагляных дамоў. Хаваўся пад заценню голых таполовых прысадаў. Ужо калі прасунуўся метраў дваццаць наперад, убачыў, як аўтобусу, што набіраў хуткасць ад прыпынку, перарэзаў шлях “Масквіч” апошній мадэлі. Ён абагнаў непаваротлівы “Ікарус”, віскнуў тармазамі і стаў паперадзе метрах у дзесяці як укананы. Аўтобус ледзьве ў яго не торкнуўся. Тады з вадзіцельскага месца “Масквіча” выскачыў знаёмы Васілю міліцыянт, кінуўся да лабавога шкла “Ікаруса” і, нешта выкрыкваючы, замахаў рукамі. Тут жа раздаўся гвалт сірэны, і ні стуль ні ссоль наўпрост на прыпынек выруліў міліцэйскі “жыгулёнак”. З яго вынікнулі яшчэ два міліцыянты ў камуфляжнай форме і рашуча памкнуліся да задніх дзвярэй аўтобуса.

Лагічным дзеяннем для Сурмача было б узяць ногі ў руکі і – памінай як звалі. Але ён паступіў даволі рызыкоўна і дзіўна: шмыгнуў у падваротню, павярнуў налева, заляцеў у другі па ліку пад’езд і размашыста пабег па сходах. На апошнім лесвічным пралёце, цяжка аддыхваючыся, назіраў хлопец праз паўкруглае закратаванае акенца, як вартайнікі правапарарадку праводзілі грунтоўны перагрус “Ікаруса”. Пасажыры выпускаліся праз пярэднія дзвёры, і кожнага з іх пільна разглядаў высокі і дужы міліцыянт, якому собіла некалькі хвілін таму спатыкнуцца аб Васілёў дыпламат.

Працэдура праверкі пасажыраў была крайне марудная. А калі ўзяць пад увагу, што грамадзян набілася ў аўтобусе бітком, то няцяжка ўявіць глыбіню іх законнага абурэння. Не дзіва, што праз хвілін дзесяць каля “Ікаруса” сабралася ладная колькасць разявак, хаця міліцыянты махалі на іх дручкамі і адганялі. Прайшло яшчэ хвілін пяць, і, відаць, цярпенне без віны зняволеных у аўтобусе скончылася. Нехта адчайны

нечалавечымі намаганнямі расшчапіў знутры створкі задніх дзвярэй і выслізуў вонкі. Дзверы тут жа пад напорам пнеўматыкі памкнуліся ў зыходнае становішча. Магчыма, прышчаміўшы па дарозе рукі таго, хто прагнуў вызваліцца з гэтае душагубкі ўслед за адчайным. Па шчырасці, Сурмач з пяцідзесяціметровай адлегласці гэтага разгледзець не мог. Затое выразна адсачыў ён наступнае. Як толькі рызыкант – а гэта быў малады і высокі хлопец – вылузаўся з дзвярэй, ад носа аўтобуса аддзяліся два бравыя міліцыянты і рынуліся ў ягоны бок. Адзін свістаў, друпі роў дзікім голасам. Даўганаогі хлопец з перапуду ажно падскочыў на месцы, адштурхнуўся ад маці-зямелькі і пусціўся наўцёкі... у бок той падваротні, дзе нядаўна скрыўся Васіль.

Але на шчасце Сурмача і на вялікую бяду адчайнага ўцекача, той спатыкнуўся метраў за дзесяць ад падваротні і пакаціўся па асфальце. Праз лічаныя секунды па яго спіне, руках і нагах, не даючы падняцца, замалацілі міліцэйскія дручкі, кулакі, боты. Затым ні ў чым не вінаватага хлопца поцягам павалакі да “жыгуленка” з мігалкамі, і Сурмачу заставалася адно спадзявацца, што ёсць справядлівасць на свеце.

...Бяздумнае бадзянне па горадзе, тузаніна з нізкарослым забіякам, а таксама ўцёкі ад прадстаўнікоў органаў правапарадку няўзнак завялі Васіля ў той куток горада, адкуль дабірацца дадому было надзвычай пакручаста і доўга. Затое да кватэры бестурботнага прыяцеля – Змітра Куліка – рукой падаць: якіх-небудзь трывагі з мігалкамі, і Сурмач, як помніцца, меў да Змітра немалаважную справу – забраць нарэшце свае дарагія штаны. Гэтага ён не мог ажыццяўіць ужо трэці тыдзень.

– Змітрок? – усцешыўся Васіль, калі пасля дзесяці гудкоў запар прыяцель падняў трубку на тым канцы лініі.

– Ён самы, – мовіў узбуджаны чымсці голас Куліка. – А з кім маю... А! Гэта ты, абармот?! Дзе ж ты прападаеш па месяцы?

– Нішто сабе! Я ж да цябе амаль штодня тэлефаную, – здзівіўся Васіль. – Два разы толькі бацька твой трубку браў, а так – і наогул як бы нікога дома.

– Ну... – сумеўся Зміцер, – тут, у прынцыпе, напружаныя былі дні... Але ж начаваў дома – гэта факт. Я цяперака харошы сынок, з продкам – мір ды любасць.

– Вось я і чуў, што ў яго пры адным упамінанні пра цябе настрой псуеца, – уставіў шпільку Сурмач. – Ажно па тэлефоне відаць, як яго твар кіслее.

– Глупствы гародзіш, – пакрыўдзіўся Кулік.

– Ладна. – Васіль памяняў панібрацкі тон гаворкі на сур’ёзны. – Ты мне вось што скажы: ці будзеш дома ў бліжэйшыя паўгадзіны? Я тут зараз непадалёку. Па штаны свае заехаць хачу.

– Згода. Буду як штык, – бадзёра азваўся прыяцель.

– Дакладна? – з падазрэннем спытгаўся Сурмач.

– А як жа іначай?

– Ну, тады хвілін праз пятнаццаць чакай. – Васіль павесіў трубку і выйшаў са старамоднай – яшчэ ад брэжнёўскіх часоў – тэлефоннай будкі.

...Упартым маўчаннем адказвала яму праз дваццаць мінuta адметна вядомая кватэра Змітра Куліка. Сурмач спярша званіў, затым стукаў, грукаў і бухаў нагамі ў абабітвыя рудым дэрмацінам дзвёры. “Скаціна! – вылаяўся ён у неспатольным шале. – А зрэшты, гэта ў ягоным стылі”.

Васіль з прыкрасці прыседзеў на жалезную абутковую скрыню. Дзвёры прыяцелевай кватэры разам з суседнімі дзвярамі выходзілі ў агульны “прылазнік”, які, праўда, не замыкаўся ніколі. Настрой быў такі, што хацелася напіцца да свінячага віскату. Балазе ў дыпламаце ляжала бутэлька партвойну “777”, якую хлопец прыкупіў па дарозе – думаў зняць стрэс на пару са старым сябрам.

Васіль выглянуў на лесвічную пляцоўку – ці не ідзе хто-небудзь, дастаў пляшку, паварочаў яе ў руках пад лямпачкай... і пачасаў патыліцу: садраць шчыльна запрасаваны пластмасавы корак будзе далёка не лёгкай справай. А, як неўзабаве выяснилася, без нажа, карыстаючыся адно зубамі ды рагамі абутковай скрыні, і наогул немагчыма. Ва ўсякім разе – для Сурмача. Апанаваны інжынерным імпэтам, ён адкінуў верхняе вечка скрыні і некаторы час з дапамогай запалак

разглядаў ейнае змесціва. Але, акрамя шматкоў анучак, дарэшты скарыстанных мурзатых цюбікаў і каробачак для крэму, ён нічога там не ўбачыў. Толькі выпацкаў рукі, калі перабіраў гэтая бараҳло.

“Ідыятызм! – злаваўся Васіль, апускаючы вечка на месца. – Нават абутковай лыжачкі не пакінулі”. Ён ізноў усеўся на скрыню, дастаў кватэрныя ключы і ўсchaў пілаваць самым рабрыстым з іх непадатлівы корак. Аднак справа не спорылася: мяккая пластмаса адно ўміналася і не давала пілавіння, а значыць, і плён намаганняў меўся бышь нулявы. Да таго ж і ключоў было шкада. Сурмач яшчэ трохі пакруціў у руках заваблівую бутэльку з трывма загагулістымі сямёркамі і засунуў яе чамусыці не ў дыпламат, а ў глыб абутковай скрыні. Прыкрыў шматкамі рыззя.

…Знадворку (эрэшты, як і ў пад’ездзе) было цёмна – хоць у хованкі гуляй – і даволі малалюдна. Толькі пад горкай, ля універсама, варушыліся купкі выпівояху, сноўдалі паасобныя грамадзянне. Васіль распячатаў нядайна куплены пачак “Гродна”, прыкурыў, з асалодай зацятнуўся і ўскінуў вочы на вокны Куліковай кватэры. Яны зеўралі цемрай. “Ну хіба не бесталач ён?” – спытаўся сам у сябе Сурмач. Дальбог, за апошні час ён проста стаміўся ад прыяцелевых выхадак і не мог ужо па-сапраўднаму на яго сердаваць. На дурніяў жа не крыўдуюць.

Наперадзе, крыху злева ад Васіля, раздалося нейкае шамащенне, уздыхі і тонкі смяшок. Там, у закутку паміж домамі і прыёмнікам смеццеправода, цешыліся двое закаханых – па ўсім відаць, падлеткі. Хлапечая постаць актыўна пячатала дзявочую да шэрых муроў, а тая ў знак удзячнасці ліхаманкава гладзіла партнёра худымі рукамі па плячах і спіне.

Гэтая белыя далікатныя кісці на цёмнай скураной куртцы хлапца адразу ж нагадалі Васілю пра зграбнен’ку мален’ку Ташцяну. І не без прыемнасці. За два тыдні, што прамінулі з іхніяй кароткай сустрэчы, Сурмач сур’ёзна не ўспамінаў пра яе. Праўдзівей будзе сказаць – не думаў канкрэтна як пра аб’ект сваіх мужчынскіх заліцанняў. Прычын таму некалькі. І галоўная з іх – балючы ўспамін аб спатканні пад аркай з двумя мясцовымі “бультэр’ерамі”. Але ўсё ж нешта лагоднае і ўсплае,

незважаючы ні на што, пасялілася ў Сурмачавай душы ад таго часу і, пэўна, свайго часу чакала...

Карацей, праз пяць хвілін Васіль ужо набіраў нумар Таццяніага тэлефона па цыдулцы, якую адшукаў у левай кішэні штаноў. У яго была добрая звычка падоўгу захоўваць там усялякую старызну.

— Ало, — пачуў хлопец хрыплы мужчынскі голас пасля трэцяга гудка.

— Добры вам вечар!

Трубка прамаўчала.

— Мне б Таццяну пазваць... — нясмела прамовіў Сурмач.

— А ты што за тыпаж? — фамільярна запытаўся хрыпаты суразмоўца.

Гэткай непачцівасці Васіль не чакаў і таму трохі разгубіўся.

— Разумееце... прыяцель я ейны... Васем мяне завуць.

— “Васем”! — перадражніў хрыпаты голас. — Такога квеце — па ўсім свеце! Ты прозвішча мне далажы...

Сурмач знайшоў гэта занадта грубым. Але ж зноўку ўтаймаваў свой нораў.

— Ды вы, паважаны, проста яе да трубачкі паклічце. Яна сама разбярэцца...

— А ты мне, што рабіць, не ўказвай! У мяне з вамі, шустрыкамі, гаворка кароткая. Прыйшоў нязваны і йдзі нянгнаны!

Васіль ужо быў гатовы капітуляваць, але на tym канцы лініі неспадзявана завязалася нейкая спрэчка, барацьба, і праз колькі секунд мяккі дзяявочы голас авалодаў трубкай:

— Ало, слухаю!.. Прабачце...

Затым Сурмач улавіў прыглушанае:

— Тата! Ды колькі ж можна дурэць! Ідзі вунь навіны глядзі...

— Таня, гэта Васіль... Сурмач, — Васіль скарыстаўся невялікай паўзай і ўплёўся ў слоўную перапалку дачкі з наравістым бацькам.

— А, Вася! — як старому знаёмаму, адказала Таццяна. — Ты не крыйдуй, я ж цябе пра майго тагачку папярэджвала. Гэта ягоны канёк — грубіяніць па тэлефоне.

– Нічога... – прамармытаў Сурмач. – Слухай, чаго званю... Я тутака да Куліка пад'ехаў па справе, а яго і след прастыў... Хаця дамовіліся. Можа, ты пра яго які досвед маеш?

– Не, я пра яго дзён дзесяць нічога не чула... Магу, праўда, Наташты патэлефанаваць.

– Ага, пагэлефануй, калі ласка, – папрасіў Васіль.

– Добра. А ты мне перазвані. Хаця... чакай, адкуль ты звоніш?

– З-пад твайго пад'езда. Я, папраўдзе, сустрэцца з табой хацеў... Ды заадно Змітрака падпільнаваць... А тое як з'еду ў свой міні-горад, то яшчэ месяц сюды не выберуся.

– Ну дык падымайся да мяне, – нязмушана прапанавала Таццяна. – А я пакуль да сяброўкі дазвоньвацца буду.

– А ці ёмка гэта? – засумняваўся Сурмач. – Каб продак твой не... таго...

– Перастань! – засмяялася дзяўчына. – Гэта ён для пострагу толькі... Заходзь – шэсцьдзесят дзвевятая кватэра, пяты паверх.

– Ладна. – Васіль выйшаў з-пад навеса тэлефоннай будкі і пакіраваў у бок пад'езда.

...Пяты паверх. Тут правы ад ліфта агульны двухкватэрны калідорчык замыкаўся на ключ, а кнопкі званкоў былі выведзены на лесвічную плошчоўку. Сурмач тыкнуў пальцам у кнопкі пад шыльдачкай “69”. Хутка ў глыбіні “прылазніка” шчоўкнуў замок, рыпнулі дзвёры, пачуўся мілагучны дзяўчы вокрык: “Гэта да мяне! Ідзі глядзі тэлевізар!” Нарэшце Таццяна, у доўгім квяцістым халаце і тапачках, паўстала перад Васілём.

– Прывітанне! – сказала яна, кіўком страсянуўшы з ілба кудлатыя цёмныя пасмы. – Праходзь, толькі асцярожненька... Тутака стары мой дошак наставіў.

– Разбяромся. – Хлопец алгымістычна ступіў у паўцемрадзь калідорчыка.

Там сапраўды чорт мог нагу зламаць: нейкія жэрдкі, дошкі, шчыты, скруткі шпалераў, некалькі скрынь – адна на адной, лыжы, вертыкальна прыхілены да сцяны ровар. Пад нагамі валяліся цвікі, балты, гайкі.

– Суседзі яго ўзненавідзелі за гэта. – Таццяна кіўнула на дзвёры з надпісам “70”. – Гэта яшчэ што! Ты б на балкон наш паглядзеў!

– Будуецся? – спытваўся Сурмач, калі ўжо перасек парог кватэры.

– Якое там! Гэтак бацька грошы матэрыялізуе... Але гэта балючая тэма – не будзем працягваць. – Гаспадыня дапамагла госцю павесіць куртку. – Бяры вось тыя тапкі... Не-не! Жоўтыя. Ага.

Яны зайшлі ў маленькі пакой тыповай, акурат як у Змітрака, двухпакаёўкі. Памяшканне асвяглілася толькі слабасільным таршэрэм. За сцяной, у зале, верашчаў тэлевізар.

20

– Занята пакуль у Наташкі. – Таня ўказала Васілю на тахту, што стаяла ля ўвахода. – Ты прысаджвайся, а я зараз яшчэ разок набяру.

Яна ўзялася за тэлефон.

– Я лепш у тое крэсла сяду. – Сурмач падыбаў да процілеглай сцяны.

Там, у куце ля акна, акрамя крэсла, туліўся маленькі трэльяж, на адмысловай тумбачцы стаяла магнітола і касетніцы, на авальным прыземістым століку былі раскіданы газеты і часопісы ў стракатых вокладках.

– Наташа? – Таццяна нарэшце дазванілася да сяброўкі. -- Кулік не ў цябе? Дакладна? Чаго я пытгаюся?.. А тут Васіль Сурмач, ты яго памягтаеш, з ім сустрэцца дамовіўся, пад'ехаў, а дома нікога няма. А? Ну, ладна... Раптам ён табе патэлефануе, то адразу ж мне давядзі. Згода? Ага, я дома буду.

– Што – не чуваць? – азваўся Сурмач са свайго кута, калі дзяўчына паклала трубку.

– Не, сёння яна з ім не звязвалася.

– Ну й трасца з ім! – махнуў рукой Васіль. – Хаця пачакай, Тань. Слухай, для ачысткі сумлення... набяры ты тэлефон гэтага шалапута, зрабі ласку.

Кватэра Змітрака не адказала.

– Ты, можа, есці хочаш? – Таццяна прысела на бліжэйшы да Васілю край тахты.

– Не-не, – рэзка адмоўна закруціў галавой яе госць, хаця насамрэч паміраў з голаду. – Калі можна, вады папіць... простай вады.

– Я табе зараз кавы звару. – Таня ўстала і накіравалася да выхаду.

– Да не, Тань... Навошта залішні клопат...

– Я хутка. – Гаспадыня выйшла з пакоя і зачыніла дзвёры.

Але літаральна праз хвіліну дзвёры расчыніліся зноў, і ў пакой зайшла вельмі цікавая постаць. А іменна галава гэтае сям'і – Танін бацька. Быў ён сярэдняга росту, гадоў пяцідзесяці пяці, сівы і з лысінай мысляра – на лбе. Апрануты: зашмуляная жоўтая майка, мятыя дамашнія шаравары, тэпці на босую нагу. Пры ўсім сваім несамавітым выглядзе, дзядзька меў ваяўнічую паставу і, відаць, поўніўся нязводным пачуццём уласнай годнасці. Паводзіў ён сябе досьць незвычайна: уваліўшыся ў пакой, знерухомеў ля вушака, скрыжаваў руکі на грудзях, задраў падбароддзе і з насмешліва-паблажлівым выглядам угаропіўся на Сурмача.

Абсалютна моўчкі ён прастаяў так з хвіліну, і Васілю стала дужа няёмка. Хлопец прыпадняўся з крэсла і, недарэчна хітнуўшы галавой, павітаўся:

– Добры дзень!

На гэта дзядзька не зрэагаваў, а працягваў разглядаць госця сваёй дачкі з нездаровай пільнасцю.

Сурмач не ведаў, што рабіць, і таму сеў. Але ж сядзець і маўчаць пад праніклівым позіркам дзядзькі было пагана, і ён прамямліў:

– Я да Таццяны... Яна на кухню пайшла... Зараз вернецца...

Памаўчаўшы яшчэ хвіліну, дзівачлівы гаспадар нечакана запытаўся:

– Гэта ты толькі што званіў?

– Я, – нясмела адказаў хлопец.

– Ну-ну, – ацэначным тонам хмыкнуў дзядзька і зноў акунуўся ў немату.

“Чаго там яна важдаецца! – сердаваў пра сябе Васіль. – I якой хваробы яму ад мяне трэба?”

– Ты скуль будзеш? – прадоўжыў свой лаканічны допыт гаспадар.

– Як гэта – “скуль”? – недаўменна паглядзеў на яго хлопец.

– Чыліх родаў-каранёў, дзе народжаны? – паясніў дзівак.

– А... – нарэшце сцяміў Сурмач. – Адсюль я... мінскі. У нашым горадзе і нарадзіўся.

– Гэта ў якім – у нашым? – не пераставаў выводзіць Васіля з цярпення Танін бацька.

– Ну як... У Мінску...

Дзядзькаў твар проста перакасіла ад підкасі.

– Ня ведаю я такога гораду! – гнеўна фыркнуў ён.

Невядома, што б адказаў вахлакаватаму гаспадару Сурмач, каб Таццяна, якая падаспела ў гэты момант з чайнym падносам, не прайсніла сітуацыю.

– Тата! Годзе да чалавека чапляцца! – папікнула яна бацьку, стаўляючы дымныя кубачкі на часопісны столік. – Не ўсе ж у нас ведаюць, што па-вашаму не “Мінск”, а “Менск” вымаўляеца. Не ўсе ж пра твой фундаментальны нацыяналізм досвед маюць.

Сурмач пачухаў патыліцу.

– Каву будзеш? – Таццяна павярнулася тварам да бацькі, які працягваў тырчаць ля дзвярнога праёма.

– Слухай, што гэта ў цябе за пяльмень сядзіць? – гнуў сваё яе продак. – Не прыблуда якая расейская?

– Тата! – пагрозна крыкнула на яго дачка. – Ішоў бы ты тэлевізар глядзець. Нудна яму, дык дацкучае людзям... Нармальны ён чалавек, інжынер, мой прыяцель... Ды беларус ён, беларус – супакойся!

Супакоіўшыся, бацька, як стаяў, апусціўся на канапу. Аднак не адрываў ад Васіля падазронага позірку. Было няўця – ці разыгрывае ён камедью, ці насамрэч не ў сваім, так бы мовіць, розуме. Сурмач адчуваў, як калючыя мурашкі разпораз сноўдаліся па спіне.

Таня павярнулася да Васіля, узяла кубачак і бестрывожна пачала адсёрбваць з яго духмянны напітак. Яна ўсміхалася. Тым

недарэнейшай была прысутнась у пакоі яе панурага дзівакавага бацькі.

– Ты пі, пі, не звяртай увагі, – падбадзёрвала Васіль мілавідная гаспадыня.

Той узяўся за кубак, але, паколькі руکі падрыгвалі, сарамліва паставіў яго на месца.

– Гарачая пакуль, няхай ачахне, – паясніў Сурмач.

Каб пераламаць няёмкасць свайго становішча, ён ужо хацеў быў спытацца ў дзяўчыны аб жыцці-быцці, як яе непрадказальны бацька выгукнуў са свайго куга:

– Дык якое ліха цябе прынесла?

– Гэта вы мне? – Васіль ажно расплюхав каву з пасудзіны, якую зноўку спрабаваў паднесці да рота.

– Табе, васпане, каму ж яшчэ! – доўжыў прыстраваць гаспадар кватэры да нялюбага госца.

– Тата! Я зараз з дому збягу! – нежартоўна разлавалася Таццяна. – Займей ты сумленне!

– У мяне сумлення ў дзесяць разоў больш за вас усіх! – не адступаўся тата. – Ты мне лепш адкажы, чаго гэты маладзён ад цябе хоча? Што – адказу нямашака?! А я знаю: пажаніхаецца, галаву табе, дурніцы, заглуміць, зладкуе подлую справу і кіне!

Васіль ведаў, што ў гэтых момант чырвань папаўзла па яго шчоках. Ён, як толькі дазваляла поза, адсунуў галаву ў цень.

Таццяна ўскочыла з месца.

– Васть, ты выбачай, калі ласка. Яшчэ пяць хвілін пацярпі, пакуль я збяруся, і пойдзем на вуліцу. Добра? – Яна адчыніла шафу, спрытна дастала адтуль неабходныя рэчы і накіравалася да дзвярэй.

Калі праходзіла паўз бацьку, які з яхідным выразам твару назіраў за яе дзеяннямі, упікнула:

– І не сорамна табе?

На што пажылы самадур адказаў:

– Сорамна дзеўкам, дыш тое – першага разу.

Таня адно шарахнула дзвярыма.

– Паслухайце, – аклікнуў Васіль натурыстага гаспадара кватэры. – Як вас зваць-велічаць?

- А табе што за клопат? – непрыветна прабурчаў той і пакасіўся на хлопца.
- Ну, не магу ж я да вас звяртацца ў трэцій асобе.
- А хто табе сказаў, што мне твае звароты патрэбны?
- Вы ж самі мяне ўвесь час пытаете...
- Я пытаю, бо права маю! – абрэзаў Васіль гаспадар. – Ты тут ад пустое бочки затычка, прышлы чалавек, прыхадзень... Я цябе сюды ня клікаў!
- А я да вас і не йшоў, – нагадаў дзядзьку Сурмач. – Дык усё-такі – як да вас звяртацца?
- Жыгімонт Альгердавіч! – ганарліва вымавіў Танін бацька. – Задавальняе?
- Ага, – хаваючы ўсмешку, адказаў Васіль. – А я – Вася... Васіль Сяргеевіч.
- Гэта мне бяз розніцы, – буркнуў “Жыгімонт Альгердавіч”. – Ты мне вось што адкажы: у чым ты для нашае радзімы-матухны выратаванне бачыш, каго за яе духоўнага правадыра признаеш?
- Такі паварот быў для палітычна неактыўнага Сурмача зусім нечаканы. “Ат, чорт панёс на дзіравы мост!” – падумалася мімаволі.
- А хіба Беларусь так кепска сябе пачувае? – ня смела пачаў ён. – Дзякаваць Богу – незалежныя...
- Ха! Незалежнасць твая адно на паперы! – узгарэўся, відаць, улюблёнай тэмай “Альгердавіч”. – А насампрайдзе расейскі ўдаў толькі і пільнуе свой час, каб нас заглынуць. Ды ў нас тутака чужынец на чужаніцы сядзіць і чужынца паганяе! Адзін прыстойны чалавек – Зянон! Вось хто ёсьць сумленнем нацы! Ён і ў сямідзясятых, і ў восьмідзясятых гадох, пры камуняках, свае патрыятычныя погляды не хаваў! Ён і зараз ёсьць смялейшым і часнейшым за ўсіх чалавекам!
- Распаляючыся прамовай, Танін бацька пакрысе перамяшчаўся па канапе ў бок Васіля і хутка аказаўся ад яго ў паўметры. Ад дзядзькі тхнула цыбуляй, часнаком і немаладым потам. Але яго даўнавата голенае аблічча было здаровага малочна-пунсовага колеру.

– А вось тут, Жыгімонт Альгердавіч, я дазволю сабе з вамі не пагадзіцца, – рагшыўся напаследак заесці старога дакуку Васіль. – Смеласць і чэснасць – гэта бяспрэчна выдатныя якасці. Але ж яны найболей прыдатныя недзе на рыцарскім полі бітвы. А ў палітыцы, шаноўны, апрача ўсяго, вымagaюцца такія якасці, як хітрасць, дальнабачнасць, уменне палаадзіць... Карацей, усё тое, чаго Зянону найбольыш і бракуе.

– З кім палаадзіць – з манкуартамі?! – апчачініўся “Альгердавіч” і жалезна сцяў Сурмачаву кісць. Хлопец з цяжкасцю яе выслабаніў.

– Не ведаю, каго вы залічваеце ў манкуарты (падазраю, што мяне – таксама), але пакуль ваш Зянон будзе размаўляць з патэнцыйнымі выбаршчыкамі на слаба ім зразумелай мове, поспеху яму – не відаць. Гэта ж да смешнага даходзіць! Прыкладам, я сам чую, як вясковыя бабкі ды кабеты пытгаюцца ў моладзі пасля ягоных прамоў: а што такое “парлямэнт”, “калёквіюм”, “зала”, “філязофія”, “сымбалъ”? А моладзь толькі ружкамі разводзіць.

– А ведама табе, глузды твае яловыя, што Зянон гамоніць на існай беларускай мове, на мове, што была да прымусовае камуністычнае рэформы правапісу! А ты ведаеш, “мінчанін”, што слова “Мінск” камунікі ўвялі ў адзін дзень на закрытай сходцы? Гвалтам! – кіпей і бурліў “Жыгімонт Альгердавіч”.

Тут увайшла яго дачка, апранутая для вячэрняй прагулкі.

– Ну, хадзем? – паверх бацькавай галавы спыталася яна ў Сурмача.

– Ага – Хлопец хацеў быў падняцца, але “Альгердавіч” павіс у яго на руках і прымусіў сядзець.

– Стоп! – крычаў ён. – Ты дагаворвай даастагку! Чым табе Зянон, чым мова спаконвечная беларуская не даспадобы?!

– А тым, што няблізкі, чужы ён, пры ўсіх сваіх станоўчых якасцях, простаму люду. А, між іншым, менавіта гэты прости люд і будзе выбіраць сабе правадыра, бо яго – абсолютная большасць. А мова... Гаворыце: існая мова – гэта да рэформы правапісу 1933 года? Тарашкевіца?

– Канешне!

– А чаму тады не ўзяць мову часоў Радзівілаў, Сымона Буднага? Мо яна яшчэ больш беларуская будзе? І скажыце вы мне, вельмішаноўны, з якое радасці вымаўляць “плян”, “калёквіюм”, “анталёгія”, калі ў простанараддзі, у натуральнай мове амаль заўсёды зычная “л” гучыць цвёрда: “разлог”, “лодка”, “аблога”, “ложак”. А ніяк не “разлёт”, не “лёдка”, не “аблёга” і не “лётак”! Ясна вам?

– Вось з-за такіх разумнікаў і радзіма нашая церпіць! – падскочыў з месца “Альгердавіч”. – Апраўданне сваёй здрадзе чалавек заўжды знайдзе! Манкуртызаваныя жывёлы! Збыдлелыя прыхадні! Замаскаваныя маскалі!

– Ды пачакайце, Альгердавіч! – Васіль таксама ўскочыў і, ловячы скандаліста за рукі, сіліўся яго ўціхамірыць.

– І слухаць цябе не жадаю! Прэч рукі, дрэнь! Вон!!! Вон з майго дому! – роў “Жыгімонт Альгердавіч”. – Таццяна! Забірай свайго залётніка, і вымятайцеся!

Яго дачка, душачыся ад смеху, памкнулася да Сурмача, ухапіла яго за руку і пацягнула міма неўтаймоўнага бацькі да выхаду.

Пакуль ашаломлены Сурмач поркаўся ў пярэдняй з вопраткамі, “Альгердавіч” няспынна абрахаў яго і выгукваў псеўдапатрыятычны лозунгі. Апошняе, што пачуў небарака ўжо ў “прылазніку”, было:

– Надыдзе, надыдзе грозны час, і адкажаце вы, юды, за раскрыжаваную матухну-Беларусь!

21

Знадворку ўсё яшчэ імжэла Уражанага прамінулы мі падзеямі Васіля разбіраў смех. Хлопец ненатуральная часта адварочваў галаву ад Таццяны, якая ішла з ім пад руку. Кіравалі яны ў бок Куліковага дома.

– Ну і павесяліў мяне продак твой, – звярнуўся Сурмач да сваёй спадарожніцы. – Гэта тое, што называюць махровым нацыяналізмам.

– Ёлупень ён стары, а не нацыяналіст! – сярдзіта адказала дзяўчына. – Яму што нацыяналізм, што камунізм – абы ідэя была, абы было за што зачапіцца.

– А ідэя, Таня, яна ўсім патрэбна. – Каб прыкурышь, Васіль запаволіў крок. – Без ідэі сэнсу няма. Вера ў Бога таксама – ідэя.

– І ў д'ябла, – дадала Таццяна.

– Так, – згадзіўся Сурмач.

– А што бацька мой шылануты, то гэта невылечна. Тут адно цярпі ды прынароўлівайся. Ён жа за савецкім часам актыўнейшым камуністам быў, розныя там парт'ячэйкі ачольваў. І рабіў усё гэта не з карысці якой, а па шчырасці. Ані капейкі ён ад парцейшчыны сваёй не займеў, а колькі затое на сходках папасядзеў, колькі людзей загітаваў, колькім галовы замарочыў! Аднак чалавек жыў гэтym, гарэў сваёй справай... А напрыканцы восьмідзесятых, як пачалася перабудова, татачка мой першы скумекаў што па чым і да нацыяналістаў перамахнуўся. Там звада ў іх нейкая з начальнікам цэха выйшла.

– А ён кім працуе?

– Ды раней ажно ў цэхавае начальства ўваходзіў. А як з БНФ завязаўся, партбілет выкінуў, то і палящеў потырч... Словам, да майстра дакаціўся. І ваюе, несупынна ваюе, дурань! Мноства разоў па вытворчых і грамадскіх спраўах судзіўся, сапраўдными сучягам стаў. Бывала, з-за судовых выдаткаў у халадзільніку – шаром пакаці. А яму нішто! “Я ім дакажу сваю рацыю!” – лямантуе.

– А за што, твой бацька... як, дарэчы, яго зваць?..

– Кузьма Аляксееўіч.

– Дык за што ж Кузьма Аляксееўіч судзіцца?

– А за рознае, – нервова хіхікнула Таццяна. – Ты ж, я думаю, зразумеў, што гэта за чалавек?

– А ўсё-такі? – Сурмача апанаўвала цікаўнасць.

– Ну, хаця б за беларускую мову ў грамадскім транспарце агітуе, дакучает людзям, і за гэта яму даюць, як той казаў, на арэхі. Выкryывае нацыяналістычныя лозунгі ў публічных месцах – міліцыя ў пастарунак валачэ. У цэху які рабацяга

непачціва пра БНФ выкажацца – тата да яго затым прыдзіраецца, цкуе. Нарэшце, начальства “левакі” ладзіць, а ён свой нос совае куды не трэба, справядлівасці патрабуе. Ды мала чаго... – Дзяўчына паморшчылася, успомніўшы нешта дужа непрыемнае.

Некалкі кроکаў яны здзейснілі моўчкі.

– А самае смешнае, што яму хоць кол на галаве чашы – не ўціхамірыцца! – не вытрывала Таццяна. – Такім людзям чым горш – тым лепей. Пачні зайдзіць на пабеларуску, дык ён прымянення сабе не знайдзе, з нуды захварэ.

– Мне здаецца, ты залішне на яго нападаеш, – сказаў Сурмач. – Не сакрэт, што на дзіваках сусвет трymаецца. Хрыстос таксама па тадышніх паняццях дзіваком быў. А Кузьма Аляксеевіч...

– Даўкабы у яго пры ўсім тым хоць рэшткі разуму захаваліся! – перабіла яго дзяўчына. – Хаця б логіка якая была. Аж не! Слухаць нікога не хоча. Як дзесяць гадоў таму з пенай у рота адстойваў ідэалы камунізму, гэтак цяпер пры слове “камуніст” шалее!

– Скажы, Таня, – Васіль наважыў накіраваць размову ў іншыя рэчишча, – вы з бацькам толькі ўдваіх жывяце, альбо...

Ён з прыкрасцю адчуў, што закрануў досьць балочную тэму: Таццяна адказала не адразу і неяк натужліва.

– Мама памерла дзевяць гадоў таму, – прамовіла яна, – а яшчэ брат у мяне ёсць родны – Андрэй... Старэйшы за мяне на сем гадоў.

– Асобна жыве?

– Не проста асобна, а ў іншай дзяржаве. Ён афіцэр у нас, падводнік, капітан цяпер.

– Ясна, – хмыкнуў Сурмач, – не плаваць жа яму ў беларускіх балотах.

– Ага. Пераехаць сюды для яго – значыць усё жыццё на глум кінуць. Там жа і сям'я: жонка, двое дзяцей... кватэра. Як у песні плецца: “Нас цяпер незалежнасць назаўжды разлучыла...” – нявесела ўсміхнулася Таццяна.

– І што – не прыяджае? – спытваўся Васіль, дапамагаючы спадарожніцы пераскочыць цераз выбоіну.

– А хіба наездзішся з Далёкага Усходу? Адзін раз прылятаў – на тыдзень... А яму хаця б з месяц тут пабыць, бацьку ўціхамірыць. Перад ім тата больш-менш чалавекам трываеца.

– А мо ёсць магчымасць брацельніку твайму сюды перавесціся? Ну, не падводнікам, вядома, а проста афіцэрам, у штаб які?

– “У штаб”! – сыкнула Таццяна. – А можа, і кватэру тады трохпакаёвую запатрабаваць? Глядзі, паднясуць на сподачку! Ласыя месцы тут спрэс благнымі заняты. А служыць мараку сухапутным камандзірам роты нягожа.

– Ну, вам відней... – згадзіўся Сурмач.

У гэтую секунду ён узнёс вочы дагары, бо яны праходзілі паўз Кулікоў пад'езд... І аслуپняеў: два акны прыяцелевай кватэры жаўцелі ў вечаровай цямрэчы разам з іншымі вокнамі дома.

– Ого, зірні, Таня! – Васіль крануўся локця прыяцелькі і паказаў рукой уверх.

– Значыць, дома ён? – здзівілася дзяўчына.

– Нешта няўцям мне... – услых разважаў Сурмач. – Калі мы яму званілі? Колькі мінут прайшло?

– Мінут дваццаць... За гэты час можна дзесяць разоў прыйсці і сысці.

– Вось я яму зараз сыду! Я з ім пагавару... душэўна. – У голосе Васіля загучай нежартоўны гней. – Хадзем паднімемся!

– А ну яго! Мо з дзяўчынай якой забаўляеца? Ці сябрына там... сам ведаеш якая, сабралася... Давай лепш без яго абыдземся.

– Не магу, Таня. У Куліка, разумееш... – сумеўся Васіль, – сякія-такія рэчы мае... яшчэ з таго разу. Забраць трэба.

– Ну заскоч і забяры. А я тут пачакаю.

– Ладна... – згадзіўся хлопец. – Толькі не тут, а ў пад'ездзе пастой – на лесвічнай пляцоўцы. А то як я цябе адну на дварэ пакіну?

– Не, – запярэчыла Таццяна, – у пад'ездзе ж цёмна... Тут весялей.

– Ну, стань хоць на асветлене месца. – Васіль паказаў куды.
– А я мігам! – І затупаў па ганку.

На гэты раз чакаць пад дзвярыма не давялося. Яны хутка расчыніліся, і яркае свято, музыка, пахі прыгарэлай ежы разам з Куліком вызірнулі ў калідорчык.

– Во! – Змітракоў твар скрыўся ў шчырым здзіўленні. – Лёгкі на ўспамін! А я ўжо грэшнай справай падумаў, ці не здарылася з табой нешта.

– Ты мне жвір у вочы не сып! – непрыветліва буркнуў Сурмач, заходзячы ў кватэру ўслед за прыяцелем. – Што, запой чарговы? – Ён зірнуў з пярэдняй у кухню: у пройме дзвярэй віднеўся край нейчае спіны. – Хто там у цябе?

– Дык Валодзька ж, Валодзька Злыбеда! – як аб нечым даўно вядомым і абгавораным, мовіў Зміцер. – Мы ж з ім цябе чакаць прытаміліся. Паўгадзіны цярпелі, а потым, даруй ужо, пачалі самастойна з піўком упраўляща.

– Ды што ты вярзеш! – абурыўся Васіль, здышаючы з сябе куртку. – Я ж табе паўгадзіны таму дамоў тэлефанаваў. А да гэтага яшчэ хвілін пятнаццаць тырчаў пад дзвярамі.

– Не, Васёк, – яўна хацеў ухліцца ад непрыемнай размовы Кулік, – нешта ты не тое гамоніш. Як толькі ты пазваніў, я адразу ж у краму па піва пабег: дай думаю, парадую старога таварыша. А тамака якраз з Валодзькам сустрэліся. Думаў, утрох усё ж весялей пасядзім... Ці не так? Да таго ж і з Валодзькам даўно не бачыліся...

– Слухай, – Сурмач узяў шчуплага Змітрака загрудкі і пранікліва зазірнуў у вочы, – ты насамрэч крэцін альбо прыкідваешься?

Змітрок неяк унуграна напружыўся і лісліва ўсміхнуўся.

– Мы ж скоранька, Васёк, адным махам півам затарыліся – і бягом дамоў... Не ведаю, як з табой размінуліся.

“Зусім мазгі адпіў! Кончаны чалавек!” – заключыў Сурмач. І тут жа знікла злосць на прыяцеля. Услых сказаў:

– Ну ладна, размінуліся дык размінуліся – бывае. Не пра тое гаворка.

– Дык хадзем цяпнем па шклянаццы! – ажывіўся Змітрок. – Даўнютка мы з табой не сядзелі.

– Ну, па адной цяпнем, – згадзіўся Васіль. – А перш давай справы вырашым. Штаны – раз! Партманэ ў іх павінна быць – два! І пажраць нешта – трыв: я з абеду есці хачу.

– Няма праблем! – Зміцер сігануў у свой пакой і хуценъка вынес адтуль абы-як складзеная штаны. – Кащалёк у кішэні, – паясніў ён.

Сурмач, не разглядаючы, сунуў штаны ў дыпламат і крыху сарамліва прамовіў:

– А порткі твойго бацькі другім разам прынясус. Зараз здымаш пагана... Я тут з дзяўчынай – на двары мяне чакае, а штаны мае значна святлейшыя, чым твойго бацькі... дый заляпаныя. Адразу прыкметна будзе...

– Ат, тае бяды! – узмахнуў рукамі Кулік. – Продак мой іх ужо спісаў, мусіць! А што за мадам?

– Ну, ёсць там адна... Не важна, – сцямніў Сурмач.

Хлопцы прайшли ў кухню. У невялічкім наскрэзі пракуранным памяшканні за нягеглым столікам сядзеў Змітракоў хаўруsnік Валодзька Злыбела. Гэта быў дзяцюк гадоў пад трыццаць, але ўжо з грузнай, аплыўшай фігурай, азызлым буракаватым тварам прывычнага алкаголіка. Яго маленькія, амаль нябачныя пад складкамі тлушчу вочкі-шчылінкі свяціліся надзвычай добразычлівым агнём, твар расцягваўся ў дурнаватую прыветлівую ўхмылку.

– Уладзя... Васіль, – прадставіў Кулік аднаго аднаму незнаёмых.

Паціскаючы Сурмачу руку, трывухаты Валодзька проста зязў няштурчай радасцю, але не выраніў ані слова. Уся ягоная постаць уяўляла з сябе такую лагоду, такое прымірэнне з сусветам і любасць да сабрагаў, што Васілю неадольна захацелася з ім цяпнудзі па шклянцы.

– Налівай! – скамандаваў ён Змітраку і прысеў да стала насупраць Валодзькі. – Толькі хутчэй.

На абрuse кучамі валяліся луска, хвасты і галовы ўжо з'едзенай таранкі, на дзвюх талерках яшчэ заставалася тоўста нарэзанае сала і вараная каўбаса, скібы чорнага хлеба.

Пакуль Кулік адкаркоўваў бутэлькі “Траецкага” піва, Васіль накінуўся на каўбасу і ўмомант знішчыў яе дазвання. Еў для

хуткасці без хлеба. Валодзька Злыбеда глядзеў на яго з замілаваннем і моўчкі.

– Ну, будзьма разам! – вымавіў няхітры тост Зміцер, і ўсе троє нетаропка і з веданнем справы, сінхронна асушылі свае шклянкі.

– Шкада, хлопчыкі, што не магу болей. – Сурмач устаў з-за стала і цырымонна кіунуў галавой Валодзьку. – Ісці трэба!

– Нене! Хаця б яшчэ па адной, – актыўна запратэставаў Кулік і адразу ж прыняўся напаўняць Васілёву шклянку.

Тоўсты Уладзя ўмольна глядзеў на Сурмача. У вачах яго чыталася: “Выпі, братка, напрамілы Бог, выпі”.

– Угаварылі. – Хлопец скапіў са стала, залпам выжлукціў халоднае піва. – Пара! – крактануў ён і пайшоў з кухні.

Зміцер памкнуўся яго праводзіць.

– Слухай, Васіль, – з нязвыклай няёмкасцю ў голасе загаварыў ён у вітальні, – тут такая справа... Гм... Мы неяк з хлопцамі ў мяне выпівалі... Ну... вядомая рэч, яшчэ захацелася... А грошай, як заўжды, нямашака... І я... словам, іншага выйсця не было, як з твайго партманэ на пляшку пазычыць.

Сурмач моўчкі апранаўся, стаяў спінай да Куліка і не выяўляў ніякіх пачуццяў.

– Але праз парачку дзён, – спяшаўся супакоіць яго таварыш, – калі разбагацеў, я ўсе грошыкі табе назад паклаў – капейка ў капейку... Усё шыта-крыта.

– Ну дык у чым праблема? – сказаў падабрэлы ад піва і ежы Васіль, калі адмыкаў дзвёры. – Хіба мы не свае людзі?

– Ясны перац! – Твар Змітрака расцёкся ва ўхмылку.

– А, вось яшчэ што, Міць, – раптам успомніў Сурмач. – У абутковай скрыні тваёй, – ён паказаў вачамі на скрыню ў “прылазніку”, – бутэлька партвойну ляжыць. Карыстайся!

– ?! – вылупіўся на яго Зміцер.

– Калі да цябе ішоў – затарыўся, – коратка патлумачыў Сурмач, пакідаючи калідорчык. – Піце, мне зараз не да таго.

– Век не забуду! – удзячна крыкнуў Кулік і заскрыгацеў жалезным вечкам скрыні.

Васіль зачыніў дзвёры, націснуў кнопкі ліфта.

Унізе, пад бетоннай тэрасай, затухалі рухі адыходзячага дня. Яшчэ там-сям тупалі прахожыя, шаргацелі шынамі, гулі і пераміргваліся аўтамабілі. І толькі вокны дамоў – велічэзных камяніц мікрараёна – распачыналі ў гэтую гадзіну сваё паўнакроўнае жыщё. У які яшчэ час гэтак шчыльна ўспыхваюць вечаровыя вокны? Калі яшчэ пятці-, дзесяці- і дванаццаціпавярхоўкі так моцна нагадваюць рознавялікія караблі, што спыніліся ў нейкай агромністай партовай бухце? Запаленая пад дамамі ліхтарні стваралі ўражанне адбіткаў у сцішаных марскіх хвалях карабельных ілюмінатаў – акон нерухомых гмахай.

– Ну як табе гэты сок? – спытаўся Васіль у Таццяны.

– Нішгаваты... халодны толькі, – адказала дзяўчына, цэдзячы нешта праз пластмасавую трубачку з невялікага кардоннага пакета.

Яны сядзелі на адкрытай тэрасе велізарнага кінатэатра – на адной з лавак, якія прыступкамі спускаліся да краю шырокага балкона. Адсюль раскрываўся раскошны краявід. Сурмач любіў гэтае месца, любіў назіраць з яго свой горад... Яшчэ чатыры гады таму, калі не існавала ні кінатэатра, ні нават яго падмурка, ён часцяком забрыдаў на гэты пагорак – адзін і з кампаніямі. На адзіноце тут хораша думалася, фантазіравалася. Пад пагоркам, на тры бакі свету, расцякаўся шырачэзны прыродны разлог – шчыльна і з густам забудаваны. Пад пагоркам была кальцавая магістральная развязка, і тры шырокія вуліцы веерам разыходзіліся ад яе, уліваліся ў гарадскія масівы. Узгорысты рэльеф разлогу – з тэндэнцыяй павышэння ўдалячынъ – даваў магчымасць сягаць зроку глыбока ў горад. Смешнымі і лялечнымі падаваліся адсюль найвышэйшыя збудаванні – тэле- і радыёвышкі, вежы чыгуначнага вакзала, заводскія коміны. Гэтыя своеасаблівия вехі горада, на самай справе раздзеленая паміж сабой кіламетрамі і кіламетрамі, з такога гледзішча дзівосна набліжаліся адно да аднаго, і здавалася, можна працягнуць руку і памяняць іх, нібы шахматныя фігуркі, месцамі.

Мабыць, таму, што ў тыповым спальным раёне Змітра Куліка не было больш ніводнага адметнага месца, менавіта да кінатэатра і прыйшлі Васіль з Таццянай. На апошні сеанс яны спазніліся хвілін на пятнащаць. У гандлёвым шапіку Сурмач купіў пару плітак шакаладу, мяшечак арахісу і чатыры маленькія пакецікі сооку. Затым па адкрытых сходах яны забраліся на тэрасу і ўладкаваліся на адной з лавак. Дожджык зусім аціх, але за дзень сядзенні набрынілі вільгацю. Каб бязбольна і суха тут пасядзець, Васілю давялося ахвяраваць два апошнія, яшчэ не да канца прачытаныя, нумары літаратурнай газеты.

– Ведаеш, – прамовіў ён, цягнучы праз “саломінку” кіслы напітак, – заўсёды, калі я гляджу адсюль долу, калі бачу гэтых чароды ліхтароў, гэтую пустку ўнізе і гэтых аграмадзіны дамоў наперадзе, яны мне ўяўляюцца ў іншым выглядзе...

– У якім? – Таня сцепанула плячамі ад холаду.

– Ну не так, як яны ёсць... Як бы гэта сказаць... Ну, да прыкладу, снежнай зімою я мысленна здымаю з іх белае покрыва і апранаю ў зеляніну, мару: як бы было хораша сонечным ліпенскім поўднем паваліцца ў мурог вунь пад тым клёнам. – Васіль паказаў рукой кудысьці ў чэрава ночы. – А шчодрай вясною, недзе ў траўні, сярод зеляніны і квецені мне трывняцца гэтых ж месцы, ахутаныя халодным лістападаўскім туманам... Туман не развейваецца ажно да вечара, і ходзяць скрэзъ яго людзі...

– Дзіўныя ў цябе жаданні... – сказала дзяўчына. – Я ненавіджу восень, увесень людзі нядобрыя, увесень найбольш адчуваеш сваю адзіноту...

– І дарма. У асенні час абвастраюцца ўсе пачуцці... Мабыць, менавіта ад таго, што няможна схавацца за зеляніну, цяпло ці белую прыгажосць зімы, непрагляднай восенню мы як ніколі бліжэй да Бога.

– Чаму?

– А хто ж нас яшчэ сагрэе? – задуменна не то адказаў, не то спытаўся Сурмач. – Не, я восень люблю. Хаця, папраўдзе, у гэтую пару найбольш і пакутую ад сваёй унутранай недасканаласці... Але інакш бы я не спазнаваў сябе, не

імкнуўся б палепшыцца. Летам, зімой і тым больш увесну мой час прамінае бестурботна і весела. Я не задумваюся аб сэнсе жыцця, а значыць – не жыву, а існую. Восень для мяне – пара справаздач...

– А ці не слайна гэта – не заўважаць часу? – Таццяна прыкметна пастуквала зубамі ад золі.

Сурмач абняў і прытуліў яе да сябе. Гэтае набліжэнне адбылося неяк натуральна і беззаганна – ён гарнуў яе да сябе амаль як сястру.

– Не заўважаць час недараўальна чалавеку, – гаварыў Васіль, перажоўваючы шакалад, – бо ён – ці не самае каштойнае, што ў нас ёсць. Калі я чакаў нейкую радасную жыццёвую падзею, то неаднойчы прыспешваў хаду часу, я нават хацеў заснуць і прачнуцца ўжо за пару хвілін да гэтай падзеі... Мне здавалася, што час невыносны, што ён наўмысна валаводзіць і здзекуецца з мяне. Так было, напрыклад, апошнія месяцы ў войску – у чаканні звалынення, у чаканні дома і волі.

Васіль падпалиў цыгарэту, выпусціў першы, найболей густы, струмень дыму з рота і доўжыў:

– І наадварот, самае яскравае, адметнае і прыемнае, што адбывалася ў маім жыцці, праносілася нястрымна, недараўальна шпарка. Я зайды бедаваў з гэтае прычыны, я зноў кляў час як свайго нядобразычліўца і ворага... И толькі потым, праз некалькі гадоў, калі адбывалася ў маім жыцці нешта радаснае – не радаснае, але важнае і лёсавызначальнае, я выразна пачынаў разумець, што гэтае важнае і ёсць прадуктам тых перажыванняў, тых падзеяў... Падзей, якія маглі адбывацца толькі ў тым – марудным або, наўсперач, хуткаплынным – часе. Адбывацца па чыёйсыці волі і перажывацца мной менавіта так, а не іначай.

– Усё гэта дзіўна, – прашагтала Таццяна, прыщіскаючыся шчакай да Васілёвага пляча. – Чалавек, па сутнасці, сляпая бездапаможная істота. И хаця ў яго ёсць не толькі сваё мінулае, але і мінулае папярэдніх пакаленняў, аднак будучыні няма. Мы ж не ведаем дакладна і бліжэйшых сваіх дзесяці секунд...

– Чаму? – усміхнуўся Васіль. – Я, напрыклад, ведаю дакладна, што праз пяць секунд цябе пацалую і не атрымаю поўху.

Сказаўшы гэта, ён рэзка зграб дзяўчыну ў абдоймы і злавіў ротам яе мяккія вусны. Таццяна замерла, не супраціўлялася, але і не адказала гарачым пацалункам.

– Даруй. – Васіль адліп ад яе і панурыў голаў. – Хаця гэта я па шчырасці... Ты сапраўды прыгожая дзяўчына.

– Не гавары глупствы. – Таццяна паправіла збітъя валасы.

Колькі секунд яны праседзелі бязмоўна. Цішыню парушалі толькі аўтамабілі, што бразгаталі і шорхалі на кальцавым скрыжаванні ўнізе.

– Вось дзівата, – нарэшце падаў голас Сурмач. – Здаецца, я зараз здзейсніў тое, што з'яўляецца самым натуральным у нашым жыцці: пацалаваў дзяўчыну, якая мне падабаецца. А між тым адчуваю сябе, нібы злыдзень.

– Гэта чаму?

– Ага. І я задаю сабе такое ж пытанне: чаму? З якое бяды мне бянтэжыцца? Але нутро не падманеш... У душы ж я ведаю, што зрабіў нешта не зусім прыстойнае. І тут я не апраўдаю сябе ніякім адгаворкамі...

– Адгаворкамі? – здзівілася Таццяна.

– Так. Бо здаровы сэнс мне падказвае, што, калі хлопцу падабаецца дзяўчына, а ён, мабыць, падабаецца ёй, то...

Таццяна канфузліва хіхікнула.

– То... Ну, толькі збіла мяне! – Васіль з дакорам зірнуў на прыяцельку. – То значыць, абняць і прыгалубіць яе – абсолютна лагічная і нічым не заганная справа. Каб я сілай гэта рабіў, гвалтам – іншая рэч. А так... Я ж не прычыняю табе боль, не адбіраю нейкія там каштоўнасці і, тым не менш, ведаю, што паступаю кепска, быццам цераз нешта пераступаю...

– А я ведаю, адкуль такія адчуванні, – сказала дзяўчына. – Пры фізічным збліжэнні людзі пераходзяць на іншую ступені узаемаадносін. Ну, напрыклад, мы з табою добрыя сябры – гэта адно. Паміж намі ўзніклі пачуцці – гэта другое. І ўжо зусім іншае – абдымкі і пацалункі.

– І чаму ж абдымкі-пацалункі – зусім іншае?

– А вось іншае... іншае – і ўсё! – сумелася Таццяна.

– Ат, жанчыны, жанчыны... Заўжды ж вам бракуе логікі, – уздыхнуў Васіль. – Ладна, я даскажу за цябе. Цялесныя ўзаемаадносіны, хоцькі-няхоцькі, а пасягаюць на свабоду абоіх людзей. Той, хто рашыўся на сексуальныя дамаганні, – таксама несвабодны, бо ён рызыкуе супрэць непрыхільнасць, моцны адпор, абразы... Мужчына тут мае шанц усумніца ў сваіх варгасцях, а гэта ўрон самалюбству.

Таццяне, мажліва, была не даспадобы такая тэма. Але ж Сурмач у жаданнях пафіласофстваваць і бліснуць красамоўствам не ведаў упыну. Яму і ў галаву не прыходзіла, што гаманіць з дзяўчынай пра міжпалавыя дачыненні, па меншай меры, недарэчна.

– І самае паганае тое, – працягваў паэт-самавучка, – што кожны чалавек усё жыццё толькі і думае пра аб'ект сваіх сексуальных дамаганняў, кожны толькі пра гэта і марыць. Марыць пакутліва і напружана. І аб'ект гэты – прынц на залатым кані ці прынцэса ў незямных строях – як правіла, уяўны.

– Глупства ўсё гэта. – Каб не так цёмна, можна было б пабачыць, як запунсавела Таццяніна ablічча.

– А ты паслушай. – Васіль узяў яе за руку. – Мала того, я сцвярджаю, што прыкладна з дванаццацігадовага ўзросту ўсе памкненні чалавека накіраваны на адно – знайсці палавога партнёра. Астатнія: вучэнне, хараство прыроды, дастойныя мары тыпу “хачу стаць касманайтам” – другараднае. І гэта нармальна.

– Не нармальна!

– А калі я табе аб'яўлю, што я есці ніколі не хачу? Вось не ем, і не хочацца. Паверыш? Правільна! Палічыш мяне за вар'ята. А чаму ж тады я павінен даваць веры бабылю ці векавусе, што жывуць адзінока і кажуць, быццам бы ў іх усё цудоўна, што ім аніхто і не патрэбны? Калі так, то яны – святыя. А сапраўдных святых людзей – адзінкі. Яны такая ж рэдкасць, як у паэзіі Пушкін і Блок.

– Ну, Вась, як можна пароўнёўваць каханне, паэзію і яду?!

– Я хачу толькі сказаць, што без кахання, як і без ежы, і хварэюць, і блажэюць, і канаюць таксама. Не задумвалася ты, што адсугнасць кахання, любові – смерць для ўсяго жывога? Бо Сусветны закон прости – паяднаць жаночую і мужчынскую сутнасці. Тут нічога заганнага і быць не можа. Як няма заганнага, калі галодны знясілены чалавек вар'яцее ад паху ежы, зацята рве яе на кавалкі і каўтае, не перажоўваючы. А каб ён не прыпадабняўся жывёліне – не трэба яго даводзіць да крайняй ступені голаду, а перыядычна карміць. І тады ён не будзе хціва драць спажыву і запіхваць яе ў рот рукамі, а паважна сядзе за стол, возьме відэлец, сурвэтачку і з добрым гуморам паспытае і тое і гэта.

– А пры чым тут гэта? – Васіль больш пацяшаў Таццяну, чым пераконваў.

– Тое ж і з каханнем! – нервова, апасаючыся, што яго так і не зразумеюць, працягваў гаманіць Сурмач. – Каб не зрываў дзядзька з цёткі адзенні на люднай вуліцы, не валок яе ў хмызняк і не рабіў усё гэта насуперак грамадзянскай маралі, дайце яму сям'ю, дзяцей, сямейнае шчасце. І тады яго прыродны юр сыдзе на гожую справу, запачаткуе і выгадуе нашчадкаў. Усе бядоты ў нашым жыщці ад неспатоленых жадункаў – як плоці, так і духу.

– А мо ад таго, што мы не ўмеем тымі жаданнямі кіраваць?

– Яно канешне, калі вакол спрэс галодныя людзі, а чалавек раскладзе сярод іх далікатэсы ды са смакам, з прыщмокваннямі жэрці пачне, то ім непрыемна будзе, ім таксама есці зарупіць... – настойліва выкладаў сваю пазіцыю Сурмач. – Гэтак жа ніякавата будзе людзям, калі нейкая парачка на іх вачах мілаваща пачне. Што б палюбоўнікі ні выгваралі ў сваім ложку – успрымаецца абывацелямі абсолютна нармальна. Але хай паспрабуюць закаханыя вынесці на людзі самую малую і бяскрыўдную долю сваіх начных забавак! Адразу ж – скандал, лямант, выкрыкі: “Юрліўцы, распуснікі, блудлівыя жывёлы!”

– Правільна, каму прыемна на гэта глядзець. – Таццяна са скрытай насцярогай пазірала на Сурмача.

– А вось у тым і закавыка, што прыемна! Якраз большасці людзей і прыемна глядзець на гэта. Пачакай! Ды дай жа

сказаць, Таня! – занепакоіўся Васіль, убачыўшы, што дзяўчына зноў збіраецца запярэчыць. – Абывацелю і прыемна і ўсцешна назіраць прылюдную распусту, ды вось бяда – няёмка яму, што ўсе вакол бачаць, з якой прагнасцю ён гэта робіць. І толькі каб не быць западозраным ва ўласнай блудлівасці, ён і крычыць: “Людцы, што ж гэта робіцца сярод белага дня! Зусім, шэльмы, сумленне згубілі!” А сам употайкі думае: “А неблагая ж у дзяўчынкі ногі! Ух бы я тут разгарнуўся!” Вось што жахліва!

Пасля гэтых Сурмачавых разважанняў Таццяна зусім збянтэжылася і не ведала, што гаварыць. Затое яе прыяцель не пазычалі слоў.

– Такія крывадушныя стэрэатыпы мяне больш за ўсё і даймаюць! – цягнуў ён свой маналог. – І яшчэ… Бальшыня пажылых кабет толькі і жыве плёткамі: хто з кім ажаніўся, хто з кім разышоўся, хто з кім так жыве, у каго ад каго дзіцё нарадзілася. Як збяруцца на лавачцы ля пад’езда – то і давай языкамі мянташыць, давай шнарыць па чужых пасцелях. А спытай любую з іх – хто такі Багдановіч ці Сымон Будны, тут – не, тут яны не адкажуць, тут канец іхняму досведу. У іх кругагляд – адно ад грудзей да клубоў даходзіць. Вось для іх найцікавейшыя месцы! А што там нейкі Максім-кніжнік вершы пісаў, то гэта яго проблемы.

Васіль усхадзіўся не на жарт і нібы ваяваў з якімсьці нябачным ворагам.

– А яшчэ пра грошы абывацелі любяць! Гэта іх другая, пасля пасцельных варункаў, тэматыка. Тутака яны знаўцы! Ого-го якія спецыялісты. “Вунь той новым аўто абзавёўся, гэты кватэру сынку трохпакаёвую купіў, а гэты дачку сваю з маладым мужам-бэйбусам у вясельны круіз у Гішпанію выправіў. Значыць, ёсць у людзей грошы. Вялікія! А калі вялікія, то несумленна нажыткы”, – шушукаюцца незмаўкальна бабулькі на лавачках. І год, і два, і пяць пляткараць. І няма на іх зводу!

– А хіба ты ў жыщі не пляткарыў ніколі? – хітравата прыжмурылася Таццяна.

– І я пляткарыў. Так, – згадзіўся Васіль. – І ненавіджу сябе за гэта. А як жа, скажы мне, Таня, было гэтай заразы не

набрацца? Як не захварэць на абывацельства, пляткарства і бездухоўнасць, калі з дзяцінства вакол толькі абывацельствуюць, пляткараць і бездухоўнічаюць? Як жа мне быць чалавекам, калі я адмалку навучаны быць не беларусам, а савецкім грамадзянінам – касмапалітам, у якога “адрас не дом і не вуліца”, а нейкі абстрактны Саюз-бацюхна? У нас Савецкі Саюз і кампартыя Бога падмянялі, родную зямлю, дом, мову, бярэзіну пад акном. Мы ж прашчыя, непапраўныя людзі, вырадкі! – Сурмач няўзнак перайшоў на крык.

– Тс! – спрабавала суняць прамоўцу Таццяна. – Вунь нехта сюды паднімаецца... Напэўна, сеанс скончыўся.

– Скончыўся, – пацвердзіў Васіль, калі крыху падаўся наперад і зірнуў на пляцоўку ўнізе. – Дык паслухай... на чым гэта я спыніўся... – І тут жа пусціўся ў новыя разважанні...

Сурмач яшчэ доўга сушыў прыяцельцы мазгі гэтым каstryчніцкім вечарам. Замест таго каб мілавацца і гаварыць пяшчотныя слова. Дамоў ён прыбыў у абрэз – на апошнім аўтобусе, а першай гадзіне ночы.

23

Ранак надарыўся дзівосны. Такія рэдка бываюць на Беларусі ў другой палове каstryчніка. Яшчэ гадзін у сем пра надвор’е няможна было сказаць нічога пэўнага – горад патанаў у тумане і змроку. Але зараз, а палове дзесятаяй, сонца такі пачало прабівацца да зямлі. Яно ўвачавідкі надавала наваколлю цёплыя тоны: будынкі жаўцелі ад нізкіх промняў і нібы высоўваліся з густой вільготнай смугі на пярэдні план; на вуліцы, тратуары і агароджы клаліся мяккія цені. Пад сонцам весела бліскалі жалезныя каўпакі ліхтароў, зіхотка пераміргваліся шыбіны вокнаў. Але кожны дураслівы прамень, кожны яго адбітак ад блішчастых прадметаў губляўся і спаквала пагасаў у тумановай павалоцы. Ад таго горад не пярэсціў фарбамі, не раздражняў, а, наадварот, супакойваў чалавечы пагляд, улагоджваў нервовую сістэму.

Васіль Сурмач толькі што выйшаў з харчовай крамы і запыніўся каля ганка, уражаны харастром наваколля. У яго

руках былі дзве авоські, набітая разнастайним і важкім пажыткам. Скрозь капронавую сетку праглядаліся трохлітровы слоік з зялёнымі марынаванымі памідорамі, меншыя слоікі з гуркамі і ці то з салянкай, ці то з салатамі айчыннай вытворчасці, бляшанкі кансерваў, ладны батон варанай каўбасы, колькі кругоў каўбас вэндканых, пару пластмасавых бутэлек мінеральнай вады ёмістасцю на паўтара літра і сякіятакія пакункі з няпэўным змесцівам.

І хая крама знаходзілася паблізу адной з прахадных завода, дзе працеваў малады інжынер Сурмач, сустрэць яго тут з авоськай на самым пачатку працоўнага дня, па меншай меры, дзіўнавата.

Сённяшні дзень стаўся не проста будным днём для маладога чалавека, не шараговым рабочым днём для ўстановы, дзе ён працеваў, а самым што ні ёсьць святочным. СКБ, якое размяшчалася ў асобнай сяміпавярховай будынкіне, адзначала свой круглы юбілей – 30 гадоў з дня заснавання. За гэтае трыццацігоддзе багата вады ўцяклі, а яшчэ больш слайных спраў нарабілася супрацоўнікамі СКБ. У свой час праекты гэтай установы грымелі па ўсім Савецкім Саюзе, кірауніцтва ўдастойвалася найвышэйшых урадавых узнагарод, а радавыя супрацоўнікі – немалых, па тым часе, грошовых прэмій... Аднак усё гэта было ў мінульым. Пасля ж развалу дзяржавы-монстра попыт на праекты СКБ, як і на прадукцыю галаўнога завода, спярша рэзка зменшыўся, а затым і наогул наблізіўся да нулявое адзнакі. СКБ стала стратным і ператварылася ў абузу для завода, на чый зямлі яно стаяла і чый хлеб мелася есці. Па калідорах СКБ ужо даўно лёгала ліхая пагудка не то аб ягоным закрыцці, не то аб наданні яму нейкага іншага статусу. Але праходзі і год, і два, а гэтыя лёсавызначальныя змены не адбываліся, і СКБ працягвала паразітаваць на целе завода, працуочы “ў стол”, як пісьменнік-дысідэнт. Супрацоўнікам затрымлівалі зарплату, затым наогул не выплачвалі яе па два месяцы, адпраўлялі ў працяглыя водпускі без грошовага ўтрымання альбо на ўтрыманні самым жабрацкім, дазвалялі браць водпускі за свой кошт тэрмінам да года і зарабляць грошы, як каму ўздумаецца, і хто на што здатны. Некаторыя

вядучыя інжынеры СКБ знаходзілі сябе ў гандлі бананамі з вулічных латкоў, некаторыя адкрывалі сваё прызванне ў спекуляцыі валютай, некаторыя – і гэта шчасліўчыкі! – пераходзілі ў прыватныя фірмы па спецыяльнасці. Такім чынам, за апошнія два гады рады супрацоўнікаў СКБ значна парадзелі і пагоршыліся ў сэнсе сваіх прафесійных варгасцяў. Тут засталіся альбо зусім ужо недарэкі, альбо тыя, хто, наадварот, умеў лавіць рыбу ў мутнай вадзе і спрытна ішоў угору па службовай лесвіцы пры ўсеагульным раздрай; альбо людзі без цара ў галаве, памылкі прыроды, як саматужны пает Васіль Сурмач і самадзейны артыст Мяркулаў.

І тым не менш, нягледзячы на відавочны заняпад і бесперспектыўнасць гэтай канструктарскай установы, нягледзячы на ўнутрыкалеткыўныя браджэнні і звады, свой трышацігадовы юбілей яна мелася святкаваць з найшырэйшым размахам. Куркулістае кіраўніцтва гэтым разам аднекуль знайшло гроши не толькі на паказуху – урачыстую афіцыйную частку і канцэрт запрошаных прафесійных артыстаў, – але і на ўнутрысектарскія застолі не паскупілася.

Маючае адбыцца мерапрыемства было несумненна цікавым ва ўсіх адносінах. Але найадметнае, што больш за ўсё дзівіла Васіля, – гэта ўсё-ткі яго размах. Бо апошнім часам яўна намецілася тэндэнцыя на змяншэнне маштабаў падобных пагулянак. Прычынай таму, вядома, было катастрофічнае пагаршэнне дабрабыту супрацоўнікаў СКБ. Тры гады назад, калі зялёны інжынер Сурмач пераступіў парог гэтай тэхнічнай установы, яго ўразіла частата і шырыня святкаванняў як народзінаў асобных саслужыўцаў, так і агульначалавечых дат (Новы год, Восьмае сакавіка і іншых). Аднак паступова, месяц за месяцам, па меры таго як агульны развал эканомікі біў па кішэнях супрацоўнікаў СКБ, сталі меншаць не толькі маштабы застолляў, але і пагарщацца душэўныя якасці іх пагэнцыйных удзельнікаў. Людзі спакваля суровелі, гублялі былу бестурботнасць і ветлівасць, становіліся раздражняльнымі і скнарлівыми. Цяптер шмат хто наравіў “замаўчаць” свой дзень нараджэння, прыбаўку ў сямействе ці (што надаралася крайне рэдка) расшырэнне жылплошчы. Гэта немінуча спараджала

нядобрый настроі і пагалоскі ўнутры калектыву. Некаторыя жанчыны, напрыклад, толькі тым і займаліся, што раўніва адсочвалі па сектарскім журнале даты дзён нараджэння ў саслужыўцаў і з усіх кутоў шальмавалі злосным перашэптам тых, хто не праставіўся. Для такога “грэшніка” наступныя пасля ўгоенага свята дні былі проста мукай. Ён хадзіў напружаны, з ненатуральна ганарлівым выразам твару і мусіў удаваць, што аглух і аслеп. Ён стараўся не мець шчыльных зносінаў з калегамі, а калі даводзілася па работе з імі кантактаваць – не глядзеў ім у очы. Некаторыя нервовыя асобы – збольшага затурканыя сямейным побытам і непазбыўнай бяднотаю кабеты – наогул за дзень да даты свайго нараджэння бралі адгулы ці здабывалі ліпавыя медышынскія даведкі. Лягчэй тут было людзям з прасцейшай псіхічнай арганізацыяй – асабам, так бы мовіць, без сумлення і сораму. Яны маглі сёння жлукіць гарэлку на саракагоддзі якога-небудзь Іванова, а праз тыдзень, у дзень сваіх народзінаў, захоплена гуляць з ім жа ў настольны тэніс пад час абедзеннага перапынку ці ажыўлена абмяркоўваць у курыльні апошні футбольны матч. Не чырванеючы.

Дык вось, сённяшні дзень меўся паламаць гэтую заганную традыцыю і згуртаваць усіх пакрыўджаных, паміръць усіх нядобразычліўцаў. Паколькі восемдзесят працэнтаў выдаткаў на застолле нечакана ўзяло на сябе кіраўніцтва СКБ, то ніхто з супрацоўнікаў не назваўся хворым, занятым і непітушчым. Зранку ў Сурмачавым сектары па спецыяльнасці не працавалі. У чаканні ўрачыстай часткі, якая рыхтавалася ў заводскім клубе, дзяўчата і кабеты перамывалі посуд, камандавалі мужыкамі пры перастаноўцы сталоў, радзіліся: дзе, хто і як сядзе. Некаторыя дзядзькі і хлопцы, праўда, філоніі – карыстаючыся часовай адсутнасцю Маскаленкі, біліся ў камптарныя гульні. Сеў быў гэтак жа размяцца і Васіль, але не прайграў і дзесяці хвілін, як на яго гурмою наляцелі кабеты, усунулі ў руکі казённыя грошы і спіс неабходных прадуктаў і выштурхнулі за дзвёры. Па харчы выправіўся не адзін толькі Сурмач. Яшчэ некалькі чалавек іхняга сектара, і кожны з адмысловым спісам, шнырылі па бліжэйшых харчовых крамах.

Васіль дзякаваў Богу, што яго не кінулі здабываць гарэлку і віны, – хлопец не любіў таўчыся сярод валацу гаўля смуродных гарэлачных прылаўкаў. У той час яшчэ існавалі перабоі з завозам спіртнога: хаця заганная сістэма талонаў ужо сышла ў нябыт, “гаручае” дастаўлялася нерэгулярна і не заўсёды ў патрэбным асартыменце і колькасці. Дый самі вінныя аддзелы ў асноўным яшчэ захоўвалі турэмны, па перабудоўчым трафарэце, выгляд – нейкае там маленечкае аckenца на слізкім брудным ганку ў тарцы дома.

Тут можа ўзнікнуць справядлівае пытанне: а навошта ж было адкладаць усё на апошні момант, ці не лягчэй набыць размаітую святочную пажыву загадзя – каб пазбегнуць непатрэбных нераванняў і мітусні? Адкажам: грошы на юбілей былі выдадзены ў абрэз – сёння а дзеяцтвай гадзіне раніцы; сваімі ж сродкамі ніхто з саслужыўцаў рызыкаваць не схацеў. Дарэчы, Васіля моцна цікавіла – ці хопіць на гэты раз пітва? Апошнім часам яго заўжды ў рэшце рэшт не ставала. У складчыну няможна было накупіць гарэлкі ўдосталь, і мужыкі заўсёды імкнуліся выімкіць тое, што ёсць, як мага імклівей (жанчынам зазвычай куплялася пару бутэлек сталовага віна). Прыйдым кожны маладзён (і дзядзька) пільна сачыў, каб яго не абнеслі, прыкмячаў, ці не пайней наліваюць суседу. Карацей, то было досыць непрыгожае відовішча. Выпіўшы ўсё даастатку за якія паўгадзіны, мужыкі нудзіліся, гаворка не вязалася. Яны хмурыліся, выходзілі перакурыць, радзіліся, а затым пачыналі заўсёдны наступ на Пятра Яфімавіча Маскаленку – уломлівалі яго расшчадрыцца на тэхнічны спірт, пэўныя запасы якога заўсёды стаялі ў начальніцкім сейфе. Шэф, як правіла, супраціўляўся колькі хвілін для прыліку, затым ішоў у свой “акварыум”, звінёў ключамі, скрыпей дзверцамі і нарэшце выносіў да прагнага люду паўлітровую пляшку з непрыгабнай строгай этыкеткаю. Пляшку ўскрывалі, спірт пералівалі ў пластмасавую бутэлку з-пад мінералкі літровай ёмістасці і разводзілі водой у прапорцыях пяцьдзесят на пяцьдзесят. Затым застолле ішло значна жывей, весялей і змястоўней.

...Пастаяўшы ў роздуме пару хвілін, Васіль рушыў чамусыці не ў бок прахадной, а перасек вуліцу і пачаў павольна

спускацца па брукаваным завулку да набярэжнай. Там, у лагу, што за трохпавярховымі даваеннымі дамамі, раскінуўся шыкоўны гарадскі сквер. Яго звліста праразала рака, закутая ў бетон. У гэтым месцы яна была незвычайна шырокая, спакойная і велічная. На супрацьлеглым беразе праз ружаватую сырную павалоку высвечваліся рудыя будынкі мудрагелістай архітэктуры. Паверхня вады ледзь праглядвалася пад коўдраю туману, які, баючыся гарэznага сонца, шчыльна тулюўся да сцюдзёнай вады, збіраўся ў пасматыя згусткі і марудна сплываў пад берагі, дзе яшчэ панаваў начны ценъ. У сярэдзіне рэчышча туман амаль развеяўся, і асобныя плямкі вады ўжо мігатліва адгукаліся жыццядайнаму свяцілу.

Сурмач не паглыбіўся ў сквер, а сеў на адну з пустых лавак на забетанаванай пляцоўцы, ад якой долу спускаліся дзве круглыя лесвіцы. Пад пляцоўкай бліскалі ранішній шэрранню блакітныя яліны, уздоўж ракі выстраілася ліпавая алея. Згалелыя ліпы цягнулі свае крывыя руکі-галіны да сонца, і яно краналася іхніх кончыкаў.

Сурмач завітаў сюды невыпадкова. Ён хацеў перачакаць пачатак афіцыйнай часткі мерапрыемства, а затым заявіцца наўпрост у сектар з пакупкамі. Ён ведаў, што пара-тройка жанчын застанецца там для падрыхтоўкі святочнага стала, і вельмі дарэчы будзе ім памагчы. Васіль яшчэ са школьніх гадоў, мякка кажучы, недалюбліваў усялякія афіцыйныя зборышчы. Ад іх заўжды тхнула камунізмам, яны ціснулі на псіхіку і выбівалі з жыццёвае каляіны на цэлы дзень. Сядзець там было невыносна, бо падавалася, што бюст дзядуля Леніна пранікліва свідрue цябе вачыма са стала презідyума, бачыць і асуджае не толькі тваю нястрогую асанку, але і няуважлівасць, і ўнутраную незадаволенасць, і вальнадумства. Пасля школьніх і піянерлагерных лінеек, піянерскіх і камсамольскіх сходаў, нават не будучы праписочаным, Васіль пачувваўся прыніжаным, абражаным, непаўнавартым. Па іх заканчэнні колькі дзён праследавала адчуванне, што жывеш, дыхаеш і мысліш ты як бы не сам, не самастойна, а з указкі і ласкі нейкага ўсёмагутнага і ўсюдыснага дзядзькі, які адзін толькі і

ведае, як табе трэба жыць, дыхаць і мысліць. Гэты барадаты прыжмураны дзядзька па-сатанінску прысвойваў сабе функцыі Господа Бога, ён нават і паўставаў у свядомасці зацюканых савецкіх грамадзян як нейкая псеўдаевангельская тройца – Марксізм, Ленін, Кампартыя.

...У гэты ранішні час па скверы з большага сноўдалі выгульшчыкі сабак. Сурмач любіў гэты кантынгент і па-свойму зайдросці ў яму. То былі, як правіла, альбо людзі вольных прафесій, альбо пенсіянеры, альбо студэнты другой змены навучання. Ім не трэба ўранні, ледзь расплюшчыўшы вочы, валачыся на кухню і без апетыту пхаць у сябе сняданак, ім не трэба похапкам апранацца і наўзгалоп бегчы да грамадскага транспарту, штурмаваць яго і вісець затым усю дарогу, заціснутымі паміж сварліва-бурклівых сабратагаў па долі-нядолі. Яны ўстаюць не раней як у восем гадзін з добрым гуморам, выпіваюць шклянку кефіру, няспешна апранаюцца... Пры гэтым іх, магчыма, наведваюць высокія і светлыя думкі, а ў пярэдній ужо заходзіцца радасным піскам верны сябар Палкан ці Альма. Яны паважна ідуць дварамі, выкурваюць найсмачнейшую першую цыгарэту, яны плануюць, як змястоўней правесці свой дзень, яны ўсміхаюцца прыемнасцям, што маюць адбыцца сёння... Яны зазвычай філосафы – гэтыя выгульшчыкі сабак. А як жа іначай, калі кожнага дня ты назіраеш узыход і заход свяціла, назіраеш у цішы, ававязкова наводдаль гарадскіх магістраляў, мітусні і галасу, – недзе на сабачай пустцы, у парку, у скверы, у лесе. А калі сонца захінуга хмарамі, калі ранак амаль не адрозніваецца ад пахмурнага дня і вечара – не бяды. І хмары лепшыя за непрыметную фізіяномію начальніка Маскаленкі, які штораніцы віжуе твой прыход спадылба і тут жа пазначае хвіліны твойго спазнення...

Дзіўна, але апошнім часам Сурмач нярэдка лавіў сябе на тым, што зайдросці чужким лёсам. Правільней будзе сказаць, – перажывае немагчымасць улезі ў чужую шкуру, журъщца, што ніколі ў жыцці не ўспрыме белы свет з іншага пункту гледжання, іншай душой, хадой, дотыкам. Ён хацеў бы быць, напрыклад, дзядком, які зараз малайцевата кідае дручок

свайму сабаку-аўчарцы; ён хацеў бы быць дзяўчынай, што тырчыць ужо некалькі хвілін ля газетнага кіёска і, пэўна, кагосці чакае... Ён хацеў бы пабыць мастаком, адчуць пах фарбаў майстэрні і задавальненне ад цвёрдасці сваёй рукі, ад увасаблення задуманага. Ён бы хацеў (не смейцеся) пабыць і касманаўтам, і аўтагоншчыкам і штаністам... Усё адчуць, пакратанаць, запомніць. Але не надоўга. Але каб па першым жаданні вярнуцца ў сваю гаротную, бесталковую, напэўна – слабаталенавітую, але такую абжытую і ўтульную шкуру.

24

У памяшканні было душнавата, шчыльналюдна і шумна. За акном звечарэла. Даўно-даўно скончылася ўрачыстае пасяджэнне, канцэрт, ужо былі з'едзены ўсе найсмачнейшыя стравы і выпіта спіртное. Зараз на стале пад галагенавымі лямпамі зіхацеў самавар, стаялі талеркі і блюды з недаедзенымі тартамі, пірагамі, бісквітамі. Ні піцу, ні есці ўжо не толькі не хацелася, а і не маглося. Бо па бағацці сталоў, па шырыні і зухаватасці гэты юбілей адназначна перасягаў усе памятныя застоллі, што калі-небудзь тут ладзіліся. Пітва накупілі столькі, што супрацоўнікам СКБ праз пару гадзін ад пачатку балівання ўжо было нудна выпіваць у вузкім коле найбліжэйшых саслужыўцаў. Людзі хапалі бутэлькі і ўрываліся з імі ў іншыя сектары ці аддзелы да сваіх знаёмцаў, альбо проста заяўляліся пажывіцца на халяву, пасядзець, пабалакаць, сябе паказаць. Пецька Мяркулаў са сваёй гітарай быў проста нарасхват, і Васіль дзіву даваўся, як прыяцель умудрыўся застацца амаль цвярозым.

На ўсіх паверхах віравалі найжывейшая гамана, жарты, смяшкі і спевы, у калідорах можна было пабачыць купкі дзядзькоў і кабет, дзяўчат і хлопцаў, якія курылі, пераговорваліся, ладзілі дурнаватыя заляцанні, заліваліся калектыўным рогатам.

Менавіта на адным з паверхаў СКБ, у адным з незлічоных яго калідорчыкаў і згледзеў Васіль Сурмач карціну, якая

непрыемна яго ўразіла і міжволына аказала ўплыў на далейшыя паводзіны.

Вяртаючыся з адведак свайго прыяцеля, які працаўаў у іншым аддзеле, Васіль натрапіў захмеленым паглядам на дзве постаці, што якраз вынырнулі з калідорнага рукава і крочылі ў пяці метрах наперадзе. Постаці былі разнаполыя. Прыйчым жаночая весела разгойдвалася шырокім сцёнамі і на хаду хілілася да мужчынскай, а тая, жэстыкулюючы левай рукой, правай адвольна лапала спіну, талію і іншыя вартасці жаночай. Абедзве постаці, апрача цокату-грукату абцасаў пры хадзе, вылучалі гучныя п'янаватыя слова і адрывісты смех. Зрэшты, усё гэта мала б турбавала падпіты розум Васіля Сурмача, каб не адна, а правільней, дзве акалічнасці: жаночая постаць бяспрэчна належала Зосі Шальговіч, а мужчынская – цыбатая – Яшку Шызову з суседняга сектара.

Зрабіўшы такое адкрыццё, Васіль сцішыў ступу, дачакаўся, пакуль памянёная парака збочыць на лесвічную клетку, і, нягледзячы на алкагольнае ачмурэнне, усур'ёз задумаўся... Пасля памятнай сваркі з Зоськай Сурмач начыста выкінуў палюбоўніцу з галавы, на вочы яна яму неяк не траплялася, і ў свядомасці сама сабой запанавала аксіёма, што ўсякія адносіны з Шальговіч закончыліся самі сабой і бязбольна. Баба з калёс – каню свята. Тым больш што перажыванняў апошнім часам Васілю не бракавала. Але ж зараз хлопец з прыкрасцю адзначыў, што бачыць Зоську ў такім радасным і бестурботным стане ды яшчэ побач з такой нікчэмнасцю і пустамелем, зачтых курыльшчыкам і лайдаком Яшкам Шызовым яму не вельмі прыемна. “Во ж знайшла сабе кабяліну! Ні фігуры, ні твару, ні розуму – адны толькі ногі даўжэзныя!” – сердаваў Сурмач. Ён стаяў у апусцелым калідоры і тупа шукаў нечага ў кішэнях штаноў. Васіль даўно і ўстойліва раздражняў гэтые Шызоў: як ні сунься ў курыльню – ён ужо тамака; і заўсёды ў атачэнні такіх жа пераросткаў-аболтусяў – казкі бае, пляткарышы, рагоча пасля кожнай сальнасці. Сурмач нават апошнія пару тыдняў спускаўся паліць у далёкую курыльню вопытнага цэха – так узnenавідзеў Яшкава пустаслоўе. И тут – на табе! “Удружыла, старая сябровачка!” – Васіль азірнуўся і

джвагнуў нагой па сцяне, на пабелцы ўтварылася крывая чорная паласа ад гумавай падэшвы. А асабліва злавала тое, што Шальговіч, мабыць, не вельмі і бедавала ад іхняга разрыву і, ужо тым болей, не задумвалася аб яго сапраўднай прычыне.

І вось зараз, седзячы ў хаўрусе саслужыўцаў, Васіль адчуваў, як узрастает ягонае, справакаванае Зосаяй, раздражненне, павялічваецца незадаволенасць сабою. Справа даносілася балбатанне кабет пра шмаццё і побытавыя варункі, злева маладыя хлопцы спрачаліся наконт курсу даляру. Але Сурмач намагаўся прыслухацца да гаворкі паміж сваім шэфам – Пятром Яфімавічам Маскаленкам – і бывалым інжынерам, пажытым Грышам Шпаком. Яна здавалася спахмурнеламу Васілю найболей змястоўнай.

– Адно балячка, а другое – гарачка! – бушаваў Шпак, адбіваючы сваёй узмакрэлай лысінай галагенавыя промні. – Як пры Саюзе пагана жылося, гэтак і пры незалежнасці, каб ёй запуставала! Раней хоць усе аднолькава зараблялі – зайдросціць не было каму. А цяперака народзік на дзве часткі падзелены – адны свалота, а другія галота.

– А не скажы! – абвяргаў Грышкавы довады дабрадушны ад сытага хмелю Маскаленка. – За Саюзам праста былі паны – наменклатуршчыкі, а шэрага скацінка – усе астатнія. А цяпер: тыя, хто быў гэтай шэрай галотай, яшчэ больш згалелі; паны ж панамі і засталіся, толькі называюцца ўжо не камуністамі, а дэмакратамі, лібераламі.

– Не, Пятро Яфімавіч, – Шпак сербануў з кубка рэшткі халоднай гарбаты, – пры ўсёй павазе да вас, я тутака запярэчу. Вось сусед мой, Яўхімка, толькі крыху за мяне маладзеішы. Пры камуністах дуб-дубам быў, з-за сваёй бяздарнасці ўсё жыццё пракарпей радавым бухгалтарам. Выпіваў, вечна хадзіў мяты і зацухмолены. А выbuchнула перабудова – і пайшоў гэты целяпень угору. Спярша ў фірму нейкую ўладкаваўся, затым там жа галоўным бухгалтарам стаў, а пасля гайдараўскага абвалу і наогул сваю справу адкрыў. Цяпер раскашуе – на “мерсе” раз'яджае, ды не сам, а вадзіцель яго возіць. А вы гаворыце... – Грышка дастаў з кішэні пакамечаны напаўпусты пачак “Паміру”, задумліва пакруціў яго ў руках і паклаў на стол

каля свайго кубка. – І ён, колішні няздара Яўхімка, цяперака людзей з суседніх кватэр перасяляе, каб харомы сабе займець шмат пакаёвыя.

– Гэта як? – здзівіўся Маскаленка.

– А хіба вы не ведаецце? – хітра зірнуў на яго Шпак. – Купляюць побач некалькі кватэр, пррабіваюць муры; пераходы, лесвіцы між паверхамі наладжваюць. Вось вам і палац гатовы! Хе-хе! Абы грошыкі вадзліся.

– Ды як жа ён столькі кватэр набывае побач? – шчыра не разумеў Маскаленка.

– А вельмі проста! – горача тлумачыў Грышка. – Дамаўляюцца з суседзямі і қупляюць ім кватэры большай плошчы ў іншых раёнах горада, а іхня жылплошчы да сябе далучаюць.

– І суседзі згаджаюцца?

– А чаму не? Вось, прыкладам, дачка ў вас на выданні, і жанішок маецца, ды бяда – жыць ім няма дзе. І тут нейкі багацей прапаноўвае вашу двухпакаёўку памяняць ажно на трохпакаёўку ў іншым раёне, абы вы яму сваю нягегую кватэрку (з кепскай сантэхнікай, са збуцвелымі перакрыццямі) саступлі. Не згодзіцесь?

– Ну... тут падумаць трэба, – разважаў Пятро Яфімавіч, быццам яму і напраўду такі абмен прапаноўвалі. – А ты згадзіўся?

– Не-а! – выпаліў Шпак і сашчапіў худыя нервовыя кісці. – Адзіная мая дачка жыве добра, ды не тут, а ў Маскве – з сям'ёй. Самі ж ведаецце. А нам з жонкаю гэтая пераезды некалькіх гадоў жыцця каштаваць могуць. Мы да сваёй кватэркі душой прыкіпелі. Дый – цэнтр горада, рака, парк, стадыён, тэатры. А домік стаіць у глыбіні квартала, сярод ліп і таполяў, – з асалодай апісваў сваё жытло Шпак, – ані паліунага смуроду, ані вулічнага тлуму нямашака. Дзе яшчэ знайдзеш такое месцейка?

– Праўду кажаш, – згадзіўся Маскаленка. – Не тое што ў мяне: спальны раён ды вокны на магістраль. А паверх, між іншым, трэці. Гэх, быў бы ў мяне такі сусед бізнесовец!

– А зрэшты, паганы гэтая бізнесоўцы народ, – змяніў напрамак гутаркі Грышка. – Я вось адмовіўся пераязджаць, а цяпер думаю: калі разборкі якія пачнуцца са стралянінай (у іх, багатыроў, гэта завядзёнка), то чаго добрага і мне перападзе. Верыце, Яфімавіч. – Ён перайшоў на шэпіт, і Васіль ледзь улавіў наступнае: – Вечарам баюся смецце выносіць, а калі ўжо даводзіцца, то апранаюся, як апошні вахлак, – абы за Яўхімку не прынялі. А ён, халера, цяпер такі важны стаў. Калі здароўкаецца, руکі не падае – рукі ў яго ў кішэнях. Толькі пыхкае цыгарэткай і, не вымаючы яе з рога, мовіць нешта тыпу: “Ну як яно, балесны, жыщё?” “Жыщё – не біщё”, – адказваю я пахмурна. А больш у нас агульных тэм і няма.

– Ат, камуністаў на іх не стае! – уздыхнуў Маскаленка.

Пасля гэтых слоў Сурмач насцярожыўся і пачаў прыслухоўвацца яшчэ ўважлівей.

– Ды ну іх у задніцу, – махнуў Грышка рукой. – Колькі яны ўжо, камуністы-ленінцы, напракудзілі ды напаскудзілі! Вы іх лепей не памінайце дарма.

Адзначым, што і Грышка і Пятро Яфімавіч у свой час мелі партыйныя білеты.

– Не скажы... – Маскаленка задумліва пабразгаў лыжачкай аб край пустога кубка. – Ідэалогія – гэта, канешне, лухта, але ж парадак – быў, але піць-есці – было. Але прайдзісветы, накшталт Яўхіма твайго, тады наверх не пралазілі.

– А мо ён не прайдзісвет, а таленавіцейшы чалавек, – запярэчыў бывалы інжынер свайму шэфу, – толькі яму сістэма тая бязбожная раскрыцца не дазваляла?

– Ат, ведаю я такія таленты! Марадзёры яны! Грэюць руکі на папялішчы вялікай дзяржавы, вялікага народа!

– Гэта якога “вялікага народа”? – нечакана для сябе ўлез у спрэчку Сурмач.

Ён адчуваў, што можа зараз напартачыць, аднак не мог нічога з сабой парабіць: сядзець і моўчкі ненавідзець Шальговіч з Шызовым было яшчэ невыноснай.

– Гм.. – застопарыўся азадачаны Маскаленка. – Ну як жа... савецкага... расійскага... беларускага...

– Што ж гэта ў вас за народ такі трохаблічны, не раўнуючы цмок-Гарыныч – з трыма мазгамі і адным страўнікам? – дзёрзка падлавіў начальніка Васіль.

Маскаленка адразу не знайшоўся, што адказаць. На дапамогу яму прыйшоў Грышка.

– А яно, хлопча, так і ёсць! – гаварыў ён, ухмыліста пазіраючы на Сурмача. – Толькі не трох-, а шматаблічны мы народ. Колькі нацый у Саюзе было, столькі ж у нас і ablіччаў. Гэтак нас партыя вывучыла, хай яна, праклятая, згоркне!

– Ну, цяпер кожны герой на партыю несці! – зноў уключыўся ў спрэчку Пятро Яфімавіч. – А пагаманіў бы ты так гадоў дзесяць таму, то хуценька б у каталажцы апынуўся. Смяльчак!

У гэтую секунду Васіль пачуў прыглушаны голас з боку купкі гаваркіх жанчын: “Ты б першы і нафіскаліў! Заўжды ў прафсаюзах ды партактывах аціраўся, ведаем!” Голас належала Марыі Лухвіч. Сурмач асцярожна зірнуў на Маскаленку: той альбо не пачуў гэтае заўвагі ў свой адрес, альбо не падаваў віду.

– Так што, шаноўныя, не будзем гарачку пароць, – доўжыў выкладаць свае аргументы шэф. – Мабыць, праз колькі гадоў так дапякуць вас дэмакраты, што па Савецкім Саюзе завыеце.

– А я ўжо выю! – змрочна пажартаваў Грыша. – У мяне месячная зарплата – як у Нямеччыне чысцільшчык урнаў за пайдня зарабляе.

– Вось бачыш! – ажыўвіўся Яфімавіч. – А за камуністамі курс рубля вышэй за даляр трymаўся! Так што, браткі, анікуды нам без Расіі не прасунуцца!

– Гэта чаму ж? – угаропіўся на яго Сурмач.

– А ўсё таму, Вась, што хутка не будзе чаго жэрці! Усё з тae ж банальны прычыны. Выгворчыя сувязі нашыя ўміг разваліліся, а новыя стварыць – гэта дзесяцігоддзі і дзесяцігоддзі. Дый далёка хадзіць не трэба – вазьмі наш завод, наша СКБ. Гаруем жа,вой як гаруем!

– Ды што вы ўсё на свеце праз страўнік мераеце! – з агрэсіўнымі ноткамі ў голасе запярэчыў Васіль. – Можна ж пасадзіць чалавека ў турму, не ганяць на працу і карміць як на зарэз. Ці шчаслівы ён будзе? Тоё самае і з Беларуссю: пры

камуністах нябедна жылі, але не людзьмі былі, а кастратамі – без мовы сваёй, культуры, гонару.

– Культуру на хлеб не намажаш! – падкаупнай Васіль Шпак.
– Што мне з тае культуры?

– Ну ў валяйся тады ў гразі! – ускіпей Васіль. – Чакай, пакуль маскоўскі цар паднясе табе чарговую кадзь плюснага варыва! Толькі тады май на ўвазе, што калісьці надакучыць яму, цару, выдзяляць табе нават і гэты свіны харч! І прыйдзеца табе сваім атрафіраваным целам і мозгам за скарынку хлеба змагацца!

– І пазмагаюся! – запальчыва выкрыкнуў Грыша.

– Годзе вам сабачыцца, хлопцы! – прымірэнча крануўся начальнік Шпаковага пляча. – Праўду кажа Васіль, лепш усё ж быць незалежным ды, як пустазелле, жывучым (хоць і галодным), чымся – тоўстым еўнухам, які без панская ласкі і дня не здатны пражыць. Гэта так. Але незалежнасць – тонкая штука...

Маскаленка на міг задумайся, намагаючыся нешта сформуляваць. Васіль скарыстаўся гэтай замінкай:

– Эх, Пятро Яфімавіч, уся штука ў тым, што незалежнасці ніякай няма, не было і не будзе! Скажу больш: паняще “незалежнасць” у корані супярэчыць асноўнаму закону Сусвету.

– Ну, папёр мудрагеліш! – буркнуў пакрыўджаны Сурмачам Грышка.

– Бо Сусвет якраз і трymаецца, – не зважаў на яго Васіль, – на залежнасці ўсяго ад усяго, на ўзаемапрыцягальнасці. Інакш бы ён разваліўся. Нават камень, які ляжыць у цясніне, не можа быць упэўнены, што да яго не пралезе чалавек, не падніме наверх і не раструшыць у парашок з дапамогай сваіх хітрых прыладаў. А вы кажаце пра незалежнасць нас, што жывуць на ўсіх магчымых вятрах, сярод процьмы хваробатворных мікробаў, сярод нядобрачычліўцаў, ашуканцаў, ворагаў.

– Яно канешне, незалежнасць – катэгорыя адносная. Каму, як не нам, тэхнарам, гэта ведаць... – зафіласофстваў быў Маскаленка, але Васіль беспардонна яго перабіў.

– Я мяркую, што слова “незалежнасць” з'яўляецца проста зручным словам для чарговай злачыннай групоўкі, што хоча

захапіць уладу, а потым (ужо без усякай незалежнасці) нас душыць і душыць. “Незалежнасць” – гэта падстава для выкрыкаў раз’юшнаму натоўпу, якому ўсё роўна – ці гарланіць “Дынама чэмпіён!”, ці “Далоў гарэлачныя талоны!”, ці “Жыве Беларусь!” Гэта проста чарговая адтуліна для выхаду адмоўнай энергіі замардаваных жыщцём абывацеляў. Але каб той абывацель, замест таго каб раўці “Даеш незалежнасць！”, пачаў бы хоць час ад часу зазіраць у кнігі, перастаў бы курыць і хлябтаць піва, а бегаў бы ўранні трушком... каб ён сам хадзіў у тэатры, музеі і дзяцей сваіх туды браў. Тады б, мусіўшы, само сабою спаўзло з яго камуністычнае ачмурэнне. Тады б адкрыў ён, нябога, што цэрквы ў яго краіне будуюцца не так, як у Расеі-матухне, што іначай пішуцца іконы, што растуць іншыя дрэвы і кветкі, што мова яго гэтак жа адрозніваецца ад расейскай, як і польская і сербская мовы. Тады б, мабыць, заўважыў, бедачына, як пачварна гучаць пазначаныя на картах назвы беларускіх рэк, азёр, вёсак.

– Чаму? – недаўменна зірнуў на Васіля Маскаленка.

– А таму, што карты ў нас скрэзъ савецкія, і назвы падпісаны на іх па-руску. Хіба гэта не здзек: “Перемога”, “Поплавы”, “Осередок”? Морду біць за такое трэба!

– Во дае! – хмыкнуў Шпак.

– Тады як на роднай мове, – працягваў разгарацаны Васіль, – і язык не трэба ламаць, і глузды выварочваць: што ж гэта за “Пе-ре-мо-га” такая? Бо адразу ж усплываюць беларускія карані слоў, і ясна, да прыкладу, што “Паплавы” – не ад слова “паплаваць”, а найперш – ад “поплаў”, “паплавец”.

– Хе! Ды тут самае дзіўнае не гэта, – зноў падаў голас крыху супакоены Грыша, – а тое, што затурканыя ленінцамі вясковыя бабкі гэтак і будуць ўсё жыщцё вымаўляць, івалтуючы свае галасавыя звязкі: “Перемога”. І хоць ты трэсні! Бо так іхні панкарміцель – старшыня калгаса – вымаўляе. І смех і грэх!

– Гэх, хітрамудра гэта ўсё – не нашым рогам сёрбаць, – уздыхнуў Пятро Яфімавіч. – Хадзем лепей, хлогцы, курнём.

Спрачальнікі падняліся і рушылі да выхаду. Па дарозе да іх далучылася яшчэ пара-тройка жадаючых перакурыць.

Натапыраны ад золкасці, стаяў Сурмач наводдалъ галоўнай прахадной, бесталкова тупаў на месцы. Раз-пораз усхліпвалі дзвёры, выпускаючы пары, тройкі і асобныя людскія постаці. Яны тут жа ўцягвалі галовы ў плечы, паднімалі каўняры і, унікаючы сіверу, апускалі твары долу. Таропка разыходзіліся ў розных напрамках.

На души ў Сурмача было ні сумна, ні весела. Задзірысты хмель пакрысе ападаў ад восенійской халадэчы, і сусвет няўхільна вяртаў свае банальна-шэрыя фарбы. Васіль заўсёды ненавідзеў заканчэнне святаў, баяўся сіндрому ацверажэння, бо бачыў тады сябе нібы зводдалеку і знаходзіў пошлым і да брыдкасці прымітыўным чалавекам. Асoba яго быццам бы падвойвалася, і тады нейкі разважлівы і цынічны Васіль пагардліва ацэніваў узрушенага, парывістага, па-п'янаму шчырага Васіля.

І зараз, на парозе мімавольнага самабічавання, хлопец мяўся на месцы, паліў цыгарэту за цыгарэтай і мысленна шукаў, чым запойніць гэты сыры каstryчніцкі вечар. Нешта ўпартая штурхала яго ў бок інтэрната: заявіцца да Шальговіч, прычапіцца да Шызова (які, безумоўна, там будзе), учыніць скандал і на кулаках паказаць гэтamu даўганогаму, хто чаго варты. Гэтае жаданне было надзвычай моцным, і чорту б ведама магчымае развіццё падзеі, каб на чацвёртай цыгарэце не згледзеў Сурмач у парадзелым натоўпе прахожых знаёму жоўтую куртку – Марыя Лухвіч спяшалася завярнуць за рог і нырнуць у найбліжэйшую вулачку.

Шпурнуўшы недапалак вобзем, Васіль рашуча пашыбаваў за Машай.

Бывае, надараюцца ў нашым жыцці падобныя выпадкі: ідзеш ты па доўгім змрочным калідоры, паабапал – безліч аднастайных дзвярэй; ты стукаў у іх незлічоную колькасць разоў і заўсёды – безвынікова; ты гэтак нагаміўся і зняверыўся адшукаць незамкнутыя дзвёры, што ўжо даўно ідзеш панурыўшы голаў, і абрыйдлі табе гэтыя бляклыя дошкі, гэтыя аблезлыя сцены бясконцага калідора; і раптам, шарахнуўшы

нагой не з надзеі, а са злосці па найбліжэйшых дзвярах, ты з лёгкасцю адчыняеш іх, уваходзіш у светлу ўтульную залу, дзе знаходзіш аддуху душы і целу ды падазраеш затым, што нямала такіх залаў ты ў сваім жыщцы абмінуў.

У адну з жыщядайных залаў і патрапіў Васіль, увязаўшыся на падпітку за Марыяй Лухвіч, сталай сваёй саслужыўкай. Усё адбылося надзвычай праста і бесперашкодна. Лухвіч жыла ў трох кроках ад завода, у глыбіні старога цяністага квартала, у адной з цагляных чатырохпавярховак з высокімі столямі і комінамі на выпуклых дахах. Сурмач і раней няўзнак прыкмячаў, як яе ладненъкая ўвішная фігуру скрываеца ў адной з блізкіх падваротняў.

Ва ўзаемапрыязнай размове яны хутка прамінулі даволі звлісты шлях да Машынага пад'езда. Калі абыходзілі і пераскаквалі лужыны, жанчына абапіралася на Сурмачаву руку. Перад пад'ездам загаманіліся. Васіль сам дзівіўся свайму красамоўству. Зрэшты, так бывае зайдёды, калі ў партнёра ёсць жаданне слухаць. Гаварыў Васіль пустое – штосьці накшталт кепскага асвятлення гарадскіх вуліц, альбо холаду зімой і гарачыні летам. Праз хвілін дваццаць пайшлі наверх...

Ужо гадзіны праз тры, лежачы на шырокім сямейным ложку, сіліўся прыгадаць Васіль, што паслужыла нагодай для такога позняга візіту. І не мог. Але ж факт быў, так бы мовіць, навідавоку. У цудадзейным свягле зялёнага бра, пад квяцістым падкоўранікам, вырысоўваліся адметныя згібы жаночага цела, а на руцэ ў яго, Сурмача, даверліва ляжала бялявая галоўка, мілавідны твар ласкава быў звернуты да яго, сакавітыя вусны шанталі нейкія пяшчотныя слова. Побач з ім ляжаў чалавек, які яшчэ гадзін пяць таму быў калі не бясконца далёкі, але такі ж недасяжны, незразумелы, як сотні тысячаў жыхароў іхняга горада. Так, Сурмачу і раней падабалася Маша. Але ён вылучаў яе не болей, як і любую харошаньку маладую супрацоўніцу іхняй шматлюднай установы. Толькі ў іхнім сектары былі яшчэ дзве-тры маладзіцы, якія хвалявалі яго праста як здаровага мужчыну. Прыйчым хвалявалі найхутчэй патэнцыйна, бо пасля завязкі з Шальговіч Васіль і ў думках не дапускаў новага службовага рамана. Што тычыцца Лухвіч –

пагатоў. Яна ж была маці-адзіночка, развядзёнка, а Васіль знаходзіўся ў такім узросце, калі шукаюць сапраўдных нявест і, прабачце, стараюцца адарваць сабе куш як найсаладзейшы.

Скажам больш, каб Сурмач і паставіў за мэту дамагчыся Машы, ён бы, хутчэй за ўсё, напартачыў і пайшоў шылам кашы паёўшы. Відаць, каб аказацца вось так папросту на гэтым ложку ноччу ў пустой трохпакаёвай кватэры, патрэбны нейкі чарадзейскі збег абставінаў. І што тут першапачатковае: раёнівая нянявісць да кінугтай ім жа Зоські, злосць на пустабрэха Шызова, беспрасветная туга Лухвіч па мужчыне, альбо тое, што яе сын Косцік начуе сёння ў бабы з дзедам?

У перапынках выплескаў страсцей маладых целаў, пакурваючы і выпускаючы цыгарэтны дымок у высокую столь, займаўся Васіль своеасаблівай філасофіяй. У гэту ноч ён зрабіў для сябе шэраг важных высноў. Бо кахранне, звычайная патрэба здаровай плоці, таксама з'яўляецца для нас адным са спосабаў познання бывацца.

Чаму, задаваўся пытаннем Сурмач, так лёгка сыходзяцца людзі? Чаму паверыла яна мне? Паклала вока даўно? За гады службы ўпэўнілася ў маёй чалавечай добропрыстойнасці? Лухта! Я маўчун, скрытны чалавек. За памяркоўным інжынерам можа скрывацца распуснік, маньяк, сіфілітык. Можа, цела маё ў язвах і выродлівых плямах? А што, калі я падонак, жулік, які хоча адцяпаць кватэру, альфонс? Што, калі я садыст, будучы сямейны дэспат? Хіба відаць гэта за маёй прыстойнай службовай вопраткай, акуратна паголеным тварам? Хто б мог падумаць, што гэтыя поўныя плечы і аксамітныя валасы будуць маімі, што гэтыя гладкія сцёгны будуць ахопліваць маё цела, ды так умела, нібы мы разам не адзін год. А гэтыя губы, што так апантана цалуюць мае валасатыя грудзі – грудзі чужога чалавека! – ці не брыдка ім, такім мяккім ружовым губам? А калі – не, то чаму?

– Ты не засынай, чуеш? – Маша села наўсколенцы, нахіліла да яго твар. – Я схаджу ў ванную.

Яна кашэчым рухам саслізнула з ложка і нячутна патэпала да дзвярэй. Абсалютна голая. Яе гожае шчадралюбнае цела блішчэла кропелькамі поту ў хітрым зеленаватым святле.

Неўзабаве недзе меладычна зацурчала вада. А Васіль зноў аддаўся роздумам.

Можна б, канешне, паразважаць пра высокія матэрыйі, успомніць чалавечую адзіноту, байку пра нябесныя шлюбы, наканаванасць лёсу і гэтак далей. Аднак пра тое ўжо шмат напісана кніжак, пастаўлена спектакляў і знята фільмаў. Увесь жа жыццёвы Сурмачаў досвед анік не хацеў прыматы гэтыя пастулаты. Зазнаныя ім за дваццаць пяць гадоў быціныя законы якраз пераконвалі ў адваротным.

Так, Сурмач адзінокі і, мабыць, нават няшчасны ў сваёй адзіноце чалавек. Але, каб развеяць тугу, хіба абавязкова лезці ў першую ж прыдатную пасцель ды валтузіцца там у звярыным шале? І калі сапраўды толькі ад адзіноты пакутуе Васіль, чаму ён не ляжыць у ложку з жылістым каравым мужыком, а з пяшчотнай мяккацелай жанчынай? Чаму ж і жанчыну ён выбраў не абы-якую – не гарбатую, не прышчавую, не насатую, – а якраз звышпародзістую самку? І хто сказаў, што адзінота развейваецца выключна цялеснай блізкасцю? А каб дапамагаў ён роднай маці – напраўду самаму блізкаму і адданаму чалавеку – з гаспадаркай упраўляцца па вечарах? А каб не фыркаў на бацьку, а пагаварыў бы сардэчна – адзін-адзінюткі раз за апошнія гады? Можа, і адзіноты б – як не бывала? Ды не! Забавак шукае ён, усялякіх слодычаў – чаго крывадушніцаць. Цела жаночага прагне ўся зглададая істота яго. Бо яно, гэтае вабнае цела, і ёсць самым значным у нашым жыцці. За яго мы, мужыкі, адмалку і змагаемся. Можна, вядома ж, сказаць, што гэта пошла, што гэта не па-чалавечы, не па-хрысціянску гэта. Але ж любы найтупейшы матэрыйяліст рассміяеца табе ў твар і абзве ёлупам. І заўсёды будзе мець рацыю. Бо цела жаночае – само жыццё, і каб не вабіла яно да сябе неадольна, то і жыцця б не існавала. Не было б і філасофіі гэтай. Не запачатковаліся б тыя разумнікі-усяды. А на паверхні зямлі – вада, пясок ды голыя камяні...

Мы апранаем на сябе сучасныя адзенні, заканчваем інстыгуты, рушым наперад навуку, удаём прамудрыя міны ды разважаем пра агульначалавечыя каштоўнасці, пра сэнс існавання спрачаемся. Ханжы мы! А сэнс гэтых прасцейшых ад-

простага: з дапамогай разнамасных станкоў ды рыштункаў здабыць сабе харч, увечары нажэрціся ад пуза, разысціся парамі па спальнях, скінуць з сябе адзенні і нарэшце зноў ператварыцца ў пячорных людзей – набыць, так бы мовіць, сапраўдныя свае ablічы.

Усё, што робіцца ўдзень, робіцца з нагугай, з хігрыкамі ды нянявісцю. Бо гэта – праца, гэта здабыванне свайго куска. А хто ж працеваць любіць! І не працевалі б, каб можна было *так* пад'есці. А насалода ўся – вечарам за багатым сталом, ды ў пасцелях. Спакон веку за гэта білася 0,99 чалавецтва. І толькі асобныя кволыя недарэкі нешта там прапаведавалі, вучылі, пісалі кніжкі, перасцерагалі ад блуду, гвалту. А іх дубцамі пляжылі за гэта, каб не ўносілі смуту. Забівалі гэтых дзівакоў насмерць ды зноўку кідаліся выдзіраць сабе спажыву: ежу саладзейшую, дзяўчыну бялейшую. Добра яшчэ што Усявышні аваўязаў чалавека хоць харч сабе ўласнаруч здабываць. А іначай бы адзін блуд і застаўся, дваццаць чатыры сутачныя гадзіны ім бы запойніліся.

Усе нашы цялесныя адпраўленні, думаецца, і дадзены для таго, каб памяталі мы, недарэкі, нізасць сваю і жывёльнасць. Памяталі кожны дзень – на унітаз сядоючы, кім мы ёсць. Каб не забываліся. Асаблівата ўся, хто разумны вельмі.

Гэтыя развагі пранесліся ў Васілёвай галаве хвілін за пяць, акурат па��уль Маша не вярнулася з ваннай.

– Ну як ты тут, мой харошы? – Яна шуснула пад коўдру і цесна прыгулілася да яго. Ейнае цела было вільготным і халаднаватым. Сурмачу стала непрыемна. Унікаючы жаночых ласак, ён пацягнуўся па цыгарэту, запаліў і лёг да Машы спінай. Попел страсаў у шклянку, што стаяла на тумбачцы. Спаць зусім не хацелася. Карцела гаварыць, але думкі, што віравалі ў яго галаве, і якія нам удалося падслухаць, ніяк не стасаваліся са спальнай, прасцінамі ды голай красуніяй Лухвіч.

– Ведаеш, Маша... – Васіль адкінуўся на спіну.

– У, – млява азвалася жанчына.

Хлопец адчую пашыплелую руку на сваім жывице. Ён далікатна ссунуў яе на нейтральную тэрыторыю.

– Ведаеш, – прамовіў ён, – я хачу з табой падзяліцца адным з маіх дзіцячых успамінаў.

– Раскажы, я люблю пра дзяцінства. – Маша не пераставала гарнуцца да Васіля. Зараз яна дыхала яму ў самую шию.

– І я яго вельмі люблю, – працягваў Васіль. – Я цяпер не надта шаную святы, але святы ў маймаленстве мне ўяўляюцца проста чароўнымі. Гэта цэлыя сусветы ў памяці. І адметна, што, магчыма, тады гэтых святы мне не здаваліся такімі ўжо чудоўнымі. Я думаю, што зараз я ўспрымаю іх ярчэй і радасней.

– І са сваім домыслам... – уставіла Маша.

– І з доляй домыслу, і наогул па-новаму... Як бы табе сказаць... Я бачу тыя падзеі ўжо прапушчанымі скрэз прызму майго ўспрымання. Гэтакую ўяўную прызму, грані якой адшліфоўваліся гадамі. Бо я цепер разумнейшы, чымся ў дзяцінстве, і фантазія мая значна багацейшай стала... – Сурмач трохі задумаўся. – У дзяцінстве ж, пэўна, многа і сумнага, і балючага ў мяне было. Дакладна было. Аднак тое балючае мяне зараз не раніць. Затое радаснае – узмацняеца і яўляеца мне нават выразнейшым і больш аб'ёмным, чым раней.

– А я за сабой не заўважала гэткага, – сказала Маша, – мабыць, не было калі заўважаць. З васемнаццаці гадоў, як у інстытут паступіла, нібы нейкі вір мяне завярцеў: вучоба, курсы там розныя, жаніхі, замужжжа, Косцік нарадзіўся, з мужам звада за звадай, развод, бацькі хворыя... За гэтым усё дзіцячае і затуманілася.

– Дык затуманілася і ў мяне, Маша. – Васіль разглядаў на столі размытыя цені ад таршэра. – Але ж тое-сёе з гэтага туману высоўваецца. А я яго да сябе цягну... Дык вось, пра што спачатку расказаць хацеў. У дзяцінстве мяне бацькі почасту сплаўлялі на Новы год і зімовыя канікулы да цёткі Ядвігі, бацькавай сястры. Бо я з Яўгенам, старэйшым брацельнікам, не мірыўся, і пакідаць нас удвух без нагляду небяспечна было. А цётка тады не працавала – муж яе ў райвыканкаме салідную зарплату атрымоўваў. Дзяцей у іх тады не было, і яна мяне да сябе брала ахвотна. Любіла яна мяне, дый цяпер любіць. А

кватэра іхняя ў новым доме, шыкоўная трохпакаёўка, калідор прасторны – я ў ім у футбол гуляў. На секцыях кніг – неверагодная колькасць... А ёлку для мяне заўсёды высачэзную ставілі – пад самую столю. Цацкі на ёй – і цяпер такіх не спшукаеш – нямецкія. Гэх... Ды што там казаць... Карацей, хораша мне там было. На самы Новы год да іх гості зазвычай прыходзілі, з дзецьмі. Весяліліся мы да ўпаду. А аднаго разу, запомнілася, сустракалі мы Новы год у цётчынай сяброўкі. Гулялі гадзін да трох ночы, а потым рашылі спачываць дамоў адпраўляцца. Не тое каб далёка гэта было, а і блізкім той шлях не назавеш...

Васіль падазронна паглядзеў на Машу, якая ляжала з заплюшчанымі вачымі.

– Ты там не драманула, часам?

– Што ты! Уважліва слухаю. – Ружковыя вусны маладзіцы расплыліся ва ўсмешку. Вачэй яна не растуліла. – Ты так зімальна апавядаш...

– Карацей, – працягваў Сурмач, – ішлі мы ўтрайх: цётка Ядвіга, я і дзядзька. Ішлі ўздоўж новага шырокага праспекта (гэта тады была ўскраіна горада). Кругом: даміны ў дзвеяць, дванаццаць паверхаў. І зіхаццяць яны вокнамі. Прыгажосць небывалая. І мне пагатоў дзіўна, што не бачыў я ніколі нагоўпу такіх аграмадных будынкін. Гадаваўся я сярод цесных вулачак, у кааператыўнай “хрущчоўцы”. А тут – прастора, агні. Ёлкі ў вокнах, ледзь не на кожным аўтобусным прыпынку – вялізныя ўбраныя ёлкі, людзі каля іх гуртуюцца. Па святочна асветленых вуліцах грамада, нібы ўдзень, шпацыруе. Хлапцы, дзяўчата, якія мне тады здаваліся зусім сталымі, гарэзуюць, ганяюцца адно за адным, бенгальскія агні запальваюць, валтузяцца ў снезе. Альбо разганяюцца – і па заледзянем коўзкім тратуары едуць. Я страшэнна зайдзрошчу ім. Мне таксама рупіць паўдзельніцаць у гэтым свяце жыцця. Але моцна трymae мяне за руку цётка Ядвіга. Радасць, нязнаная радасць распірае мае грудзі. Снег, а снегу ў ту ў зіму было багата-багата, іскрыща пад нагамі, супящца на мяне паабапал тратуара велізарныя сумёты, вабяць сваёй пухнатагаю. А маладзёны вішчаць, зыкаюць, штурхаюць адно аднаго ў тыя сумёты, узнімаюць у

паветры срэбныя хмары. Цётка з дзядзькам аб чымсьці пераговорваюцца, я не разумею іх, хоць стараюся прыслушаша да іхній размовы. Я не разумею дарослыіх... І раптам ззаду – гуллівы смяшок, крыкі, віск, тупат абутку па грунце: нас абганяе стройная дзяўчына з выпушчанымі з-пад шапкі валасамі, за ёй імчыщца высокі хлопец у моднай дублёнцы... Чамусыці мне менавіта дублёнка запомнілася. І яшчэ шапка на ім была зімовая, з паднятымі вушамі. Нагнаў хлопец дзяўчыну метрах у пяці паперадзе нас, схапіў за руку, да сябе прыцягнуў. Ён вышэйшы за яе амаль на галаву, дый яна не нізкая... Словам, прыгожая такая, зайдросная пара. І тут мой чуйны слых ловіць два слова: “Давай?” і “Давай!” – і са смехам, як па камандзе, абдымаюцца яны і злучаюцца доўгім-доўгім пацалункам. Мы наблізіліся да іх, прамінаем, а яны цалуюцца. А твары, верыш, Маша, занагавалася мне, – найпригожыя, нейкія нашы, беларускай пароды, твары... і высакародныя, не юрлівія, не перакошаныя страсцю. Нават па сягоння бачу я іх адметную прыгажосць, і пачуцці іх нібы мне перадаліся: сапраўдныя, глыбокія, чыстыя ў іх быті пачуцці. Я гэта знаю. А спытай у мяне, адкуль знаю, не адкажу. Ведаю, вось і ўсё тут. Азарэнне мяне тады нейкае апанавала. Я быццам бы сябе ўбачыў праз гадоў дзесяць. І так закарцела мне тады перажыць тое, што перажывала гэтая прыгожая пара. І ведаў я, што для таго гадоў дзесяць чакаць давядзецца. А такі тэрмін у дзяцінстве вечнасцю здаецца!

– Ну і зазнаў ты такое праз дзесяць гадоў? – хітравата спыталася Маша.

– Вядома ж, не! – скрывіўся Васіль. – Галоўныя мае пачуцці ад першай жанчыны: боль, спустошанасць, нават агіда. Больш за тое, і ў наступныя дзесяць гадоў ані каліва той паэзіі кахання ў мяне не было. Адна благата ды подласць выходзіла.

– Што так? – пацікавілася Лухвіч.

– Ат, гары яно гарам, – з раздражненнем адмахнуўся Васіль і, памаўчаўшы, дадаў ужо мякчэйшым тонам: – А хто з нас з нябес на зямлю не чмякаўся? Ад уяўнасці да явы – прорва нямераная...

– Прынамсі добра, што ў цябе ёсць такі ідэал. – Маша рукој ускудлаціла Сурмачаву валасню. – У мяне таксама было нешта падобнае... Канешне, значна празаічнейшае. Словам, я з дзяцінства бачыла сямейную злагаду паміж маймі бацькамі і меркавала, што і ў мяне калісці будзе такое ж угульнае гняздзечка. Але... маю тое, што маю.

– Што ж ты так недагледзела?

– Таму што дурніца была, легкаверная паскакуха, – гнёўна прамовіла Лухвіч. – Зашмат залётнікаў мела, цяжка было выбар зрабіць.

– Можа, занадта пераборлівая? – Васіль адчуў у сябе стоеную зларадаснасць.

– Можа, і так. А хутчэй – мазгі тады курыныя мела, не галавой, а іншым месцам думала. Словы любіла пустыя пышчотныя. А муж мой былы гаварыць не зломак. Вось і наслухалася я яго. А тут: дваццаць адзін год, апошні курс інстытуга, замуж дужа хацелася. Большиасць маіх аднагрупніц – тады ўжо сямейныя, у каторых дзеці. А мяне якраз хлопец кінуў – адзіны, што мне насамрэч падабаўся. Настрой быў паганы, дэпрэсія. А тут хлюст гэты з прапановай падлез: выходзь за мяне ды выходзь. І бацькі нашэптваюць: станоўчы, з добрапрыстойнай сям'і, на перспектывай пасадзе (ён старэйшы за мяне на пяць гадоў), надзейная, так бы мовіць, апора... Апора! – Маша злосна тузанула нагой коўдру. – Такая апора, што не прывядзі Божа! Ужо праз месяц яго гнілое нутро і адкрылася. – Яна замайчала.

– Што менавіта? – нецярпліва аклікнуў яе Сурмач.

– Алкаголік ён, прычым запойны, – гадліва скрывілася Маша.

– Пад час мядовага месяца трymаўся, дык затое ж і кампенсаваў напоўніцу, сволач. Я год ад бацькоў сваіх гэта скрывала. А ягоных бацькоў, крывадушнікаў, як узненавідзела! Бо ж ведалі яны пра загану сыночка свайго адзінага. Праз год нарадзіўся Косцік, але і гэта яго не абразуміла. А праз паўтара – ад замужжа – апомнілася неяк я, азірнулася цвяроза вакол і бачу: жыве са мной нейкая чалавечая асобіна – нячыстая, грубая, якая і цвіка не можа забіць, якую я абшываю, абмываю, на якую гатую, за якой мыю посуд і прыбіраю, якая

нават да калыскі ўласнага дзіцёнка падыходзіць, толькі калі на яго гаркнеш. То на якую бяду ён мне такі здаўся? Да таго ж і ў пасцелі гэтая амёба толкам нічога не можа – бо ад віна не прасыхае. И як апошняя кропля – звольнілі яго з работы пасля чарговага загулу.

Маша перавяла дух, працягвала:

– Запатрабавала я разводу – ён не дае. Вымятайся, кажу, з кватэры – біцца лезе.

– А кватэра твая?

– У тым і справа, што мая: нябожчык дзядуля адпісаў перад сконам. Дзядуля ў мяне акадэмікам быў... Балазе бацька мой таксама не з апошніх чыноў. Падключыў сувязі, і праз суд дамагліся разводу. А з кватэры яго, майго чалавечка, з міліцыяй выпрадавадзілі – па-добраому не хацеў выбірацца, мярзотнік.

– А дзе ён цяпер жыве?

– У бацькоў сваіх, вядома. А мо і да бабы якой падсуседзіўся... такой жа прапойцы.

– А аліменты на сына? – прыставаў Сурмач.

– Не смяшы людзей! – хмыкнула жанчына. – Як жа іх браць, калі гэты смярдзюк нідзе не працуе больш за два месяцы. Ды ён сам да мяне па грошы зяяўляецца часам. І, бывае, даю, абы не пужаў дзіцёнка да смерці. Гэта ж не чалавек – звярына злаподлая...

Павісла паўза.

Сурмач абняў паргнёрку і прыцягнуў да сябе.

26

У гэтую суботу ў кватэры Сурмачаў было мітусліва. Зрэшты, як і штосуботы. Па даўняй завядзёнцы, нядзеля ў іхнай сям'і лічылася днём выключнага адпачынку, і таму ўсе побытава-гаспадарчыя справы прыпадалі на суботу.

А сённяшні дзень быў і наогул звышадказны: Сяргей Уладзіміравіч распачаў асеннюю нарыхтоўку квашанай капусты. У цеснай куханыцы поплеч з ім увіхалася Людміла Пятроўна. Паколькі сям'я Сурмачаў была досьць вялікая і на

адсутнасць апетыту ніхто як быццам не скардзіўся, то і аб'ём капусных работ мусіў быць значным. Сурмач-бацька меркаваў запрэгчы сюды Васіля, але той, прама не адмаўляючыся, зашыўся ў зале з кніжкамі ды спыткамі і не спяшаўся бацькам на падмогу. Перад Яўгенам і Галіяй стаяла свая адмысловая задача: поўнасцю прыбраць квагэру, уключаючы і выбіванне дываноў, і пыласос. Яны адрання сумленна і ўпраўна рупліся на гэтай ніве, бо хацелі закончыць яшчэ да абеду: у сем гадзін іх чакала прэм'ера ў драматычным тэатры.

З прычыны лайдацтва малодшага сына Сяргей Уладзіміравіч быў не ў гуморы. І чым вышэй расла горка нашаткаванай капусты на кульгавым кухонным століку, тым у большае раздражненне прыходзіў Сурмач-бацька. Ён мацней і бязладней мянташыў нажом, усё больш зацята абыходзіўся з качанамі ды з непрыхаванай люгасцю кідаў храпкі на падлогу. Людміла Пятроўна, наадварот, працавала з зайдзросным спакоем і метадычнасцю. Капусная стружка выходзіла з-пад яе нажа раўнюткай і нібыта самастойна ўкладвалася праваруч ад Пятроўны ў акуратную кучку. Гэта дадаткова гнявіла Сяргея Уладзіміравіча, бо ад яго капуста ляцела ў розныя бакі, гуліва пырскала сокам, заляпваючы белую брудапрыцягальную майку, а два разы нож слізгануў па качане і да крыўі парэзаў пальцы.

– Вось жа гад, дык гад! – не стрываўшы нарэшце, здушана крыкнуў галава сям'і, саўтануў напаўабрэзаны качан да сцяны і кінуў нож на грудок скрышанай капусты.

– Не разумею, чаго ты ўвесь час піхуеш, – скоса зірнуўшы на мужа, працягвала сваю неадступную працу Людміла Пятроўна. – Каб быў спакайнейшы, то і справа б спарней ладзілася, і пальцы цэлья былі.

Вузкагруды муж спадылба зірнуў на яе поўную, дужую, цягавітую постаць і амаль з нянявісцю вымавіў:

– А не магу я быць, як ты кажаш, спакайнейшым, калі гэты дармаед там за сценкай чытальні-пісанні разводзіць!

Жонка змаўчала, і ў кухні некаторы час адно раздаваўся мерны, упэўнены, як бы канвеерны стук нажа аб

шаткавальную дошчачку. Маўчанне Людмілы Пятроўны моцна заела гаротнага Сяргея Уладзіміравіча.

– Як жа так, Люда! – Ён узяў свой нож і зноўку прыняўся за працу. – Як ты можаш раўнадушна глядзець на яго нахабствы? Я ж яму яшчэ пазайчора сказаў, што ў суботу капустай зایмаемся! Я толькі сягоння троны разы яго прасіў-маліў памагчы!

– Ну, і сказаў жа ён табе, што паможа. Чаго шалееш? – не адрываючы ад нажа вачэй, з расстаноўкай гаварыла Людміла Пятроўна. – А чым больш ты да Васіля будзеш чапляцца, тым пазней ён сюды прыйдзе. Гэта нармальны пратэст на твае камандзірскія прыставанні...

– Што? Пратэст?! – ускіпей Сурмач-старэйшы. – А жэрці квашаную капустку ў яго пратэсту няма? Нябось кілаграмамі паглынае, прорва!

– Замаўчы! – з пагрозай зірнула на яго жонка.

– Сама замаўчы! – задзірыста крыкнуў бацька і тут жа віскліва заскавыгай, адштурнуў нож ды схапіўся правай кісцю за адзін з пальцаў левай. З пальца пацякла кроў.

Праз пяць хвілін, закончыўшы чарговую перавязку і адзываючы на мужаву руку гумавую пальчатку, Людміла Пятроўна супакойліва гаварыла:

– Ну сам сабе вораг! Ведаеш жа сябе: і язва і печань у цябе – усё ад нерваў.

– Не ад нерваў, а ад гэтага злыдня. Ад гэтага гултая-паэта хутка ў магіле буду, – бурчай муж.

– Намый пакуль што морквы, – параіла Людміла Пятроўна. – У цябе ж рукі ад шалу калоцца. Гэтак скалечышча можна...

– Гэта ты сыночку свайму ненагляднаму гавары. – Натурысты Сяргей Уладзіміравіч на злосць жонцы ўзяўся за нож і карцінна, усім корпусам налягаючы на качан, пачаў яго бэрсаць.

– За дурной галавою і рукам няма спакою, – з прыкрасцю махнула на яго рукой Людміла Пятроўна.

– Не будзе дзве смерці, раз трэба памерці, – адчайна здасцілнічаў муж і шустрэй замянташыў нажом па капусце.

Але працаваў нядоўга. Праз хвілін пяць, адкінуўшы рыштунак, Сяргей Уладзіміравіч ізноў звярнуўся да жонкі:

– Не, ты як сабе хочаш, а я яго паклічу, – у роспачы пачаў ён. – Я яго прывалаку ды носам уваткну ў гэтую кучу. Я яго руکі свае перарэзаныя цалаваць змушу!

– Закрый рог, ненармальны. Зараз суседзі збягутца, – строга папярэдзіла мужа жонка.

– Я гэтую нахлебніцкую псіхалогію з яго выкалачу! – Сяргея Уладзіміравіча ўжо цяжка было спыніць. – Падлюга! Дармаед! – лямантаваў ён. – Ты мне, маці, не затыкай рога! Хай чуе, такая дрэнь, хто ён ёсць! Дармаед! Нягоднік!! Скаціна!!!

Людміла Пятроўна рэзка паклала нож, сарвала з крука фартух і замахнулася на развар'янага мужа.

– Замаўчы! А то я цябе ўціхаміру.

Яе рашучая дужая постаць і цвёрды, упэўнены голас крыху ахаладзілі разгарачанага Сяргея Уладзіміравіча. Ён нават машынальна прыкрыў твар рукамі, напраўду апасаючыся хвосткага ўдару злямчаным фартухом. Ягонае ablічча на секунду баязліва скрыўлася. Затым вузкагруды галава сям' шарахнуўся ўбок – да сцяны – і апусціўся на табурэтку каля стала.

– Што ж гэта творыцца, Божухна! – ашчаперыўшы галаву, заенчыў ён немым шэптам. – У сваім, уласнаручна пабудаваным доме, прыбіральшчыкам, чорнарабочым жыву.

– Паплач, паплач.

– Гэта ж у галаве не ўкладваеца такое: стары хворы бацька нарыйхтоўвае на ўсю зіму капусту для здраўвення бэйбуса, які ў гэты час валяеца на канапе і вершыкі строчыць! О, Госпадзе, за што ж мне такая старасць!

– Памаліся, памаліся, – неспагадліва бурчала жонка. – Палягчэе!

– Ірады вы, крывасмокі! – з адчаем выпаліў муж.

– Што?! – гаркнула Пятроўна.

– Не крычы, не запужкаеш – пужаны! Вось ты яго пакрываеш, дурніца. З эгайму свайго бязглуздага. А, памяні маё слова, сама ад яго шчэ нацерпішся. Канаць будзеш – ён табе нават

вады не падасць, бо ў той момант тварыць будзе. Пісака хрэнаў!

– Пачакай, зараз Яўген з Галляй прыйдуць – мы цябе завязём куды трэба.

– Што, праўда вушы рэжа? Я б маўчаў, каб мог скрозь зямлю праваліцца. Аднак жывым у магілу не ляжаш. То выкажуся! Вось ад такіх, як Васіль, і ўсе нашыя беды! Гэта такія, як ён, у нас усё сумленна заробленае адабралі. Бо яны дужэйшыя за нас, больш нахрапістыя. Гэта мы іх, на сваю бяду, выкармілі. Ты паглядзі, хто цяпер на іншамарках раз'яджае: нашы з табою сынкі, гарылападобныя істоты з неахопнымі плячамі і марковымі каркамі. Гэта мы іх дваццаць гадоў таму – з'еш за маму ды з'еш за тату – адкормівалі. Адгадавалі, трасца на нашы душы! Сталіна на іх трэба.

– Я з табой спрачацца не буду. Дарэмна стараешся. – Людміла Пятроўна здолела ўзяць сябе ў рукі і, вонкава бестрывожная, доўжыла шаткаванне. – З вар'ятамі не спрачаюцца. Іх ізалююць.

– Яны цяперака з намі папросту: пажыў – аслабаняй месца, – зусім не слухаў яе Сяргей Уладзіміравіч, бо галасіў аб даўно набалелым. – Канешне ж, Савецкі Саюз распаўся, эканоміка спляжана, ежы куды як паменшала. А яны, гэтая нашы мардатыя сынкі, наважылі з намі гэтай паменшанай ежай і не дзяліцца! Яны проста прыходзяць і забіраюць усё. На правах дужага. На правах гарлахвата. Гэтакая барацьба за існаванне. Яны скідаюць нашыя сцягі, ганьбуюць гімны, ставяць свае. Яны сідаюць на нашыя працоўныя месцы і перарабляюць іх на свой капыл. А называюць усё гэта прыгожым словам – дэмакратыя. Дужа ёмка ім за гэтым словам справункі свае хаваць. Не выйдзе! – узвысіў да нельга тон Сурмач-старэйшы. – А я гавару: не выйдзе! – Ён трэснуў кулаком па стале і ўскочыў на ногі. – І калі мой бессаромны нашчадак лічыць, што можна жэрці капусту па літры ў дзень, не ўклаўшы ў яе сваёй працы, я рашуча гавару яму – не! Гавару таму, што зайдра-паслязаўтра з гэтай купустай ён зжарэ і мяне. Упрыкуску. Зжарэ і цябе, дарма што добраньская. Ты мяне чуеш?! – пракрычаўшы гэта, Сяргей Уладзіміравіч агрэсіўна ўгаропіўся на жонку.

– Балабонь-балабонь, – не адрываючы ад работы вачэй, вымавіла яна. – Гаварыць – не мяшкі цягаць.

– Гаварыць?! – задыхаючыся ад шалу і абурэння, прасіпей Уладзіміравіч. – Га-ва-рыць?!!

Ён хацеў сказаць нешта яшчэ, але ў горле нібыта захрас даўкі камяк, і таму Людміла Пятроўна пачула толькі няўцягнене булькатанне.

Паваліўшы па ходзе зэдлік і вядро, з немым ровам рынуўся Сурмач-бацька з кухні...

27

А Яўген з Галінай выбівалі на двары дываны. На лаўцы, што стаяла непадалёк ад турнікоў, ляжалі рознавялікія скруткі дываноў, дарожак і подсцілаў. На турніку целяпаўся чарговы аб'ект выбівання, над якім напорыста шчыраваў Яўген. Жонка яго стаяла наводдаль, з падветранага боку, але ж дастаткова блізка, каб раз-пораз перакідвацца з мужам словамі.

Дзянёк выдаўся гожы, рэдкі для гэтай пары дзянёк. Сонца гуляла па ствалах і згібістым голі збяднелых на лістогу дрэў, ззяла ў лужынах і шыбах пяціпавярховак, жаўціла іхнія пахмурныя муры. Нізкае, памяркоўнае, супакойлівае сонца. З прычыны добрага надвор'я вакол было досьць ажыўлены: дзеци гуртаваліся каля каруселяў і гушкалак, некаторыя мужчыны важдаліся са сваімі аўтамабілямі, на прыпад'ездныя лаўкі павылазілі дзядкі і бабулі.

Пагляд Галіны мімаволі скіроўваўся на суседнія пясочніцы, дзе маладыя мамы пасвілі сваіх нашчадкаў. Да сардэчнага болю марыла сама Галя пра такое ціхае і простае шчасце. Гэта наганяла невясёлыя думы аб ейных дваццаці восьмі гадах, аб хуткаплыннасці жыцця, аб немагчымасці нешта змяніць да лепшага. І тады пазірала яна скоса ў другі бок, дзе мажнаваты Яўген махаў выбівалкай, і злавалі яе гэтыя метадычныя рухі, гэтыя тупыя глухія гукі, гэтая шырокая спіна пад ватоўкай. Хацелася сказаць мужу колкасць.

Яўген жа ў той час мысліў зусім у іншым кірунку. Высокія творчыя задумы тут перапляталіся са злабадзённымі

рэдакцыйнымі проблемамі. У рэдакцыі надарылася буйная непрыемнасць, якая перарасла ў скандал. Маглі палящець галовы. У тым ліку і Яўгенава. Гэта дужа таміла маладога рэдактара, замінала вечарамі пісаць любімы раман, выклікала начное бяссонне. Яўгену рупела падзяліцца з жонкай.

– Ведаеш, – сказаў ён нарэшце Галі, калі яны чарговы раз згортвалі дыван у трубку. – Там у нас у рэдакцыі катавасія завярнулася. Як бы цяпер пад раздачу не трапіць.

– Ну і што там у вас? – без асаблівай цікавасці, больш для прыліку спыталася Галя. Толькі не ставала ёй яшчэ мужавых праблем: сёння і так прыйдзеца страчыць поначы крывадушны хвалебны водгук на тэатральную прэм'еру славалюбна-крыўдлівага рэжысёра.

– Ды вярстальшчык наш напартачыў, скаціна! – Яўген вешаў на турнік вялізны дыван і таму гаварыў з цяжкімі выдыхамі. – Правераны-пераправераны тэкст збрыйдзіў. Дакладней, з тэкстам там усё нармалёва, апроч аднаго абзаца, які гэты нядбалец чортведама як выдаліў: націснуў не ту ю кнопку, ці што, але абзац пратаў, а ўся далейшая вёрстка дагары паехала. І яшчэ б тae бяды, каб на халеру злашчасны абзац не аказаўся з аповесці народнага пісьменніка.

– Дрэнная справа, – усур’ёз устрывожылася Галіна. – Слова – вецер, а пісьмо – грунт. І што, так і ў тыраж пайшло – без абзаца?

– У тым жа і злыбеда, што прамаргалі. – Яўген са злосцю ўрэзаў выбівалкай па бязвінным дыване. – А як там не прамаргаеш, калі ўся аповесць – плот з лебяды, ні складу, ні ладу. Тутака хоць главу выкінь – аніхто не заплача. Карацей, усё адкрылася, калі гэты стары хрэн сам сваю несусвеціцу перачыгваў. Тут жа – званкі: у рэдакцыю, у Саюз пісьменнікаў, нават у гаркам наскардзіўся. Пачалі разбірацца. Балазе ў мяне ўсё шыгта-крыта: правёў апошнюю рэдактуру, аддаў патраўляць вярстальшчыку, а ён адразу ж – на калькі, “галоўнаму” на подпіс і ў друкарню. Такая ў нас завядзёнка. І тут бы ўсе камяні на вярстальшчыка. Ды – не! Яго толькі паспрабуй зачапі! Вярстальшчык у нас – святое. Харошыя кампутаршчыкі цяпер нарасхват!

– Затое пісьменнікаў, што паганак! – шматзначна ўставіла Галя.

Але таўстаскуры Яўген не ўлавіў гэтага досціпу і захоплена доўжыў:

– “Галоўны” паспрабаваў усё замяць. Ды дзе там! Патрабуюць крайнюю задніцу. Ахвяру гэтаму народнаму падавай! Праз тыдзень выклікалі мяне з Кузьмічом у Саюз пісьменнікаў, да самога Піменава. Застроў ён нас, бы шкаляроў, і распякае: “Як жа вы пасмелі старога заслужанага чалавека скрыўдзіць!” І так і гэтак яму даказвалі, што не вінаватыя мы, што ў макеце ўсё правільна было, што гэта памылка друку. А ён адно дзяўбе: чаму пасля прынтыра не зверылі, чаму калькі з арыгінал-макетам не супаставілі?! Кузьміча ледзь да інфаркту не давёў. Сам жа, чынадрал, гэтак штаты ўрэзаў, што наслу па адной карэктуры-рэдактурыві праўляймемся! Калі ж там яшчэ калькі вывяраць! Усё з плеч ды ў печ робім... – Яўген перавёў дух. – Словам, сышліся на публічным прабачэнні ад імя рэдакцыі ў “літаратурцы”.

– Ну, і надрукавана?

– Што?

– Прабачэнне.

– Надрукавана. А што толку! У гэтага народнага ва ўсіх рэдакцыях завязкі-падвязкі. Нябось паўсяоль раззваніў. Цяперака і аповесці маёй гамон, і кнізе апавяданняў капцы прысняцца.

– Няўко ўсё так сур’ёзна?

– А ты думала! Сама, дзякуюй Богу, не першы год пішаш. Канешне, у вочы мне ніхто нічога не скажа. Проста перанясуць кнігу на пару кварталаў наперад, затым яшчэ на месяц-другі адтэрмінуюць. І ў рэшце рэшт вылеціць яна з гадавога плана. А там: выбачай, браток, абмежаванае фінансаванне, на класіку не хапае, трэба пачакаць, будзем спадзявацца, у наступным годзе... Ведаю я іхнія фокусы!

– А мне, Жэнь, здаецца, дарэмна ты паніку сееш, – спрабавала Галіна сучешыць мужа. – Сам жа сябе распаляеш. Думай пра добрае...

– Ды кінь ты свае бязглуздыя парады! – ускрыкнуў Яўген так, што на іх абярнулася некалькі дзяцей і мам у пясоchnіцах. Змеціўшы гэта, ён перайшоў на нервовы, раз’юшаны шэпт: – Табе лёгка тут філасофстваваць, калі сама нічога ў жыцці сур’ёнага не пісала.

– Я не пісала?! – у сваю чаргу непадробна абурылася Галя.

– Канешне, ты! – накінуўся на яе муж. – Хіба твае артыкульчыкі, твае рэгулярныя дыфірамбы ў афіцыёзныя, заангажаваныя ўладамі газеты можна называць творамі? Ды я загадзя ведаю, якія слоўныя мадэлі ты ўлепіш у водгук пасля таго ці іншага спектакля! Гэтая “непаўгорныя жэсты”, “светлыя грані душы”, “непераўмальна”, “непераўзыдзена”, “брава” – як яны мне агорклі за сэм гадоў!

– Можа, і я табе агоркла? – вусны Галіны задрыжалі ад крыўды. Здавалася, яна зараз заплача.

Яўген, зразумеўшы, што перагнуў, апамятаўся, імкліва падышоў да яе, абняў.

– Даруй, Галя. Вось ізноў цапаемся па пусцяковінах.

Яго поўны твар выяўляў няштучную дабрыню і дзіцячую нявіннасць. Гэтага маладога перспектывнага літаратара можна было звінаваціць у чым заўгодна, апроч нелюбові да жонкі.

– Дурненкі, – Галя дакранулася пальцам да яго носа, – думаеш, я сама за цябе не хвалуюся? Ды я жыву толькі твой ды тваёй творчасцю...

Яны прыселі на лаўку побач са скруткамі дываноў.

– Павер, міная мая, няма для мяне чалавека бліжэйшага за цябе, – гаварыў Яўген. – Але гэтак мяне разглудзала тая неспадзянка, што сабой не валодаю. Тры ночы амаль вачэй не самкнуў. Зразумей жа, чым ёсць для мяне мае творы!

– Я разумею...

– Гэта ж у галаве не ўкладваецца: з-за аднаго нязграбнага руху галавацяпа вярстальшчыка праца пяці гадоў наўспрах пайсці можа! Дзень і нач, з года ў год носіш у сабе вобразы, увасабляеш іх на паперы, дзесяткі разоў перарабляеш-перапісваеш, са скуры вылупзываешся, каб гэтага дасканала, праўдзіва было... А тут – гах! – і ўсё развалілася. Нейкая д’ябалльшчына выходзіць. Собіла ж гэтаму разгільдзяю менавіта

на народным пісменніку спатыкнуцца! У нашым жа часопісе такія птахі мо раз на год друкуюцца. Чаго гэты дзед сюды палез!

– І ўсё-такі, Жэнь, – Галя кранула яго за руку, – заўчасна душу сабе не вярэдзь. Усё яшчэ абыдзецца, у мяне прадчуванне такое. І наогул... – яна запнулася, – усе твае беды ад аднаго: ад празмернай засяроджанасці на літаратуры.

– Ну, завяла катрынку! – адмахнуўся ад яе муж, неяк пастарэчы падняўся і ўзяў выбівалку.

– Хіба жышцё на адной літаратуры сышлося?

– Для мяне – так! – Яўген падышоў да турніка і ўжо замахнуўся выбівалкай на шырокі грувасткі дыван.

– Каб дзіцё завялі, то і праблемы б твае памерклі, – раптам адчайна выпаліла Галя. – Не было б часу іх сабе надумваць.

Яўген замёр з выбівалкай у руках. Затым марудна разварнуў свой масіўны корпус і дакорліва ўтагоўціся на жонку.

– Ды як ты можаш, Галь, – замармытаў ён. – Як ты можаш! Усе ж сілы мае... раман... Ды я... за ідэю... у пісьмовы стол днём і ноччу... – вымаўляў ён няскладныя фразы.

– Магу, – рашуча перарвала яго Галіна. – Маю права я табе такое казаць! – Яна наблізілася да мужа і шэптам сказала: – Бо мне ўжо з пад'езда стала сорамна выходзіць. Кожная кабета на лаўцы так і свідрue вачыма. “Ай-яй, бяздзетная яна. Ой-ёй, а такая ж прыстойная пара! Божухна, мусібышь, яна хворая”, – вось што іхнія пагляды красамоўна гавораць. А я здаровая! Чуш: нармальная здаровая баба. І, як кожная здаровая баба, я хачу дзяцей, звычайнага, прабач за банальнасць, сямейнага шчасця.

Яўген тупаватага і прыпалохана глядзеў на яе.

28

Васіль сядзеў на канапе з нагамі, падкурчыўшы іх да грудзей, і быў унураны ў тоўсты патрапаны сшыгак. У адной руцэ ён трymаў аловак, а свабоднай рассеяна калмаціў валасы на патыліцы. На канапе і часопісным століку былі раскладзены рукапісы, сшыгкі і розныя кніпі.

Настрой хлопец меў выбухованебяспечны, бо яшчэ да сняданку ўзяўся праглядаць свае, збешчаныя ў непрыступнай рэдакцыі тоўстага часопіса, вершы і загруз у іх безнадзейна. Было ўжо каля адзінаццаці гадзін дня, у жываце нешта дакучліва сціналася, у галаве стаяў туман, але ж Васіль упарт а доўжкі калупацца ў злашчасных вершах. А яшчэ даймаў бацька, які некалькі разоў загадваў ісці на кухню ды памагаць упраўляцца з капустай.

Працоўны тыдзень прайшоў у Сурмача таксама ніякавата. Вядомыя дачыненні з Марыяй Лухвіч не ўдалося, як ён планаваў, спыніць на самым зачатку. Два дні ён усялякімі хітрыкамі пазбягаў палюбоўніцы, унікаў яе поклічнага пагляду, сыходзіў з работы раней ці праз аддаленую прахадную, але на трэці дзень сумленне яго не выгрымала, і прыйшлося зноўку заначаваць у спальні з зялёным абажурам і высокай столлю. Праз два дні Сурмач загасціваўся там яшчэ раз і сціміў, што гэта ўваходзіць у звычку, якой цяжка пазбыцца. Да таго ж на трэці раз Маша не адправіла свайго сына Косціка да дзядулі-бабулі, і раніцой было прыкра і сорамна выходзіць з чужое спальні ды затым снедаць на кухні пад дапыглівым позіркам хлопчыка. Аднак сорамна бывае толькі першага разу, і хораша ўсведамляў Васіль, што ўжо праз які месяц без ценю няёмкасці будзе ён расходжваць тут у дамашніх нагавіцах і тапках, мыцца пад душам ды шастаць у халадзільнік. Але самым складаным у іхніх узаемаадносінах было захаванне нейтральнага вонкавага выгляду на рабоце, што, на Сурмачаў досвед, з'яўлялася амаль невырашальнай задачай.

Між іншым, Маша настойліва зазывала яго да сябе на выхадныя, але Васіль адваяваў хоць суботу, каб прывесці ў парадак занядбаныя апошнім часам вершаваныя накіды. Апроч таго, хацелася разабрацца нарэшце з забракаваным рукапісам вершаў, даймецца: ці сапраўды яны нічога не вартыя, альбо проста шаблонна спляжаны літаратурным бюракратам. Для гэтага Васіль узяў з Яўгенавай бібліятэкі некалькі падручнікаў і дапаможнікаў па вершапісанні, філфакаўскі крытычны даведнік ды гару томікаў класічных і сучасных паэтаў.

Ляцелі хвіліны, сплывалі гадзіна за гадзінай, а Сурмач так і не здужаў адшукаць у сваіх вершах яўных заган. Як, дарэчы, і яўных вартасцяў. Праўда, выявілася, што многія творы тоесныя па рытміцы самым вядомым, чытаным-перачытаным класічным творам. А добрая з іх палова і наогул упісвалася ў зухавага: “Служил Гаврила дровосеком, Гаврила дровосеком был”. Гэта засмучала. Але, сабе ў апраўданне, адзначаў Васіль, што і лаўрэат Нобелеўскай прэміі Барыс Пастварнак значную частку сваіх твораў змяшчаў у памянёным ригмічным каркасе (“Большое озеро, как блюдо, За ним скопление облаков...”, “Ворота с полукруглой аркой. Холмы, луга, леса, овсы...” і яшчэ, і яшчэ...). Заўважана была Васілём і недакладнасць рыфмы паміж некаторымі сваімі радкамі, якую ён раней не ўпільнаваў, і якая магла стацца прычынай ніzkай ацэнкі ягоных твораў у рэдакцыі. Але ж у многіх класічных вершах таксама не выконваецца строгасць рыфмы, і класікаў нікто за гэта як быццам не ганіць, не распякае. Ды ўрэшце, не рыфмач жа Сурмач, а паэт. У вершах адметнае – вобразнасць, напор, тэмперамент... Мусіў таксама прызнаць Васіль, што падчас не знаходзіў лагічнага сэнсу ў сваіх тварэннях. Суцяшаўся, аднак, тым, што піша па натхненні, што яму нехта надыктуювае і што логіка пярэчыць самой прыродзе верша. Гэта прэрагатыва прозы. Праўда, надта ўжо мулялі такія выразы, як “удумлівая спякота” ці “надзвычайнай цішыні”; такія словазлучэнні, як “сіняя высь” ці “завейныя сны”, падаваліся скрадзенымі ў Багдановіча, а канструкцыі тыпу “калыша ветрык” і “цурчыць вадзіца” бачыліся малаарыгінальнымі. Васіль спрабаваў самаапраўдацца глыбінёю думання ды нестандартнасцю свайго паэтычнага светаўспрымання, але часцяком напаткоўваў на старонках класічных томікаў штосьці сугучнае з уласнай творчасцю. І мэтазгодна было меркаваць, што менавіта тая слынныя аўтары, а не Сурмач, былі тут першапраходнікамі.

У галаве ўтварылася вязкая каша. Раздражненне, спароджанае немагчымасцю ахапіць неахопнае, усё ўзмацнялася. Васіль ужо некалькі разоў сядзіта шпурляў сыштак з вершамі на канапу, браўся за падручнікі і дапаможнікі, зноў хапаўся за

апрыкры сыштак, сёе-тое там перарабляў, перачытваў, касаваў выпраўленае. У пэўныя моманты ён ненавідзеў паэзію, увесь свет і сябе ў гэтым свеце. Іншым разам, наадварот, якісьці свой радок уяўляўся яму выбітным, на душы цяплела, а змрочны стандартны пакой нібыгта прасвятляўся. Гэтае азарэнне працягвалася нядоўга – пакуль не нагыкаўся Сурмач у сыштку на нешта накшталт “пярэстая даўжыня” альбо “рукастая поўня”. І тады адчуванне ўласнай несамадастатковасці і малаадоранасці ўспыхвала наноў.

Праз тры гадзіны ад пачатку корпання ў горах накладзенай літаратуры, пры карпатлівым аналізе і самаедстве пачало высноўвацца наступнае: галоўным у паэзіі ёсьць не тэхніка вершаскладання, не адметнасць канструкцый і нават не меладычнасць радкоў. Найзначным тут з'яўляецца нейкая дзівосная, скрытая за радкамі Існасць. У Яе няма вызначэння на чалавечай мове, але Яна гэтаксама рэальная ў Сусвеце, як сціло, чарніла, сыштак. Яна жыве дзесьці далёка-далёка, але неабсяжная касмічная простора для Яе не адлегласць. Яна – гэтая Існасць – адно люструюща, і не болей, у вершах некаторых паэтаў. Больш за тое, нават у творах гэтых абраннікаў не заўсёды мы бачым менавіта Ейнае ablічча. Толькі пад час неймаверных душэўных узрушэнняў дух паэта зліваецца з Ёю, і ў такім, скажоным паэтавым досведам, выглядзе чытага зазнае Яе твар. У чыстым выглядзе яна наогул недаступная для нашага ўспрымання. Бездакорная тэхніка і мелодыка верша, глыбокая яго чалавечая філасофічнасць не ёсьць абсолютнымі крытэрыямі аплодненасці яго Існасцю (Музай). І наўсперач, самы неахайны, тэхнічна нязграбны верш можа быць уганараваны Яе прысутнасцю. Без гэтай Існасці любы верш – рыфмаваная проза.

Так думаў Васіль. Але ж пэўна акрэсліць які-небудзь крытэрый для выяўлення аплодненага Музай верша хлопец не мог. Крытэрыяў найхутчэй і няма, паколькі Яна жыве ў іншых, недаступных нам, вымірэннях і выразна перасякаецца з замным, чатырохкаардынатным, светам адно ў мізэрнай колькасці мастацкіх твораў, якія прынягта называць геніяльнымі. Гэтыя творы з'яўляюцца аckenцамі ў Вечнасць. І

сапраўды, хто можа пэўна сказаць, чым на працягу стагоддзяў бударажыць чалавецтва Леанардава “Джаконда”? Тэхнікай жывапісу? Аднак з такім і нават вышэйшым умельствам пісаліся тысячы карцін. (Узяць хаця б партрэты руکі таго ж Леанарда да Вінчы.) Прыгажосцю жанчыны? Дык яна, бяспрэчна, не першая прыгажуня ў свеце. Задуменны яе пагляд, усмешка? Ды мала хто летуценіць і ўсміхаецца на партрэтах.

І вось у той самы міг, калі здавалася Васілю, што наблізіўся ён да таямніцы таямніц жыщца, што на абалонцы яго душы ўжо адчуваюцца дабрадатныя павевы Космасу, прарэзлівы, у саме вуха, енк зрынуў яго з нябесных яснот у брудную рэчаінасць. Над ім, у завэдзганай безрукаўнай майцы і пакамечаных абвіслых штанах, стаяў ускудлачаны бацька і ў злосным утрапенні, піхавата жэстыкуючы, выкрыкваў абразлівия слова. Гэтыя выгукі зліваліся ў адзін прарэзлівы шум, гэтакі адмоўны энергетычны фон кшталту ваеннай сірэны, гуду горнага абвалу ці плёскату вадаспада. І толькі крайне напружыўшы слых, вылучыў Васіль з гэтага гвалту самае праніzlівае: “скаціна”, “я надрывашца буду...”, “ды колькі можна цярпець...”, “марш працаваць, а іначай...” “у магілу загоніш...” ды “ненажэрная твая морда”.

Васіль адчуў, як гарачая хваля хлынула ад грудзей да галавы, і нешта сціснула скроні. Руکі ж, наадварот, паходадзелі. Перад ваччу паўстала мільготкая снежная павалока. Чыста машынальна і безразважна Васіль пачаў уставаць з канапы. Выгляд ён, відаць, меў страхалюдны, паколькі Сяргей Уладзіміравіч увомніг збляднεў, ссутуліўся і, выгапырыўшы руکі наперад, задам затэпаў да дзвярэй у калідор. Збарвяnelы сын, выпнўшы вочы, марудна насоўваўся на яго. На выхадзе ачумелы ад страху бацька зачапіўся за ножку аляпаватага крэсла, спатыкнуўся і грымнуўся на падлогу. Пакуль паднімаўся на ногі, сын наблізіўся і навіс над бацькам. Скурчаны, варты жалю, пазіраў Сяргей Уладзіміравіч на Васіля знізу ўверх. Ён ліхаманкава спрабаваў прыкрыць твар рукамі, нібытага сын і напраўду будзе

яго зараз мяцеліць. Падбародак Уладзіміравіча торгаўся, па шчоках прабягалі сутаргі.

– Не-на-віджу! – больш здагадаўся, чым расчуў бацька словы, сказаныя навіслым над ім нялюбым раз'юшаным сынам. – Я цябе не-на-віджу!

Вымавіўши гэта, Васіль прыпіснуў далоні да твару, укленчыў перад крэслам і, уткнуўшыся ў абіўку, заплакаў.

Перапалоханая крыкамі-стукамі, бегла праз калідор Людміла Пятроўна. За яе спінай якраз залузваўся ў кватэру Яўген з абярэмкам дываноў...

29

Пасля вышэйапісаных падзеяў Васіль перабраўся жыць да Марыі Лухвіч. Адчуваў ён сябе кепска. І не так гняло гэтае часовае развітанне з бацькоўскім домам, як *веданне* ўласнае вінаватасці. Найперш перад маці. Бацьку ён меў падставы недалюбліваць. Але Людміла Пятроўна... Сурмач шгораз унутрана скаланаўся, успамінаючы яе дакорліва-разгублены позірк, калі ён, напхайшы спартыўную сумку пажыткамі, бяззліва выбягаў з кватэры. Маці сядзела ў пярэдняй, на крэсле каля трумо, і гладзіла па галаве сіавалосага Сяргея Уладзіміравіча. Бацька так і не паспеў падняцца з падлогі і, укленчаны, рыдаў несуцешна і амаль бязгучна...

Сурмач не бачыў розумам сваёй віны, але яе цяжар на сэрцы быў неаспречны. З гэтым друзам жыць было дайка і невыносна. Не ўсцешвалі ні апантанае каханне Машы, ні надоечнае павышэнне па службе, ні ўзаемадачыненні з прыяцелямі і супрацоўнікамі. Паўсядзённыя дзеянні Сурмач рабіў механічна, не спагадаючы душою, не перажываючы. І здавалася, усё адно: з'есці зараз крэмавае пірожнае ці атрымаць па мордзе ад падваротнай шпаны.

У першыя пасля сыходу дні, а прамінуў ужо тыдзень, навальвалася моцнае і назойліве жаданне напіцца. Не проста напіцца – нырнуць у самы чорны, беспра светны запой. Неаднойчы набіраў ён нумар Змітра Куліка і сам жа, пасля

перших гудкоў у адказ, націскаў на гашэтку. Нібыта добры анёл пільнаваў Васілёў лёс, не даваў абрынуцца ў прорву.

Гэтае пачуццё віны, тыя цьмянныя дакоры сумлення, было зусім новым, нязнаным для Васіля. Ён не ведаў, што чалавек, не здольны пакаяцца, не варты называцца Чалавекам на гэтай зямлі. Прынамсі хрысціянінам – дакладна не можа. Балючае, нязноснае напачатку пачуццё (а не разважнае ўсведамленне) віны, у далейшым перагвараецца ў Вечны агонь, з якога цярплівия выходзяць больш падрыхтаванымі да Бясконцасці.

Невінаватых няма. Кожны з'яўляецца не з пустэчы, кожны ходзіць не ў вакууме, кожны не знікае дарэшты. А значыць, нясе на сабе адказнасць, на ўзоруні клетак і генаў, за грахі продкаў; адказвае за кожную памятгую на сваім шляху травінку, кожную незнарок задушаную на дарозе казюлю, адказвае за шчасце будучых пакаленняў...

Прыняўшы гэтую віну сэрцам, светла пакаяўшыся, мы тым самым выходзім за межы ўласнага цела, уласнай абалонкі душки і на міг становімся ўсім Сусветам... І вось тады, за прынятагам намі болем, грахом безлічы жывых істот як закон раўнавагі Космасу струменіць у нашы сэрцы і радасць, гэтымі жывымі істотамі калісці перажытая. У гэтым тайнства пакаяння. Сурмач не ведаў гэтага, як не ведае гэтага кожны ў пару духоўнага дзяцінства. Няшчасныя тыя, хто не перасягнуў рубеж той духоўнай сталасці, якая ніколькі не тоесная сталасці фізічнай. Многія не перасякаюць гэтых рубеж. Як не ўсе зведваюць на зямлі каханне. Хто вінаваты? Адказ – па-за жыщцём, за тым даляглядам, дзе закрываюцца нашы зямныя вочы...

Сёння, у панядзелак, Васілю было асабліва цяжка. Пяцро Яфімавіч Маскаленка з самага ранку загрузіў яго нуднай і бесталковай работай, а пасля абеду загадаў ісці ў тэхбюро ўзгадняць чарцяжы. Васіль не раз бываў у тэхбюро і ведаў уедлівых кабецін, што там сядзелі. Яны, як правіла, не даравалі ніводнай недаробкі, змушалі проста на месцы падціраць, выбеліваць і правіць памылкі. Хлопцу дужа не хацелася туды перціся, але на чарцяжах стаяў яго подпіс, і тэхбюро патрабавала менавіта яго – Васіля Сурмача.

Даабедзенны час цягнуўся марудна і бязрадасна. За акном адранку вісела маркотная імжа. На заводзе яшчэ не ўключылі ацяпленне, у памяшканні было вельмі сыра і няйтульна. Васіль ужо неаднойчы хадзіў да самавара: заварваць чай і грэцца каля самаробнага каміна, які працаваў нелегальна – ад дармавой электрычнасці – і ў прынцыпе быў забаронены. Але ж па восені штогод запазняліся з ацяпленнем, і электракамін, змайстраваны па прынцыпе чайнага кіпяцільніка, быў адзіным сродкам, што выратоўваў ад холаду і павальнай прастуды. Не адны штаны і не адна спадніца былі прыпалены аб электракамін, калі нехта, тулячыся да яго, загаворваўся і на бяду дакранаўся тканінай вонраткі да напаленай чыгуннай арматуры. Летась выкінуў адны штаны і Сурмач.

Сістэматызаваць на кампутары прапанаваныя Маскаленкам табліцы і лічбы было зусім нецікава. Васіль неўзабаве атупеў і занудзіўся ад гэтай работы і міжволі скіроўваў увагу на галасы, дзейнні і перасоўванні саслужыўцаў. Па нязменнай звычы ён спрабаваў даўмецца сэнсу гэтага размаітага шуму: скрыпаў, тупагу, шэпту, гоману, адстуквання клавіятур, бразганный лыжак аб кубкі, дзылінканні тэлефонаў; намагаўся ўразумець значэнне прычосак і адзенняў жанчын, разабрацца ў выразах твараў мужчын, нарэшце дазнацца – што скрываеца за гэтымі вонкавымі шумамі, ablіччамі, вонраткамі.

Гэта аказалася досьць жывым заняткам, а галоўнае, пакрысе адцягнула яго ад уласнага “я”, быць з якім сам-насам становілася невыносна. Праз нейкі час хлопцу здалося, што ён адкрывае нейкую схему, па якой супрацоўнікі гуртуюцца ў тыя ці іншыя купкі, выяўляюць на сваіх ablіччах тыя ці іншыя пачуцці альбо іграюць тую ці іншую ролю ў спектаклі працоўнага дня. Уяўлялася відавочным, што гэтае апрананне-гаварэнне-перасоўванне ёсць не чым іншым, як уцёкамі кожнага з саслужыўцаў ад адзіноты, адчайным неўсвядомленым пошукам сістэмы жыццёвых каардынат, каб не апынуцца твар у твар з бязмежным Космасам. Выходзіла, што наша чалавечая несвабода (цела, зямное прыцягненне, правілы грамадскага суіснавання), з якой мы нібыта няспынна

змагаемся, з'яўляеца насамрэч аб'ектам нашае барацьбы, паратункам ад бескаардынатнасці і нябыту. То бок мы змагаемся не супраць, а за несвабоду.

Спрабуючы праводзіць далей гэтую думку, Васіль знаходзіў, што лінія яго мыслення ідзе не наперад, як яму таго хацелася, а загінаеца дугою і наровіць вярнуцца па круге на свой пачатак. Бо, калі мы змагаемся за несвабоду, то рана щі позна заганяе сябе ў нейкую абмежаваную прастору, дзе ні трохі не чутна, не бачна, дзе ўсё нерухомае... А значыць, мёртвае? "Магіла! – асяніла Васіль. – Дамавіна!" Так, з ягоных разваг вынікала, што ўвесь плён нашага жыцця зводзіўся ў рэшце рэшт да поўнай несвабоды – магілы, якая нічым не адрозніваеца ад поўнай свабоды – Космасу, дзе няма нікай сістэмы каардынат. Ані прасторавых, ані часавых. Замкнёнае кола.

А паколькі ў магілу ніводзін нармальны чалавек не спяшаеца, то мы не можам змагацца за абсалютную несвабоду. Як і за абсалютную свабоду, якая ёсць бескаардынатным (або бясконцакаардынатным) Космасам і тоесная магіле. Значыць, мы змагаемся толькі за пэўны ўзровень свабоды-несвабоды і як бы балансуем паміж смерцю і смерцю. І вось якраз гэтае ліхаманкаве балансаванне, гэтая звышняйстойлівая рыса і ёсць жыщём!

...А палове першай Сурмача паклікалі да тэлефона.

– Ало, – нявесела буркнуў ён, калі дацёгся да апарату.

– Вася? – У трубцы гучаў голас братавай – Галі.

– Я, – пацвердзіў Сурмач, і твар яго стаў кіслым. Ён падумаў, што размова набудзе малапрыемны кірунак: Галя ад імя маці прымеца яго сарамаціць і прасіць вярнуцца дадому.

Зрэшты, мама і сама званіла ўжо некалькі разоў, і Васіль сказаў, што пражывае ў харошай жанчыны, якую ён (пакрыўш душой) кахае і з якой намераны ў перспектыве пабраца шлюбам.

– Слухай, – сказала Галя, – ты б не мог спусціцца ў абедзенны перапынак да "Цэнтральнага"?

– Тэарэтычна магу. А што здарылася?

– Там патлумачу, – загадкова адказала братавая. – Дык спусцішся?

– Спушчуся... Але ў чым усё-такі справа? – недаўмываў Васіль.

– Я зараз не магу гаварыць канкрэтна. – Галія крыху панізіла голас. – Гэта тычынца тваёй творчасці. Каравай, я цябе буду чакаць у дзесяць хвілін другой пад бягучым табло. Добра?

– Ладна, – адказаў заінтыгаваны Сурмач і раскрыў быў рот, каб яшчэ нешта спытагаць, але ў трубцы раздаліся кароткія гудкі.

Васіль неяк затарможана паклаў трубку, раздумліва пачухаў патыліцу і палез у кішэнь па запісную кніжку. Ліхаманкава пагартайшы яе, адшукаў нумар Галінага рэдакцыйнага тэлефона. Ізноў узяўся за трубку. Але, колькі ні круціў наборнік, нумар быў безнадзейна заняты.

Тады, каб дарэмна не губляць час, Васіль рушыў да вешалкі, схапіў паліто і рвануўся да выхаду. У дзвярах ён сутыкнуўся нос у нос з Пятром Яфімавічам Маскаленкам.

– Ты куды? – зычна спытаўся ў Васіля начальнік, калі той ледзьве не адштурхнуў яго па дарозе.

– Да тэхнолагаў, – знаходліва зманіў Сурмач, не спыняючы ходу.

– А як табліцы? – крыкнуў яму наўздагон уедлівы Маскаленка.

– Зрабіў! – гукнуў падначалены і скрыўся за рагом калідора.

Да афіцыйнага пачатку абедзеннага перапынку заставалася яшчэ хвілін дваццаць, таму Васіль пабег да адной закінутай прахаднай, дзе былі найменей строгія правілы. Прамінуў яе ціхамірна, але дауніверсама “Цэнтральны” цяпер стала куды далей, чым ад асноўнай прахаднай. Трэба было адолець цэлы кіламетр уздоўж панылай заводскай агароджы ды потым метраў шэсцьсот – уніз да ракі. Галіне ж ад сваёй рэдакцыі да “Цэнтральнага” – проста рукой дастаць. Васіль пабег на злом галавы.

...Сурмач усё ж прыпазніўся на пяць хвілін, але братавай яшчэ не было. Ён спыніўся пад электронным табло і стаў пільнаваць у натоўпе знаёму постаць. Пратырчаўши так хвілін дзесяць, ён ужо пачынаў хвалявацца, як праваруч раздалося:

– Вася! – Галія таропка-будзённа, з дамскай сумачкай праз плячо і з непразрыстым поліэтыленавым пакетам у руцэ, спускалася з высокага ганка універсама. – Прывітанне. А я тут заадно таго-сяго прыкупіла, – усміхнулася яна, параняўшыся з дзеверам. – Ну, як ты?

– Лепш не бывае, – іранічна адказаў Сурмач. – Бегма бег.

– Ладна, давай пройдземся да ракі, – прапанавала Галія. – Занадта шумна тут... У цябе ж хвілін пятнадцать знайдзецца?

– Знайдзецца, толькі начальнік мяне павесіць, – змрочна пажартаваў Васіль. – Давай пакуль патрымаю. – Ён прыняў у братавай сумку з пакупкамі. – Ого! Добра ж ты майго брацельніка корміш – кілаграмаў пяць нагрузкіла.

– Карпа свежага выкінулі, – паясніла Галія.

Яны перасеклі вуліцу і пайшли па спусцістых сходах да набярэжнай.

– Я, Вася, вось што табе хацела сказаць... У мяне ёсць чалавек, які мог бы паглядзець твае вершы, і магчыма, паспрыяў бы апублікаўшца.

Далібог, гэта было зусім нечакана. Аднак, памятаючы непрыветлівага рэдактара тоўстага часопіса, Васіль не спяшаўся радавацца. Ён сціпла прамаўчаў і слухаў далей.

– Ведаеш, – гаварыла Галія. – Я чытала твае вершы... Тады, калі ты Жэню даваў іх прагледзець. І, наколькі я разбіраюся ў паэзіі, яны вельмі нядрэнныя...

– Ды ну... – Ад неспадзянай, першай у сваім жыцці пахвалы Васіль аж зніякавеў.

– Праўда-праўда, – неяк смялей працягвала братавая. – Я ўжо блізу дзесяці год кручуся ў культурніцкай сферы і, павер, магу адрозніць бяздарнае ад таленавітага, прафесійнае ад

пачаткоўскага... У тваіх вершах ёсць агонь, боль, шчырасць – і гэта галоўнае...

– Агонь, боль... У вершах – гэта паняцці абстрактныя, – сумна запярэчыў Васіль.

– Правільна – абстрактныя. І заўважае іх толькі той, у каго самога баліць, гарыць, хто адчувае танчэй за іншых. Ты не журыся, што Жэні да цябе так паставіўся, – ён жа празаік, ён паэзіі як след не разумее...

– А што, каб яе разумець, абавязкова быць паэтам?

– Мабыць, не абавязкова... – Галія на колькі секунд задумалася. – Але ж большасць людзей, абсалютная большасць, не валодаюць вобразным мысленнем. Такія людзі не здольныя адчуць паэзію... Яны могуць быць вельмі разумнымі – мыслярамі, цудоўнымі рэжысёрамі, акцёрамі, празаікамі, але паэзія для іх – пустое месца. Па вялікім рахунку, можна і не пісаць вершаў, а быць паэтам.

– І можна напісаць дзесяць тамоў і ім не быць? – як бы прадаўжаў яе думку Сурмач.

– Амаль што так. Можна напрактикавацца ў рыфмарстве, вершаваным апісанніцве... Але ніводная высокапрафесійная паэма не кране чытацца сэрца, калі ў ёй няма Божае іскры.

– Ізноў жа абстракцыя, прывід – “Божая іскра”, – махнуў рукой Сурмач. – А што гэта, уласна кажучы, такое? Яе ж не памащаеш рукамі, словамі не апішааш. І хай мы маем хоць сто Божых іскраў – ніхто нас друкаваць не заспяшаецца.

– Гэта так... Але, павер мне, толькі такія – выпакутаваныя – вершы і маюць права на існаванне. Дакладней, не права... – крыху задумалася Галіна. – Выпакутаваныя, выбаленыя вершы валодаюць жыццёвай сілай, жыццяпраўднасцю, якая толькі і дае ім пущёўку ў вечнасць.

– Туманныя фразы, – зазначыў Сурмач, хоць нядаўна і сам прыйшоў да блізкіх высноў. – Байкі пра сады нябесныя...

– Правільна, гэтыя высокія разважанні ні да чаго не прывядуць, пакуль нашы тварэнні будуць марнавацца ў сталах... Але ж я цябе для таго і паклікала, каб прапанаваць дапамогу. Я ж ведаю, як важна, як цяжка штосьці ўпершыню надрукаваць. Паслухай...

Нягледзячы на абыякавы знешні выгляд, Васіль насцярожыўся і лавіў кожнае слова братавай.

– У мяне ёсць знаёмы чалавек, рэдактар літаратуrnага часопіса, вядомы паэт, які згадзіўся прагледзець твае вершы.

“Ці не той гэта, што мяне пляжыў? – прамільгнула памаўзлівая думка. – Во будзе весела!” Уголос спытгай:

– А як яго прозвішча?..

– Алесь Хведаравіч Месціч, рэдактар аддзела паэзіі часопіса... – (Галіна назвала адно вядомае літаратуrnае выданне.) – Харошы чалавек.

– Гэты харошы чалавек для цябе – маладой і прыгожай жанчыны – можа быць вельмі дрэнным для маладога вершапісца, – паморшчыўся Сурмач.

– Алесь Хведаравіч можа быць суроўым толькі да бяздарнасці. Табе тут няма чаго апасацца.

– У кожнага свой густ, – недаверліва буркнуў Васіль.

– Ну, ва ўсякім разе паспрабаваць трэба. Тым больш што я за цябе паручылася. Ты мяне не падводзь, ладна? – Галія прыязна зірнула на спадарожніка.

Яны ўжо выйшлі да ракі і рушылі па бетоннай набярэжнай. Справа быў сквер.

– Аддрукуй штук дзесяць вершаў – самых, на тваю думку, лепшых – і перадай мне.

– Добра, – без асаблівага энтузіазму згадзіўся Сурмач. – Хаця пустая гэта задума.

– Там паглядзім, – сказала братавая, спынілася ля парапета і абаперлася аб яго локцямі.

Тое ж зрабіў і Васіль. З хвіліну яны прастаялі бязмоўна.

31

Рака рабіла тут кругую лукавіну. У метрах ста ад іх утварылася прыродная паўвыспа, за якую і збочвала рака. На паўвыспе другі год запар ішлі будаўнічыя работы – узводзілася царква. Работы відавочна паскорыліся за апошнія два месяцы. Зараз яны вяліся ўжо на купалах, якія пакуль што ўяўлялі з сябе толькі дашчаны каркас.

– Глядзі, прыгажосць якая! – указала Галіна рукой на царкву.

У гэты міг скрэзь невялікае аckenца ў хмараах прабілася скупое восенінскае сонца і асвятліа толькі царкву і паўвыспу. Увесь астагтні краявід усё яшчэ патанаў у вільготнай павалоцы.

– Добрую справу робяць людзі, – задумліва сказала Галіна. – Ты бачыш, колькі храмаў за апошнія гады паўстае. Нібы з руінаў.

– Камуністаў скінулі – вось і цэрквы будуюцца. Нармальны працэс. Толькі дзівіць мяне адна рэч. – Васіль крануў братавую за локаць. – Звярні ўвагу на архітэктуру гэтага храма: акурат велікаруская царква, няйначай. Гэты грувасткі прыземісты корпус, гэтыя вялізныя шарападобныя купалы... Хіба гэта панашаму, па-беларуску?

– А ты ведаеш, як па-беларуску? – з цікаўнасцю павярнулася да яго Галіна.

– А што тут ведаць! Да статкова паездзіць па мястэчках і вёсках ды паглядзеце на праваслаўныя храмы, якія камунякі сплюндраваць не паспелі. У нас здавён фарміравалася праваслаўная архітэктура як нешта сярэдняе паміж рускай царквой і касцёлам. Вытанчаная, накіраваная ўвысь форма, зграбныя завостраныя купалы...

– Да ёй гэта галоўнае?

– У кожным разе, гэта немалаважна, Галія, – пераканана гаварыў Васіль. – Форма таксама ёсць выяўленнем сутнасці. Я ж, напрыклад, не хаджу дома ў шараварах і цюбецейцы. Даў ты ў дзявоцтве за паранджой не хавалася. Праўда?

Галія засміялася.

– Усяму сваю адпаведнасць павінна быць. І калі Богам заведзена будаваць на Беларусі цэрквы сваёй адмысловай архітэктуры, то не трэба ўносіць смуту ды свае парадкі ўстанаўліваць, – раздражнёна працягваў Сурмач. – Вось па гэтых масіўных купалах якраз і бачна, адкуль вечер дзыме, хто гэтае будаўніцтва фінансуе. Расея вялікадзяржаўная!

– Канешне, там цэнтр праваслаўя, адтуль і паступленні грошовыя прыходзяць. Што ж тут дрэннага?

– А тое дрэнна, даражэнья, што праваслаўную паству рускі цар заўсёды разумеў як сваіх васалаў. І цяпер, будзь

упэўненая, не ўпісваємся мы ў іхняе разуменне як незалежная краіна. Дарэчы, выключна праваслаёу не ёсць рэлігійнай патрэбай беларускай нацыі. Каталіцкая царква...

– Але ж і ў каталікоў жорсткая цэнтралізацыя – Ватыкан. Што наогул пярэчыць хрысціянскай ідэі...

– Ба ўсякім выпадку, Рымскі папа – гэта толькі духоўны лідэр. І ён не асацыруеца з нейкім уяўным еўрапейскім імператарам, што прагне кіраваць сотнямі народаў. Ці не так?

– Як табе сказаць... – задумалася Галя. – І ў каталіцтве было шмат перакосаў: інквізіцыя, крыжовыя паходы...

– Аднак яны ў гэтym пакаяліся.

На пару хвілін паміж суразмоўнікамі ўстанавілася няёмкае маўчанне. Было толькі чуваць, як тарахціць на супрацьлеглым беразе прагулачны катэр, ды нешта соўгаетца на будпляцоўцы перад царквой.

– А ўсё ж дзяўна, наколькі магутная, наколькі жышцястойкая ідэя хрысціянства, – падаў голас Васіль. – Чаго ніяк не ахопіць мой розум, дык тое, што чалавек, які быў бадзягам, амаль жабраком, які не меў над галаю сталага даху, з якога пасміхаліся і якога закатавалі насмерць, – гэты чалавек праз амаль дзве тысячы гадоў з'яўляецца самym багатым, самym вядомым, самым паважаным на зямлі чалавекам. Неверагодна!

– Ты пра Хрыста?

– Так. Ты паглядзі толькі: сотні самых магутных уладароў свету сышлі ў зямлю, дзесяткі дыктатараў, тыранаў, што кіравалі мільёнамі людзей, паходаваны ў нябыцце. Іхняе багацце, улада, слава – пайшлі на тло. І хто пра іх узгадае цяпер добрым словам? Яны такія ж малаўпывовыя на масы, як герой пасрэдных кніжак. Яны – пустое слова... – Сурмач перавёў дух.

– А Ён, гэты бядняк, туляга, мае цяпер сотні тысяч найбагацейшых палацаў – храмаў, да Яго ў сваіх малітвах звяртаюцца мільёны. Ён, які цураўся ў жыцці багацця і ўлады, валадарыць лепшай, самай цывілізаванай, паловай свету. Парадокс! Але гэта так.

– А гэта і ёсць Боскі цуд, Вася. Божая воля, – з захапленнем загаварыла Галя. – Мы чамусь памылкова ўяўляем цуд як нешта звышнатуральнае: прывіды, лятаючыя талеркі, фокусы

там разнастайныя. А не бачым самага сапраўднага цуду, які адкрыў нам Гасподзь у вобразе свайго Сына. Ты ўдумайся: усё, што пакінуў нам гэты Чалавек – слова. Прычым ён нічога не надрукаваў. Але сіла тых слоў была настолькі каласальная, што яны перадаваліся з вуснаў у вусны ў геаметрычнай прагрэсіі і літаральна перавярнулі сусвет. Ён не імкнуўся іх увекавечыць, ён проста тварыў імі добро. Але яны, Словы, на сёння надрукаваны тыражамі, непараўнальнымі з тыражамі самых геніяльных пісьменнікаў. Ці гэта не цуд?

Васіль хацеў быў шгосыці сказаць, але ад узрушэння не мог хутка сформуляваць сваю думку.

– Цяпер спрачаюцца, якая рэлігія найбольш правільная, – доўжыла Галя. – А яны ўсе правільныя, бо дадзены таму ці іншаму народу ад Бога і неабходныя таму ці іншому народу на пэўным этапе развіцця. Але ж для мяне няма сумненняў, што самай магутнай з іх, самай перспектывнай, прагрэсіўнай і чалавечнай з'яўляецца хрысціянства.

– Ну, мусульмане з табой не згодзяцца...

– Я доўга разважала над гэтым. А адказ, Вася, ляжаў на паверхні. Ды ты сам яго ведаеш. Паглядзі аб'ектыўна: уесь цывілізаваны свет – хрысціянскі. Толькі там вышэй за ўсё цэніцца чалавечасць, толькі там навука і мастацтва дасягнулі напраўду боскіх вышынъ.

– Цывілізацыя – гэта яшчэ не абсолютны крытэрый высокадухоўнасці, – запярэчыў Васіль. – Святыя людзі, наўсперач, сыходзілі ў лес і жылі дзікунамі.

– Правільна, сыходзілі, каб вярнуцца і даць нам свягло, прагрэс, веды. Ды што там навука! – з захапленнем гаварыла Галя. – Навука і сапраўды можа мець негатыўны бок... Але вазьмі культурную сферу. Усе колькі-небудзь значныя творцы – альбо самі з'яўляліся перакананымі хрысціянамі, альбо жылі ў краінах з глыбокімі хрысціянскімі традыцыямі. Нават тыя, хто называў сябе атэістам, мімаволі сілковаліся ад культурніцкай аўры хрысціянскіх краін, дзе яны тварылі. А яўрэйскі народ! Такі таленавіты амаль ва ўсіх жыццёвых сферах, ён дасягнуў вельмі сціплых поспехаў у літаратуры, мастацтве, музыцы. Я маю на ўвазе творцаў-іудзеяў. Барыс Пастарнак быў з сям'і

хрышчаных яўрэяў і працаўай у рэчышчы рускай праваслаўнай культуры. А гэта, між іншым, адзіны яўрэй, на якога можна смела прымяраць вянец мастацкай геніяльнасці.

– А Шагал, Левітан? – спытваўся Сурмач. – Да, наадварот, на яўрэях усё мастацтва трываецца...

– Не думаю, што гэтыя постаці супараўнальныя з Мікланджэла ці Рэмбрантам... Да таго ж сумняваюся, ці былі Шагал з Левітанам перакананымі іудзеямі... – сказала Галіна. – Хаця – не! Левітан быў іудзееем, і нават строгім. Успомніла: ад таго на яго карцінах і няма людзей. А чалавек, яго душа – самае складанае і цікаве для мастака; толькі праз яго, чалавека, можна да Бога наблізіцца. Іудзейства забараняе маляваць людзей. Хрысціянства – адчыняе гэтыя вароты, дае нам творчы прасцяг. Ад нязгаснай духоўнай аўры Хрыста сілкаваліся і сілкуюцца сотні тысяч літаратаў, мастакоў, музыкаў; ільвіную долю лёсавызначальных для сусветнай культуры мастацкіх твораў далі нам хрысціяне. Гэта неаспрэчны факт.

– А вось як на тваю думку, Галя, – Васіль раздумна глядзеў долу, на хвалі, што біліся аб бетон, – навошта жывуць святыя, юродзівія, убогія, дзвівакі розныя? У чым сэнс іхняга існавання? На добры лад, дык нармальны чалавек жыве дзеля асалоды... Я не маю на ўвазе толькі асалоду ў цялесным, заганным сэнсе. Але ж літаральна з пялёнак мы адстойваем свае права, толькі “дай” ды “хачу” вымаўляем. Адмалку пнёмся, нечага дамагаемся, дасягаем пастаўленых мэтаў... Карацей, стараемся адхапіць за адведзены нам адrezак жыцця як мага болей. Гэта, так бы мовіць, нармальны закон прыроды.

Тут Галя захацела нешта сказаць, але Васіль жаваў захітаў галавой, апасаючыся збіцца з думкі.

– Чакай, чакай, Галь! – гаварыў ён. – Агульнапрыняты закон жыцця – якраз браць столькі, колькі зможаш і колькі табе дазволіць грамадства і яго прававыя законы. Ці не так?

– Спрэчна...

– Тут я, магчыма, згушчаю фарбы, аднак агульнае правіла менавіта такое – браць. А ёсьць людзі, адзінкі, мізэрная колькасць ад усіх масы, якія немаведама чаго жывуць па

супрацьлеглых законах. Як бы знарок так жывуць. Гэтакі антысвет – насуперак нашаму. А ведаеш, які іх – тых юродзівых, дзівакоў – закон? Аддаваць. Успомні, што атрымалі Хрыстовы апосталы за свае добрыя справы – гвалтоўную смерць. І гэтак усе іх паслядоўнікі: жывуць, бескарысліва аддаюць сябе чалавецтву, а маюць ад людзей знявагі, праклёны, гвалт. І думаецца мне, што ў гэтым нейкі жахлівы закон прыроды: хто бярэ, той жыве бязбедна і беспакутна; хто аддае, той бядуе, галадае, церпіць і пакутна канае. Найярчэйшы прыклад – Хрыстос. – Васіль пранікліва глядзеў на Галю. Яна, як ніколі, падавалася яму вельмі прыгожай. Нейкай жаноцкай, але беззаганнай красою ўразіла яна Васіля на фоне спакойных свінцовых вод, недабудаванай царквы ў агачэнні дзівосна зжаўцелах дрэў. – І ведаеш, адно цешу сябе думкай, што ў існаванні гэтых нябогаў ёсьць нейкі вышэйшы сэнс. Я нават здагадваюся, дзеля чаго святыя прыходзяць на нашу зямлю. Яны ж цудоўна ведаюць, што нясоладка ім тут будзе. Але ж без іх не можа ўстаяць чалавечая вотчына. Бо мы пераважна *бяром*, а хто ж *аддаваць* будзе?! Вось яны, гэтые адзінкі святых падзвіжнікаў, і аднаўляюць энергетычны баланс зямлі. Яны сабою як бы ўраўнаважваюць мільёны нас, спажыўцу жыццёвае сілы, аддаючы сябе даастатку. Так я думаю, Гала. Бо сусвет мусіць быць энергетычна збалансаваны. Іначай ён папросту разваліцца.

– А я думаю прасцей чым ты, – нарэшце ўступіла ў спрэчку братавая. – Святыя, непрыкметныя ў жыцці людзі, неабходныя нам для таго, каб, да прыкладу, ты, на правах дужага, зараз не ўзяў ды не задушыў мяне, ці дзеля пацехі цераз парапет не перакінуў... А каб нехта, убачыўшы гэты гвалт, не зарагатаў ад сыгае весялосці, не ўхваліў бы гэты пачварны ўчынак... Каб па вуліцах не хадзілі людзі з доўгімі нажамі ды адкрыта і беспакарана не рэзалі людзей... Каб вадзіцель аўтобуса зважаў на пешаходаў, а не душыў іх коламі, – вось для чаго прыходзяць на зямлю святыя. Дзеля сусветнага парадку, які ў канчатковым выніку трываеца на любові і міласэрнасці. Хіба ты станеш аспрэчваць, што не задушыши слабейшага праста ад страху пакарання, ад трапятання перад законам. Ты не зробіш

гэта перш-наперш з-за глыбіннага пачуцця чалавечнасці, агіды да гвалту.

– Я не зраблю, а нехта зробіць. За грошы, дый проста дзеля пацехі...

– Я маю на ўвазе нармальных людзей, а не вырадкаў, пэўны працэнт якіх заўсёды прысутнічае ў чалавечай масе... У самага стройнага дрэва знайдзеца адна каравая галіна.

Тут Гая зірнула на наручны гадзіннік і спахаплілася:

– Ну, дагаманіліся! Мне ж на радыёстудыю спяшаць трэба: трыв гадзіны ўжо, а ў чатыры – запіс.

– Паспееш, я табе зараз таксі вылаўлю, – рашуча сказаў Сурмач. – Бяжым наверх!

– Што ты – таксі! – запрацівілася Гая. – Неяк скрамней дабяруся. Яшчэ ёсць час.

– Я цябе загаварыў, я і плачу, – падміргнуў ёй Васіль. – З ветрыкам даімчышся. Яшчэ і на гардэроб, на буфет паўгадзіны будзе.

Праз пяць хвілін жоўтая “Волга” павезла Галю ў напрамку радыёстудыі. Сурмач жа, нанова пракручваючы ў галаве іхнюю гутарку, нетаропкай ступою рушыў да роднага завода. Ён ужо безнадзейна спазніўся ў тэхбюро, але зусім не перажываў з гэтай прычыны. З Маскаленкам яны паразумеюцца.

32

Пасля сустрэчы з Гаяй прамінуў тыдзень. Васіль ужо наступнага дня перадаў ёй дзесяць сваіх найбольш дапрацаваных вершаў. Без асаблівай веры ў іх будучыню. Жыццё пацякло ў звычайным, па-весеніску малараадасным рэчышчы. Аб вяртанні дамоў ён пакуль не задумваўся, днём адседжваўся на рабочым месцы, вечары і ночы бавіў у Марыі Лухвіч на поўных правах грамадзянскага мужа: хадзіў па прадукты, кашаварыў, прыбіраўся, тое-сёне рамантаваў у заняпалай дамашній гаспадарцы і соладка спаў на шырокім сямейным ложку. Васіль здружыўся з сынам Машы – Косцікам,

гуляў з ім пасля работы, а некалькі разоў нават адводзіў малога ў дзіцячы садок.

Надышоў лістапад, а з ім – нежартойная начныя прымараразкі, і дрэвы неяк знячэўку і дарэшты згалелі. Пра летньюю раскошу цяпер нагадваў хіба варухлівы лісцевы дыван на газонах ды асобныя ўчарнелья лісточкі, што шаргатліва перакочваліся па асфальце. Па даўняй завядзёнцы на ачыстку ад прэлага лісця гарадскіх тэрыторый павыганднялі школьнікаў і студэнтаў пачатковых курсаў. Праз які тыдзень голы добраўпараткаваны горад будзе поўнасцю гатовы для першага зазімку. Але чаканне снегу, Сурмач ведаў гэта, можа зацягнуцца на доўгі, тамліва доўгі тэрмін. Ён і любіў і пабойваўся гэтай пары. Шэры, халодны, панылы горад нібытага адцягваў з яго энергію. Чорныя сырояя вечары, якія адваёўвалі ў дня хвіліну за хвілінай, успрымаліся Васілём як нейкае агрэсіўнае, беспра светнае асяроддзе, дзе тонуць найлепшыя пачуцці, творчыя памікненні, растае сама здароўе. Але ж акурат тады, стылай восенню, і бачыў сябе Сурмач не ненасытным біялагічным арганізмам, а здольным да нечага вартага чалавекам.

Гледзячы на скурчаных ад сіверу людзей, на рукастыя змярцвелья дрэвы, на дротападобнае голле хмызоў, не верылася Васілю, што яшчэ які-небудзь месяц таму мог ён расслаблены сесці ў скверы на лаўку, слухаць шапаценне кляноў, а ў прагалах пышнай, злёгку парудзелай лістоты назіраць мільготкае люстра ракі, праводзіць вачыма лодкі і катэры, прыслухоўвацца да гоману і смеху людзей, што шпацыравалі паблізу.

Людзі цяпер не смяюцца і нават не ўсміхаюцца. Яны засяроджаныя, быццам занураныя ў сябе і таму непрываютлівия, суровыя. Не раз разважаў Сурмач над асаблівасцямі харектару сваіх землякоў і прыйшоў да цвёрдай высновы, што менавіта клімат, а дакладней – рэзкая змена надворных умоў на працягу года робіць асноўны ўплыў на менталітэт тутэйшага люду. Змушаныя пастаянна змагацца за выжыванне – з маразамі, аблажнымі дажджамі, неурядлівымі землямі, – беларусы вонкава не вельмі вясёлы народ. Чалавек, які без дай

прычыны рагоча на вуліцы ці ўсміхаецца ў краме, міжволі выклікае ў беларусаў падазрэнне, калі не раздражненне наогул. Так паводзяць сябе іншаземцы. Гэтыя беласнежныя зубы, добразычлівия румянія твары, парывісттыя жэсты амерыканцаў, італьянцаў, французаў анік не ўпісваюцца ў нашу сціплую расліннасць, стандартныя немудрагелістыя будыніны, нячыстыя вуліцы ды бязбожна цесны грамадскі транспарт. Шчыра смяяцца беларус можа адно з прычыны легкадумнай маладосці, альбо на добрым падпітку, калі навакольны свет паўстае ў радасна скажоных алкаголем фарбах.

Беларус млявы і безыніцыятыўны, палітъчна неактыўны чалавек. Гэта таксама тлумачыцца халоднай няплыткай крывёй, якая стагоддзямі фарміравалася ў тутэйшым балотнапясным, пахмурным асяроддзі. Сонечных дзён у нас рэдка калі траціна на год выпадае. А сонца -- адзіная крыніца энергii на зямлі. Ці да страснага кахання, ці да апантаных памкненняў, смелых грамадзянскіх учынкаў нам пад хмарным беларускім небам? Аднак ліха без добра не бывае, і менавіта нашы прыроджаная суворасць, недаверлівасць, цярпівая здольнасць унурвацца ў сябе з'яўляюцца падмуркам не для павяrhoўнага, а глыбінна-істотнага спазнавання быцця. Беларусы, дзесяцігоддзямі і стагоддзямі змушаныя духоўна выжываць пры агрэсіўных захопніцкіх рэжымах, дасягнулі сур'ёзных вышынъ у паэзіі і, асабліва, фальклоры. Там, у песнях, паданнях, абрадах, народжаных у счарнельных сярод непralazных лясоў і балот вёсках, трыміць душа Беларусі. Трыміць яе душа, выгнаная з забетанаваных, закамунізаваных гарадоў... У беларуса, у адрозненне ад амаль усіх еўрапейскіх народаў, няма і ніколі не было сваёй гарадской культуры. Гэта відаць хаця б па крайне бедным наборы літаратурных твораў, якія выяўляюць непасрэдна гарадское жыццё. Затое вяскова-партызанскіх апавяданняў, раманаў, паэм і вершаў – вялікае мнóstva.

Беларус проста вымушаны быў чэрпаць духоўныя сілы са сваёй панурай, зменлівай, дажджліва-завейной прыроды. І ён спазнаў яе, як, мусібыць, ні адзін еўрапейскі народ. Беларус таксама таленавіты ў рэлігійным успрыманні быцця. Але ж

праваслаўе тут не набыло такой сілы, як на Русі, а каталіцызм – не такі ўпльывовы на масы, як у Польшчы. На стыку гэтых магутных рэлігійных канфесій беларус, як гэта ні дзіка гучыць, – хрысціянскі язычнік. Стойкая вера тут мяжуеца з зацятай забабоннасцю, жахам перад непераможнымі сіламі разнастайных стыхіяў. У заходнебеларускіх вёсках на скрыжаваннях усталёўваюцца вялізныя драўляныя крыжы з ручнікамі – для адпуджвання нячыстае сілы, у архітэктуры тутэйшых храмаў свіціца штосьці ад паганскіх церамоў, мы па-ранейшаму шукаем папараць-кветку... Беларус туга паддаецца цывілізацыі, новым веянням, паколькі подыхі ўсяго прагрэсіўнага і лёсапераваротнага даходзяць да яго праз гушчары, балоты і бездраж марудна, у аслабленым і куртагым выглядзе.

Зрэшты, вышэй прыведзеныя развагі пра беларускія характеристики не зусім дапасоўваюцца да абсолютнай большасці гараджан, то бок тых, хто толькі пражывае на тэрыторыі этнічнай Беларусі, есць хлеб з яе палеткаў, але чытае выключна расейскую прэсу і літаратуру, глядзіць расейскія тэлепраграмы, слухае расейскае радыё, круціца ў рускамоўным асяроддзі, і значыць – духоўна жыве ў сферы магутнай культуры суседняга народа. Такіх людзей можна называць калі не рускімі, то ўжо постсавецкімі – дакладна.

Але закончым гэтае лірычна-філософскае адступленне і звернемся непасрэдна да асобы галоўнага героя.

Панядзелак пачаўся для Васіля Сурмача куды як дрэнна. Ён устаў без пятнащасці сэм, абмыўся пад душам і, пакуль Маша ўпраўлялася з пасцеллю ды круцілася перад люстэркам, накіраваўся на кухню, каб змайстраваць нешта паесці. Косцік знаходзіўся ў Машыных бацькоў.

За кухонным акном млява аббуджаўся лістападаўскі ранак: шэры, санлівы, непаэтычны. З адчыненай форткі цягнула сырасцю. Чуліся лёгкія і цяжкія таропкія крокі пад акном, ляпанне дзвярэй пад'ездаў, нехта завёў і праграваў легкавік. Усё гэта спараджала ў Васіля смутныя асацыяцыі, наганяла неаптымістычныя думанні, і зусім не хацелася выходзіць на брудны, у выбоінах і лужынах двор, шыбаваць на працу.

Васіль уключыў шгомоцы міні-магнітолу, якая стаяла на стале, і па-гаспадарску сунуўся ў халадзільнік. Магнітола выдала “АВВА”, і пад гэтых заліхвацкія спевы хлопець выцягнуў на стол усё неабходнае і заняўся гатаваннем яешні. Падпяваючы і прытанцоўваючы, ён убіў на патэльню пяць яек, скоранька накрышыў у талерку цыбулю, настругаў сыр, усё гэта перамяшаў і ўсыпаў паверх сквирчлівых яек. Вядома, пасаліў і паперчыў. Водар гэтай немудрагелістай стравы абудзіў малады апетыт і, разам з “АВВА”, станоўча паўплываў на Васілёў настрой. Ён пару разоў гукнуў сваёй сяброўцы, якая чамусьці заваждалася ў спальні, каб падыходзіла на кухню, але адказу за гучнымі магнітафоннымі спевамі не ўлавіў. Таму ён давёў страву да гатоўнасці, пераставіў напаленую патэльню на тумбачку з кафляным верхам, прыглушыў магнітолу і зноў паклікаў Машу. Замест адказу ён расчуў у глыбіні кватэры нейкую валтузню і яўна чужы, басавіты, голас.

Сурмач выскачыў у калідор і абамлеў: дзвёры на лесвічны пралёт былі засцежаны. Са спачывальні данёсся жаночы віскат, затым гукі як бы глухіх удараў. Праз секунду Васіль быў там. Перад ім паўстала ўражвальная карціна: каржакаваты невысокі мужык у заношанай джынсоўцы стаяў да яго спінай і цягаў за доўгія валасы, прыгінаючы долу, гаспадынню гэтага дома... Усе далейшыя Васілёвы дзеянні былі чыста машынальнымі, але ж надзіва дакладнымі і выніковымі. Тыграм падскочыўшы да нязванага госця, ад якога за вярсту тхнула алкагольным перагарам (гэта быў Машын былы муж-прапойца), Сурмач з добрым размахам выцягнуў яго сваім чыгуенным кулаком паміж лапатак. У нутры мужыка нешта ёкнула, і ён, нібы паралізаваны, здрэнцевеў і пачаў асядаць уніз. Аднак Васіль не даў яму гэта зрабіць, бо скапіў адной рукой за матню, а другой – за шыварат, рыўком адарваў ад падлогі і, як мух з бульбай, панёс да выхаду. Усё адбывалася ў дзіўнай, напружанай бязмоўнасці. Нават Маша, жанчына нервовая і ўражлівая, пасля вызвалення ад гвалту выпрасталася і з нямым жахам угаропілася на Сурмача і яго знямела-скамянелую ношу. А Васіль моўчкі развязнуўся да дзвярэй, выйшаў са спальні, адолеў доўгі калідор, на парозе кватэры паставіў свайго

паслухмянага саперніка на падлогу і даў штурхала каленам ніжэй спіны... Васіль ужо зачыніў і замыкаў дзвёры, як пачуў крыкі лаянкі на лесвічнай пляцоўцы. Ён з цікаўнасці зірнуў у дзвярное вочка: мужык цялёнкаўся на карачках ля проймы процілеглых дзвярэй пад нагамі дужага, спартыўнага выгледу дзядзькі, які трymаў яго за каршэнь, чартыхаўся і спрабаваў паставіць на зыбкія ногі.

Прапусцім тут банальнае разбіральніцтва, якое адразу ж адбылося паміж палюбоўнікамі. Скажам толькі, што былы Машын чалавек прыпёрся вымагаць грошы на апахмелку; сустрэўшы адпор, прывычна развар'яваўся і пусціў у ход руکі. Гэткая мілая сямейная сцэна.

Праз паўгадзіны Васіль выходзіў з кватэры (на работу яны заўсёды рушылі паасобку і з пяціхвілінай разбежкай) з затоеным намерам скарыстаць гэтае здарэнне як падставу для вяртання дамоў – на сталае пражыванне.

33

Па абедзе, у гэты ж дзень, Васілю пазваніла Галя і сказала, што Алесь Хведараўч Месціч будзе чакаць яго сёння ў рэдакцыі пасля шасці гадзін вечара. Сказаць, што Сурмач узрадаваўся, будзе няпраўдай. Разгубленасць – вось, бадай, найбольш прыдатнае слова.

- Ну і як яму?.. – неяк баязліва прамармытаў ён у трубку.
- Цярпі, Грышка, карчма блізка, – пажартавала Галя і дадала: – Толькі не спазняйся, бо Алесь Хведараўч адмыслова для цябе пасля работы застанецца.
- Даўк што ён усё-такі казаў? – нервова прынік да трубкі Сурмач.

– Сказаў, што цікава з табой пагаманіць будзе, – кінула братавая. – Ну, ладна, мне тут бегчы трэба. – І паклала трубку.

Другую палову рабочага дня Васіль не знаходзіў сабе месца. Ён браўся за працу, але яна не спорылася; загружаў кампьютарную гульню, аднак гуляў рассеяна і аднаго разу быў заспеты Пятром Яфімавічам – атрымаў ад яго наганяй; спрабаваў падсаджвацца да купак гаварлівых саслужыўцаў,

зачаста спускаўся ў курыльню, але не мог адцягнуць сваю ўвагу ад маючай адбыцца сустрэчы з літаратурным мэтрам. А то зноў кідаўся Васіль да свайго кампутара, упогайкі адкрываў тэкставы файл з вершамі, якія адправіліся да Месціча, разглядаў іх і так і гэтак. Яны здаваліся яму то высокімі, то прыземленымі; то глыбокімі, то наўна-дзіцячымі; то занадта канкрэтнымі, то празмерна расплывістымі... Васіль закрываў той файл, пераключаў кампутар на рэжым чарцяжа, але ж збродлівия руکі самавольна вярталі на экран злашчансныя творы.

Хаця Сурмач перадаў вершы ў такую высокую інстанцыю не па сваёй ініцыятыве і без асаблівай надзеі, падсвядомасць яго не драмала, і ён міжволі насіў з сабой адчуванне чагосыці важнага, небяспечнага і ўрачыстага адначасова. Нібы часцінка яго душы адарвалася і палящела ў нейкую лабаратарыю, дзе маюць правесці строгі і няўмолыны аналіз, будуць разглядальць гэтую адарваную часцінку ў розных ракурсах, скептычна ўсміхацца, маўляў, гэта навуцы вядома, ці, наадварот, здзіўлена разводзіць рукамі: несусветнае глупства. Васіль як бы напраўду адчуваў, як чаруюць над гэтай часцінкай, раствараваюць у хітрамудрых рэактывах, а тады зноў умела крышталізуюць і ставяць пад вілавакія мікраскопы. Жах!

Недзе без пятнаццаці шэсць, калі падыходзіў да рэдакцыі аўтарытэтнага часопіса, дзе працаваў Месціч, Сурмач цвёрда наважыў стойка прыняць вердыкт па сваіх вершах: будуць распякаць – не пярэчыць, будуць куражыцца – маўчаць, стануць абражанаць – цярпець сцяўшы зубы. Хаця б дзеля Галіны, якая шчыразычліва да яго паставілася.

У назначаны час Васіль апынуўся перад абабітымі бурым дэрмацінамі дзвярамі на другім паверсе старога, з высачэзнымі столямі будынка. У калідоры, з шэрагам такіх жа дзвярэй, было змрочна і вусцішна. І нельга было вызначыць, ці тоіцца тут яшчэ дзе-небудзь жыццё, або на ўсёй велізарнай прасторы – толькі ён ды нязнаны чалавек за сцяною. Словам, строгія дзвёры і гулкая цішыня бязлюднага калідора не выклікалі ў Сурмача ні аптымізму, ні нават жадання пастукацца ў аддзел паэзіі. Але стукацца было трэба...

Пачуўшы: “Заходзьце!” – Васіль павярнуў ручку і пранік у пакой літаратурнага храма (другога па ліку ў сваім жыщці). Тут аказалася не намнога святлей, чым у калідоры, але значна ўтульней: трох рабочыя сталы – справа, злева і наперадзе; шырокое акно з відам на раку і стары горад; свежалакіраваная паркетная падлога адбівала толькі святое таршэра, што стаяў у левым куце – ля канапы. На канапе сядзеў чалавек і куркі. Перад ім, на прыземістым століку, стаяла попельніца, пузаты электрасамаварчык, кубкі, пачак з заваркай і ляжала яшчэ тоесёе. Верхнєе асвяленне адсунічала, але пакой быў невялікі, і Васіль ахапіў усё яго змесціва, што называецца, адным позіркам.

– Васіль Сурмач, калі не памыляюся? – запытаўся чалавек на канапе.

Твару яго разгледзець пакуль не ўдавалася, бо ён трапляў у ценъ.

– Так, – адказаў Васіль і зрабіў колькі крокаў наперад.

Тады чалавек апусціў акурак у попельніцу, жвава падняўся і рушыў насустрach.

– Алесь Хведаравіч Месціч, – адрэкамендаваўся ён, моцна і коратка паціскаючы Сурмачаву руку.

Рэдактару з выглядзу было гадоў пад пяцьдзесят, аднак рухаўся ён па-маладому спружыніста, энергічна. Росту ж быў ніжэйшага за сярэдні, добрая целаскладу, які выяўляўся нават пад строгім рабочым касцюмам. Бездакорна паголены твар здаровага колеру, свежая кашуля і манера глядзець суразмоўніку ў очы прыйшліся Васілю даспадобы. Але смелы пагляд гаварыў яшчэ і пра звычку рэзаць праўду-матку. Дарэчы, і роўны зычны барытон і валявы падбародак рэдактара адназначна выключалі спадзвесы на якія-кольвек міндальнасці.

– Прысаджвайцеся, калі ласка. – Алесь Хведаравіч указаў рукой на канапу.

Васіль сеў з краю, з выпрастанай і напружанай спінай, – нібыта падкрэсліваў сваю выпадковасць у гэтым памяшканні. Рэдактар жа размясціўся прывольна: адкінуўся на спінку напаўпавароту да госця.

- Чую вып’еце? – спытаўся ён. – Харошы, цэйлонскі.
- Не, дзякую, – адказаў Сурмач, хаця ў горле перасохла ад хвалявання.
- Тады рэдактар узяў са стала пачак цыгарэт “Космас” і прапанаваў Васілю:
- Курыще?
- Ага. – Прыкладаючы ўсе намаганні, каб скрыць дрыготку пальцаў, хлопец вышмаргнуў з працягнутага пачка цыгарэту.
- Пару зацяжак рэдактар і яго госьць зрабілі моўчкі.
- Ведаеце, Васіль, – падаў нарэшце голас Алесь Хведаравіч, – што мяне ў асноўным парадавала, калі чытаў ваш рукапіс? Гэта тое, што мне не прыйдзецца расчараўваць харошага чалавека – Галіну Вікенцьеўну.

На гэты ўступ Сурмач не знайшоў, што адказаць.

– А то ж як бывае: просіць знаёмы чалавек, твой добры таварыш, камусыці дапамагчы апублікацца, – доўжыў рэдактар, выпускаючы клубы дыму ў напрамку адчыненай форткі. – Ты б і рады ўсёй душой гэта зрабіць, але не можаш... Па адной простай прычыне не можаш, што там не толькі няма чаго публікаць, а і працаваць – рэдагаваць, папраўляць – няма з чым: паэзіяй там і не пахне. І што тады мне, небараку, рабіць? – Ён хітравата падмірнуў Васілю. – Сказаць прама: “Гэта бяздарна”, – то скрыўдзіш добрага чалавека, альбо, горш за тое, нажывеш у ягонай асобе новага ворага. А ворагаў у нас, рэдактараў, і так дастаткова. Словам, выкручвашца прыходзіцца, прыдумляць нейкія гладкія фразы, чырванець, быццам сам вінаваты ў бяздарнасці тых вершаў. Разумееце, Васіль, пра што я кажу?

– Разумею.

– Іншая справа – чалавек з вуліцы. З ім куды менш цырымоній: таленавітае – у друк; не надта таленавітае, але прафесійна зробленое ў стол кладзём – хай сваёй чаргі чакае; пасрэднае, бяздарнае – адхіляем канчаткова і беспаваротна. Любата працаваць! – Рэдактар яшчэ раз падмірнуў Васілю і раструшчыў кароткі акурак у попельніцы.

Моцны тытунь “Космасу” гаючым чынам падзейнічаў на Сурмачаву нерцовую сістэму: у душы палагаднела, у руках

з'яўлася прывычная ўпэўненасць. Апрача таго, радаваў даверлівітон Алеся Хведараўчіца.

— Прызнаюся, што без энтузіязму ўзяў ваш рукапіс, — мовіў далей рэдактар. — Паўтараю: баяўся засмуціць Галіну Вікенцьеўну, якую ведаю гадоў пяць як выдатнага журналіста. Но не сакрэт, што са ста вершаскладальнікаў добра калі знайдзеца адзін з задаткамі таленту, і верагоднасць, што гэты паэт будзе рэкамендаваны праз твойго бліzkага знаёмага, міэрна малая. Таму ваш рукапіс я ўзяў з апаскай... Работы ў мяне па горла, і новыя вершы я проста фізічна не могу праглядаць за тыдзень... Але ж мне карцела найхутчэй разабрацца з вашымі творамі — бо, па шчырасці, і ў вас западозрыў чарговага графамана, які шукае пралазы ў друк. Разумееце, каб не насіць у душы гэты цяжар... каб хутчэй сказаць Галіне Вікенцьеўне горкую праўду.

Утварылася нядоўгая паўза, цягам якой рэдактар нібы вывучаў твар свайго негаваркога суразмоўніка.

— Давайце ўсё ж чаю вып'ем. — Алесь Хведараўчіца пацягнуўся да самаварчыка і ўключыў шнур у трайнік. Апарат адразу ж вантрабна загуў, як кот перад бойкай.

Пакуль рэдактар засыпаў заварку ў кубкі, Сурмач не ведаў, куды падзець руکі, і церабіў запалкавы карабок.

— Такім чынам, я парашыў як мага хутчэй расправіца з вамі, — Месціч ізноў адкінуўся на спінку канапы, — і таму ў мінулую пятніцу прыступіў да вашага рукапісу.

Ад гэтых слоў Васіль увесь ператварыўся ў слых.

— Вы парадавалі мяне, малады чалавек, — нечакана выпаліў рэдактар, — і за гэта — шчырае вам дзякую. — Ён абсолютна сур'ёзна падаў руку збянтэжанаму Васілю і парывіста з ім парукаўся. — Ведаецце, што мне даспадобы ў вашых вершах? Не тэхніка — яна ў вас кульгае. Не думка — за выключэннем некаторых месцаў, мысліце вы даволі традыцыйна... Галоўны ваш козыр — любоў да слова. Не тая саладжавая любоў да прыгожых гладзенъкіх фраз, не імкненне фанабэрыцца сваім слоўнікам запасам... Я маю на ўвазе любоў да слова як жывой стыхі... Разумееце?

— Не зусім, — шчыра прызнаўся Сурмач.

— Так, мова — гэта рэальная стыхія, Васіль, — паясняў рэдактар. — І вы, мо самі таго не ўсведамляючы, адчуваеце, любіце і жывяце ў гэтай стыхіі. Больш за тое, як мне здалося — і яна, мова, вас любіць. Гэта — галоўнае для паэта! Паверце майму вопыту. Цяпер любяць казаць, што мова ёсць проста сродкам выяўлення чалавечай душы, як аловак, папера, кніга. Глупства! Мова — гэта сама душа народа. А для паэта яна з'яўляецца нейкай прасторай, дзе ён існуе, дзе ён чэрпае патрэбную жыццёвую энергію. Мы як бы падвойваемся: наша зямная палова ёсць, ходзіць, спіць, піша, выдае кніпі; а ў гэты час другая палова купаецца ў нейкім уяўным акіяне мелодый, вобразаў, рыфм і рытмаў, наўпрост не звязаных з нашымі зямнымі дзеяннямі. І бывае, памірае паэт у росквіце здароўя, таленту, сямейнага шчасця — заўчастна, трагічна, часам праз самагубства. І гадаюць тады людзі: чаму, як, за што? А прычына такая: захлынуўся ён, небарака, у тым неспасціжным акіяне, паглынула яго стыхія, паклікала да сябе...

Самавар закіпей. Рэдактар напоўніў кубкі, над якімі адразу ж маляўніча заклубіўся пар.

— Скажыце, Алесь Хведараўіч, — Сурмач пасунуў да сябе кубак, — калі вы лічыце мову акіянам, то ў кожнага народа ёсць свой акіян — так выходзіць? І дзе яны, акіяны, мяжуюцца?

— Мяжуюцца? — пытальна зірнуў на суразмоўніка Месціч. — Хм... На філалагічным узроўні яны мяжуюцца па словах і словамаспалучэннях, якія ўласцівыя суседнім, блізкім па культуры народам. У рускай і ўкраінскай мовах — вялікая доля аднолькавых і аднакаранёвых слоў. Тоё ж самае ў выпадку ўкраінскай і беларускай, беларускай і рускай моў... Вось вам і граніцы. — Рэдактар узяў кубак з чаём у рукі. — На ўзроўні вобразаў, ідэй, мелодыкі граніцы моўных акіянаў палягаюць у слабадаступных нам, метафізічных, сферах. Тут ужо пераплатаюцца міфы народаў, міфы рэлігіі і іх разгалінаванняў...

— А для чаго наогул столькі моў у свеце? Ці не прасцей было Усівышняму стварыць адну мову? Гэтак жа лягчэй паразумецца, хутчэй дасягнуць усеагульнага росквіту.

— Гэта вам так здаецца. — Алесь Хведаравіч хітра прыжмурыўся. — А дзе гарантыі, што чалавецтва пойдзе да росквіту?

— Ну як жа! Прагрэс... — развёў рукамі Васіль.

— Прагрэс, кажаце? А ці не ў нашым найпрагрэсіўнейшым стагоддзі надараліся самыя жудлівыя войны, самая бязлітасная тыранія, здатная захапіць увесь свет? Ці не ў гэтym цывілізаваным стагоддзі над чалавецтвам упершыню навісла нежартоўная пагроза самазнішчэння? — Рэдактар яўна разгараочыўся і за размовай сангвінічна жэстыкуляваў. — І вось тут, паважаны Васіль, спрацоўвае асноўная задума Усявышняга — размаітасць сусветных культур, моў, веравызнанняў. Яны (а мовы — найперш) здаўна з'яўляліся імунітэтам зямлі. Здаровая дзяржава — гэта жывы білагічны арганізм. І спосаб распознавання хваробатворных мікробаў для яго — мова. Мова здавён была закліканы выяўляць чужынцаў, іншаземцаў, ставіцца да іх з недаверам, не абіраць на кіруючыя пасады. Акрамя мовы, у чалавечага племя няма сродкаў для ідэнтыфікацыі народа. Калі тыранія ўзнікае на адной тэрыторыі, у адной дзяржаве — калі ўжо здарылася такая бяда, — то распаўзацца ёй па шматмоўным, рознакультурным свеце будзе тысячакроць цяжэй, чымся па аднароднай прасторы. Вось так, браце...

34

Рэдактар адставіў кубак і ўзяў са стала пачак цыгарэт.

— Закурым?

— Можна. — Васіль працягнуў руку.

Запалі.

— Дык вернемся да асноўнай тэмы нашае гутаркі, — сказаў Месціч. — Літаратурная адоранаць, якая ў вас бяспрэчна мной выяўлена, часам не дапамагае, а, наадварот, перашкаджае літаратурнай кар'еры.

— Перашкаджае?

— У пэўнай ступені — так. Бо ў нашым хлуслівым грамадстве... Ды што там — у нашым: паўсюль! — Рэдактар

узмахнуў рукою. – Думаеце, чаму гэтак рана і страшна памерлі Пушкін і Лермантаў?..

– Самалюбства. Абраханы гонар. Гэта кожны школьнік ведае.

– Гэта толькі вяршыні айсберга. А на самай справе... – Алесь Хведараўіч на колькі секунд задумаўся. – Вы паглядзіце, чым была культурная прастора Расеі да Пушкіна: неабжыгты абшар, амаль дзікунства. На паўночным заходзе ўладарыў дух Шэкспіра, Гётэ, на поўдні ад іх вялікі Данте даўно ўжо рассеяў духоўны прыщемак... А на абсягу ад Варшавы да Камчаткі, ад Мурманска да Батума – цемра, туман, неруш, праз якія толькі ледзь-ледзь прабіваліся постаці Дзяржавіна, Жуковскага. А прыйшоў гэты кучаравы юнак – і асвягліў сваім геніем духоўную глуш... Але ён быў адзін, дружа. Як мішэнь. І адразу ж актывізаваліся ўсе цемрашальскія сілы і паўсталі супраць Паэта. А сродкаў у таго чортавага племя багата, такіх сродкаў, што вокам іх не пабачыць ды не пачуць вухам. – Рэдактар гаварыў узрушліва. Ён пабляднеў і нібы агаліў сваю існасць. – Знішчылі яго, зніштожылі фізічна, бо іначай рот закрыць не маглі... Але запаліўся ад яго агню новы Паэт – Лермантаў. Многа зрабіў, мог бы непараўнальна болей. А затым ужо не агні, не вогнішчы – цэлія духоўныя пажары ахапілі Расею: Дастанеўскі, Талстой, Чэхаў, Купрын – празаікі, якіх яшчэ не зной свет! Неймаверны рывок – і расейская культура з адсталай ператвараеца ў перадавую. На гэтым каркасе, на гэтых глыбах-імёнах і дагэтуль стаіць і расейская і наша літаратура. Хочам мы таго ці не. Вось так, браце...

– Але ж семдзесят гадоў камунізму... – заўважыў Васіль. – Тут цемрашальства яшчэ горшае за царскае. Ці не адкат гэта назад? Пры цары ж была куды большая свобода творчасці...

– Слушна! – усклікнуў рэдактар. – Слушна кажаце. Рэч у тым, што пісторыя чалавечтва ёсьць барацьбой светлых і цёмных сілаў. Часам тая пераважае, часам гэтая... Аднак і праз камуністычную немарац прабіўся новы і, бадай, адзіны літаратурны волат гэтага ваяўнічага стагоддзя – Салжаніцын.

– Скажыце, Алесь Хведараўіч... Вось зараз нібыта дэмакратыя, галоснасць, незалежнасць. Так? А ў літаратуры,

наадварот, застой, зацішша, калі не заняпад... Так мне здаецца.

– Па-першае, дэмакратыя ў нас толькі фармальная. Ты паспрабуй надрукаваць якое-небудзь смелае, неардынарнае, задзірыстае апавяданне – адразу з тымі ж цемрашаламі сутыкнешся. Па-другое, літаратуры, Васіль, час патрэбны, каб пераасэнсаваць перамены, каб у рэчаіснасці разабрацца. Толькі праз гадоў дзесяць-пятнаццаць з'явяцца чаго-небудзь вартыя творы пра сённяшні дзень... Хаця, ліха яго ведае, што будзе з нашай беларускай літаратурай у будучыні. Вялікія ў мяне на тое сумненні ёсць.

– А мне здаецца, неблагая ў яе перспектывы. Якраз цяпер, як ніколі...

– Гэта яшчэ бабка надвое варажыла, – працягваў Месціч. – Уся бяда беларускай літаратуры ўтым, што дужа яна маладая і незагартаваная, цяplічная нейкая... Памятаеш, як у Булгакава – літаратурная аранжарэя, дый годзе. Наша літаратура ніводнага дня ўсур'ёз не змагалася за выжыванне, то бок пры вольнай рынкавай канкурэнцыі. Яна жыла, як паненка, бестурботна – на дзяржаўных датацыях для вузкага кола немаведама як абраных літаратарай. І таму ніколі не імкнулася быць цікавай, чытальнай, захапляльнай, як імкнулася, скажам, калісьці французская літаратура – тыя ж Дзюма, Бальзак, Стэн达尔... А грымнула перабудова, разваліўся Саюз, скончыліся буйныя дзярждатацыі – і асела, знемагла наша літаратурка. Не можа яна выжыць на кніжным рынке, бо туды паступаюць альбо выпрабаваныя стагоддзямі сусветныя перлы, альбо забаўляльнае, жывучае, як пустазелле, чытво.

– Трэба распрацаваць праграму падтрымкі... – няўпэўнена пачаў Васіль.

– Глупства! – рэзка абарваў яго рэдактар. – Нападтрымліваліся! Хай загартоўваецца ў жорсткай барацьбе. А не выжыве – то й трасца з ёй! Я хачу бачыць нашу будучую літаратуру рамонкам, валошкай сярод жытва, а не аранжарэйнай ружай-недатыкай. Палеткі, жытва – чытачы, а палявыя кветкі – мастацкія творы, што жывуць сярод людзей ды іх не цураюцца.

На некаторы час устанавілася маўчанне.

– Ведаеце, Васіль, чаму я з вамі размаўляю па шчырасці? – зноў загаварыў Месціч. – Сябе ў вас бачу: маладым, неабстраляным і задзірыстым. Але ж вам прыйдзецца зазнаць на сваім літаратурным веку ўсе крываўды, абразы, роспач, што і я перажыў. Скажыце, вам ужо давалі ад варот паварот?

– Была справа, – неахвотна адказаў Сурмач.

– І яшчэ дадуць, будзьце ўпэўненыя. А тое і выспяткам падгоняць. Я, Васіль, быў з чацвёртага курса універсітета выключаны за “празмерныя” беларускамоўныя настроі. І аўтаматычна мяне перасталі друкаваць – усюды. Бедаваў, псіхаваў, адчайваўся, задушыўца хацеў. А потым скумекаў: куды я дзенуся з нашага балота. Хітрэйшым стаў. Загаіўся на трыв гады, памёр для рэдактараў. А сам дзве кнігі за гэты час напісаў. Днём вагоны разгружаю – поначы пішу, і наадварот. А калі на маю асобу сталі нядобразычліўцы забывацца, я адразу некалькі падборак ва ўсе магчымыя выданні падаў. Чакаю. І прабілася-такі адна нізка вершаў у маладзёжным часопісе. Ды трэба ж такому надарыцца, неўзабаве адзін народны пісьменнік мяне ў сваім крытычным артыкуле становіча адзначыў. Выпадковасць! Але яна дала штуршок, і прыйшлі ў рух мае астатнія рукапісы, што без гэтага народнага, зямля яму пухам, не пасунуліся б. Праз два гады выйшла мая першая кнішка вершаў, а яшчэ праз год – у Саюз прынялі. Вось так, брат... Але самае смешнае, што, ужо стаўшы сябрам Саюза, праціскаў я ў друк тыя самыя вершы, якія пад час майго дысідэнцтва ніводнай рэдакцыяй не прымаліся – з пазнакамі “слаба”, “негаленавіта” і падобнай хлуснёй. Мала таго, мне за іх, у тым ліку за іх, ганаровую літпрэмію прысудзілі. Усё, паважаны Васіль, адносна на гэтым свеце.

У пакоі запанавала цішыня. Сурмач нясмелая пасправаваў яе перарваш:

– Паколькі вы самі пацярпелі ад гэтай сістэмы, то і стараецся дапамагаць маладым...

– Чортка лысага! – нечакана вылаяўся рэдактар. – Я па сутнасці такі ж бюракрат, як і ўсе. А ведаеце чаму? Таму што я сам – прадукт гэтае сістэмы і не змог бы ў ёй існаваць, калі б

ішоў супроць плыні. Ды памяркуйце самі, што я магу зрабіць, калі аб'ём часопіса ўсяго дзвесце пяцьдзесят старонак? На добры лад, я павінен прымати ўсё бездакорнае хаця б у плане тэхнічным, бо які чорт там разбярэ – талент ці не талент? Гэта можа вызначыць толькі час, чытацкая любоў, але не я адзін... Дык вось, калі прыматаць усе тэхнічна правільныя творы, то аб'ём часопіса мусіць быць не дзвесце пяцьдзесяят, а дзве тысячы пяцьсот старонак! Што, самі разумееце, нерэальна. Вось і даводзіцца крэмзаць харошым людзям адпіскі, грашыць перад сваім сумленнем, начэй не спаць – а раптам хто ўтапіцца задумае? Сапраўдныя творцы – яны, браце, народ кволы. Гэта графамана нічым не проймеш. Ты яго ў дзвёры, а ён у акно лезе! Багата такіх у Саюз пісьменнікаў пранырвае. А ўжо пранырнуўшы, графаман будзе душыць усіх канкурэнтаў бязбожна – і рэальных і патэнцыйных.

– Надга вы непрывабную карціну намалявалі. Гэтак пісаць не захочаш, – нявесела пажартаваў Сурмач.

– Гэта я вас проста папярэджаю. Дзеля вашага ж шчасця. І яшчэ: старайцеся не высоўвацца. У нас не любяць выскочак, асабліва таленавітых. У нас любяць харошых, ціхіх хлопчыкаў, якіх можна патрапаць па плячы і павучыць, як трэба пісаць, адчуць на іх, так бы мовіць, пераемнасць пакаленняў, сваю дастойную змену ўбачыць. Таму я ваши вершы прымую да друку, але хай яны сваю чаргу вылежаць. Гэтак ім здаравей будзе. У вас колькі ўвогуле вершаў?

– Штук семдзесят.

– Ну і слайна. Актыўізуйце сваё пісанне, каб можна было, скажам, са ста штук адобраць тых жа семдзесят, па ўзоруні – як гэтыя дзесяць. Тады падрэдагуем іх, падчысцім, і я перадам у часопіс “Маладосць”, там у серыі “бібліятэка” выходзяць кніжкі маладых літаратараў. Я мяркую, і ваша ў іх ціхамірна праскочыць.

– Дзякую вам, Алесь Хведараўіч. – Васіль падняўся з канапы.

– Пайду я, позна ўжо.

– Можа, чаю яшчэ? На дарожку.

– Не... праўда, трэба ісці... – Сурмач, як помніцца, наважыў сёння вярнуцца ў бацькоўскую хату: не зядзяцца ж туды цемначы.

– Што ж, прыемна было пагутарыць. – Месціч таксама ўстаяў і працягнуў хлопчу руку. – Спадзяюся, не апошні раз... Калі што, тэлефануіце.

35

Наступныя два лістападаўскія тыдні Васіль жыў, нібыта ў іншым вымярэнні. Пахмурнае неба, шкілеты дрэў і хмызоў, нячысты асфальт і ўчарнелае апалае лісце паўставалі для яго ў нейкім інакшым, нязнаным свягле. Адчуванне чагосыці важнага трывала пасялілася ў Сурмачавым сэрцы. Гэтае адчуванне вяршэнствавала над усімі ўчынкамі, дзеяннямі і ладам мыслення Васіля Сурмача. Быццам удыхнулі ў яго новыя сілы.

Падобную акрыленасць ён зведаў толькі раз у жыщі, гадоў у шаснаццаць. Ён тады выпадкова пазнаёміўся з дзяўчынай у агульных сяброў і праводзіў яе дадому. Давялося ехаць на трамвайце ў адзін з аддаленых новых мікрараёнаў. Усю дарогу Васіль захоплена гаманіў са сваёй прыяцелькай і не заўважыў, як яны сышлі на патрэбным прыпынку, не запомніў і звілісты шлях сярод аднастайных дзевяціпавярховак да дому дзяўчыны. Надоўга затрымаліся яны ля пад'езда. Калі ж развітваліся, Васіль перапісаў нумар тэлефона тae дзяўчыны і адчуў сябе непамерна шчаслівым. Занураны ў салодкія думкі, ён пабрыў куды вядуць вочы. Неабжытаму мікрараёну бракавала ліхтароў, але быў пачатак зімы, і сам снег асвятляў хлапчу шлях. Васіль караскаўся на пагоркі, скочваўся з іх па заледзяnelых сцяжынках, пералазіў цераз нейкія агароджы, мінаў новабудоўлі... Ішоў абсалютна бяздумна, бо толкам не думаў нават пра сваю сімпальгную знаёму. Адно адчуванне шчасця, дзівоснага новага шчасця вяло Васіля па цёмных чужых дварах і вуліцах... Апамягчыўся ён гадзіны праз паўтары, калі выйшаў на ўскраіну горада. Зірнуў на гадзіннік і жахнуўся: палова дванаццатай. Ён паспрабаваў

зарыентавацца на мясцовасці і не змог, бо ніколі не бываў у гэтым закінутым, зусім новым мікрараёне іхняга вяліznага горада. Заду высіліся аграмадзіны дамоў, збольшага – цёмныя, з пустымі вачніцамі акон; і толькі паасобныя дамы зіхацелі негустымі электрасузор'ямі. Наперадзе – пустка з зацярушанымі снегам кучамі пэглы, блокаў, скруткаў драгой. За светлай пусткай, далёка, – цёмная паласа лесу. Паблізу – ані душы, пустая асфальтаваная дарога. Аднак усё гэта – позні час, адсутнасць арыентацыі, бязлюднасць – чамусыці тады не пужала Васіля. Вострае адчуванне шчасця перакрываала собой усё на свеце, надавала сілу, смеласць, упэўненасць у сабе. Свет уяўляўся казачным, вясёлым, свежым. Васіль быў гатовы ісці пехагой усю ноч. Крочыць і мроіць пра ту ю дзяўчыну... З якой, дарэчы, ён пасля так і не сустрэўся.

Гэтак, па сутнасці, было і цяпер, пасля двухгадзіннай гутаркі ў рэдакцыі з Алесем Хведараўічам Месцічам. Свет быццам бы расхінуўся для Васіля, пашырэў, палагаднеў, а ўласнае жыццё набыло нечаканую значнасць. Нібы ўсё чалавецтва, раней такое насцярожанае і непрыметліве да Сурмача, рагтам раскрыла яму свае абдоймы. Для таго аказалася патрэбным не так і многа: каб з мільярдаў людзей рэальна знайшліся адзін-два бліzkіх па духу чалавекі, прывецілі, абагрэлі, уразумелі яго, Васілёву, існасць. Гэтага дастаткова. Так бывае ў каханні: сыходзяцца два няшчасныя, не вельмі прыгожыя, знявераныя ў жыцці чалавекі, і чорна-белы сырь і бязрадасны свет рагтам успыхвае для іх феерычнымі, карнавальнымі агенчыкамі. Адметна, што і яны – закаханыя – таксама ўпрыгожваюць сабою, сваім шчасцем наваколны свет. Паасобку яны не маглі браць удзел у гэтым свяще жыцця, супольна – могуць. Хіба гэта не Божая таямніца?

Гэтак і творчасць для нас – толькі абуза, крыніца душэўных ваганняў і невыносных пакут, пакуль не знайдзеца хаця б адзін-адзіны чалавек, здольны ёй спагадаць. Гэта закон прыроды. І шчаслівя тყя літараторы, якія яшчэ пры жыцці завітваюць праз свае кнігі ў сотні тысяч дамоў, гасцююць там вечарамі, засынаюць ля падушак удзячных чытачоў, на доўгія гады робяцца іх сябрамі. Але, мабыць, найшчаслінейшыя ўсё ж

тыя пакутнікі, што так і не патрапілі пабачыць сваіх лепшых кніжак, але ў нязломнай веры, замардаваныя галечай, нячуласцю і цемрашальскай цэнзурай, без бліzkай надзеі пісалі, хавалі, шматкроць перараўлялі і зноў хавалі свае рукапісы. Яны каналі заўчастна, почасту – у засценках, нярэдка – у поўным вар’яцтве. Рукапісы выходзілі ўжо без іх, з Божае волі, бо насамрэч не з'яўляліся ўласнасцю тых нябогаў. Рукапісы выжывалі, як выжывае ўсё вартое на гэтай зямлі, ператвараліся ў кнігі, якія паступова набывалі ў масавай свядомасці статус геніяльных. Адной з іх стала “Майстар і Маргарыта” М. Булгакава...

І ўсё ж жаданне даць жыццё сваім творам з'яўляецца зусім нармальным для кожнага пісьменніка, і ён мае святое права змагацца за гэта ўсімі прыстойнымі сродкамі. Бо хіба ж якія бацькі пажадаюць свайму дзіцяці пакутнай долі? Хіба захочуць яны, каб іх нашчадак ад нараджэння гібеў у голадзе, холадзе, цемры і неадукаванасці? Не, яны будуць імкнуцца даць яму ўсё магчымае... Важна, каб не за кошт іншых дзяцей. Гэтак жа важна, каб пісьменнік, што въдаў за жыццё трывалаць тамоў, падумаў: а ці не змарнаваў ён лішні вагон паперы, а ці не магла тая друкаваная плошча спатрэбіцца якому не меней таленавітаму літаратуру?

Калі б нейкі кваліфікаваны псіхолаг узяўся правесці аналіз знешніх дзеянняў, рою думак і агульнага фону настрою Васіля Сурмача, то ён, мажліва, мусіў бы засведчыць, што ўсе яны ўскосна вынікаюць з тых прынятых да друку дзесяці Васілевых вершаў. Принятых без пэўных гарантый, пад слова гонару толькі аднаго чалавека, які за некалькі месяцаў можа, да прыкладу, зволыніцца з працы... І тым не менш, гэтыя дзесяць не надта выдагніх вершаў вызначалі паводзіны Васіля. Бо за гэтымі творамі стаяла, па сутнасці, ўсё яго жыццё, прычым і будучое – у тым ліку. Праз іх, як праз чароўныя дзверцы, рыхтаваліся да выходу на свет божы туманныя немаўлячыя згадкі, дзіцячыя алавяныя салдацікі, першыя каляровыя мультфільмы, школьнайа муштра, вясновыя капяжы, духмяны бэз пад акном, празрыстыя воды Нарачы, нешчаслівае каханне, атуленыя сумётамі елачкі, гаротныя гады армейскай

службы, груз перачытанага-перадуманага за апошнія гады і багата, багата чаго яшчэ.

Васіль быццам адчуў сваё права на існаванне пад гэтым нелагодным беларускім небам, на гэтай няспешчанай зямлі, сярод гэтых людзей з вечна напруженымі, недаверлівымі тварамі. Адчуў, што можа быць кімсьці запатрабаваны. Восеніскі горад ужо не ўяўляўся яму, як раней, ненажэрнай бяздушнай пачварынай, якая штодзень заглынае яго ў восем гадзін раніцы і выплёнвае ў восем вечара знясленым і знявераным, каб назаўтра паўтарыць тое самае. Васіль убачыў яго як найскладанейшы, блізкі да дасканаласці арганізм са сваім дыханнем, пульсам, сваімі біялагічнымі і духоўнымі законамі. Трэба не баяцца яго, трэба адчуць сябе клеткай гэтага арганізма і праз яго, у ім, з яго дапамогай выяўляць сваю чалавечую сутнасць. Сурмач нібы развязнуўся да горада тварам, і той паважліва прыняў яго ў сябе. У гарадскіх лабірынтах, сярод тысяч дамоў, процьмы дзвярэй і акон таілася штосыці і для Васіля Сурмача.

Нудныя аблажныя дажджы скончыліся, і горад нібы замёр у чаканні зімы. Не, людskое жыццё візуальна не спынялася ні на секунду. Спяшаліся на работу грамадзяне, бурчалі цягавітыя грузавікі, лёталі порсткія легкавушки, снавалі па рэйках трамваі, гулі неўгамонныя тралейбусы, бойка ішоў вулічны гандаль садавінай-агароднінай, прадпрыемствы і ўстановы своетэрмінова адчынялі дзвёры для працаўнікоў і службоўцаў, холад не замінаў кахаць, любіць, ненавідзець... Але душа горада як бы ўзнялася пад самыя хмары і з тых вышынь крытычна і самакрытычна пазірала долу. Яна, думаў Сурмач, апусціцца на зямлю разам з першым зазімкам – абноўленая, ачышчаная і радасная. І, як па камандзе, павесялеюць людзі, будуць узрушана рыхтавацца да навагодніх і калядных святаў. У вітрынах крамаў паявяцца адпаведныя атрыбуты, пабагацеюць і папрыгажэюць прылаўкі, пасвяглеюць абліччы прадаўцу і пакупніку. На двары і завулкі павысыпае асмяялелая дзятва з канькамі, санкамі, лыжкамі, у закутках паўстануць нехлямяжыя снежныя бабы і крэпасці... Усё гэта будзе пазней, але абавязкова – будзе.

Думкі, нават самыя глыбокія і светлыя, калі празмерна затрымоўваюцца ў чалавечай душы, калі занадта доўга не знаходзяць сабе выйсця, робяцца ворагам іхняга носьбіта. Васіль, чалавек па прыродзе не злосны, цягам апошніх гадоў змагаўся не з вонкавым светам (як ён меркаваў), а са сваім унутраным разладам, які ўтварыўся ад перанасычанасці незапатрабаванымі ведамі. І вось цяпер праз нейкую ўяўную адтуліну з Сурмачавай душы выцякалі гэтыя застаялія веды. Іх яшчэ пакуль ніхто не ўспрымаў, але яны крануліся, але душы палягчэла. Як старадаўні ўрач даваў палёгку хвораму выпусканнем крыві, як скандал і лаянка ёсьць сродкам пазбаўлення печані ад залішняй жойці, гэтак магчымасць (хаця б патэнцыйная) публічна выказацца з'яўляецца спосабам духоўнага аздараўлення для паэта.

Васіль яшчэ толькі прадчуваў светлыя грані быцця, але ж відавочна пазбаўляўся ад цёмнага яго боку. Ён набліжаўся да раўнавагі, той раўнавагі добрата і благога, якую ўсе мудрацы лічылі шчасцем. Ён, як аказалася, толькі вучыўся спазнаваць добрае, прыгожае, боскае і адкрываў яго зусім не там, дзе мог бы сабе ўявіць. Яно ляжала па-за законамі грамадскага сусіданства, па-за логікай, па-за матэрыялістычным поглядам на рэчы. Яно цуравалася якой-кольківек выгады і карыслівасці. Яно, наадварот, вымагала аддаваць, спачуваць, а значыць – траціцца. Аддаваць сваю ўвагу купцы верабёў на сцюдзённым асфальце, аддаваць ім кавалак свайго батона, траціць час на пазачаргове прыбіранне кватэры, на добрыя слова для бліжняга, на пакупку незапланаваных падарункаў родзічам, спачуваць суседу па аўтобуснай цісканіне, саступаць сядзячым месцы нямоглым і дзецям, – усё гэта цалкам супярэчыць барацьбе за існаванне, на якой, па меркаванні аднаго барадатага разумніка-натураліста, і стаіць свет. Не, ён стаіць насуперак той барацьбе. Бо канчатковы яе вынік, яе ідэал: нейкая ўсёмагутная зубастая істота з курынымі мазгамі – адна на ўсім свеце, бо пажэрла ўсё жывое.

У лістападзе Сурмач зазнаў небывалы творчы ўздым. Ён напісаў больш, чым за папярэднія пяць месяцаў. Цяпер радкі не трэба было вымучваць – яны з'яўляліся міжвольна, прычым у

самых нечаканых і, бывала, нязручных месцах. Вершы прыходзілі на рабоце, пад час абедзеных прагулак, у душна-тлумным грамадскім транспарце, вечарамі ў кампаніі таварышаў, яўляліся з начным бяссоннем, а нярэдка – проста па першым абуджэнні ад сну. Васіль нібыта падвоіўся, і ўжо нехта куды болей дасведчаны ў лігаратуры і значна мудрэйшы прапаноўваў яму багведама адкуль узятыя думкі, вобразы, слова. Адчуванне гэтага “другога” было настолькі рэалістичным, што Васіль, калі заставаўся на адзіноце, абсалютна сур’ёзна звяртаўся да свайго двайніка, а дакладней, як бы пераходзіў у яго асобу і, паназіраўшы збоку, ставіў ацэнку сабе самому. Гэта давала Сурмачу магчымасць выразней бачыць свае чалавечыя заганы, агрэхі ў вершах, дапамагала расці і ўдасканальвацца. Да таго ж, як ніколі, стала хораша і цікава з самім сабой, адзінота больш не прыпнітала.

Васіль многа чытаў паэзіі, збольшага – класічнай; яна служыла яму крыніцай уласнай творчасці. Ён запаляўся некаторымі радкамі Блока, Гумілеві, Караткевіча і часцяком зачытваў іх вечарамі жонцы брата – Галіне, а затым яны доўта гутарылі пра лігаратуру, творчасць, жыццё. У Галі ён адчуў сябра, роднасную душу. Ён адкрыў, што да маладой і прыгожай жанчыны можна ставіцца з павагай, захапляцца яе розумам і проста чалавечай прыгажосцю. Раней ён лічыў маладзіц нечым ніжэйшым, гэтакім аб'ектам для выхаду сваіх страсцей і ўладарных амбіцый. Чым бліжэй Васіль пазнаваў Галю, тым больш дзівіўся, чаму яна – такі высокаадукаваны і неардынарны чалавек – не займаецца мастацкай творчасцю. Затое яе муж, Яўген Сурмач, духоўны пагалок якога быў відавочна ніжэйшы, категоры год запар марнует паперу і прытым упэўнены, што робіць вялікую справу. Васіль ведаў братавы творы назубок, бо ахвочы да пахвалы Яўген літаральна прымушаў усіх дамашніх чытаць свае опусы па выхадзе з друку, мала таго – затым рауніва і назойліва распытваў пратыя ці іншыя персанажы.

Пры канцы лістапада надарыўся выпадак, які шмат чаго прайсніў з вышэйсказанага. Прынамсі падаўся Сурмачу лагічным.

Была субота. Васіль увесь дзень правёў у Марыі Лухвіч. Між іншым, пасля неспадзянай сустрэчы з яе былым мужам Сурмач ані разу ў той кватэры не начаваў. Па-першае, хацелася ўнаравіць бацькам, адносіны з якімі ўвачавідкі пайшли на лад, па-другое, ён моцна засумняваўся, ці тая Маша жанчына, з якой ён хацеў бы звязаць свой лёс. Аргументы “за” тут пакуль што не пераважалі аргументаў “супраць”. З аднаго боку, Васілю было хораша і спакойна з Лухвіч; чуць падказвала, што пабітвы жыццём жанчыны ўмеюць цаніць такія ўзаемаадносіны, больш за тое – яны чэпка за іх трymающца; яны не скільнныя да беспадстаўных сварак, да жахлівых істэрый з уцёкамі з дому і пагрозамі самагубства; яны цвяроза ставяцца да рэчаіннасці, з імі надзеяна. Апрача таго, кватэра Марыі Лухвіч знаходзілася блізка ад месца работы, дый жылплошчы ёй не бракавала. З іншага боку, Сурмачу, як і большасці мужчын, хацелася мець свайго (а тое і сваіх) нашчадкаў. А ці захоча Маша нарадзіць яшчэ адно дзіця? А ці палюбіць Сурмача яе сын, а ці зможа Сурмач даць яму ўсё неабходнае, ці не абдзеліць яго ўвагай за кошт уласнага дзіцяці? Ці не вырасце Косцік чарговым бязбацькавічам, ушчэмленым, з шэрагам небяспечных комплексаў чалавекам? Гэтыя пытанні свядома і падсвядома непакоілі Васіля, і ён быў пакуль яшчэ далёкі ад лёсавызначальнага рашэння. Насцярожвала таксама і Машына шалёнасць у пасцелі ў спалучэнні з крайне невысокім інтэлектуальным узроўнем: чытала яна, як і бальшыня так званых інтэлігентных жанчын, выключна раманы з фантастычнымі любоўнымі сюжэтамі, па тэлевізоры глядзела слёзныя меладрамы, карацей – была заклапочана ўсё той жа пасцелю, сям'ёй, каструлямі.

Дык вось. Прабавіўшы дзень у Марыі Лухвіч, Васіль прыбыў дамоў а восьмай гадзіне вечара з прыемным намерам сесці за пісьмовы стол і завяршыць пачаты яшчэ ўчора верш. У нагрудным блакноте меўся яго накід.

Бацькоў не было дома, дый не мусіла быць. Сяргей Уладзіміравіч і Людміла Пятроўна з самага рання пакацілі на

дачу, меркавалі там заначаваць – трэба было канчаткова падрыхтаваць сядзібу да зімоўкі, забраць са склепа рэшткі варэнняў-саленняў. Прапаноўваў сваю дапамогу і Васіль, але бацька збіраўся нагрузіць пажыткамі і задняе сядзенне “жыгуленка”, так што лішняга месца не прадбачылася. Сын, зразумела, не дужа засмуціўся з тae прычыны, бо не надаралася яшчэ паездкі на лецішча, каб ён не пацапаўся са сварлівым Сяргеем Уладзіміравічам. Спакайней будзе.

Васіль завучанымі рухамі адамкнуў дзвёры, кінуў шапку на верхнюю паліцу міні-гардэроба, сунуў чаравікі на ніжнюю, пачапіў на крук паліто і пайшоў у ванную. Ён памыў рукі і прычасаўся, а тады накіраваўся на кухню папіць чаю. Знаходзіўся ён там хвілін пятнаццаць. За ўвесь гэты час кватэра не падавала якіх-небудзь прыкмет жыщца, аднак гэта ні трохі не здзівіла Сурмача, бо Яўген з Галія маглі выправіща куды заўгодна. Насцярожыўся ён хвілін праз пяць, калі па дарозе ў залу прамінаў пярэднюю, а затым – зачыненую дзвёры ў брацелынікаў пакой. У кватэры ўсё-такі нехта знаходзіўся, бо было *занадта ціха*. Васіль падышоў да вешалкі і абутковай паліцы, уключыў верхняе свягло і ўважліва іх аглядзеў. Яўгенава скураная куртка адсутнічала, затое Галіна выхадное паліто вісела на відным месцы. Тут жа прыгадалася, што Яўген з жонкай як быщам збіralіся сёння ў госці, – Васіль чуў нешта такое краем вуха за сняданкам. Але ж братавая, ён гэта дакладна ведаў, не магла туды пайсці ні ў чым іншым, як у выхадным палітоне. Такая нестыкоўка азадачыла Васіля. Але, цвяроза разважыўшы, хлопец справядліва рашыў, што не яго гэта справа, і паглёнёўся ў свой пакой.

Там ён паглыбіўся ў вершы і прыкладна на гадзіну забыўся на ўсё вонкавае. Верш, што бывала рэдка апошнім часам, не клеіўся. І пагатоў гэта было дзіўна таму, што Сурмач сядаў за пісьмовы стол з папярэдне напісанымі дзвюма строфамі, з яснай задумай і нават накідам дзвюх астатніх. Але выйшла зусім па-іншаму. З лёту дабіўшы верш да чатырох строф, Сурмач раптам выявіў, што пачатак і канец гэтага твора не толькі не гарманіруюць паміж сабою, але неяк ускосна адно аднаму супярэчаць. А да ўсяго ён не ўгледзеў, што рытмічныя

памеры “ўчараашняй” і “сённяшняй” палавін верша не супадаюць. Гэта было асабліва прыкра: Васіль раней не заўважаў за сабой падобных агрэхаў і лічыў сваё пачуццё рытму абсолютным. Але ж калі з неадпаведнасцю рытмічных канструкцый яшчэ можна было сяк-так прымірыцца (гэта сустракаецца і ў класікаў), то сэнсавы бок твора выдаваў на яўную бязглаздзіцу. Атрымоўвалася, што лірычны герой, ад асобы якога і вяшчалася ў вершы, з'яўляеца альбо псіхічна няўстойлівым, альбо проста хлусаўым чалавекам, паколькі па сутнасці абвяргаў свае ж думкі. Гэтага Сурмач ніяк не мог дапусціць, а таму рашуча сцёр (ён заўсёды пісаў алоўкам) дзве апошнія страфы верша і задумаўся над гэтым пустым месцам. У галаву, як на грэх, прыходзілі ўсё тыя ж ідэі, толькі ўжо на новай, правільнай, рытмічнай аснове. І хаця розум пэўна падказваў Васілю, што думкі гэтая ёсць бесталковымі і неразумнымі, упартгае пяро так і наравіла іх вывесці. Свае ж, мэтазгодныя, думкі выходзілі надзіва нязграбнымі ў паэтычным сэнсе і здаваліся вершаванай прозай. Усур'ёз запісваць іх рука не паднімалася. Такім чынам, Сурмач патрапіў у своеасаблівы тупік. У гэты вечар ён найвыразна адчуў, што паэзіі супрацьпаказана рацыянальнае мысленне, што для яе законы не пісаныя, што яна досьць сваявольная пані.

Апамятаўся Васіль ужо на пачатку дзесятай гадзіны, і з прычыны вельмі банальнай: моцна захацелася ў туалет. Ён пакінуў сыштак разгорнутым (бо цвёрда намерыўся ўсё ж дамучыць непаслухмяны верш) і пашкандыбаў праз калідор у прыбіральню. Але хутка вярнуцца да пісьмовага стала яму не давялося.

Праз пяць хвілін, калі рушыў праз пусты калідор, Васіль знайшоў, што нездаровая цішыня ягонай кватэры нібыта яшчэ пацішэла, згусцілася. Штосьці было не так... І тут Сурмача асяніла: тэлефон! Што тэлефон? Маўчиць? Не, якраз быў, за гэты час быў адзін тэлефонны званок. Але захоплены літаратурнымі рэбусамі Сурмачаў мозг як бы адзначыў гэты званок і, каб не трывожыць свайго гаспадара, паклаў на далёкую паліцу падсвядомасці. Аднак не ў званку была

загваздка – у ягонай працягласці. Быттам хтосьці хутка, праз паўтара гудка, яго перарваў. Гэта магло адбыцца ў двух выпадках: або той, хто званіў, па невядомай прычыне перадумаў, або трубку паднялі ў Сурмачавай кватэры. Адзін тэлефонны аппарат стаяў у бацькоўска спальні, якая зараз пуставала. Але паралельны тэлефон быў у пакоі брата...

Васіль выйшаў у калідор, наблізіўся да дзвярэй братавага пакоя і замёр, прыслухоўваючыся. Зноў тая ж вязкая ціша. У прынцыпе, ніякіх гукаў ён і не чакаў, бо дзвёры былі абабіты тоўстым слоем дэрмаціна. (Гэтак Яўген колісі адасобіўся ад вонкавых шумоў дзеля высокай творчасці.) Васіля апанаўвала жаданне пастукацца і павярнуць ручку, але ўвагу яго прыцягнуў дзвярны праём у пустыя “харомы” бацькоў. Свято ад калідорнай лямпачкі выяўляла за ім абрысы канапы, тумбачкі, крэсла... Сурмач рашыў туды заглянуць. Уключыўшы свято, ён убачыў ціхамірна пусты пакой з унуграным парадкам, які зайсёды ўстанаўлівалі Людміла Пятроўна перад ад'ездам. Шторы былі па завядзёнцы зашморгнуты. Васіль у некалькі кроکаў перасек гэтае невялікае памяшканне, адсунуў адну шторыну ўбок і зірнуў у акно. Ён не ведаў, нашто ён гэта робіць. Наперадзе прывычна гарэлі вокны стандартнай блочнай пяціпавярховкі. Толькі яны і асвятлялі двор, які таксама прывычна вымер у гэты час. Прывычным вокны наперадзе свяціліся ў тым самым вечаровым парадку, які Васіль прывык бачыць з дзяцінства, і які стаўся такім жа звычайнім, як дзіцячыя гушкалкі, алъянка ў цэнтры двара, кашлатая блакітная яліна...

Васіль, не пагасіўшы свято, выйшаў у калідор і накіраваўся на кухню. Як у дзяцінстве, калі панічна баяўся цемрадзі, рэзка націснуў пераключальнік. Кухня мела зусім мірны выгляд. Краявід, які паўставаў за акном, быў ужо іншым і значна прывабнейшым: пад пагоркам пралягала нявезкая вуліца, калі аўтобуснага прыпынку тырчала некалькі чалавек, правей ад яго – весела гарэлі вітрыны гастронома. Тут Васіль канчаткова ўразумеў, што ўся адмоўная энергія, якую ён адчуваў скурай, зыходзіць усё-такі з пакоя брата.

...На стук нікто не адказаў, ды Сурмач і не збіраўся чакаць адказу. Ён павярнуў ручку і расчыніў дзверы. Тут не гарэла ніводнае лямпачкі, але яркае калідорнае святло рынулася ўнутр і ўперлася ў шырокую кніжную секцыю. Васіль ступіў за парог і адразу ж зірнуў направа. У далёкім куце пакоя, на тажце пад акном, нешта страпянулася, і вочы распазналі цёмную кучу, якая пачала шавяліцца. Заскрыпела тахта. Васіль інстынктыўна зрабіў пару кроکаў да пераключальніка, які быў выведзены на сцяну за шафай, працягнуў да яго руку...

– Не ўключачаў святло, не трэба, – пачуўся нейкі надломлены голас братавай.

Васіль аслуپянеў, хаця які яшчэ голас ён меркаваў тут пачуць?

– Галя? – Ён адняў руку ад сцяны. Рагам стала няёмка і сорамна за свой страх, за тое, што бесцзырымонна ўваліўся ў чужы пакой. – Прабач... я думаў...

– Падыдзі сюды, Васть. – Галя села, абаперлася спінай аб падваконне і падкурчыла ногі. Сурмач ужо даволі выразна бачыў яе – вочы прывыкалі да паўзмроку.

Ён наблізіўся да тахты і нерашуча спыніўся.

– Сядай, – сказала Галя. Так, голас у яе быў яўна ўсхваляваны, няроўны, а вочы, наколькі мог разгледзець Васіль, – звільгатнелыя.

Хлопец сей не на канапу, а на крэсла, што стаяла ўсутьк да яе.

– Здарылася што? – Васіль усур'ёз прадчуваў непрыемную неспадзеўку, калі не трагедыю, і таму...

– Я з Жэнькам палаялася, – сказала Галя і неяк па-дзіцячаму ўсхліпнула.

“Дзякую Богу”, – падумаў Васіль, а ўголас сказаў:

– Як палаяліся так і паміръшеся. Тае бяды.

– Ты не разумееш, Васть. Гэта пусцяковіна для тых, хто штодзень у сварках жыве. А ў нас з тваім братам – за сем год і голасу аднона аднаго не павышалася.

– А вось гэта якраз ненармальна, – паблажліва гаварыў Васіль, з палёгкай развальваючыся ў крэсле. – Загое цяпер – вы паўнавартай сям'ёй будзеце.

– Не, гэта катастрофа! Гэта... Божухна, што ж я яму нагаварыла! Я выказала яму ўсё, разумееш – усё! И пра тое, што невыносна мне жыць без дзіцяці ў чаканні немаведама чаго, і пра яго літаратурныя ўтопі... Ведаеш, Вась, гэта асабліва для яго страшна – літаратура. Я ж абазвала яго бяздарнасцю.

– Даўк гэта ж праўда! – цынічна заўважыў Васіль. – Якая справа, такая і слава.

– Так, гэта праўда, – сумна згадзілася Галія. – Але ж гэта тая праўда, якую трэба трymаць пры сабе... калі ты чалавека любіш. Тут лепш маўчи, як жаба ў карчы. – Яна роспачна перапляла пальцы рук. – Для яго гэта катастрофа. О, ты б толькі бачыў ягоны твар. Гэта ж дзіцёнак, трыщцацігадовы дзіцёнак, які жыве ў сваім вузкім літаратурным асяродку, абсалютна не ведае жыцця, піша свае лялечныя раманы з плоймай надуманых герояў, нацяжак. Ён жа баіцца прасторы, грубай сапраўднасці. Сказаць яму гэтую праўду – што адлупцаваць немаўля. Ты разумееш?

– Лепш гэта яму зараз сказаць, чым у шэсцьдзесят гадоў, калі ўжо нічога не зменіш.

– Даўк я люблю яго! Разумееш ты ці не? – усклінула Галія. – Як я магла, чаго я дабілася сваёй праўдай?! Даўк я проста спаганяла сваю злосць, гэта ж так відавочна! Сваю незадаволенасць жыццём, свой затоены адчай я выміла на харошага ціхага чалавека. Хай ён не таленавіты! Аднак ад яго опусаў ні карысці, ні шкоды. Я ведаю лёс такіх твораў. Яны пішуцца не для чытачоў, а для крытыкаў, рэдактараў, для гэтага футаральнага пісьменніцкага хаўрусу. Па іх выхадзе з друку неўзабаве з'яўляецца некалькі дзяжурных рэцэнзій, а праз які месяц на іх усе дружненъка забываюцца. І ляжаць гэтыя раманы-аповесці без усякае шкоды на паліцах бібліятэк і кнігарань.

– Тут я з табой не пагаджуся. – Васіль упарты не хацеў спачуваць брату. – А плошча на паліцах? А папера? А рабочыя месцы ў рэдакцыях? Навошта іх займаюць пустыя і бяздарныя асобы? Хіба гэта не відавочная шкода?

– Ты яшчэ малады, Вася. Табе не зразумець... – пачала Галія.

– Да я амаль твайго ўзросту, – нагадаў Васіль. – Два гады розніцы. – І тут жа падумалася: “А і праўда, я заўсёды ўважаў яе за значна старэйшую”.

– Прабач, але ў літаратуры ты малады. Ты не ведаеш усёй яе паднаготнай, гэтай закуліснай валтузні, гэтых падкопаў, каверзаў, бруду... Яўген сумленны работнік, хаця б фармальна сумленны... і старанны, па-свойму прынцыповы. Можа, на такіх і трymаецца наша літаратура. Ён верышь у ідэю – і гэта немалаважна.

– Ён літаратурны бюракрат, будучы душыщель усяго прагрэсіўнага, – не здаваўся няўмольны Васіль. – Нябось ужо не адну дарогу перасякерыў.

– Да як мы можам завочна ганіць чалавека, які недзе ў адчай зараз блукае па горадзе! Вась, памажы мне! Яго трэба адшукаць. Ён жа без шапкі пайшоў. На вуліцы каля нуля. Што каля нап’еца, заваліцца дзе?.. О Госпадзе, якая ж я сцерва! – Галя закрыла твар рукамі.

Васіль перасеў на канапу і нясмела пагладзіў яе па галаве.

– Дзе ж яго шукаць. Сам прыйдзе, – спрабаваў ён сущешць Галю. – Вось паглядзіш.

– Ужо позна, блізу дзесяці вечара, Вась... Пазваніць бы куды. А я не магу. Мы з ім збіralіся на вечарынку ісці...

– Даік, мабыць, ён там?

– Не, мне адгуль званілі, – адмоўна захітала галавой братавая. – Прыйшлося зманіць, што Яўгена выклікалі ў рэдакцыю... Хоць сёння субота. А самой куды-небудзь тэлефанаваць, дальбог, сорамна. Што я скажу?

– Ты мне перапішы тэлефоны ўсіх яго знаёмцаў, да якіх ён тэарэтычна можа заявіцца. – Васіль падняўся з тахты. – А я апрануся і прабягуся па нашым раёне. Упэўнены, што ён недзе непадалёк абіваецца.

– Даік можа, спярша адсюль пазваніць? – Галя саскочыла на падлогу і замітусілася каля пісьмовага стала, шукаючы нататнік з тэлефонамі.

– Я з вуліцы ўсіх абзваню. Цяпер жа вулічныя тэлефоны бясплатныя. – Васіль выйшаў з пакоя.

Не часта апошнім часам Васілю выпадала роля дабрадзея. Лёгка было сказаць: прабягуся па раёне. Ды нават калі б ён быў упэўнены, што Яўген скрываецца ў адным з двух суседніх дамоў, гэта б не намнога палегчыла сітуацыю. Цяпер цёмна і холадна, швэндацца па гэтай золі нармальны чалавек не будзе. Зрэшты, ці нармальны Яўген? Вядома, што ў сгане ўтрапення чалавек здатны на самыя адчайнныя ўчынкі.

Усё гэта Сурмач абдумваў, калі стаяў перад пад'ездам і марна шукаў у кішэні кажушка хоць адну-адзіную папяроску. Вакол не было ні души.

“І собіла ж ім пацапацца, – абурана разважаў Васіль, – бавіліся б цяпер мірком ды ладком на той вечарынцы, пілі, закусвалі, танцевалі, разумнічалі пра высокое мастацтва... І мне б галава не балела. – Тут ён успомніў пра недароблены наравісты верш у сшытку і зусім засмуціўся. – Якое ліха іх сутыкнула! Ды мала того, што паляяліся, дык гэты вялікі пісьменнік дзвярамі ўздумаў ляпаць, істэрыкі разыгрываць ды з дому збягаць! Як баба”.

Сурмач так і не адшукаў у кішэнях кажушка курыва, і таму яго далейшы маршрут выпрацаваўся сам сабой: бліжэйшая крама (той гастроном за аўтобусным прыпрынкам). Ён задраў высокі каўнер, уцягнуў галаву ў плечы, засунуў руکі ў кішэні і паплёўся ўздоўж дома, каб павярнуць за рог. Калі прамінаў крайні пад'езд, здалося, што за нешырокай шыбай дзвярэй мільгануў ценъ. “Чаго на свеце не бывае!” – без энтузіазму падумаў Васіль і збочыў да ганка. Калі ж рашуча знасцежкую дзверы, то ўбачыў даволі пошлую карціну. Маладзёны – чалавек пяць, – прыхіліўшыся да батарэй ацяплення, курыл і, мяркуючы па харектэрным паходзе, выпівалі злаподлую барматуху. Былі сярод іх і дзве нахабнага выгляду дзеўкі. Пры з’яўленні ў дзвярным праёме постаці Сурмача, хлапцы сумеліся і рэзка абарвалі сваю ажыўленую гамонку. Дзяўчаты ж гарэзна і з выклікам захіхікалі... Васіль знік гэтак жа хутка, як і паявіўся.

Завярнуўшы за рог дома, ён пайшоў не ў абход – па сцяжынцы, а нацянькі праз дарэшты здзічэлы яблынёвы садок. Гэты садок быў улюблёным месцам гульняў для тутэйшых хлапчукоў. Нямала палазіў, пабегаў і пакачаўся па доле тут некалі і Васіль. Варты сказаць, што на родным мікрараёне Сурмач заўсёды пачуваўся звышупэўнена. Ён ніколі не апасаўся нарвацца на падпітую шпану, не баяўся цёмных вячэрніх двароў і закуткаў. Гэта была яго вотчына.

Вось і зараз, смела прастуючы паўз панурыя рукастыя дрэвы ў поўнай цемры, Васіль не думаў ні пра што іншае, як пра Яўгена, Галю і пра тое, як іх гору памагчы.

Як Васіль ні недалюбліваў брата, а ўсё ж вымушаны быў прызнаць, што той псіхануў абсалютна лагічна. Больш за тое, каб нейкая ўяўная жонка абазвала бяздарнасцю Васіля, ён бы не толькі развар'яваўся, а, чым самому збягаць з дому, выкінуў бы на вуліцу яе. Акурат так і было б. Але, паколькі ўсё ж абразілі не Васіля, а Яўгена, і той у стане афекту выскачыў за парог, то прыходзілася ставіць сябе на месца брата і разважаць, куды б у такім выпадку можна было падацца. Пашершае, на іхнім раёне няма чаго рабіць. Тут туту не разгоніш. Адзіны асяродак культуры – кінатэатр “Ленінград”, які зараз на рамонце. Ёсьць некалькі харчовых крамаў, большасць з якіх па познім часе ўжо закрыта. Па-другое, Яўген, які ўсё жыццё ненавідзіць прости люд, бруд, п'янства і іншыя праявы грубай рэчаіннасці, вядома ж не пацягнёцца да вінна-гарэлачных прылаўкаў, не будзе тайчыцца сярод валацугаў, не стане выпіваць за абмочаным рагом гастранома... Нічога гэтага ён не будзе рабіць. Так бы не паступаў і Васіль. А зрабіў бы ён вось што: сеў на любы аўтобус і тралейбус і праз паўгадзіны выйшаў у цэнтры горада. Там, сярод чыстых асветленых пляцоў і шырокіх вуліц, куды весялей. Там ажыўлены аўтамабільны рух, там шпацыруюць прыгожа апранутыя і з прыстойнымі манерамі людзі; там святочна ззяноць шыльды магазінаў, шынкоў, рэстаранаў, куды можна зайсці і нішгаваць перакусіць, выпіць. Там можна пагуляць па хораша асветленай набярэжнай, выпусціць пару, крыху супакоіцца. Адтуль можна пазваніць якому прыяцелю і, калі надарыцца такая

магчымасць, завітаць да яго ў госці, пагаманіць, выпіць, развеяцца. А супакоіўшыся канчаткова, патэлефанаваць любімай жонцы Галі, прыміръщца, вызваць таксі і ціхамірна ды бяспечна прыбыць у родныя пенаты.

Пэўна, Васіль бы так і зрабіў.

Гастроном зачыніўся назусім акурат перад Сурмачавым носам. Хлопец сядзіта зірнуў спярша на мажную прадаўшчыцу, якая загарадзіла ўваход, затым на наручны гадзіннік, што паказваў без дзесяці дзесяць. Ён быў падумаў папрасіць гэтую вартайніцу прапусціць яго на хвілінку, але ж панура-рашучы твар кабеціны не абяцаў ніякай саступкі. Тым больш што прыкупіць курыва можна было тут жа – у тарцы гэтага будынка знаходзілася кругласугачная крама. Праўда, Васіль не любіў тое пажыўнае месца, асабліва познім вечарам, калі там збіралася даволі рызыкоўная публіка. Але гандлёвяя шапікі каля прыпынку даўно закрыліся, і зараз Сурмачу нічога не заставалася, як падацца ў бок “начніка”.

Зрабіўшы некалькі кроکаў, ён пачуў са спіны выгукі лаянкі і шум тузаніны. Абярнуўся. У загароджаны табурэткай праём, які сцерагла мажная прадаўшчыца, напралом лез нядошлага выгляду высокі дзядзька. Ён ужо прасунуў туды рукі і галаву ды намагаўся пераступіць цераз табурэтку, але тоўстая рука знутры штурхала яго ў грудзі і тым замінала здзейсніць задуманае. Дзядзька, апрануты ў зашмулянью целагрэйку, шалёна крый прадаўшчыцу мацюкамі, за што тая абяцала яму “падраць морду” і “бакі паламаць”. Рагам упарты бузацёр атрымаў штуршок у грудзі, куды мацнейшы за папярэдня, адляцеў ад дзвярэй на пару метраў, саскочыў з ганка, згубіў раўнавагу і расцягнуўся на зямлі. За ім выскачыў суровага выгляду міліцыянт у зімовай форме і некалькі разоў смачна выцяў небараку нагамі. За вартайніком правапарадку з крамы вылазяць плячысты мардаты дзяцюк у сінім халаце (відаць, грузчык). Удвуух яны адарвалі недалужнага дзядзьку ад долу і літаральна занеслі ўнутр магазіна.

Забавіўшыся гэтай сцэнкай, Васіль паплёўся да “начніка”. Там, як і штовечар, было шматлюдна, нячыста і гаманліва. У непрасторным памяшканні натоўп згрудзіўся пераважна каля

аднаго прылаўка – там адпускалі спіртное. Чарга хвалявалася. Ад яе брыдка несла танным курывам, барматухай, гарэлкай нізкіх гатункаў. Каля іншых двух прылаўкаў стаялі толькі паасобныя пакупнікі: там прадаваўся хлеб, малочныя і мясныя вырабы, кансервы, дыхтоўныя алкагольныя напіткі, што не па кішэні пратапіцам, і, на шчасце Васілю, дарагія цыгарэты. Хлопец купіў пачак “Космасу”, падзвіўся на размаітвія дзівосныя пляшкі він і канъякоў, палюбаваўся на прывабную маладую прадаўшчыцу, што стаяла за гэтым прылаўкам, і пакіраваў назад. Метры за тры да выхаду з крамы ён абамлеў: у гэтае смуроднае памяшканне ўваходзіў яго чыстаплюй-брацельнік. Але найбольшую недарэчнасць сітуацыі надаваў букет шыкоўных чырвоных ружаў у руках Яўгена. Падслепавата жмурачыся, ён з нетаропкай паважнасцю прайшоў міма малодшага брата і падаўся да чаргі, што прагнула барматухі. Васілю здавалася, што ўсе прадаўцы і наведвалынікі крамы зараз жа павернуцца да Яўгена і паразываюць ад здзіўлення раты, – настолькі не гарманіравала ў яго свядомасці прысутнасць тут з іголачкі апранутага, грэблівага да нечыстаты, наскрэзь інтэлігентнага Яўгена, ды яшчэ з шыкоўнымі ружамі ў руках. И хоць ніхто з прысутных ашаломлена не ўсклікнуў і не стаў паказваць на Яўгена пальцамі, Васіль не марудзячы выбраўся на вуліцу: чамусыці не хацелася быць заўважаным.

Там ён закурыў і, апанаваны цікаўнасцю, забег пад павець прыпынку, стаў назіраць за выхадам з начной крамы. Яўген, які ўсё ў жыщі рабіў крайне няспешна, не паказваўся. Тут Васілю падумалася, што брацельнік можа таксама пайсці на гэты прыпынок, каб ехаць у горад. Прыйшлося хутка змяніць месца дыслакацыі: Васіль кінуўся да рада гандлёвых кіёскаў – зараз закрытых і цёмных, і ўжо адтуль цікаваў за выхадам з “начніка”. Давялося выкурыць яшчэ цыгарэту, перш чым паявіўся Яўген. У руках, акрамя раскошных ружаў, ён трymаў бутэльку шампанскага. Крочыў ён неяк урачыста; калі праходзіў блізу шапікаў, Васіль заўважыў, што шампанскae замежнае, дарагое. Пакінуўшы леваруч аўтобусны прыпынок, Яўген пайшоў цераз вуліцу.

Сурмача-малодшага, які міжволына апънуўся ў ролі прыватнага дэтэктыва, разбіраў, туманіў розум паляўнічы азарт, карцела дайсці да фіналу гэтай катавасії. Ён зладзеява та прыгінаўся і хаваўся ва ўсе магчымыя цені і неадступна трухаў за старэйшым братам.

Яўген наблізіўся да пагорка са здзічэлым садам і пачаў яго абгінаць па асфальтаванай дарожцы. Раз ён азірнуўся, і Васілю прыйшлося рэзка сагнуцца долу, нібыта завязваючы шнуркі. Калі ж пераследнік падняў галаву, то ўбачыў наперадзе адно пустую сцяжыну. Праклінаючы сябе, Васіль памчаўся па ёй... Праклінаў ён сябе яшчэ больш, калі неўзабаве ўбачыў брацельніка, які няспешна крочыў па двары свайго дома і прычым яўна кіраваў да роднага пад'езда.

Каментары тут залішнія. Ва ўсякім выпадку, Васіль адназначна рашыў, што далейшае яго ўмяшанне ў ход падзеі не толькі не патрабуецца сітуацыяй, але і будзе непажаданым. А таму сунуў рукі ў прасторныя кішэні кажушка, разварнуўся на сто восемдзесят градусаў і бязмэтна пацёгся наперад. Азарт прапаў, вечар паэзіі пайшоў на глум, вакол было бязлюдна і сыра...

38

Неяк няўзнак Сурмач ізноў апънуўся пад пагоркам, перасек вуліцу. На прыпынку і перад гастрономам зараз было зусім пустэльна. Адно каля “начніка”, аб чымсьці змаўляючыся, аціралася купка падазронага выгляду грамадзян. Васіль пайшоў па выбоістай асфальтаванай дарожцы ўздоўж вуліцы. Яна рабіла шырокую дугу і праз паўтара кіламетра праходзіла паблізу Сурмачава дома – толькі з іншага боку. Гэта быў гожы маршрут для прагулак.

Абапал вуліцу сціскalі бязладна і маляўніча пастаўленыя “хрушчоўкі”, наперадзе, дзе дарога рабіла найкруцейшы выгін, пачыналася раздольная пустка, за ёй паўставалі два новыя мікрапараёны. Адзін – пару гадоў як аbjыты. Другі – пустынны, з цёмнымі аграмадзінамі будынкаў, з цыбатымі высознымі кранамі. Дзякуючы гэтым новабудоўлям Сурмачаў мікрапаён

ужо тры гады як не лічыўся гарадской ускраінай, а колькасць і частата грамадскага транспарту, што праз яго праходзіў, значна павялічыліся.

Вось і зараз, няглядзячы на позні час, Васіль, які нетаропка крочыў наперад, раз-пораз абганялі бурклівія аўтобусы і трамейбусы. І рэдка-рэдка – легкавікі. З супрацьлемага боку амаль што нічога не выязджала. І не дзіўна: па нечай эканамічнай задуме, усе маршруты грамадскага транспарту былі пушчаны па кольцы аднабакова.

Дарожка, па якой ішоў Сурмач, асвятлялася ліхтарамі слаба – праз два на трэці. Але, як бы ім у дапамогу, з акон навіслых абапал “хрушчовак” лілося сваё адмысловое свято. У войску, калі Васіль стаяў у каравуле, за агароджай іхній часці высліся такія ж стандартныя пяціпавярховікі. За тысячы кіламетраў ад роднага дома – акурат такія ж! І, прыхіліўшыся поначы да каравульнай вышкі, падоўгу ўзіраўся тады салдат у рэдкія жоўтыя плямы акон, намагаўся разгадаць іх таямніцу, грэўся іхнім цяплом, мройліва ўяўляў якую-небудзь “хрушчоўку” сваім домам, куды ён, адкінуўшы аўтамат і перамахнуўшы цераз агароджу, можа завітаць у любы момант. Але не ідзе, але цергіць... Таму што так трэба.

Перад пусткай, што адкрывалася праваруч, Васіль наблізіўся да скрыжавання. У дваццаці метрах ад мірглівых жоўтых светлафораў знаходзілася павець аўтобуснага прыпынку, у дому напрочі – маленькі магазін, а каля яго – пару тэлефонных аўтаматаў. Людзей паблізу не было, толькі з падваротні вычымыхнүй увішны “жыгулёнак”, асляпіў фарамі і вісківа збочыў на галоўную вуліцу.

Сурмач падышоў да аўтаматаў. Першы з іх не падаў ніякіх прыкмет жыцця. Зняўшы трубку з другога, Васіль расчуў кволы гудочак. Набраў нумар Марыі Лухвіч. Кароткія сігналы ўпарты сведчылі аб tym, што нумар заняты. Васіль, пацепваючыся ад золі, выкурыў цыгарэту і зноў зняў трубку: тыя ж кароткія гудкі.

Ён перасек вуліцу і паплёўся ўздоўж пусткі з аднаго боку і свайго мікрапаёна – з другога. Ветру не адчувалася, аднак халадала з кожнай хвілінай, на дол увачавідкі напаўзала

малочная імгла. Яна завалакла і прыглушила далёкія агенъчыкі мікрараёна за пусткай. Нежылых гмахаў там зусім не было відно. Заціхалі навакольныя рухі. Усю дарогу да наступнага прыпрынку Васіля ўжо не абагнала ніводная машына, не сустракаліся і прахожкія. Рэльеф паніжаўся, і сцюдзённая бель ахутала першыя паверхі “хрушчовак”, што злева туліліся да самай дарогі. У ёй паганулі кватэрныя лямпачкі...

І толькі ля павароткі, якая вяла на новабудоўлі, мерна міргалі жоўтым колерам святлафоры. Здавалася, што сама Беларусь, здрэнцевеўшы ў нямым чаканні, раптана і бездапаможна лыпае тут вачымі.

Васіль скіраваў да тэлефонных аўтаматаў, што прыгарнуліся да соннага газетнага кіёска, зняў трубку... Нумар Марыі Лухвіч быў па-ранейшаму заняты. Сурмач крыху павагаўся, затым дастаў нататнік, адгарнуў патрэбную старонку і зноў кругануў наборнік... Кароткія гудкі сведчылі і пра занягасць нумара Таццяны. Ужо зусім замаркочаны, Васіль набраў трэці нумар – Змітра Куліка. На гэты раз сігналы былі нармальныя, доўгія; яны мерна ўспыхвалі і затухалі ўвушшу, гучалі настойліва, раз за разам спрабавалі адчыніць цішыню... Але і на іх не было адказу.

Сурмач абагнуў кіёск, падышоў да лавак аўтобуснага прыпрынку, прысеў, бяздумна ўтаропіўся на замглёныя вокны пяціпавярхойкі, што стаяла праз вуліцу. Святлафор то жаўці, то цымніў яго твар.

Рагтам з-пад лаўкі данёсся слабы піск, і між Васілевых чаравікаў вылезла шэрае кацянё. Вартая жалю істота дрыжала ўсім сваім убогім цельцам, але вочы, выгараашчаныя на чалавека, гарэлі нязломным жыццём. Гэтае дамесячнае кацянё, якое пакуль што бачыла на белым свеце адно холад і голад, якое ў любы міг магло быць расціснута коламі машын і закатавана хуліганамі, глядзела на незнаёмага агромністага Васіля Сурмача з першыбытнай любасцю! Яно, якое даверліва церлася аб яго ногі і патрабавальна пішчала, было значна мацнейшым за гэты туман, за гэтыя панурыя гмахі на далаляглядзе, за цемру і пустату. Бо праз агенъчыкі яго вачэй гаварыла сама Прырода.

Васіль сунуў руку ў кішэнь шганоў і намацаў там некалькі цукерак, якія сёння сунула яму на дарогу Маша. У мігатлівым святле хлопец знайшоў сярод іх “Кароўку”, зняў абгортку і надкусіў. А тады асцярожна падняў дрыготкае кацянё, якое амаль нічога не важыла, паставіў сабе на калені і стаў тыкаць яму ў рот гэты ласунак. Ад страшэннага голаду істота калацілася ў яго руках і ела прагна. Яна ўвобмірг умяла цукерку і прынялася вылізываць Васілю пальцы сваім шурпатым язычком. Ад гэтых цёплых дотыкаў стала неймаверна хораша. Васіль засунуў кацянё за пазуху. Яно прыліпла да яго грудзей, утульна завурчала, затым пасунулася бліжэй да пахі.

– Ну што, брат, хадзем? – сказаў Васіль, намацаўшы звонку жывы камячок. Кацянё варухнулася пад матэрый, піскнула і заціхла.

Сурмач устаў з лаўкі і, трymаючы правую руку на грудзях, перасек вуліцу...

Пад аднастайнымі пяціпавярхоўкамі, патанаючы ў вільготнай смузе, па цямравай бязлюднай сцяжыне рушылі два спадарожнікі. Истотным плёнам турботнага жыцця аднаго з іх былі толькі дзесяць няпэўнай вартасці вершаў, што чакалі свайго часу ў шуфлядзе рэдактарскага стала. Другі спадарожнік пакуль што наогул нічога не меў. Ім было добра.

2000–2001 гг.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

© ePUB: Камунікат.org, 2011 год